

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (15)

Чернігів 2018

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 9 від 24.09.2018). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 3 (15). – 198 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам; обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брігченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюнюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, кандидат економічних наук, доцент.

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21189-10989 ПР від 03.02.2015.

© Чернігівський національний технологічний університет, 2018

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3 (15)

Chernihiv 2018

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 9 dated 24.09.2018). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 28, 2017 № 1714.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2018. – № 3 (15). – 198 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;

Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;

Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Dubyna M. V., PhD in Economics, Associate Professor.

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
<i>Маргасова В., Акименко О.</i> Вихід вітчизняних підприємств на європейський ринок в умовах посилення інтеграційних процесів.....	7
<i>Гонта С.</i> Досвід університетів ЄС у комерціалізації результатів наукових досліджень	15
<i>Повна С.</i> Організаційний механізм розроблення і впровадження інновацій, використання його в Україні	23
<i>Самійленко Г.</i> Досвід та особливості функціонування світових кластерних центрів та моделей	31
<i>Чорний О.</i> Теоретичні аспекти моделювання національної економіки засобами економічної кібернетики та бізнес-інформатики.....	41
<i>Tkachenko N., Seliverstova L.</i> Formation of corporate social responsibility.....	49
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	
<i>Вдовенко Н., Павленко М.</i> Стан та тенденції регулювання розвитку галузей морського господарства та круїзного туризму	55
<i>Крамчанінова М., Касаткіна М., Масалова Т.</i> Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку вантажних залізничних перевезень в Україні	63
<i>Штирхун Х.</i> Науково-концептуальні засади класифікації ризиків та управління ними на ринку органічної продукції в Україні.....	71
<i>Власова К.</i> Стратегічні напрями розвитку підприємств АПК у сучасний період	83
<i>Салюк – Кравченко О.</i> Ефективність корпоративного менеджменту підприємств харчової промисловості	90
ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ	
<i>Щурик М.</i> Роль соціального капіталу в умовах формування об'єднаних сільських територіальних громад (ОСТГ).....	103
<i>Попело О.</i> Інноваційно-інвестиційна домінанта в регіональному розвитку продуктивних сил	112
<i>Ревко А.</i> Культурна інфраструктура як базис розвитку соціогуманітарного простору регіонів України в умовах трансформаційної економіки	130
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
<i>Леонов С., Бойко А., Боженко В., Лучко І.</i> Роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в сучасних умовах розвитку фінансового ринку України	137
<i>Дубина М., Пілевич Д., Баранець А.</i> Інформаційна прозорість функціонування страхових компаній в Україні.....	145
<i>Шишкіна О., Журман С.</i> Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику	155
<i>Чут М.</i> Побудова системи контролю та звітності підприємства на основі центрів фінансової відповідальності	164
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
<i>Гливенко В., Лень В.</i> Суттєвість у бухгалтерському обліку суб'єктів державного сектору	171
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	
	184

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Margasova V., Akymenko O.</i> Reorientation of the domestic enterprises on the European market in the conditions of integration processes strengthening.....	7
<i>Honta S.</i> Experience of eu universities in commercialization of results of scientific research.....	15
<i>Povna S.</i> Organizational mechanism of development and implementation of innovations, using it in Ukraine	23
<i>Samiilenko G.</i> Experience and features of functioning of global cluster centers and models	31
<i>Chorny O.</i> Theoretical aspects of national economy modeling by means of economic cybernetics and business informatics	41
<i>Tkachenko N., Seliverstova L.</i> Formation of corporate social responsibility.....	49

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Vdovenko N., Pavlenko M.</i> State and trends of regulation of development of sea marine branches and cruise tourism.....	55
<i>Kramchaninova M., Kasatkina M., Masalova T.</i> Current state, issues and evolution horizons of railway cargo services in Ukraine.....	63
<i>Shtyrkhun Kh.</i> Scientific and conceptual principles of classification and management of risks on the organic products market in Ukraine	71
<i>Vlasova K.</i> Strategic directions of development of the association of APC in the modern period.....	83
<i>Saliuk – Kravchenko O.</i> Efficiency of corporate management of food industry enterprises	90

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Schuryk M.</i> The role of social capital in the formation of united rural communities (URC)	103
<i>Popelo O.</i> Innovation-investment dominant in regional development of production forces.....	112
<i>Revko A.</i> Cultural infrastructure as a basis for the development of socio-humanitarian space in regions of Ukraine in conditions of transformation economy	130

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Lyeonov S., Boyko A., Bozhenko V., Luchko I.</i> The role and value of the national system of anti-money laundering in the modern conditions of the financial market development in Ukraine.....	137
<i>Dubyna M., Pilevykh D., Baranets A.</i> Information transparency of insurance companies functioning in Ukraine	145
<i>Shyshkina O., Zhurman S.</i> Systemization of scientific approaches to determination of the nature of risk.....	155
<i>Chut M.</i> Building a system of monitoring and reporting on the basis of financial responsibility centers	164

ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

<i>Glivenko V., Len V.</i> Significance in accounting subjects of the state sector	171
--	-----

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....	184
---	------------

УДК 339.944(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-7-14

*Вікторія Маргасова, Олена Акименко***ВИХІД ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК
В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ***Виктория Маргасова, Елена Акименко***ВЫХОД ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ЕВРОПЕЙСКИЙ РЫНОК
В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ***Viktoriia Margasova, Olena Akymenko***REORIENTATION OF THE DOMESTIC ENTERPRISES ON THE EUROPEAN
MARKET IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES
STRENGTHENING**

У статті розглянуто правові засади підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Досліджено процес реалізації політичного курсу України, як європейської держави, що прагне рівноправного взаємовигідного партнерства з ЄС, на інтеграцію до ЄС та його впливу на зовнішньоекономічні зв'язки і зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Доведено зв'язок особливого географічного розташування країни (між Європою і Азією) та багатовекторності зовнішньополітичної орієнтації (східний – країни СНД, західний – Польща, Західна Європа, США та південно-східний – Болгарія, Туреччина, країни Сходу), наведено аргументи на користь розвитку співпраці України з ЄС. Доведено, що поєднання поглибленого цільового регуляторного наближення з фокусом на участі в європейських ланцюгах створення доданої вартості, промислового аутсорсингу; ширшого залучення України до програм «Горизонт 2020» та COSME; обміну новітніми технологіями, є потенційними напрямками співробітництва України та ЄС.

Ключові слова: Угода про асоціацію; Європейський Союз; зовнішня політика; інтеграція; зовнішньоторговельні перспективи; вітчизняні підприємства; експорт.

Табл.: 1. Бібл.: 15.

В статье рассмотрены правовые основы подготовки к подписанию Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским союзом. Исследован процесс реализации политического курса Украины как европейского государства, которое стремится к равноправному взаимовыгодному партнерству с ЕС, на интеграцию в ЕС и его влиянию на внешнеэкономические связи и укрепления позиций в мировой системе международных отношений. Доказана связь особого географического положения страны (между Европой и Азией) и многовекторности внешнеполитической ориентации (восточный - страны СНГ, западный - Польша, Западная Европа, США и юго-восточный - Болгария, Турция, страны Востока), приведены аргументы в пользу развития сотрудничества Украины с ЕС. Доказано, что сочетание углубленного целевого регуляторного приближения с фокусом на участие в европейских цепях создания добавленной стоимости, промышленного аутсорсинга; широкого привлечения Украины к программам «Горизонт 2020» и COSME; обмена новейшими технологиями, являются потенциальными направлениями сотрудничества Украины и ЕС.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации; Европейский Союз; внешняя политика; интеграция; внешнеторговые перспективы; отечественные предприятия; экспорт.

Табл.: 1. Библ.: 15.

The article is about the legal principles of preparation for the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Has been researched the process of realization of the political course of Ukraine, which as European country strives for integration into the EU, for an equitable, mutually beneficial partnership with the EU, and aims to strengthen position in the global system of international relations. Has been proved the connection of special geographical location of the country (between Europe and Asia) with multidirectional foreign policy orientation (Eastern - CIS countries, western - Poland, Western Europe, USA and south-east - Bulgaria, Turkey, Eastern countries). Have been given arguments in favor of Ukraine's cooperation with the EU and has been presented potential directions of cooperation between Ukraine and the EU, such as in-depth of targeted regulatory approximation with the focus on participation in European value added chains, industrial outsourcing, wider involvement of Ukraine into the programs «Horizon 2020» and COSME, exchanging of the experience of the latest technologies using.

Keywords: Association Agreement; European Union; foreign policy; integration; foreign trade prospects; domestic enterprises; export.

Table: 1. References: 15.

JEL Classification: F23

Постановка проблеми. Дослідження перспектив виходу вітчизняних підприємств на ринки Європейського Союзу є актуальним, оскільки очевидна необхідність активізації зовнішньоекономічної діяльності, яка відіграє вирішальну роль в умовах посилення інтеграційних процесів, забезпечує передумови активного розвитку підприємств на інноваційній основі, визначає конкурентні переваги на світовому ринку товарів та послуг через упровадження комплексу сучасних форм, методів міжнародних економічних відносин та зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем європейської інтеграції, перспектив розвитку вітчизняної економіки в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків є предметом дослідження вітчизняних фахівців. Зазначені проблеми розглянуто в роботах О. Амоші, В. Бойка, І. Бураковського, П. Гайдуцького, В. Гейця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, В. Топіхи, А. Кредісова, С. Кваші, А. Мокія, П. Саблука, Б. Пасхавера, М. Парсяка, С. Соколенка, А. Коверги та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням із цієї проблеми, треба зауважити, що на даний час ще цілу низку теоретичних та практичних питань не вирішено і вони потребують подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження процесу реалізації політичного курсу України, як європейської держави, що прагне рівноправного взаємовигідного партнерства з ЄС, на інтеграцію до ЄС та його впливу на зовнішньоекономічні зв'язки і зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сприяє не лише вільному руху капіталів та суттєвому поштовху розвитку вітчизняної економіки, а й зумовлює багато проблем, вирішення яких є першочерговим як для керівництва державою, так і для вітчизняних підприємств. А комплексні економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, дозволять виробити моделі побудови й послідовної реалізації сучасних економічних відносин та поступову інтеграцію українських підприємств у міжнародні економічні зв'язки. У зв'язку з цим набуває актуальності переорієнтація підприємств на Європейський ринок, розвиток системи зовнішньоекономічних зв'язків у потенційних напрямках співробітництва України та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Відносини між Україною та ЄС були започатковані в грудні 1991 р., коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуєчої в ЄС держави, у своєму листі від імені ЄС офіційно визнав незалежність України [2]. У свою чергу, прийняття Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» впроваджує політику України щодо розбудови відносин з ЄС та визначає однією з основоположних засад зовнішньої політики України «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС» (ст. 11) [4]. За логікою реалізації Закону формулюються основні принципи зовнішньої політики, які полягають у:

- суверенній рівності держав;
- утриманні від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави;
- повазі до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів;
- вирішенні міжнародних спорів мирними засобами;
- повазі до прав людини та її основоположних свобод;
- невторчанні у внутрішні справи держав;
- взаємовигідному співробітництві між державами;
- сумлінному виконанні взятих на себе міжнародних зобов'язань та ін. [7].

Намір України розбудувати відносини з ЄС на принципах інтеграції відображаються і в інших нормативно-правових актах. Так, Постановою Верховної Ради України від 02.07.1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України» було закріплено, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам» (втратив чинність) [6]. Відповідні положення щодо підтримки курсу на інтеграцію до ЄС містяться в Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про співробітництво України та ЄС від 28.11.2002 р.; Заяві Верховної

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ради України від 22.02.2007 р. з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС; Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленій 19.05.2011 р. [6; 9; 10].

Отже, ключові дати підписання Угоди про асоціацію розпочалися в березні 2007 р. переговорами між Україною та ЄС щодо укладення нової посиленої угоди й закінчилися у 2017 р. підписанням зазначеної Угоди [13]. Протягом 2007-2012 рр. відбувся 21 раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію та 18 раундів переговорів щодо розділу Угоди про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. На Саміті «Україна – ЄС» (19.12.2011 р.) було оголошено про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Парафування Угоди про асоціацію на рівні глав переговорних делегацій відбулося 30.03.2012 р., а розділ Угоди щодо створення зони вільної торгівлі був парафований 19.07.2012 р. [2]. Колегія Європейської комісії 15.05.2013 р. ухвалила рішення рекомендувати Раді ЄС підписати Угоду й дозволити її тимчасове застосування до ратифікації всіма державами-членами ЄС.

Після перемоги в Україні Революції Гідності, 13.03.2014 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», що підтверджувала незворотність курсу України на європейську інтеграцію та членство в ЄС [8]. Було відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами ЄС, має право подати заявку на набуття членства у ЄС відповідно до ст. 49 Договору про ЄС [4].

21.03.2014 р. відбувся Позачерговий Саміт «Україна – ЄС» на якому було підписано Політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (зокрема, Преамбула, Стаття 1, Розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди); економічну частину Угоди Президент України, керівництво ЄС, глави держав та урядів 28 держав-членів ЄС підписали 27.06.2014 р. під час засідання Ради ЄС (Розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом із рештою тексту Угоди становлять єдиний документ) [15].

Президентом України, під час підписання Угоди про асоціацію (27.06.2014 р.), та Верховною Радою України, під час її ратифікації (16.09.2014 р.), було зроблено заяви, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий крок до набуття повноправного членства України в ЄС. І, нарешті, 01.09.2017 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності в повному обсязі [2]. Отже, для України, як європейської держави, що прагне рівноправного взаємовигідного партнерства з ЄС, відкриваються значні перспективи для економічного зростання, що зумовлюються розширенням доступу до містких європейських ринків збуту, використанням можливостей України щодо залучення іноземних інвестицій та трансферу технологій, а також участі в різноманітних програмах розвитку ЄС [11]. Усе це відбувається з урахуванням особливого географічного розташування країни (між Європою й Азією) та багатовекторності зовнішньополітичної орієнтації (східний – країни СНД, західний – Польща, Західна Європа, США та південно-східний – Болгарія, Туреччина, країни Сходу).

Та попри досягнення у відносинах з ЄС (Укладення Угоди про асоціацію, набрання чинності глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною, безвізовий режим, допуск продукції тваринного походження на ринок ЄС), повільно відбувається перетворення характеру відносин з партнерства на інтеграцію.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Доцільно підкреслити, що глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі (ГВЗВТ) між ЄС та Україною, яка є частиною Угоди про асоціацію, відкриває нові економічні можливості як для ЄС, так і для України. Український бізнес отримує стабільний та передбачуваний преференційний доступ до найбільшого ринку у світі, в якому мешкають понад 500 мільйонів споживачів. Водночас бізнес з ЄС дістає можливість скористатися простішим доступом до українського ринку та будувати нові відносини з українськими постачальниками та партнерами.

ЄС є торговим партнером номер один для України. У 2017 р. експорт з України до ЄС зріс на 27 % (таблиця), а імпорт із Союзу до України – майже на 22 %. Загальний рівень торгівлі у 2017 році зріс на 24 %. Імпорт ЄС в Україну продовжує зростати. ЄС із часткою в торгівлі України 42 %, залишається найбільшим торговельним партнером України [3].

Таблиця

Експорт товарів до країн ЄС (млн дол. США)

№ з/п	Країни	2010	2014	2015	2016	2017
1	Австрія	507,4	530,9	347,2	361,3	535,2
2	Бельгія	356,8	425,2	296,8	251,5	456,2
3	Болгарія	447,9	550,6	419,5	418,2	429,9
4	Велика Британія	504,5	589,2	367,9	317,8	480,0
5	Греція	162,6	201,2	153,8	159,1	196,8
6	Данія	115,7	125,8	144,7	155,5	189,5
7	Естонія	102,2	82,3	66,2	98,0	133,1
8	Ірландія	4,1	69,5	59,2	45,5	55,3
9	Іспанія	402,0	1166,6	1043,6	1004,5	1260,1
10	Італія	2397,7	2468,3	1979,3	1929,6	2469,5
11	Кіпр	159,0	283,7	61,5	53,5	79,6
12	Латвія	176,0	226,2	150,3	138,2	213,7
13	Литва	263,4	362,1	236,3	258,2	374,2
14	Люксембург	4,5	16,2	5,9	5,1	7,3
15	Мальта	48,8	1,6	12,2	7,7	66,2
16	Нідерланди	516,6	1106,1	905,7	995,3	1676,1
17	Німеччина	1470,1	1590,6	1328,7	1423,7	1754,2
18	Польща	1785,6	2644,7	1977,3	2200,0	2724,6
19	Португалія	121,7	330,3	320,5	228,1	264,1
20	Румунія	704,5	584,1	569,9	717,0	841,6
21	Словаччина	563,9	670,2	468,5	471,4	656,0
22	Словенія	11,3	16,0	16,3	16,8	29,2
23	Угорщина	857,0	1509,9	909,7	1053,1	1326,4
24	Фінляндія	33,7	62,2	48,0	62,4	78,8
25	Франція	469,1	532,7	497,9	453,7	419,1
25	Хорватія	33,1	39,2	26,1	39,1	24,2
27	Чехія	620,4	772,5	541,0	560,8	715,2
28	Швеція	76,8	65,1	60,6	71,3	77,4

Джерело: [14].

У 2017 р. експорт товарів до країн ЄС становив 17 533,4 млн дол. США і збільшився порівняно з 2016 р. на 29,9 % (на 4037,1 млн дол.), імпорт – відповідно 20 799,4 млн дол. та збільшився на 21,3 % (на 3658,5 млн дол.). Негативне сальдо становило 3266,0 млн дол. (–3644,5 млн дол. у 2016 р.).

У загальному обсязі частка країн ЄС порівняно з 2016 р. збільшилась і становила в експорті 40,5 %, в імпорті – 41,9 % (за 2016 р. відповідно 37,1 і 43,7 %).

Найбільші обсяги експорту до країн ЄС становили продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 32,2 % від загального обсягу експорту, недорогоцінні метали та вироби з них – 21,4 %, у т. ч. чорні метали та вироби з них – 20,2 %, механічні та електричні машини – 14,2 %.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Найбільші експортні поставки здійснювались до Польщі – 15,5 % від загального обсягу експорту до країн ЄС (чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола), Італії – 14,1 % (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Німеччини – 10,0 % (електричні машини, насіння і плоди олійних рослин, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні), Нідерландів – 9,6 % (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, насіння і плоди олійних рослин), Угорщини – 7,6 % (електричні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, руди, шлак і зола), Іспанії – 7,2 % (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, сіль; сірка; землі та каміння), Румунії – 4,8 % (чорні метали, руди, шлак і зола, електричні машини) та Чехії – 4,1 % (руди, шлак і зола, електричні машини, чорні метали) [5; 13].

Враховуючи особливості сучасного стану економіки України, можна навести багато аргументів на користь розвитку співпраці з ЄС: економічний потенціал ЄС та динаміка його розвитку, що сприяють великому ринку збуту товарів, та надходженню вільно конвертованої валюти; технологічне оновлення українського виробництва; провадження європейських стандартів виробництва на підприємствах України; покращення конкурентоспроможності продукції; використання потенціалу України як транзитної держави; вихід на нові перспективні ринки збуту; гнучка реакція на зміни міжнародної економічної кон'юнктури; формування прозорого середовища виробничо-комерційної діяльності на національному ринку та мобілізація коштів на європейському фінансовому ринку.

Угода про асоціацію також спонукає здійснення реформ в українському законодавстві з метою узгодженості із законодавством ЄС, що в довгостроковій перспективі буде означати рівне ставлення до товарів з України поряд із товарами ЄС на всьому внутрішньому ринку ЄС. Поступове ухвалення Україною законодавчих актів та стандартів ЄС у виробництві та сфері послуг, визнаних на міжнародному рівні, даватиме можливість Україні простіше експортувати свою продукцію не тільки до Євросоюзу, але й також до інших країн світу.

Крім цього, 01.10.2017 р. набув чинності регламент Європейського парламенту та Ради ЄС щодо тимчасових «автономних торговельних преференцій» для України. Це дозволить країні експортувати більше сільськогосподарської продукції до ЄС відповідно до Угоди про асоціацію та глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі без сплати митних зборів. Також цей крок пришвидшить скасування митних тарифів для кількох промислових груп товарів відповідно до Угоди про асоціацію. Це має сприяти збільшенню експорту з України до ЄС та допомогти в протистоянні наслідкам російських обмежувальних заходів проти України [3].

В умовах відмови України від значної частини традиційних ринків збуту продукції на тлі триваючого протистояння з РФ, одним із визначальних чинників відновлення економічного зростання є розширення виробничого, інвестиційного й науково-технічного співробітництва з ЄС, що вимагає максимального використання переваг від Асоціації. І як зазначено в «Аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році”», перспективи відповідного зовнішньополітичного курсу мають формуватися навколо таких стратегічних завдань і невирішених питань:

– забезпечення продовження комплексної інтеграційної політики, яка повинна супроводжуватися активними реформами та набуттям відповідності європейським стандартам української економіки, системи державного управління, суспільних норм;

– забезпечення продовження підтримки України з боку європейських інституцій у межах консолідації сил, здатних ефективно протистояти російській агресії (продовження санкційної політики ЄС щодо Росії з перспективою її розширення; активізація допо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

моги Україні з боку країн ЄС у сфері підсилення національного сектору безпеки через реалізацію комплексних реформ оборонної сфери та поглиблення співпраці з європейськими партнерами);

– Україна має сприяти збереженню цілісності та єдності ЄС, протидії деструктивним діям третіх сторін, передусім РФ, щодо поширення євроскептицизму та внутрішніх суперечностей у ЄС (активізувати дипломатичні зусилля та інформаційну політику, спрямовані на висвітлення російської загрози Європі);

– зосередження уваги на імплементації євроінтеграційних реформ, слідкування за виконанням рекомендацій європейських інституцій і взятих зобов'язань у цій сфері (посилено взаємодію між Кабінетом Міністрів і Верховною Радою України; підготовлено дорожню карту пріоритетних євроінтеграційних законопроектів; прийняття в перспективі законодавчих актів у транспортній галузі; внесення змін до Митного кодексу з метою приєднання до Конвенції ЄС про єдиний режим транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами);

– підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods – АСАА);

– виконання завдань у галузі енергетики та охорони навколишнього середовища в рамках євроінтеграції [1].

Виконання цих завдань спричинить прискорення та поглиблення євроінтеграції, з розрахунком України на чотири союзи з ЄС – Енергетичний; Цифровий єдиний ринок; Митний союз та асоціація із Шенгенською зоною.

Висновки і пропозиції. Отже, було досліджено процес реалізації політичного курсу України, як європейської держави, що прагне рівноправного взаємовигідного партнерства з ЄС, на інтеграцію до ЄС та його впливу на зовнішньоекономічні зв'язки та зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Визначено, що потенційними напрямками співробітництва України та ЄС на сьогодні є: поглиблене цільове регуляторне наближення з фокусом на участі в європейських ланцюгах створення доданої вартості; промисловий аутсорсинг; ширше залучення України до програм «Горизонт 2020» та COSME; обмін новітніми технологіями.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». URL: [www.niss.gov.ua/public/File/analit_dopovid_POSLANNYA_2018_FINAL%20\(2\)\(1\).pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/analit_dopovid_POSLANNYA_2018_FINAL%20(2)(1).pdf).
2. Відносини Україна-ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/relations>.
3. Відносини між ЄС та Україною: інформаційна довідка. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/29685/node/29685_uk.
4. Договір про Європейський Союз. Міжнародний документ від 07.02.1992 № 994_029. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році: статистичний збірник / за ред. А. О. Фризоренко. Київ: Держкомстат України, 2018. 146 с.
6. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2>.
7. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
8. Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі: Постанова Верховної Ради України від 13.03.2014 № 874-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18>.
9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом»: Постанова Верховної Ради України від 19.05.2011 № 3400-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3400-17>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом: Постанова Верховної Ради України від 28.11.2002 № 299-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-15>.

11. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналітична доповідь / Собкевич О. В., Шевченко А. В., Михайличенко К. М., Русан В. М., Белашов Є. В. та ін. Київ: НІСД, 2017. 40 с.

12. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

13. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році: статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленко. Київ: Консультант, 2018. 258 с.

14. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 181 с.

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 № 984_011. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

References

1. *Analitychna dopovid do shchorichnoho poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2018 rotsi» [Analytical report to the annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018»]*. Retrieved from [www.niss.gov.ua/public/File/analit_dopovid_POSLANNYA_2018_FINAL%20\(2\)\(1\).pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/analit_dopovid_POSLANNYA_2018_FINAL%20(2)(1).pdf).

2. *Vidnosyny Ukraina-YeS [EU-Ukraine relations]*. Retrieved from <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/relations>.

3. *Vidnosyny mizh YeS ta Ukrainoiu: informatsiina dovidka [EU-Ukraine Relations: Information Reference]*. Retrieved from https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/29685/node/29685_uk.

4. *Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz. Mizhnarodnyi dokument vid 07.02.1992 № 994_029 [Agreement on European Union. International document dated February 7, 1992 № 994_029]*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

5. Fryzorenko A. O. (Ed.) (2018). *Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign goods and services trade in 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].

6. *Ofitsiynyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2>.

7. *Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky [About the principles of domestic and foreign policy]*. № 2411-17 (01.07.2010). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

8. *Pro pidtverdzhennia kursu Ukrainy na intehratsiiu do Yevropeiskoho Soiuzu ta pershocherhovi zakhody u tsomu napriami [About Confirmation of Ukraine's Course on Integration into the European Union and Priority Measures in this Field]*. № 874-VII (13.03.2014). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18>.

9. *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Pro stan i perspektyvy rozvytku ekonomichnykh vidnosyn Ukrainy z YeS (zona vilnoi torhivli) ta Mytnym soiuzom» [About the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the topic: «The state and prospects of economic relations between Ukraine and the EU (Free Trade Area) and the Customs Union»]*. № 3400-VI (19.05.2011). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3400-17>.

10. *Pro rekomendatsii parlamentskykh slukhan pro vzaiemovidnosyny ta spivrobitnytstvo Ukrainy z Yevropeyskym Soiuzom» [About recommendations of parliamentary hearings on relations and cooperation between Ukraine and the European Union]*. № 299-IV (28.11.2002). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-15>.

11. Sobkevych, O. V., Shevchenko, A. V., Mykhailychenko, K. M., Rusan, V. M., Bielashov, Ye. V. et al. (2017). *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy: priorytety rozvytku v umovakh zminy vektora ekonomichnoi polityky: analit. dop. [The real sector of Ukraine's economy: the priorities of development in the context of changing the vector of economic policy: an analytical report]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. Horbulina, V. P. (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World hybrid war: Ukrainian front]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

13. Osaulenko, O. H. (2018). *Spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Cooperation between Ukraine and EU countries in 2017: statistical collection]*. Kyiv: Konsultant [in Ukrainian].

14. *Spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Cooperation between Ukraine and EU countries in 2017: statistical collection]* (2018). Kyiv [in Ukrainian].

15. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. № 984_011 (21.03.2014). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Маргасова Виктория Геннадьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Margasova Viktoriia – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: viktoriya.margasova@gmail.com

Акименко Елена Юрійвна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Акименко Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Akymenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor The Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str, 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: elena.akymenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-03235978

ResearcherID: G-9876-2016

УДК 330.101

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-15-22

Сергій Гонта

**ДОСВІД УНІВЕРСИТЕТІВ ЄС У КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Сергей Гонта

**ОПЫТ УНИВЕРСИТЕТОВ ЭС В КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ РЕЗУЛЬТАТОВ
НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

Serhii Honta

**EXPERIENCE OF EU UNIVERSITIES IN COMMERCIALIZATION OF RESULTS
OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Основою становлення інформаційної економіки є формування та реалізація науково-інноваційного потенціалу країни, своєрідними генераторами якого є заклади вищої освіти (ЗВО). Зростаючого значення набуває налагоджені тісної взаємодії між підприємницьким сектором, громадянським суспільством та державою у сфері комерціалізації результатів наукових досліджень університетів. У статті розглянуті моделі та принципи комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності, що реалізуються на практиці в окремих університетах країн ЄС, зокрема в Каунаському технологічному університеті, Вільнюському університеті (Литва), Ягелонському університеті та Вроцлавському університеті науки та технологій (Польща). Акцент зроблено на дослідженні організаційного, управлінського та інфраструктурного аспектів просування науково-дослідної продукції на відповідні сектори ринку.

Ключові слова: система вищої освіти; результати наукових досліджень; інтелектуальна власність; комерціалізація; інноваційна діяльність.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Основой становления информационной экономики является формирование и реализация научно-инновационного потенциала страны, своеобразными генераторами которого являются заведения высшего образования (ЗВО). Растущее значение приобретает настроенное тесного взаимодействия между предпринимательским сектором, гражданским обществом и государством в сфере коммерциализации результатов научных исследований университетов. В статье рассмотрены модели и принципы коммерциализации результатов научно-исследовательской деятельности, которые реализуются на практике в отдельных университетах стран ЕС, в частности в Каунасском технологическом университете, Вильнюсском университете (Литва), Ягеллонском университете и Вроцлавском университете науки и технологий (Польша). Акцент сделан на исследовании организационного, управленческого и инфраструктурного аспектов продвижения научно-исследовательской продукции на соответствующие секторы рынка.

Ключевые слова: система высшего образования; результаты научных исследований; интеллектуальная собственность; коммерциализация; инновационная деятельность.

Рис.: 1. Библ.: 10.

The basis of the formation of the information economy is the formation and implementation of the country's scientific and innovative potential, whose generators are institutions of higher education. Growing importance of close cooperation between business, civil society and the state in the commercialization of university research. The article deals with the models and principles of commercialization of research results, which are realized in practice in separate universities of the EU countries, in particular, in Kaunas Technological University, Vilnius University (Lithuania), Jagiellonian University and Wroclaw University of Science and Technology (Poland). The emphasis is on researching the organizational, managerial, and infrastructural aspects of promoting research products to the relevant market sectors.

Keywords: higher education system; R&D results; intellectual property; commercialization; innovative activity.

Fig.: 1. References: 10.

JEL Classification: I23, I25

Постановка проблеми. Науково-технічний та інноваційний розвиток і процеси подальшої комерціалізації продуктів ускладнені необхідністю координації багатьох установ за умов неможливості прямого регулювання їхньої діяльності. Слід зауважити, що ця проблема є актуальною не тільки для України, але і для багатьох країн світу, спроможних продукувати інновації. При цьому здебільшого Уряди намагаються підтримувати інноваційну й науково-дослідну діяльність, у тому числі в межах ЗВО. Для України, враховуючи наявний потенціал, світовий досвід у сфері активізації науково-технічної, дослідницької та інноваційної діяльності економічних суб'єктів становить особливий науково-практичний інтерес. Інноваційні результати наукових досліджень, згенеровані у вітчизняній системі вищої освіти, у переважній своїй більшості залишаються не доведеними до етапу апробації та впровадження в реальному

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

секторі національної економіки, що обумовлюється низкою екзогенних чинників (низька інноваційна активність бізнесу, неефективна державна підтримка інноваційної й науково-дослідної діяльності, порушення зв'язків між секторами вищої освіти та підприємництва й ін.).

Метою статті є аналіз та узагальнення найбільш успішних елементів моделей комерціалізації результатів наукових досліджень у деяких європейських країнах, які мали схожі з українськими вихідні умови на кінець XX – початок XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми комерціалізації наукових досліджень ЗВО розглядали такі вчені, як С. Алдошин, Ю. Бажал, О. Бутнік, В. Дагаєв, С. Золотарьова, О. Лапко, І. Каленюк, Б. Маліцький, А. Маслов, В. Сіденко, В. Хаустова, Н. Холявко, А. Чухно, Т. Щедрина та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні дослідження у сфері комерціалізації наукових досліджень наголошують на відсутності дієвих організаційно-економічних схем монетизації інтелектуального продукту вітчизняних науковців. Звертають увагу на обмеженість і безсистемність державної підтримки. Однак більшість досліджень є занадто абстрактними чи, навпаки, фрагментарними. На нашу думку, зазначене питання потребує більш комплексного вивчення. Аналіз закордонного досвіду доцільно узагальнювати та виокремлювати конкретні елементи, які можна адаптувати до вітчизняних реалій і застосувати на практиці.

Виклад основного матеріалу. Важливим суб'єктом національних інноваційних систем країн, що визначають поступ у цьому напрямку, є заклади вищої освіти (далі – ЗВО). В умовах інформатизації суспільства й економіки університети виступають складними організаціями як із погляду фундації платформ наукових досліджень, так і з погляду фінансово-економічного супроводу процесу реалізації новітніх продуктів та технологій [1]. Зазначене обґрунтовується тим, що університетам належить лідерство не тільки в генерації інновацій і підготовці наукових кадрів, але й у функції впровадження виробленого інноваційного продукту у виробництво. Останнє є особливо гострою проблемою для системи вищої освіти України. Реалізація потенціалу продукування інновацій ЗВО ускладнена через інституціональні колізії. Адже флагмани з числа таких установ переважно перебувають у державній власності. Як установи, що фінансуються з державного бюджету, вони стикаються з інституціональними та законодавчими бар'єрами в процесі комерціалізації результатів наукових досліджень. Важливим для побудови дієвої та ефективної національної інноваційної системи України, ключовою складовою якої є система вищої освіти, вважаємо вивчення та систематизацію досвіду країн, що мали схожі до українських вихідні умови на кінець XX – початок XXI ст. [2–4].

Вагомі результати в досліджуваній сфері, на наш погляд, має Литовська Республіка, чий університети успішно конкурують із провідними західноєвропейськими ЗВО. Вважаємо за доречне детально проаналізувати й систематизувати досвід організації процесів продукування та комерціалізації результатів наукових досліджень у провідних університетах Литви, враховуючи доцільність та перспективність його імплементації в Україні. Так, один із найпотужніших та найефективніших освітньо-наукових центрів в країні, *Каунасський технологічний університет*, входить у 4 % кращих університетів світу за рейтингом QS World University Rankings (2016/17 навчальний рік). Науково-дослідна діяльність визнана одним із основних та пріоритетних напрямів роботи вказаного ЗВО, зважаючи на його технічне та прикладне спрямування. У Стратегії дослідницького та експериментального розвитку та інновацій (Strategy of Research and Experimental Develop and Innovations), прийнятій на період 2015–2020 рр., прописано основні принципи й форми організації наукових досліджень в Університеті. Стратегування у сфері науково-дослідної та інноваційної діяльності реалізується

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

керівництвом Каунаського університету при консультування з Університетським комітетом дослідницьких стратегій (UniMSK). На UniMSK покладено функції консультування з розробки та безпосередньої імплементації політики та Стратегії дослідницького та експериментального розвитку та інновацій.

Зокрема, у Стратегії наголошено на актуальності розвитку міжнародних міждисциплінарних досліджень, передусім у сферах фізичних наук та технологій; генерації знань, що суттєво впливають на розвиток суспільства та національної економіки; орієнтованості досліджень та наукових розробок на реальні потреби промисловості, підприємництва та суспільства; підготовці висококваліфікованих наукових та науково-педагогічних кадрів, забезпечення їх необхідними умовами для якісного виконання науково-дослідницьких завдань на міжнародному рівні. Для вирішення цих завдань Каунаський університет активно підтримує проведення досліджень у сферах фізичних, біомедичних, технологічних, соціальних та гуманітарних науках, сприяє повному висвітленню їх результатів у наукових публікаціях та комерціалізації в реальному секторі економіки; забезпечує якісну підготовку спеціалістів у цих галузях; проводить дослідження на замовлення зовнішніх установ та організацій, реалізує внутрішні та міжнародні проекти; контролює дотримання базових принципів реалізації науково-дослідної й інноваційної діяльності з метою гарантування високої якості дослідних робіт та їхніх результатів, а також усунення інституціональних та юридичних проблем [5].

Важливо підкреслити, що на загальноуніверситетському рівні велика увага приділяється організаційному та інфраструктурному забезпеченню досліджень. Першою ланкою дослідницької діяльності в Каунаському університеті є академічні структурні підрозділи (факультети та дослідницькі інститути, виконують наукові роботи відповідно до затверджених Стратегією пріоритетів). На керівництво таких підрозділів покладаються зобов'язання з підвищення рівня якісних та кількісних результатів підзвітних їм відділів і забезпечення синергії між дослідницькою практикою та навчальним процесом. Власне наукові дослідження проводяться дослідницькими групами при факультетах Університету при координації з боку керівництва і провідних дослідників. З'єднуючою ланкою між дослідницькими групами виступають Відділи оцінювання (Unit of assessment) – віртуальні підрозділи, згуртовані за галузевим принципом, підзвітні проректору з досліджень та інновацій. Узагальнюючи, можемо констатувати, що така система управління надає достатньо широкі можливості для науковців і, поряд із цим, залишає за керівництвом ЗВО право корегувати напрями дослідження [6].

Розглянемо ще один приклад вдалого досвіду організації комерціалізації наукових досліджень ЗВО в Литві. Одним із найбільших виконавців фундаментальних і прикладних наукових досліджень у цій країні є *Вільнюський університет*. Слід зауважити, що в університеті приділяється велика увага налагодженню ефективної взаємодії науково-дослідної, інноваційної та освітньої діяльності. При цьому акцент ставиться на розширенні взаємовигідної співпраці з бізнесом (як із провідними високотехнологічними компаніями, так і з дрібними стартап-підприємствами). Пріоритетними галузями наукових досліджень Вільнюського університету є: гуманітарні науки, литовські студії, структура та розвиток суспільства, біологія та соціальна психологія пізнання та еволюції людини, охорона здоров'я, профілактика та діагностика, генетика та біотехнології, зміни в екосистемі, природні ресурси, новітні функціональні матеріали, теоретична фізика та фізика конденсованих станів, лазерна фізика та оптичні технології, фундаментальна та прикладна математика, інформатика та інформаційні технології.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Університет бере активну участь у функціонуванні науково-технічних парків, у межах яких інтегрується освітня, наукова та виробнича діяльність (зокрема, у розвитку «Світанкової долини», та «Долини Сантара»). Гуманітарні дослідження виконуються на базі самого Університету, дослідження ж технологічного спрямування виконуються переважно на матеріально-технічній базі «Світанкової долини» та «Долини Сантара». У цих парках наявна необхідна інфраструктура, надаються послуги: 1) для підприємців та інвесторів, які планують створити інноваційне підприємство чи впровадити інновації в уже існуюче; 2) для виробників інтелектуального продукту, які шукають шляхи його комерціалізації. Саме в такій формі взаємодії вищої освіти та бізнесу, на нашу думку, можливо максимізувати позитивні синергетичні ефекти від співпраці.

Щодо організаційних аспектів комерціалізації результатів досліджень, треба підкреслити, що загальну стратегію, пріоритетні напрями досліджень, питання організації та матеріально-технічного забезпечення здійснює Відділ досліджень та інновацій Вільнюського університету (Research and Innovation department of Vilnius University). На нього покладено функції координації дослідницької роботи факультетів, інститутів та їхніх підрозділів; оцінки їхньої результативності; систематизації та оприлюднення інформації про науково-дослідну роботу ЗВО; забезпечення підготовки наукових кадрів.

Менеджмент дослідницьких груп Вільнюського університету та їх взаємодію з підприємницьким сектором забезпечує Інноваційний офіс (Innovation Office). До його обов'язків віднесено: консультування дослідників з питань патентування та захисту інтелектуальної власності, комерціалізації результатів наукових досліджень, заснування стартап та спін-оф компаній, взаємодії з науковими парками. Підсумовуючи, маємо зазначити фахово організовану систему управління й інфраструктурного забезпечення науково-дослідної й інноваційної діяльності, що дозволяє забезпечити відносну автономність науково-дослідних груп Вільнюського університету та змотивувати їх до посилення прикладного характеру досліджень для забезпечення оперативної комерціалізації досягнутих результатів [7].

Проведений нами компаративний аналіз засвідчив, що дещо інакшим чином організовано науково-дослідну діяльність у польських університетах. Зі вступом до ЄС Польща була вимушена адаптувати систему вищої освіти до західноєвропейських стандартів і повністю переформатовувати національну інноваційну систему. Один із найбільших ЗВО Польщі, *Ягелонський університет*, завдяки продуманій інфраструктурі та диверсифікованим міжнародним зв'язкам, посідає провідні позиції за показниками науково-технічних робіт та співпраці з бізнесом у напрямі генерації та впровадження інновацій. Головними напрямками досліджень визначено біологічний аналіз, хімію, медицину та біотехнології, тканинна інженерію, теоретичну та оптичну фізику, фізику конденсованих станів [8]. При Університеті функціонує Центр підтримки проектного адміністрування, діяльність якого спрямовано на зміцнення позицій Університету як науково-технологічного центру, активізацію участі в міжнародних і національних грантових програмах, нарощення обсягів співпраці з підприємницьким сектором. З цією метою Центр займається інформуванням про перспективні наукові розробки, надає адміністративну, правову та фінансову підтримку дослідницьким групам, допомагає в пошуку бізнес-партнерів та інвесторів, а також організовує навчально-методичні й наукові заходи з проблеми проведення та комерціалізації результатів наукових досліджень.

Структурно Центр підтримки проектного адміністрування складається з двох основних підрозділів:

1. Проектної підтримки, що відповідає за консультацію й підтримку груп дослідників у фандрайзингу, супровід на всіх стадіях розроблення наукового проекту, надає консультації з проектного менеджменту, відстежує та інформує про зміни чинного

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

законодавства в частині регулювання науково-дослідної, інноваційної та винахідницької діяльності, звітує перед замовниками та здійснює промоцію результатів реалізації наукових проектів та нових можливостей для потенційних інвесторів.

2. Фінансово-адміністративний підрозділ, що відповідає за менеджмент Контактного центру (який акумулює актуальну інформацію про виконавців та потенційних замовників інтелектуальних продуктів), здійснює консультування з юридичних питань, працевлаштування та оплати плати, участі у внутрішніх та зовнішніх тендерах на оплату дослідницької діяльності, моніторинг в отриманні державних дотацій тощо.

Скоординовано з Центром підтримки проектного адміністрування функціонує Відділ міжнародних проектів. Діяльність останнього орієнтовано на організацію міжнародного наукового співробітництва, пошук інвесторів, партнерів і міжнародних проектів, до яких могли б долучитись співробітники Ягелонського університету, популяризацію їхніх досягнень за кордоном та ін. [8].

Важливу увагу в Університеті, як у великому науково-технічному центрі, приділяють питанню інтелектуальної власності. Згідно з Резолюцією Сенату Ягелонського університету, усі економічні права на результати наукових досліджень, отримані на його базі, його співробітниками, студентами, докторантами, належать Університету. При цьому за виконавцями досліджень зберігаються немайнові права на отримані результати; Університет може надавати стороннім організаціям на платній основі наукові розробки й інші наукові результати. Права на об'єкти інтелектуальної власності, створеної в межах контрактів зі сторонніми організаціями, визначаються нормами цих контрактів. Аналогічна ситуація з правами на інтелектуальну власність, виготовлену сторонніми суб'єктами на базі науково-технічної інфраструктури Університету [9].

Отже, можемо резюмувати, що Ягелонський університет посідає провідне становище з науково-технічних розробок як у Польщі, так і серед університетів світу, головним чином завдяки ефективно налагодженій системі менеджменту та адміністрування науково-дослідної діяльності. Сучасна матеріально-технічна база, розгалужена інфраструктура науково-дослідної діяльності при продуманому розмежуванні сфер відповідальності профільних відділів, недопущенні надмірного контролю, бюрократії та дублювання функцій забезпечують досягнення високих кількісних і якісних наукових результатів. Розвинена співпраця з підприємницьким сектором дозволяє здійснювати оперативне впровадження комерційно перспективних наукових розробок прикладного характеру в реальну економіку.

Звернемось до вивчення досвіду ще одного ЗВО Польщі. Зокрема, *Вроцлавський університет науки та технологій* є одним із найбільш ефективних технологічних ЗВО світу, який постійно посилює свої позиції та утримує лідерство в Польщі за кількістю патентів і дослідних моделей. Університет повністю забезпечений необхідною матеріально-технічною базою, що дозволяє проводити дослідження високого якісного, світового рівня. Крім задіяння у власному науково-дослідному та навчальному процесах, об'єкти інфраструктури й матеріальної бази Університету надаються в оренду стороннім організаціям, наповнюючи таким чином бюджет ЗВО.

Результати досліджень, що проводяться в Університеті, впроваджуються в реальному секторі економіки, позитивно впливають на розвиток у регіональному і національному масштабах, задовольняючи суспільні та індивідуальні потреби споживачів. Вроцлавський університет має розвинуту взаємодію з підприємницьким сектором. Як потужний науково-технічний центр, Університет пропонує диверсифікований спектр послуг при реалізації та оптимізації складних бізнес-проектів, а також здійснює консультування фахівців підприємств, проводить тренінги з підвищення їхньої кваліфікації, ініціює й організовує проведення спільних наукових досліджень з метою

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

пошуку інноваційних технологічних рішень та імплементації результатів університетських досліджень у виробництво з орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності бізнес-партнерів. Для забезпечення трансферу знань, інновацій і технологій при Університеті створено Центр співпраці між наукою та економікою [10]. Університет робить виважені кроки для утримання власних конкурентних позицій і збереження своєї ролі в розвитку суспільства й національної економіки в умовах їх переходу на функціонування на засадах інноваційності й інформаційності.

Систематизований досвід провідних ЗВО окремих країн ЄС, розглянутих у статті представлений на рисунку.

Рис. Результати систематизації закордонного досвіду окремих країн ЄС

Висновки і пропозиції. Таким чином, у статті проаналізовано досвід організації та управління науково-дослідною та інноваційною діяльністю окремих ЗВО ЄС, що мали схожі з українськими вихідні умови, проте змогли провести ефективні реформи та реорганізацію, і досягти вагомих результатів у побудові дієвої системи комерціалізації результатів наукових досліджень на основі активної співпраці освітніх закладів із підприємницьким сектором. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу, можемо відзначити, що в європейських університетах за наявності концепції (стратегії) розвитку науково-технічної діяльності зберігається достатньо високий рівень свободи наукових кадрів, забезпечується їх матеріальне мотивування, а також постійне оновлення матеріально-технічної бази відповідно до новітніх досягнень НТП. Значна увага приділяється синергії між науково-дослідною діяльністю та навчальним процесом, залученню дослідників до участі в міжнародних наукових проектах.

Для проаналізованих ЗВО характерним є розвиток організаційного й інфраструктурного забезпечення дослідницької діяльності. Зазвичай при університетах функціонують структурні підрозділи, які відповідають за супровід та координацію науково-дослідної діяльності, консультації з проектного менеджменту та комерціалізації результатів наукових досліджень, партнерів та інвесторів серед суб'єктів державного, підприємницького і громадського секторів. Достатньо апробованою є практика надання внутрішніх і зовнішніх грантів, що дозволяє оптимізувати фінансове забезпечення досліджень університетів. Окремий акцент робиться на інформуванні партнерів і потенційних замовників про перспективні та комерційно привабливі напрями взаємовигідної співпраці. На нашу думку, систематизований і представлений у статті досвід є корисним для вітчизняних ЗВО та може бути успішно використаним в українській практиці при розробці стратегій науково-технічного розвитку університетів.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні: колективна монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2017. 292 с.
2. Холявко Н. І. Вектори впливу вищої освіти на процеси становлення інформаційної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4 (12). С. 27–33.
3. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1 (29). С. 24–36.
4. Маслов А. О. Структура інформаційної економіки та її місце в сучасній господарській системі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наук. пр.* 2012. Вип. 20. С. 3–13.
5. Centrum Transferu Wiedzy i Technologii. URL: <https://www.umcs.pl/pl/centrum-transferu-wiedzy-i-technologie,5963.htm>.
6. Strategy of research and experimental (socio-cultural) development, and innovations of Kaunas university of technology. URL: https://en.ktu.edu/wp-content/uploads/sites/5/2016/08/MTEPI_EN_01.pdf.
7. Intellectual property and innovations. URL: <https://www.vu.lt/en/research/intellectual-property-and-innovations>.
8. Centre for Project Administrative Support of the JU. URL: <http://www.erasmus.dwm.uj.edu.pl/documents/124614432/136991439/JU+Centre+for+Project+Administrative+Support.pdf/54e092ac-0adf-4fc0-b673-bec4a5702c9b>.
9. Resolution No. 102/VI/2015 of the Senate of the Jagiellonian University of 24 June 2015 concerning: the adoption of Regulations for the Management of Intellectual Property and Rules of Commercialization at the Jagiellonian University. URL: http://www.citru.uj.edu.pl/documents/1587933/136901789/UJ_Intellectual+Property_Regulation+%28ENG%29.pdf/defb9192-c746-46df-bdc6-ba97062c0dd7.
10. Wrocław University of science and technology for business. URL: http://pwr.edu.pl/fcp/JGBUKOQtTKlQhbx08SlkTUhZeUTgtCgg9ACFDCwgCFiFPFRYqC15tDXdVGnpEQVgQaxMDOC AEDgMdLA5fRE0OPxZSBw/_users/code_eCVYRPgYXNVg5Xh09GgBLG19XR3g8Gh9MDCEUHx Yb/publikacje/wroclaw_university_of_science_and_technology_for_business.pdf.

References

1. *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Actual problems of formation and development of information economy in Ukraine]* (2017). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
2. Kholiavko, N. I. (2017). Vektory vplyvu vyshhoi osvity na procesy stanovlennya informatsiinoi ekonomiky [Vectors of the impact of higher education on the processes of formation of the information economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4, 27–33 [in Ukrainian].
3. Kaleniuk, I. S. (2017). Napriamy transformatsii mexanizmiv finansuvannia osvity v suchasnomu sviti [Directions of transformation of financing mechanisms of education in the modern world]. *Demohrafiia ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 1 (29), 24–36 [in Ukrainian].
4. Maslov, A. O. (2012). Struktura informatsiinoi ekonomiky ta yii mistse v suchasni hospodarskii systemi [Structure of the informational economy and its place in the modern economic system]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya № 18. Ekonomika i pravo – Scientific journal of SPU of M.P. Dragomanov. Series № 18. Economics and Law*, 20, 3–13 [in Ukrainian].
5. Centrum Transferu Wiedzy i Technologii [Center for Knowledge and Technology Transfer]. <https://www.umcs.pl>. Retrieved from <https://www.umcs.pl/pl/centrum-transferu-wiedzy-i-technologiei,5963.htm>.
6. Strategy of research and experimental (socio-cultural) development, and innovations of Kaunas university of technology (2015). Retrieved from https://en.ktu.edu/wp-content/uploads/sites/5/2016/08/MTEPI_EN_01.pdf.
7. Intellectual property and innovations. *vu.lt*. Retrieved from <https://www.vu.lt/en/research/intellectual-property-and-innovations>.
8. Centre for Project Administrative Support of the JU (2015). *erasmus.dwm.uj.edu.pl*. Retrieved from <http://www.erasmus.dwm.uj.edu.pl/documents/124614432/136991439/JU+Centre+for+Project+Administrative+Support.pdf/54e092ac-0adf-4fc0-b673-bec4a5702c9b>.
9. Resolution No. 102/VI/2015 of the Senate of the Jagiellonian University of 24 June 2015 concerning: the adoption of Regulations for the Management of Intellectual Property and Rules of Commercialization at the Jagiellonian University. Retrieved from http://www.citru.uj.edu.pl/documents/1587933/136901789/UJ_Intellectual+Property_Regulation+%28ENG%29.pdf/defb9192-c746-46df-bdc6-ba97062c0dd7.
10. Wrocław University of science and technology for business. *pwr.edu.pl*. Retrieved from http://pwr.edu.pl/fcp/JGBUKOQtTKIQhbx08SlkTUhZeUTgtCgg9ACFDCwgCFiFPFRYqCl5tDXdVGnpEQVgQaxMDOCAEDgMdLA5fRE0OPxZSBw/_users/code_eCVYRPgYXNVg5Xh09GgBLG19XR3g8Gh9MDCEUHxYb/publikacje/wroclaw_university_of_science_and_technology_for_business.pdf.

Гонта Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гонта Сергей Владимирович – кандидат экономических наук, младший научный сотрудник, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Honta Sergii – PhD in Economics, junior researcher, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: s.gonta7@gmail.com

УДК 330.341.1(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-23-30

Світлана Повна

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗРОБЛЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ, ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО В УКРАЇНІ

Светлана Повная

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ РАЗРАБОТКИ И ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ, ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЕГО В УКРАИНЕ

Svitlana Povna

ORGANIZATIONAL MECHANISM OF DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS, USING IT IN UKRAINE

У статті наведено класифікацію засоби організаційного механізму розробки та впровадження інновацій з їх поділом на високий та низький рівні. Визначено, що до засобів розробки інновацій високого рівня (створення нового) належать внутрішні та зовнішні науково-дослідні роботи, розробки й патентування в партнерстві. До засобів розробки інновацій низького рівня (удосконалення існуючого) належать зв'язки та передача інформації в кластері, придбання зовнішніх знань, консультування. Проаналізовано роль кожної складової щодо розробки та впровадження інновацій. Також проаналізовано стан відповідних складових та результуючих показників інноваційної діяльності в Україні та визначено, що основні результати інноваційної діяльності за 2011–2017 рр. значно погіршились: зменшилась на 26,3 % кількість впроваджених інноваційних видів продукції (а нових для ринку на 47 %), а також зменшилась на 27 % кількість впроваджених нових технологічних процесів. Частка внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП знижується, але в українському експорті послуг, пов'язаних з розробкою інновацій, переважають послуги проміжних етапів інноваційної діяльності, натомість в імпорті переважає оплата за кінцеві результати наукової діяльності. Тому було б доцільно звернути увагу на можливості кращого використання вітчизняного наукового сектору шляхом доведення роботи науковців до кінцевих стадій інноваційної діяльності (конкурентоспроможних технологій, готових до впровадження в промислове виробництво).

Ключові слова: інновації; інновації високого рівня; інновації низького рівня; організаційний механізм розробки інновацій; наукові дослідження; кластери; консультування.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 13.

В статті дана класифікація засоби організаційного механізму розробки та впровадження інновацій з розділенням інновацій на високий та низький рівні. Визначено, що до засобів розробки інновацій високого рівня (створення нового) належать внутрішні та зовнішні науково-дослідні роботи, розробки й патентування в партнерстві. До засобів розробки інновацій низького рівня (удосконалення існуючого) належать зв'язки та передача інформації в кластері, придбання зовнішніх знань, консультування. Проаналізовано роль кожної складової щодо розробки та впровадження інновацій. Також проаналізовано стан відповідних складових та результуючих показників інноваційної діяльності в Україні та визначено, що основні результати інноваційної діяльності за 2011–2017 рр. значно погіршились: зменшилась на 26,3 % кількість впроваджених інноваційних видів продукції (а нових для ринку на 47 %), а також зменшилась на 27 % кількість впроваджених нових технологічних процесів. Частка внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП знижується, але в українському експорті послуг, пов'язаних з розробкою інновацій, переважають послуги проміжних етапів інноваційної діяльності, натомість в імпорті переважає оплата за кінцеві результати наукової діяльності. Тому було б доцільно звернути увагу на можливості кращого використання вітчизняного наукового сектору шляхом доведення роботи науковців до кінцевих стадій інноваційної діяльності (конкурентоспроможних технологій, готових до впровадження в промислове виробництво).

Ключевые слова: инновации; инновации высокого уровня; инновации низкого уровня; организационный механизм разработки инноваций; научные исследования; кластеры; консультування.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 13.

The article classifies the means of the organizational mechanism for developing and introducing innovations with the division of innovations into high and low levels. It has been determined that the means of developing high-level innovations (creating a new one) include internal and external research and development, patenting in partnership. The means of developing low-level innovations (improving the existing one) include communication and information transfer in a cluster, the acquisition of external knowledge, and consulting. The role of each component in the development and implementation of innovations is analyzed. The state of the relevant components and the resulting indicators of innovation activity in Ukraine was also analyzed. It was determined that the main results of innovation activity for 2011–2017 were significantly deteriorated: the number of introduced innovative types of products decreased by 26.3 % (and new for the market by 47 %), and the number of introduced new technological processes decreased by 27 %. The share of domestic expenditures on research and development in GDP is decreasing, but in the Ukrainian export of services related to the development of innovations, services of intermediate stages of innovation activity prevail, but payment for the results of scientific activity prevails in imports. Therefore, it would be advisable to pay attention to the possibility of better use of the domestic scientific sector by bringing scientists to the final stages of innovation activity (competitive technologies ready for implementation in industrial production).

Keywords: *innovations; high-level innovations; low-level innovations; organizational mechanism for the development of innovations; research; clusters; consulting.*

Fig.: 1. Table: 4. References: 13.

JEL Classification: O310

Постановка проблеми. У сучасному світі інновації є засобом забезпечення конкурентоспроможності економіки, високого рівня продуктивності праці та життєвого рівня населення. Поділ інновацій на високий та низький рівні є віддзеркаленням планованого ефекту від їх впровадження: у розвинених країнах більша частка належить радикальним інноваціям у високотехнологічних сферах економіки.

На сьогодні результативний стан інноваційної діяльності підприємств в Україні не є задовільним та погіршується: дуже низька частка підприємств, що займаються інноваціями (16–17 %), протягом 2011–2017 рр. зменшилася кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції (-26,3 %), особливо нових для ринку (-47 %), а також кількість впроваджених нових технологічних процесів (-27 %). Тому є необхідним посилення уваги до складових забезпечення інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розробки та впровадженню інновацій присвячені публікації закордонних та вітчизняних вчених, серед яких можна виокремити таких авторів: О. І. Амоша, М. П. Бутко, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, С. М. Ілляшенко, В. П. Ільчук, Л. Мартінез-Чафер, Ф. Х. Молина-Моралез, О. Михайловська, Н. В. Краснокутська, М. Портер, Дж. Пейро-Паломіно, М. Петрина, Н. І. Чухрай, Л. І. Федулова, С. М. Шкарлет, Й. Шумпетер та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що інноваційний шлях розвитку сьогодні в усьому світі є визначальним, що забезпечує конкурентоспроможність економік. Класифікація засобів розробки інновацій з їх поділом на високий та низький рівень допомагає в кращому розумінні бажаних напрямів їхнього розвитку та фінансування. Дослідження особливостей та умов їх реалізації в Україні допомагає в усвідомленні сучасного стану механізму забезпечення інноваційного розвитку країни та виробленні рекомендацій щодо можливих напрямів поліпшення ситуації.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні організаційного механізму розробки і впровадження інновацій з поділом їх на високий та низький рівні, а також особливостей та умов його реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інновації є необхідною умовою для існування конкурентоспроможної економіки. Але інновації бувають різного рівня: так, Л. Мартінез-Чафер, Ф. Х. Молина-Моралез, Дж. Пейро-Паломіно [1, с. 20] виділяють інновації високих, середніх та низьких рівнів. Безперечно, створення чогось нового вважається високим рівнем, удосконалення – низьким рівнем. Це також пов'язано з ефектом від упровадження: нові запатентовані інновації зазвичай приносять ефект набагато більший, ніж при удосконаленні наявного продукту. У структурі інновацій розвинутих країн світу близько 60 % здійснили прорив у високотехнологічних сферах економіки (радикальні інновації), і тільки 10–12 % – це поліпшуючі інновації в традиційних галузях [2, с. 39].

Україна має принципово іншу ситуацію (табл. 1): частка впроваджених інноваційних продуктів, нових для ринку (тобто високого рівня), за 2011–2017 рр. коливається на рівні 20–27 % з тенденцією до зменшення. Суттєво зросли (+18,2 %) лише показники впровадження маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних технологічних процесів, що можна віднести на суттєве подорожчання енергетичних ресурсів, у той час як загальне впровадження нових технологічних процесів зменшилось на 27,1 %.

Таблиця 1

Динаміка основних результативних показників інноваційної діяльності в Україні

Показник	Рік				Темп приросту, %, 2017/2011
	2011	2013	2015	2017	
Частка промислових підприємств, що займалися інноваціями, % до загальної кількості обстежених	16,2	16,8	17,3	16,2	0
Впровадження інноваційних видів продукції, найменувань	3238	3138	3136	2387	-26,3
у тому числі:					
нових для ринку	900	640	548	477	-47,0
нових тільки для підприємства	2338	2498	2588	1910	-18,3
відсоток нових для ринку від загальної кількості найменувань	27,8	20,4	17,5	20,0	-7,8
відсоток нових для підприємства від загальної кількості найменувань	72,2	79,6	82,5	80,0	+7,8
Впровадження нових технологічних процесів	2510	1576	1217	1831	-27,1
з них маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	517	502	458	611	+18,2

Джерело: розраховано автором на основі [3, с. 209].

Ми виокремили окремі засоби організаційного механізму розробки інновацій, що пов'язані з відповідним їх видом (високий чи низький рівень) (рис.).

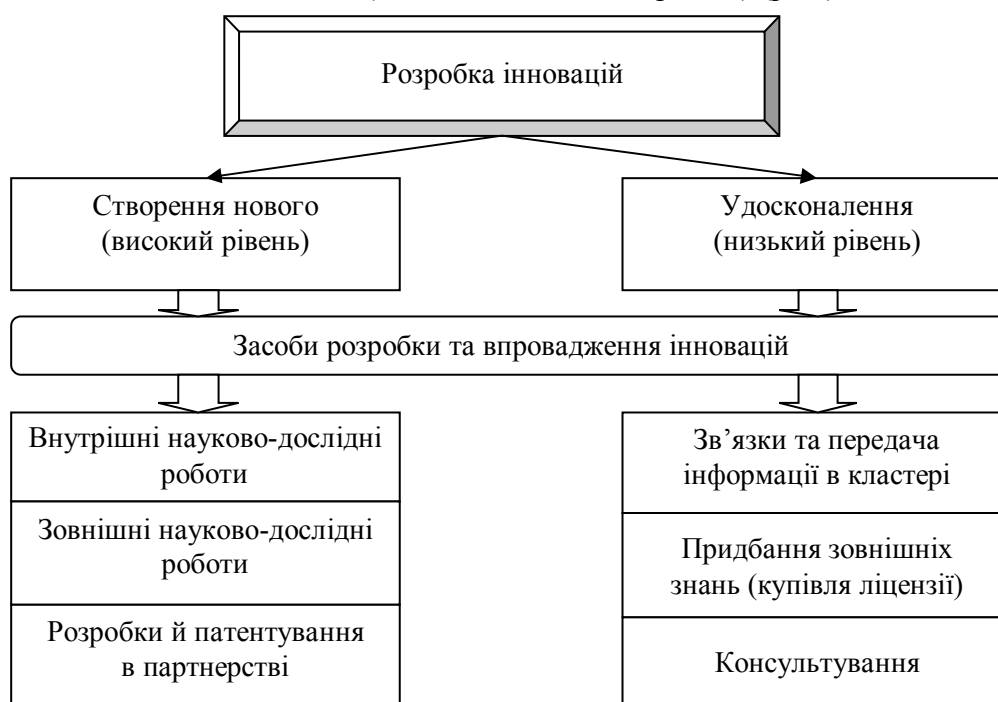

Рис. Засоби розробки та впровадження інновацій різних рівнів

Безумовно, отримати новітні продукти можна лише через фінансування внутрішніх або зовнішніх науково-дослідних робіт (НДР) на постійній чи тимчасовій основі, а також через розробки і патентування в партнерстві.

Власні розробки дуже дорогі через технічну складність продуктів, що сьогодні виготовляються. У наукомістких галузях вони здебільшого доступні лише транснаціональним корпораціям (ТНК), які конкурують у високотехнологічних галузях (аерокосмічна, фармацевтична, електронна тощо) і приділяють велику увагу новітнім розробкам. Так, за дослідженнями [4, с. 81–84], наявність більшої кількості ТНК, які розвивають

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

технологічні знання, забезпечує перевагу США над Євросоюзом в експорті високотехнологічної продукції у загальносвітовому масштабі, при тому, що Євросоюз не відстає від США за показниками фундаментальних досліджень, фінансування НДР, захисту інтелектуальної власності, наявності науково-технічних зон, розвитку малого бізнесу тощо. Отже, є значна різниця та взаємодоповнення між науковими знаннями (сфера академічних установ, університетів), технологічними знаннями (сфера корпоративного сектору) та пристосування нових знань до вимог ринку (сфера малого бізнесу).

В Україні внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок у фактичних цінах мають тенденцію до зростання (табл. 2). Але частка внутрішніх витрат на виконання НДР у ВВП зменшується.

Таблиця 2

Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок в Україні, за видами робіт (у фактичних цінах)

Показник	Рік				Темп приросту 2017/2011, %
	2011	2013	2015	2017	
Усього, млн грн	8513,4	10 248,5	11 003,6	13 379,3	+57,2
у тому числі фундаментальні наукові дослідження	2200,8	2698,2	2460,2	2924,5	+32,9
прикладні наукові дослідження	1813,9	2061,4	1960,6	3163,2	+74,4
науково-технічні (експериментальні) розробки	4498,7	5488,9	6582,8	7291,6	+62,1
Частка підприємств, що фінансували внутрішні НДР, % до загальної кількості обстежених	2,4	2,1	3,2	2,8	+0,4
Частка внутрішніх витрат на виконання НДР у ВВП, %	0,63	0,67	0,55	0,45	-0,18

Джерело: розраховано автором на основі [5, с. 20; 3, с. 20, 204, 209].

Розробки й патентування в партнерстві є можливістю знизити вартість розробки для одного учасника. З 2017 р. показник географічної концентрації розробок і патентування в партнерстві включений субіндексом до Глобального індексу інновацій. У 2017 р. Глобальний індекс інновацій зробив першу спробу оцінки субнаціональних інноваційних кластерів, оскільки вважається, що успішні інноваційні кластери потрібні для досягнення національної інноваційної досконалості. Найбільші кластери вимірюються патентуванням за Договорами про патентну кооперацію. Спираючись на передові методи картографування та дані патентування ВОІВ, були визначені найбільші кластери, серед яких виявились Токіо-Йокогама, Шеньчжень – Гонконг (Китай) і Сан-Хосе – Сан-Франциско (Каліфорнія). Разом з тим зауважується, що така оцінка досить складна, не завжди доступні дані [6, с. 30]. Україна за цим показником у 2018 р. поліпшила свої позиції на 16 місць і посіла 98-е місце серед 127 країн [7].

Проте відповідні партнерства часто є ризиковими через недобросовісність партнерів і, відповідно, високий рівень вказаного показника буде в країнах, де чітко працює правовий механізм захисту інтелектуальної власності, через що підвищується рівень довіри до партнерів. Світовий Банк розглядає поняття «відкриті інновації» як інноваційний процес, за допомогою якого фірми використовують зовнішні знання та зовнішні ринки з метою просування та комерціалізації своїх технологій. Зазначено, що однією з найбільш очевидних переваг відкритих інновацій є набагато більша база ідей та технологій, з яких можна отримати інновації та зростання. Відкрита інновація також має недоліки, оскільки технології та інновації часто стають основою для конкурентних переваг компаній. У літературі про співпрацю та альянси обговорювалися різні недоліки: додаткові витрати на управління співпрацею із зовнішніми партнерами, відсутність контро-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лю, несприятливий вплив на гнучкість, надзалежність від зовнішніх сторін та потенційно опортуністична поведінка партнерів. Зростання аутсорсингу НДДКР та відкритих інновацій також ускладнює управління інноваціями та може призвести до втрати певних технологічних компетенцій і більшої залежності від зовнішніх учасників. Крім того, унікальні знання можуть бути розкриті для зовнішніх партнерів, які можуть пізніше стати конкурентами або краще використовувати результати діяльності або ноу-хау [8].

Більше того, великі фірми значно частіше співпрацюють з інноваціями, ніж малі та середні підприємства (МСП) у більшості країн. Серед інноваційних МСП, рівень співпраці становить 25–40 % в половині обстежених країн, але суттєво відрізняється від великих фірм. Більше 70 % великих інноваційних фірм співпрацювали з інноваціями в Данії, Словенії, Фінляндії, Бельгії, Сполученому Королівстві та Австрії, тоді як менше ніж одна третина – у Китаї, Бразилії та Мексиці [8]. Ймовірніше, однією з причин явища є поліпшений захист інтелектуальної власності, що можуть забезпечити великі підприємства. Цю тезу також підтверджує відповідний перелік країн.

Зв'язки та передача інформації в кластері добре досліджені в [1]. За їх дослідженнями, при горизонтальних зв'язках між фірмами (які є конкурентами) передається недостатньо різноманітна інформація для створення нових ідей. У цьому випадку власні дослідження та розробки є набагато більш значущим фактором для розробки інновацій. І лише при вертикальних зв'язках (між постачальниками і споживачами) передається корисна інформація, що може бути основою для ідей.

А. Василюк [9] провела аналіз готовності до співпраці 381 польської компанії, підкреслюючи, що просто створення кластера не розкриває інноваційний потенціал. Здатність компаній впроваджувати інновації більшою мірою залежить від їхньої здатності співпрацювати з іншими організаціями, включаючи конкуруючі підприємства. Обмін інформацією, знаннями та ідеями вимагає довіри, і без цього елемента кластер стає дисфункціональним, що не відповідає очікуванням і не виконує його завдання. Однією зі слабких сторін польської економіки є низький рівень довіри, без чого ефективна система інновацій не може бути побудована. Це пов'язано з тим, що інновації багато в чому засновані на знаннях, але особливо на так званих мовчазних знаннях. Їхня роль набагато вище для інноваційних процесів, ніж кодифікованих, які легко копіювати. Однак вони мають свою специфіку. Часті міжособистісні контакти необхідні для їх створення, обміну, потоку, поглинання і накопичення. Фізична і соціальна близькість, яка існує в кластері, створює сприятливі умови для їх створення та розвитку. Результати дослідження вказали на високу залежність між оцінкою поточного співробітництва і можливістю його зміцнення в найближчому майбутньому. Досі про-інноваційні чинники були рідкісними причинами для встановлення співпраці з боку респондентів у вивчених галузях. Найбільшою мірою на поліпшення співпраці між компаніями-конкурентами вплинули позитивні зміни в плані поліпшення якості продукції або послуг (тобто розробки інновацій низького рівня).

В Україні кластери статистикою не відслідковуються. Найближчі до них форми організації – це асоціація, консорціум та інші об'єднання юридичних осіб (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість об'єднань підприємств в Україні (на початок року)

Назва об'єднання	2012	2014	2016	2018	Темпи приросту, %, 2018/2012
Асоціація	2216	2290	2260	2376	+7,2
Консорціум	64	66	66	74	+15,6
Інші об'єднання юридичних осіб	950	833	756	753	-20,7
Разом об'єднань	3230	3189	3082	3203	-0,84
Усього юридичних осіб	1 043 595	1 100 278	1 121 347	1 235 024	+18,3
Частка об'єднань у загальній кількості юридичних осіб, %	0,31	0,29	0,27	0,26	-0,05

Джерело: розраховано автором на основі [3, с. 108–109].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Можна побачити, що істотних змін у кількості об'єднань підприємств не спостерігається. У процесі аналізу частки об'єднань у загальній кількості юридичних осіб з'ясовано, що їхня питома вага незначно, але стабільно зменшується. Тому потенціал кластеризації економіки, як одного із засобів забезпечення інноваційної діяльності, в Україні поки що не реалізовано.

Придбання зовнішніх знань (купівля ліцензії) є варіантом впровадження не новітніх продуктів, оскільки на абсолютно нові продукти ліцензії не продаються. Так, загалом у провідних країнах світу дотримуються таких етапів передачі новітніх технологій: на першому етапі відбувається реалізація готової інноваційної продукції, виробленої за допомогою передових технологій; на другому – здійснюється технологічний трансфер у вигляді прямих інвестицій; на третьому – має місце продаж прав на об'єкти інтелектуальної власності (переважно з утворенням спільних підприємств) [10]. Отже, ліцензії починають продаватися, коли «знято вершки» та розробник потребує розширення виробництва для отримання додаткового прибутку. Дослідження трансферу технологій в Україну на основі ліцензійних угод показує, що майже всі ліцензійні технології не належали до останніх досягнень у науково-технічній сфері й надходили до України в середньому з десятирічним запізненням [2, с. 39].

Консультавання займається зазвичай управлінськими інноваціями. За визначенням К. Макхема [11, с. 10, 248–250], консалтинг – це процес надання спеціалістом своїх особливих знань, навичок і досвіду в системі його клієнта, де визначальну роль відіграє саме досвід. Консультантом є суб'єкт (юридична чи фізична особа), який: 1) має певний практичний досвід у конкретній галузі, володіє необхідними знаннями; 2) має комунікативні здібності; 3) несе переважно моральну відповідальність за поради; 4) перебуває в тісному контакті з виконавцем проекту [12, с. 79]. Оскільки консультанти стикалися з багатьма обставинами, вони вміють розпізнавати загальні тенденції та звичайні причини проблем, мають гарний шанс знайти правильне рішення; вони вміють також підходити до нових проблем і можливостей. Крім того, професійні консультанти постійно слідкують за літературою з проблем управління, включаючи розробки, що здійснюються в університетах і наукових інститутах. Таким чином, вони діють як сполучна ланка між теорією і практикою управління [13, с. 18]. І хоча при систематичному використанні їхні послуги дійсно вважаються корисними для підвищення ефективності діяльності, вони все ж здебільшого використовують передовий досвід, який уже не є «таємницею», та переносять його з урахуванням особливостей конкретної організації. У табл. 4 ми проаналізували структуру експорту-імпорту послуг, пов'язаних із розробкою інновацій.

Таблиця 4

Структура експорту-імпорту послуг, пов'язаних із розробкою інновацій у 2017 р.

Показник	Експорт		Імпорт	
	млн дол. США	частка в загальному обсязі, у групі, %	млн дол. США	частка в загальному обсязі, у групі, %
Усього	10 714,4	100,0	5476,1	100,0
Разом послуг, пов'язаних із розробкою інновацій	755,2	7,0	895,9	16,4
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	29,1	3,9	406,2	45,3
Послуги дослідження та розробки	125,1	16,6	26,3	2,9
Наукові та технічні послуги	201,9	26,7	78,6	8,8
Професійні та консалтингові послуги	399,1	52,8	384,8	43,0

Джерело: розраховано автором на основі [3, с. 188].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, в українському експорті послуг, пов'язаних із розробкою інновацій, переважають послуги проміжних етапів інноваційної діяльності (наукові, професійні та консалтингові послуги), натомість в імпорті переважає оплата за кінцеві результати наукової діяльності (роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності). Тому було б доцільно звернути увагу на можливості кращого використання вітчизняного наукового сектору шляхом доведення їх розробок до кінцевих стадій інноваційної діяльності.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження проведено класифікацію засобів розробки інновацій з їх поділом на низький та високий рівні, а також розглянуто особливості кожного засобу розробки інновації. Доведено, що частка внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП знижується, але в українському експорті послуг, пов'язаних із розробкою інновацій, переважають послуги проміжних етапів інноваційної діяльності, натомість в імпорті переважає оплата за кінцеві результати наукової діяльності. Тому було б доцільно звернути увагу на можливості кращого використання вітчизняного наукового сектору шляхом доведення їх розробок до кінцевих стадій інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Luís Martínez-Cháfer, F. Xavier Molina-Morales, Jesús Peiró-Palomino. The cluster is not flat. Uneven impacts of brokerage roles on the innovative performance of firms. *Business Research Quarterly*. 2018. № 21. P. 11–25.
2. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 35–40.
3. Україна у цифрах 2017: статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 241 с.
4. Михайловська О. «Європейський парадокс» інноваційного розвитку: уроки для України. *Економіка України*. 2006. № 9. С. 80–85.
5. Україна у цифрах 2016: статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 240 с.
6. The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2017.pdf>.
7. Global Innovation Index 2017. Energizing the World with Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.
8. Open innovation / World Bank Group. URL: <https://www.innovationpolicyplatform.org/content/open-innovation?topic-filters=11986>.
9. Wasiluk A. Pro-innovative Prerequisites for Establishing the Cooperation between Companies (in the Perspective of Creation and Development of Clusters). *Procedia Engineering*. 2017. № 182. P. 755–762.
10. Марчук Л. П. Патентно-ліцензійна діяльність та її значення для поширення інновацій. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. Вип. 2. URL: <http://www.stationline.org.ua/agro/43/4727-patentno-licenzijna-diyalnist-ta-%D1%97%D1%97-znachennya-dlya-poshirennya-innovacij.html>.
11. Макхэм К. Управленческий консалтинг: пер. с англ. Москва: Изд-во «Дело и Сервис», 1999. 288 с.
12. Бутко М. П., Повна С. В. Консалтингове забезпечення процесів інноваційно-інвестиційного розвитку: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2010. 252 с.
13. Управленческое консультирование: в 2 т.: пер. с англ. Москва: СП «Интерэксперт», 1992. Т. 1. 319 с.

References

1. Luís Martínez-Cháfer, F. Xavier Molina-Morales, Jesús Peiró-Palomino (2018). The cluster is not flat. Uneven impacts of brokerage roles on the innovative performance of firms. *Business Research Quarterly*, 21, 11–25 [in English].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Petryna, M. (2006) Bazovi umovy stvorennia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy [Basic conditions for creating an innovative model for Ukraine's economy development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, 35–40 [in Ukrainian].
3. Verner, I. Ye. (Ed.) (2018). *Ukraina u tsyfrax 2017: statystychnyi zbirnyk [Ukraine in figures 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
4. Mykhailovska, O. (2006). «Yevropeyskyi paradoks» innovatsiinoho rozvytku: uroky dlya Ukrainy [«European paradox» of innovation development: lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 9, 80–85 [in Ukrainian].
5. Verner, I. Ye. (Ed.) (2017). *Ukraina u tsyfrax 2016: statystychnyi zbirnyk [Ukraine in figures 2017. Statistical collection]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
6. *The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World*. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2017.pdf>.
7. *Global Innovation Index 2017. Energizing the World with Innovation*. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.
8. Open innovation / World Bank Group. Retrieved from: <https://www.innovationpolicyplatform.org/content/open-innovation?topic-filters=11986>.
9. Wasiluk, A. (2017). Pro-innovative Prerequisites for Establishing the Cooperation between Companies (in the Perspective of Creation and Development of Clusters). *Procedia Engineering*, 182, 755–762 [in English].
10. Marchuk, L. P. (2008). *Patentno-litsenziina diialnist ta yii znachenna dla poshyrenna innovatsii [Patent-licensing activity and its importance for the dissemination of innovations]*. Retrieved from <http://www.stationline.org.ua/agro/43/4727-patentno-licenzijna-diyalnist-ta-%D1%97%D1%97-znachennya-dlya-poshyrennya-innovacij.html>.
11. Makhem, K. (1999). *Upravlencheskii konsalting [Management Consulting]*. Moscow: Delo i Servis [in Russian].
12. Butko, M. P., Povna, S. V. (2010). *Konsaltnhove zabezpechennia procesiv innovatsiino-investytsiinoho rozvytku [Consulting support of processes of innovation and investment development]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
13. *Upravlencheskoe konsultirovanie [Management Consulting]* (1992). Moscow: Intereksperit [in Russian].

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Повная Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: SPovna@bigmir.net

ORCID: orcid.org/0000-0002-0654-9868

ResearcherID: G-9355-2016

УДК 334.75:339.9

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-31-40

Галина Самійленко

ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВИХ КЛАСТЕРНИХ ЦЕНТРІВ ТА МОДЕЛЕЙ

Галина Самоїленко

ОПЫТ И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МИРОВЫХ КЛАСТЕРНЫХ ЦЕНТРОВ И МОДЕЛЕЙ

Galyna Samiilenko

EXPERIENCE AND FEATURES OF FUNCTIONING OF GLOBAL CLUSTER CENTERS AND MODELS

У статті проведено аналіз світового досвіду застосування кластерного підходу, окремо розглянуто функціонування кластерів країн Європи, Північноамериканського континенту та Азійського регіону, на основі чого виділено основні центри кластерного розвитку, сформульовано їхні особливості, спільні та відмінні риси функціонування. Досліджені кластерні моделі в розрізі країн, виявлені їхні характерні риси та особливості. На основі інформації про формування та розвиток кластерних утворень в Австралії, країнах Латинської Америки, Африканського континенту запропоновано виділити світові кластерні моделі. Проведені дослідження дали змогу виявити переваги та недоліки світових кластерних центрів і моделей та з'ясувати їхні основні характеристики. Надані пропозиції щодо впровадження та реалізації зазначених моделей у реаліях України.

Ключові слова: кластер; кластерний підхід; кластерна модель; кластерні утворення; світові центри кластерного розвитку; кластерні ініціативи; світовий досвід кластерного розвитку; кластерні структури.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 11.

В статті проведено аналіз мирового опыта применения кластерного подхода, отдельно рассмотрены функционирования кластеров стран Европы, Североамериканского континента и Азиатского региона, на основе чего выделены основные центры кластерного развития, сформулированы их особенности, общие и отличительные черты функционирования. Исследованы кластерные модели в разрезе стран, выявлены их характерные черты и особенности. На основе информации о формировании и развитии кластерных образований в Австралии, странах Латинской Америки, Африканского континента предложено выделить мировые кластерные модели. Проведенные исследования позволили выявить преимущества и недостатки мировых кластерных центров и моделей и выяснить их основные характеристики. Представлены предложения по внедрению и реализации указанных моделей в реалиях Украины.

Ключевые слова: кластеры; кластерный подход; кластерная модель; кластерные образования; мировые центры кластерного развития; кластерные инициативы; мировой опыт кластерного развития; кластерные структуры.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 11.

The article analyzes the world experience of the application of the cluster approach, examines separately the functioning of the clusters of the countries of Europe, the North American continent and the Asian region, on the basis of which the main centers of cluster development are singled out, its features, common and distinctive features of functioning are formulated. The cluster models are investigated in terms of countries, their characteristic features and features are revealed. Based on information on the formation and development of cluster entities in Australia, Latin America, and the African continent, it is proposed to allocate world cluster models. The researches made it possible to reveal the advantages and disadvantages of the world cluster centers and models, and to find out their main characteristics. Proposed proposals on the implementation and implementation of these models in the realities of Ukraine.

Keywords: clusters; cluster approach; cluster mode; cluster formation; world centers of cluster developmen; cluster initiative; world cluster development experience; cluster structures.

Fig.: 3. Table: 1. References: 11.

JEL Classification: O570, R110

Постановка проблеми. Визначення найефективнішої стратегії розвитку економіки, що є актуальним в умовах нестабільності ситуації на світовому ринку, збільшення ризиків та виникнення труднощів у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залученні іноземних інвестицій, є сьогодні першочерговим завданням кожної держави. Успішність реалізації стратегії соціально-економічного розвитку держави оцінюється як у самій державі, так і за її межами.

Формування нової, ефективної структури економіки регіону, на нашу думку, треба здійснювати за рахунок створення територіально-галузевих об'єднань – кластерів, вивченню яких останнім часом у світі приділяється все більше уваги. Дослідження науковців присвячені вивченню економічного розвитку регіонів через функціонування кластерів свідчать, що розробці теоретичних та методологічних положень реалізації цієї моделі не приділено достатньої уваги.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різноманітних питань формування та розвитку кластерів приділяється увага як закордонних учених, таких як М. Портер, І. Толенадо, Д. Сольє, М. Енрайт, М. Сторпер тощо, так і вітчизняних, серед яких О. Амоша, М. Бутко, М. Войнаренко, В. Геєць, А. Гойко, Б. Данилишин, В. Ільчук, В. Оскольський, С. Соколенко, В. Федоренко, С. Шкарлет та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт із цієї теми, багато питань не знайшли ґрунтовного вивчення. Зокрема, дослідження, систематизація закордонного досвіду функціонування та розвитку кластерних структур та виділення на його основі основних кластерних моделей світу, з визначенням їхніх основних характеристик та особливостей, для можливості використання отриманої інформації при практичних розробках в Україні не дістали достатнього відображення в дослідженнях.

Мета статті. Метою статті є виділення основних світових кластерних моделей на основі дослідження закордонного досвіду кластерного розвитку та вивчення особливостей кластерних утворень різних країн.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кластерні утворення сформовані та функціонують у багатьох галузях економіки країн світу з різним рівнем їхнього економічного розвитку. Однак якщо для розвинутих країн кластер – це природний еволюційний етап становлення промисловості та організації виробництва, то для країн, що розвиваються, – це шлях досягнення ними світового рівня розвитку та набуття конкурентних переваг на міжнародному ринку.

Загалом кластерна концепція реалізовується в багатьох країнах світу, у тому числі й у Європейських країнах, що кількісно відображено на рис. 1 [1; 2; 3].

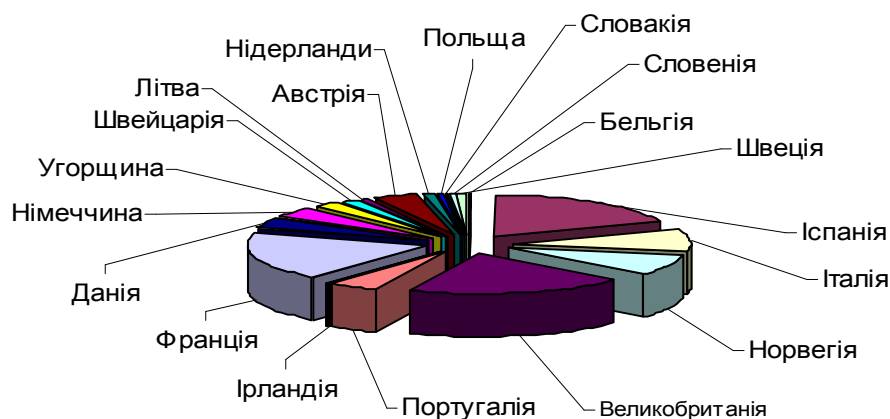

Рис. 1. Кількість кластерів у Європейських країнах

Розглянемо світовий кластерний досвід більш докладно. Так, вивчення європейського досвіду впровадження кластерної моделі показав, що в 28 країнах Західної та Східної Європи функціонує більше 2000 кластерних об'єднань у різних галузях, в яких зайнято 42 млн осіб [1; 4].

Однією з найперших європейських країн, що долучилася до впровадження кластерної моделі, є Фінляндія, в економіці якої було виявлено 9 основних кластерів: лісний, інформаційний та телекомунікаційний, металургійний, енергетичний, бізнес-послуг, охорони здоров'я, машинобудівельний, харчовий, будівельний [1; 2].

Для сучасного розвитку економіки Фінляндії найбільше значення мають лісовий кластер та телекомунікаційний кластер, оскільки вони забезпечують основний обсяг експорту та формують значну частку ВВП країни. Металургійний та машинобудівний

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

кластери країни також є високорозвинутими. Енергетичний кластер поєднує в собі нафто-, газохімічні, електроенергетичні компанії тощо, які характеризуються високою екологічністю та ефективністю технологій. Діяльність харчового та будівельного кластера, а також кластера охорони здоров'я здебільшого спрямовані на внутрішній ринок, що є важливим з погляду зайнятості населення, але за прогнозами їх зростання буде повільнішим за зростання економіки країни, тоді як кластер бізнес-послуг буде впевнено розвиватися та відчутно впливати на економіку Фінляндії [2; 4].

Ще однією країною, чий кластерний досвід є досить цікавим, є Італія. Її економічний розвиток пов'язаний із функціонуванням на її території «індустріальних округів» (ІО), які є сукупністю малих та середніх компаній навколо селища, селищ або невеликого міста, що розташовані біля морського узбережжя або транспортної магістралі [5]. Подібних ІО в Італії нараховується більше 200, до складу яких входить понад 60 тис. підприємств, на яких задіяно близько 6000 тис. робітників. ІО Італії в більшості є багатгалузевими, спеціалізація та кількість яких у країні наведена на рис. 2 [5].

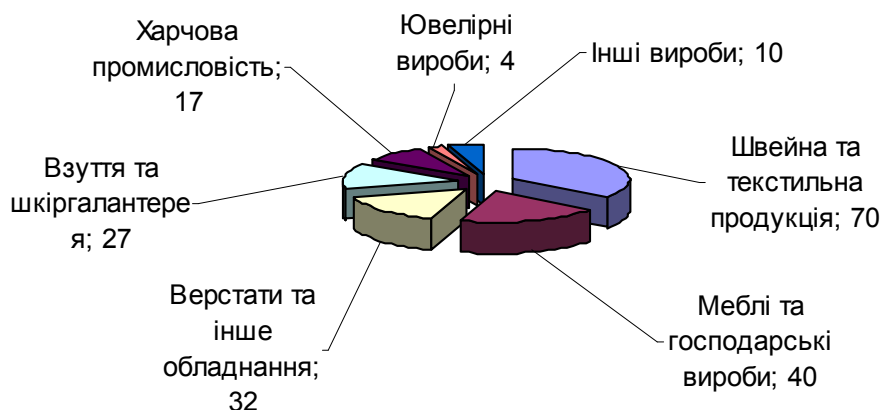

Рис. 2. Спеціалізація «індустріальних округів» Італії

З кращих світові кластери високих технологій розташовано та з успіхом функціонує сьогодні на території Німеччини – Мюнхен, Гамбург, Дрезден, які отримали назву «Силіконова долина ХХІ століття» [1; 6; 7]. Крім того, у Німеччині працюють автомобільні кластери, які утворені на більшості федеративних територій, для реалізації мети, яка полягає в підвищенні конкурентоспроможності та розвитку цієї галузі в країні за рахунок утворення ефективних комунікацій між учасниками кластера, навчальними закладами, науковими установами, органами влади, підтримці інноваційної активності, позиціонуванні на світовому ринку [1; 4; 6; 7].

У Франції для реалізації кластерного підходу були вжиті такі заходи: у 1995 році – прийняття Програми про устрій та розвиток територій, створена організація з управління цим процесом; 1997-1999 роки – розроблено та затверджено 99 проектів програм розвитку регіонів, об'єднаних системою виробничих кластерів. Результатом зазначений дій є функціонування сьогодні в країні 144 кластерів регіонального рівня та 82 кластери, які перебувають на стадії становлення або віртуального характеру [1; 2; 4; 8].

Проводячи аналіз американського континенту, передусім необхідно зазначити, що США одні з перших почали застосовувати кластерну концепцію для розвитку економіки. Найяскравішим прикладом її застосування стала Силіконова долина, що об'єднує в собі більш ніж 7000 представництв технологічно високорозвинутих підприємств та фірм, 1,35 млн робочих місць у радіусі 160 км та 2,5 млн мешканців. Розвиток Силіконової долини нерозривно пов'язаний із розвитком сусідніх територій, а також економіки країни загалом. Наукові центри та університети ведуть аналітичну роботу, пов'язану

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

з ініціюванням кластерів. Штат бере активну участь у кластерній роботі: створює комісії з ініціювання кластерів та виділяє початковий капітал на його функціонування. У подальшому залучаються кошти приватних інвесторів [2].

Канадський досвід застосування та реалізації кластерної моделі характеризується: прикладами успішного створення високотехнологічних кластерних структур, наявністю в країні розвинутої промислової структури з високим рівнем інноваційного потенціалу як її складової [2].

Канада має досвід із реалізації кластерного підходу в таких галузях: біологічний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер, Оттава, Галіфакс), інформаційно-телекомунікаційний (Ванкувер, Калгарі, Квебек тощо), кластер високих технологій (Монреаль, Онтаріо тощо), мультимедійний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер), виноробний кластер (Ніагара), кластер харчової промисловості (Торонто).

За відсутності єдиної концепції реалізації кластерної політики на федеральному рівні, головна роль уряду полягає в запровадженні загальних економічних правил, а адміністрації провінцій та муніципалітетів опікуються безпосередньо реалізацією кластерних ініціатив [2; 8]. Найбільшого значення в управлінні реалізацією кластерної політики в Канаді набувають органи місцевого самоуправління, які вирішують широке коло питань щодо створення та успішного функціонування кластерів: від створення освітніх програм до оновлення всіх ключових інфраструктур для потреб кластера. Успішним прикладом реалізації кластерних ініціатив на муніципальному рівні є унікальне створення великого регіонального кластера Великого Едмонтону на основі виділення восьми кластерів – локомотивів розвитку: провідне промислове виробництво; сільське господарство та лісоматеріали; біомедицина та біотехнологія; інженерно-технічне обслуговування; інформація та інформаційне обслуговування; нафта, газ та хімікати; туризм та розваги; транспорт та логістика [2; 4; 5].

Дослідження реалізації кластерного підходу серед Азіатських країн виявило цікавий та успішний досвід Японії. Функціонування японських кластерів засновано на субпідрядних та субконтрактних зв'язках між великими підприємствами та сукупністю малих та середніх, тому кластерна структура в Японії складається з одного відносно великого основного підприємства, яке використовує послуги різних рівнів субпідрядних фірм, які розташовані поряд. Серед великих інноваційно-технологічних кластерів Японії слід відзначити такі: Хоккайдо (Біотехнологія, ІТ), Кинки (Біотехнологія, навколишнє середовище), Регіон Тюоку (Машинобудування), Сікоку (Медицина), Регіон Токіо (Регіональний промисловий відновний проект), Кюсю (Переробка та навколишнє середовище, силіконовий кластер (напівпровідники)) [2; 4; 5].

Провідним напрямком економічного розвитку Індії є реалізація кластерного підходу. Країна за рахунок власних інновацій вийшла на зовнішні ринки з конкурентоспроможною продукцією. Центром наукових та технічних досягнень в Індії став Бангалор, малі та середні підприємства якого активно співпрацюють із науковими установами. На розвиток Бангалору як центру інтенсивних технологій суттєво вплинули інвестиції, надані державою. Результатом діяльності Бангалору є організація стійкого процесу технічних інновацій у багатьох сферах промисловості. Також необхідно зауважити підтримку цього процесу з боку держави на законодавчому рівні та успіх Індії в розвитку інформаційних технологій та інтернет-систем [2; 4; 5].

Проведений аналіз реалізації кластерної концепції у світі зумовлюють виділення трьох основних світових осередків кластерного розвитку: європейський, північноамериканський та азіатський. Зазначені кластерні центри мають, з одного боку, специфічні риси та особливості, а з іншого – подібні (рис. 3).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

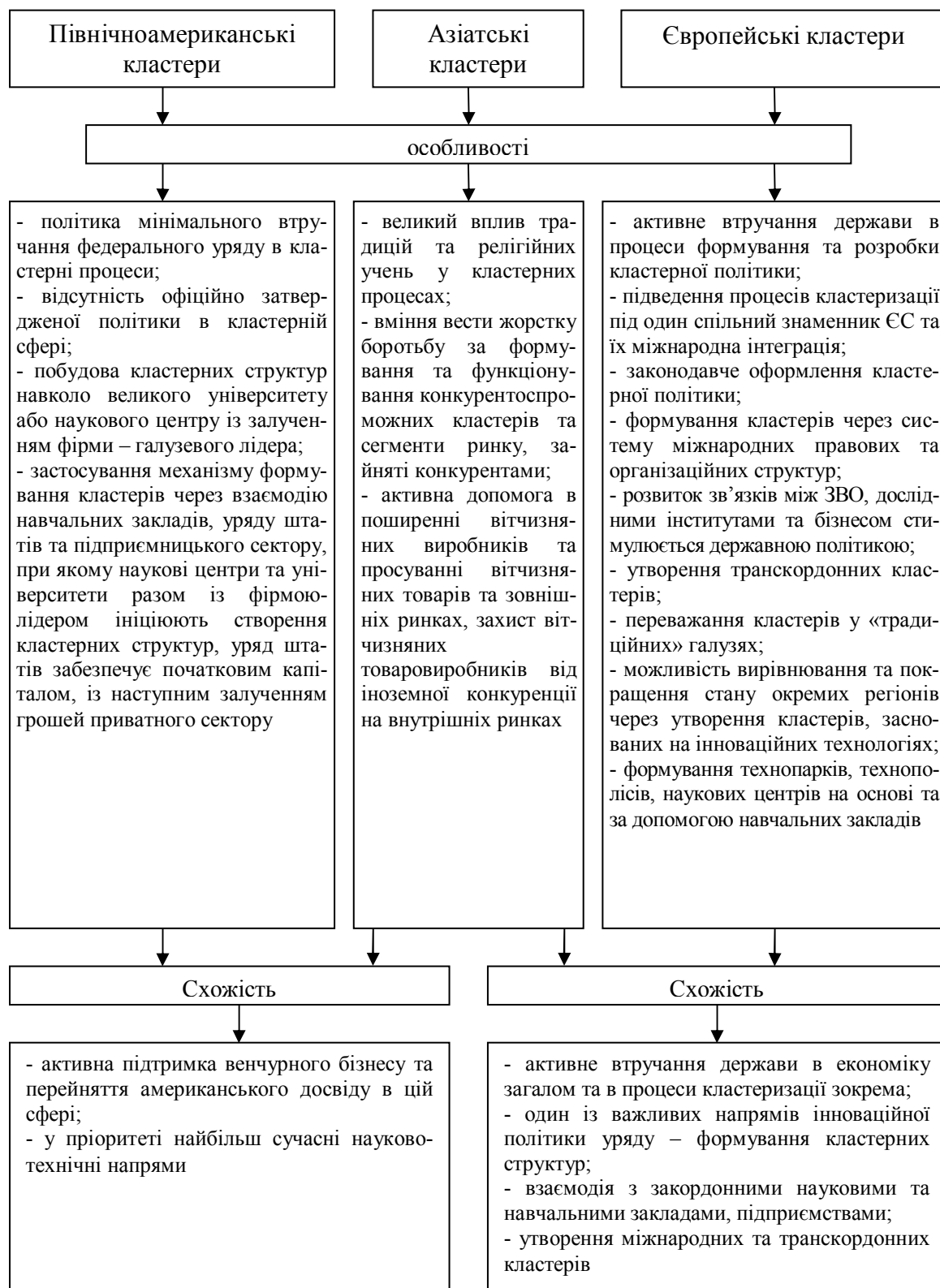

Рис. 3. Характеристики світових центрів кластерного розвитку

Більш детальний аналіз наведеної вище інформації щодо кластерних утворень та їхніх основних осередків та наукові праці провідних фахівців із цього питання дозволили виокремити найбільш поширені кластерні моделі світу в розрізі країн, їхні особливості та характеристику [3; 9; 10]:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Італійська модель – кластер складається з великої кількості малих фірм для підвищення конкурентоспроможності. Співпраця та рівноправність у кластері малого, середнього та великого бізнесу. Ця модель може бути застосована в країнах із перехідною економікою.

Британська модель – передбачає державне фінансування процесу створення кластера на всіх його стадіях від планування до формування. Як механізм використовується спеціально створена структура, до складу якої входять державні інститути, компанії, навчальні та науково-дослідні установи та громадські організації.

Фінська модель – характерною рисою кластера є високий рівень інтернаціоналізації бізнесу та інновацій.

Данська модель – зв'язуючим елементом кластера є мережевий брокер.

Американська (США) модель – у кластері є виражена конкуренція між фірмами та компаніями, які розташовані в одному регіоні та максимально використовують його потенціал.

Індійсько-китайська модель – головну роль у кластері відіграють прямі іноземні інвестиції, які забезпечують вихід на світовий ринок.

Японська модель – ядром кластера є фірма-лідер із високим масштабом виробництва, яка здійснює інтеграцію постачальників на різних стадіях технологічного ланцюга.

Розглядаючи сучасний розвиток кластерних ініціатив, зазначимо їхню високу активність також в Австралії, Африці та Латинській Америці.

Фактичний початок інноваційному та кластерному розвитку в Африці було покладено у вересні 2003 року, коли десять осіб – представники академічної науки і освіти – з Танзанії, Уганди й Мозамбіку взяли участь у VI Глобальній конференції в Гетеборзі (Швеція), організованій спільно Інститутом конкурентоспроможності (ТСІ) та Шведським агентством інноваційних систем (VINNOVA) і присвяченій темі «Інноваційні кластери: новий виклик». Однак реально робота в цьому напрямку почалася значно раніше [2].

Головним досягненням конференції стало вироблення Плану дій з розвитку інноваційних систем та інноваційних кластерів спочатку в трьох африканських країнах, з тим, щоб вони могли бути адаптовані до умов будь-якої іншої африканської країни. План дій включав у себе, серед іншого, таке: опис галузі подальшого дослідження; стратегічні дії, які повинні бути прийняті, і відповідні цілі; заходи, які дозволять реалізувати намічені цілі; пріоритет і терміни для намічених заходів.

У результаті в Багамоїо була розроблена програма розвитку інноваційних систем і кластерів для Східної Африки (МСКП-ЕА). Основна мета програми полягає в стимулюванні, активізації та заохоченні розвитку інноваційних систем та інноваційних кластерів у Східній Африці, що буде сприяти її якнайшвидшому соціально-економічному розвитку і зменшенні бідності.

Вона реалізується спільно трьома східноафриканським державами, а саме Мозамбіком, Танзанією та Угандою. На чолі програми поставлені університети. Програма спрямовує університети на налагодження контактів і вплив на розвиток суспільства, стимулюючи, каталізуючи та сприяючи вирішенню завдань підготовки нового покоління до нових економічних планів. Починаючи з 2004 року пройшло 6 регіональних конференцій і національних семінарів зацікавлених сторін [2].

Таким чином, кластерні ініціативи виявилися реальними стратегіями для здійснення сталого розвитку країн Африканського континенту при спрямуванні цілеспрямованих зусиль у галузі сприяння співробітництву, створенню мереж та інтеграції як рушійної сили ініціативи розвитку кластерів. Стратегії повинні бути гармонізовані й об'єднані програмою технічного співробітництва, акцент повинен бути зроблений на створення нових напрямків досліджень, які допоможуть стимулювати інтерес до пода-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

льших досліджень і відкриттів у сфері технологій; підвищення рівня результатів, які могли б бути отримані в кожній із країн по-різному в межах програми спільних досліджень, і створення центрів передового досвіду; скорочення витрат на ведення науково-технічної роботи завдяки об'єднанню зусиль та ресурсів; забезпечення синергізму щодо обміну інформацією про новий досвід за унікальною технологією в Африці. Це також створить можливість отримати доступ до нових технологій [2].

У Латинській Америці кластерні ініціативи підтримали такі країни, як Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Коста-Рика, Гондурас, Гватемала, Нікарагуа, Венесуела, Ямайка. У Бразилії в кінці 90-х років розпочався дуже інтенсивний процес формування кластерів. Цьому процесу сприяли програми фінансування розвитку кластерних структур, зокрема програма The North East Initiative Всесвітнього банку. Окремо слід виділити міжнародну організацію ЮНІДО, яка займається сприянням та поширенням кластерного розвитку в Латинській Америці, зокрема через проект INPYME в Нікарагуа, проект JAMPRO в Гватемалі та Ямайці, проект NET у Гондурасі. Останніми роками ЮНІДО зацікавилася та почала передавати досвід кластерного розвитку таким країнам, як Чилі та Перу [4; 5].

На основі вищевикладеної інформації пропонується виділити такі кластерні моделі світу, основна характеристика яких наведена в таблиці.

Таблиця

Світові кластерні осередки та моделі

Назва моделі	Характеристика
1	2
Північноамериканська	Виражена конкуренція між учасниками кластера, ринкові взаємозв'язки на високому рівні. Переважає політика низького рівня втручання федерального уряду в процес формування та функціонування кластерних структур. Головні переваги – науково-технологічні досягнення та інновації, особливості: – формування моделі конкурентоспроможності на основі взаємодії державних структур, академічних організацій та промисловості; – відсутність офіційної формалізації процесу кластеризації в державних документах, що створюються організаціями, які відповідають за формування національної стратегії у сфері економіки
Європейська (переважно Західноєвропейська)	Налагодження тісної взаємодії та співпраці між державою та бізнесом. Європейське підприємницьке середовище визнає авторитет держави, ставиться до неї з повагою та сприймає як захисника та опікуна промисловості
Азіатська	Об'єднання великої компанії з малим та середнім бізнесом у структурі субпідрядних відносин із головною метою – виробництво продукції. Індивідуальність моделі полягає в ефекті спеціалізації та в слабкій оперативності державної інноваційної системи, заснованої на кластерних підходах (приклад Японії). Спостерігається прагнення державних органів захистити власних виробників від конкуренції з боку іноземних виробників та допомогти з просуванням вітчизняної продукції на світових ринках через розвиток конкурентоспроможних кластерів для чого вони цілеспрямовано втручаються в економічні процеси країни
Австралійська	Використовується механізм, до складу якого входять компанії, державні органи, навчальні та науково-дослідні заклади. Ключовими елементами цієї моделі є уряд та приватний сектор, які в рівних частках фінансують проект створення кластера через спеціально створену організацію, яка складається переважно з представників компаній, а також державних органів та наукових установ. Перевага: завдяки змішаному фінансуванню австралійська модель є привабливою як для великих фірм, так і для компаній малого та середнього бізнесу з обмеженими фінансовими ресурсами, а також для профільних навчальних закладів та науково-дослідних установ. Недолік: період формування кластера буде (може бути) більш тривалим через необхідність створення адміністративної організації

Закінчення табл.

1	2
Південноамериканська (Латиноамериканська)	Фінансування процесів кластеризації здійснюється за участю міжнародних організацій; наявність прямих іноземних інвестицій, які сприяють впровадженню інноваційних технологій; орієнтація кластерних структур на експорт; існує ядро з фірм-лідерів
Африканська	Короткий час існування через пізніє приєднання до кластерних ідей; зміна декількох концепцій кластерного розвитку за невеликий проміжок часу, коли кластери отримали розвиток у країнах Африки; підтримка та фінансова участь міжнародних та закордонних організацій (на кшталт SIDA/ CAPEK та інші) процесів зародження, формування та розвитку кластерних ініціатив та структур; створення управляючої структури з функцією panaфриканського координатора PACF (Панафриканський форум конкурентоспроможності) з правом створення національних форумів
Пострадянських країн	Ядром кластера є велике підприємство (лідер), мінімальний рівень ринкових відносин та конкуренції, нерозвинена інтернаціоналізація інновацій, низький рівень розвитку малого бізнесу

Проведені дослідження показують, що країни, які розташовані в територіальній близькості одна від одної, мають багато спільних рис щодо реалізації кластерних концепцій, особливо на початковій стадії. З часом кожна країна набуває своїх особливостей у реалізації кластерного підходу, використовуючи свої конкурентні переваги, при цьому певні схожі риси залишаються, що можна пов'язати зі спільними історичними коріннями, подібними традиціями, суспільним розвитком, схожим життєвим укладом, законодавством тощо. Функціонування кластерних структур сьогодні виходить за межі країн, відбувається включення механізму об'єднання великих регіонів у краї, які згодом можуть стати стратегічними гравцями на міжнародних ринках [11]. Що в подальшому призведе, на нашу думку, до виокремлення нових національних регіонів та появи нових успішних кластерних моделей.

Висновки і пропозиції. Вивчення закордонного досвіду кластерного розвитку ставить актуальне питання щодо його використання в Україні.

Проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Україна має законсервовану радянську спадщину в інноваційній сфері, що значно гальмує формування та розвиток кластерних структур через такі проблеми, як недостатній розвиток малого бізнесу, порівняно гірші інфраструктурні та організаційні умови, низький рівень довіри між основними суб'єктами економічної діяльності. Як наслідок, кластерним вітчизняним структурам притаманні певні риси кластерної моделі пострадянських країн; труднощі та перешкоди при побудові власних кластерних утворень та при формуванні та функціонуванні вітчизняної кластерної моделі.

2. Цікавий для нашої країни є досвід функціонування італійської моделі, особливо в на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, але, на наш погляд, досвід її використання є обмеженим з огляду на невисоку ефективність муніципального управління та слабкий розвиток малого бізнесу в Україні.

3. Індійсько-китайська модель приваблює можливістю розвивати кластери за рахунок залучення великих міжнародних фірм через прямі іноземні інвестиції, які необхідні для освоєння передових технологій та виходу на світові ринки.

4. Спостерігається складність у застосуванні Північноамериканської та Європейської моделей: першої моделі через те, що ефективність її застосування істотно залежить від ступеня розвитку ринкових відносин та конкуренції; другої – через дуже тісну співпрацю, взаємодію та довіру влади та бізнесу. На жаль, зазначенні аспекти в Україні не набули достатнього розвитку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

5. Досвід Австралійської та Латиноамериканської моделі є досить цікавим у частині співпраці уряду та бізнесу, науки та освіти, рівності участі у фінансуванні кластера його учасниками; залученні міжнародних організацій та іноземних інвестицій.

Таким чином, світовий досвід використання кластерного підходу є дуже різноманітним. Аналіз практики застосування кластерних ініціатив у різних країнах із різним економічним розвитком, різних територій та континентів показав відсутність єдиних загальноприйнятих підходів та схем створення та розвитку кластерних утворень. Кожна держава сама розробляє власні підходи до формування та функціонування кластерів, їхнього розвитку та управління, організації діяльності державних органів, які відповідають за реалізацію кластерних програм та стратегій.

Отже, застосовувати багатогранний та багаторічний світовий досвід кластеризації для вирішення завдання сталого розвитку економіки галузей, регіонів та країни треба з урахуванням модернізації інституціонального середовища України.

Список використаних джерел

1. The European Cluster Observatory. URL: <http://www.clusterobservatory.eu/index.html>.
2. Бутко М. П., Самійленко Г. М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах: монографія / під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2012. 372 с.
3. Загорський В. С., Кизим М. О., Хаустова В. Є. Кластеризація економік країн світу й України: досвід і проблеми. *Проблеми економіки*. 2010. № 1. С. 3-7.
4. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.
5. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. Київ: Логос, 2002. 645 с.
6. Hatsch S., Kergel H. Cluster Management Excellence in Germany. Berlin, 2013. 350 p.
7. Вергун В. А. Особливості регіональної інноваційно-інвестиційної політики Німеччини: можливості для України. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0516.pdf.
8. Вишнякова І. В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1 (9). С. 184–193.
9. Кузьмін О. Є., Саталкіна Л. О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 127-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_4_24.
10. Якушев О. Світовий досвід розвитку кластерів: можливості адаптації в Україні. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*: збірник. 2015. № 38 С. 167–173.
11. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенка. Запоріжжя: КПУ, 2014. 798 с.

References

1. The European Cluster Observatory. Retrieved from <http://www.clusterobservatory.eu/index.html> [in English].
2. Butko, M. P., Samiilenko, H. M. (2012) *Klasternyi pidkhid do rozvytku bazovykh haluzei rehionalnoi ekonomiky v suchasnykh umovakh [Cluster approach to the development of basic industries of the regional economy in modern conditions]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Zahorskyi, V. S., Kyzym, M. O., Khaustova V. Ye. (2010). *Klasteryzatsiia ekonomik krain svitu y Ukrainy: dosvid i problemy [Clusterization of economies of countries of the world and Ukraine: experience and problems]*. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy, 1*, 3-7 [in Ukrainian].
4. Sokolenko, S. I. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
5. Sokolenko, S. I. (2002). *Proizvodstvennye sistemy globalizatsii Seti Aliansy Partnerstva Klastery Ukrainskii kontekst [Globalization production systems: Networks. Alliances. Partnerships. Clusters: Ukrainian context]*. Kyiv: Lohos [in Russian].
6. Hatsch, S., Kergel, H. (2013). *Cluster Management Excellence in Germany*. Berlin [in English].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Verhun, V. A. (n.d.). *Osoblyvosti rehionalnoi innovatsiino-investytsiinoi polityky Nimechchyny: mozhlyvosti dlia Ukrainy [Regional features innovative investment policy in Germany: Opportunities for Ukraine]*. Retrieved from: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0516.pdf [in Ukrainian].

8. Vyshniakova, I. V. (2011). *Dosvid stanovlennia ta rozvytku klasteriv v okremykh krainakh Pivnichnoi, Skhidnoi i Tsentralnoi Yevropy [Experience of formation and development of clusters in selected countries of Northern, Eastern and Central Europe]*. *Visnyk Zaporizkoho natsional noho universytetu – Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, 1 (9), 184–193 [in Ukrainian].

9. Kuzmin, O. Ye., Satalkina, L. O. (2013). *Klasteri yak vazhlyvyi chynnyk zaluchennia investytsii na promyslovi pidpriemstva [Clusters as an important factor in attracting investment to industrial enterprises]*. *Biznes Inform – Business Inform*, 4, 127–134. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_4_24.

10. Yakushev, O. (2015). *Svitovyi dosvid rozvytku klasteriv: mozhlyvosti adaptatsii v Ukraini [World experience of cluster development: adaptation opportunities in Ukraine]*. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*, 38, 167–173 [in Ukrainian].

11. Liashenko, V. I. (Ed.) (2014). *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy [The first stage of modernization of the Ukrainian economy: experience and problems]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойленко Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samiilenko Galyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

УДК 519.866:330.1:[330.46+330.47]

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-41-48

Олег Чорний

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАСОБАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ ТА БІЗНЕС-ІНФОРМАТИКИ**

Олег Чёрный

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ СРЕДСТВАМИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КИБЕРНЕТИКИ
И БИЗНЕС-ИНФОРМАТИКИ**

Oleh Chorny

**THEORETICAL ASPECTS OF NATIONAL ECONOMY MODELING
BY MEANS OF ECONOMIC CYBERNETICS AND BUSINESS INFORMATICS**

Стаття містить аналіз впливу розвитку технологій на можливості моделювання національної економіки. З'ясовано, що розробка сучасного програмного забезпечення, пов'язаного з економікою, прямо впливає на покращення процесів підзвітності та прозорості ведення економічної діяльності. Бізнес-інформатика та впровадження нових технологій мають масовий характер. Було проаналізовано, що економічна кібернетика більше пов'язана з моделюванням економічних систем. Обидві дисципліни характеризуються міждисциплінарністю та перебуває на перетині економічної науки та комп'ютерної науки. У зв'язку з цим постає проблема великомасштабної інтеграції та моделювання взаємодії економічних систем з іншими суспільними системами, для відображення всіх суттєвих факторів впливу на національну економіку.

Ключові слова: національна економіка; економічна наука; комп'ютерні технології; економічна кібернетика; бізнес-інформатика; міждисциплінарність.

Бібл.: 7.

Статья содержит анализ влияния развития технологий на возможности моделирования национальной экономики. Выяснено, что разработка современного программного обеспечения, связанного с экономикой, напрямую влияет на улучшение процессов подотчетности и прозрачности ведения экономической деятельности. Бизнес-информатика и внедрение новых технологий имеют массовый характер. Было проанализировано, что экономическая кибернетика больше связана с моделированием экономических систем. Обе дисциплины характеризуются междисциплинарностью и находятся на пересечении экономической науки и компьютерной науки. В связи с этим возникает проблема крупномасштабной интеграции и моделирования взаимодействия экономических систем с другими общественными системами, для отображения всех существенных факторов влияния на национальную экономику.

Ключевые слова: национальная экономика; экономическая наука; компьютерные технологии; экономическая кибернетика; бизнес-информатика; междисциплинарность.

Библ.: 7.

The article contains an analysis of the impact of technology development on the possibilities of national economy modeling. It is revealed that the development of modern software related to economics directly affects the clarity of the processes related to economic activity. Business informatics and implementation of new technologies have mass character. It was analyzed that economic cybernetics is more connected with the simulation of economic systems. Both disciplines are characterized by interdisciplinarity and are at the crossroads between economic science and computer science. In this relation, there exist a problems of large-scale integration and modeling of the interaction between economic system and other social systems, in order to reflect all important factors of influence related to the national economy.

Keywords: national economy; economics; computer technology; economic cybernetics; business informatics; interdisciplinarity.

References: 7.

JEL Classification: C8

Постановка проблеми. Кінець ХХ століття позначився стрімким розвитком комп'ютерних технологій. Однією з основних галузей їх застосування є економічна діяльність. За останні три десятиліття ця галузь знань та відповідна практика значно ускладнилися та набули масового характеру. Саме тому на цьому етапі розвитку галузі однією з найважливіших проблем є можливості моделювання національної економіки засобами економічної кібернетики та бізнес-інформатики. Нині економічна ефективність діяльності окремих підприємств, так само як і національної економіки, залежить від використання комп'ютерних технологій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Прозорість економічної інформації та підзвітність суб'єктів економічної діяльності великою мірою залежать від впровадження нових технологій на загальнодержавному рівні. Крім впровадження комп'ютерного обладнання на окремих підприємствах на посилену увагу також заслуговує підготовка спеціалістів, які є професіоналами в галузях економіки, математичного моделювання та комп'ютерної науки. Саме тому послідовне та методичне застосування знань із таких дисциплін, як економічна кібернетика та бізнес-інформатика можуть суттєво покращити розуміння функціонування національної економіки.

Можливості, що були створені протягом останніх трьох десятиліть, можуть докорінно змінити наше уявлення про управління національною економікою. Розробка макроекономічних економетричних моделей та збір статистичної інформації на рівні держави, суттєво покращують розробку моделі національної економіки. Таким чином, використання знань таких дисциплін, як економічна кібернетика та бізнес-інформатика є критично важливим для розуміння, моделювання та управління національною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток знань, що стосуються бізнес-інформатики, зробили вагомий внесок такі вітчизняні та закордонні вчені: С. В. Гаркуша, С. В. Кунцев, М. В. Макарова, К. А. Мінюкович, М. Хелферт, В. В. Яценко та інші. Серед дослідників проблеми пов'язаної з економічною кібернетикою, можна виокремити таких: М. С. Кузнецов, Л. І. Лозовька, І. М. Пістунов, А. А. Шиян та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Економічна кібернетика та бізнес-інформатика є розвиненими міждисциплінарними сферами знань, проте свого належного дослідження потребують деякі особливості пов'язані з моделюванням національної економіки, засобами комп'ютерних технологій.

Мета та завдання. Головною метою цієї статті є висвітлення окремих характерних особливостей моделювання національної економіки засобами економічної кібернетики та бізнес-інформатики. Написання роботи пов'язане з вирішенням таких завдань: описання сучасної ситуації в економіці, пов'язаної з впровадженням нових технологій; виявлення можливостей бізнес-інформатики пов'язаних зі збором економічної інформації; дослідження можливостей економічної кібернетики пов'язаних із моделюванням економіки; теоретичний опис взаємодії економічної системи з іншими системами суспільства.

Виклад основного матеріалу. Нечуваний досі розвиток інформаційних технологій, здійснений за останні три десятиліття, приніс значні поліпшення в численні сфери людської діяльності. Однією з найпродуктивніших сфер є економіка. Фінансові та економічні інструменти, пов'язані з комп'ютерними технологіями, сьогодні здаються незамінними, проте всього тридцять років назад така ситуація здавалась малоймовірною. Інтернет-банкінг, грошові перекази, управління фінансовими активами через Інтернет, платіжні сервіси є лише невеликим переліком тих можливостей, які були створені за рахунок розвитку нових технологій. На сьогодні дуже актуальним є питання підвищення економічної ефективності окремих підприємств і національної економіки загалом за рахунок підвищення комп'ютерної грамотності та впровадження нових технологій. Окремою складною міждисциплінарною проблемою залишається навчання персоналу економічних організацій. Здобуття комп'ютерної грамотності, а також покращення вмінь, навичок та компетентностей потребують значного часу та вкладення додаткових ресурсів. Якщо детально проаналізувати проблеми отримання нових компетентностей та підвищення кваліфікації на основі набуття нових знань, то можна отримати новий погляд на функціонування національної економіки. Масове впровадження економічної звітності на основі комп'ютерних технологій дозволяє підвищити ефективність збору первинної статистичної інформації.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Створення та використання сучасних комп'ютерних програм суттєво спрощує ведення економічної діяльності на макро- та мікрорівнях. Чого лише варті такі звичні сьогодні програми, як «Microsoft Excel» та «1С». Ці програми свого часу здійснили революцію у веденні економічної діяльності. За останні кілька десятиліть більшість підприємств впровадила зручні та корисні електронні сервіси, пов'язані з економічною діяльністю, що значно спростило ведення бухгалтерського обліку та розрахунків основних показників, пов'язаних із фінансами та економічною ефективністю. І це вже не кажучи про спеціалізовані програми, пов'язані з економікою. Такі програми, як «Статистика», або спеціалізовані комп'ютерні програми, пов'язані з аграрною діяльністю, суттєво покращують та раціоналізують діяльність багатьох підприємств. На сьогодні існує велика кількість галузевих комп'ютерних програм, пов'язаних із комп'ютерним забезпеченням економічної діяльності в певній сфері народного господарства. Обрахунок різноманітних економічних, статистичних та фінансових показників діяльності, так само як і побудова складних економетричних моделей, великою мірою пов'язані з розробкою складних комп'ютерних програм. Ця проблема стосується широкого кола питань, пов'язаних економічною теорією, маркетинговими дослідженнями, програмним інжинірингом і тому подібним. Однією з найперспективніших сфер досліджень є також розробка моделей національної економіки.

Таким чином, можливість збору статистичної інформації та моделювання економіки великою мірою залежать від володіння сучасною комп'ютерною технікою та спеціалізованими програмами, які полегшують збір економічної інформації. Базова комп'ютерна грамотність вимагається від усіх компетентних фахівців на більшості вітчизняних підприємств. Зрозуміло, що фірми все більше будуть вкладати час та ресурси в підвищення професійної компетентності своїх працівників за рахунок комп'ютерної грамотності. Наприклад, для сучасного бухгалтера знання такої комп'ютерної програми, як «1С» є необхідним та незамінним. Такою самою мірою програма «Microsoft Excel» виявляється корисною для людей, які займаються економетричними дослідженнями. Сьогодні ця офісна програма може виконувати розрахунки, які вручну було б зробити складно і це займало б багато часу. Потрібно зрозуміти, що оволодіння подібними програмами і їхнє практичне застосування набули значного поширення, проте уваги потребує також міждисциплінарний характер таких програм, а також окремі теоретичні питання. Зокрема, потрібно з'ясувати, яке існує співвідношення між сучасною економічною теорією та тими практичними інструментами, які надає комп'ютерна наука. Ще однією важливою сферою досліджень є питання створення комп'ютерних програм, які б адекватно відображали економічні процеси на мікро-, мезо- та макрорівні.

Зважаючи на корисність подібних нововведень, однією з основних характеристик залучення нових технологій є масовість. Це пов'язано насамперед із тим, що витрати на обладнання та програми швидко окупаються, а економічний ефект є тривалим. Беручи до уваги користь використання інформаційних та комп'ютерних технологій у сфері економіки, ми пропонуємо розглянути деякі особливості двох сучасних міждисциплінарних галузей знання: бізнес-інформатики та економічної кібернетики. Оскільки ці дисципліни перебувають на перетині технічних та суспільних наук, вони мають численні міждисциплінарні зв'язки, врахувавши їх можна знайти правильне співвідношення між економічною теорією та створенням адекватної моделі національної економіки. Ми хочемо акцентувати увагу на тому, що бізнес-інформатика та економічна кібернетика фактично позначають взаємодію між комп'ютерною та економічною науками, однак вони стосуються різних аспектів моделювання національної економіки. Провівши дослідження, ми можемо з впевненістю зазначити, що бізнес-інформатика пов'язана першочергово з окремими підприємствами, в той час як економічна кібернетика може стосуватися

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

побудови економічних систем різного масштабу та оптимізації економічних процесів. Отже, якщо бізнес-інформатика стосується комп'ютеризації підприємницької діяльності, що пов'язано зі збором економічної інформації, то економічна кібернетика може стосуватися створення комп'ютерної моделі навіть для національної економіки. Ми пропонуємо спочатку розглянути деякі особливості бізнес-інформатики, потім економічної кібернетики, і насамкінець зосередимо увагу на міждисциплінарних особливостях пов'язаних з цими галузями знань.

Нині за рахунок комп'ютерних технологій можна досягти «... підвищення якості інформації не лише про бізнес загалом, але також про окремі підрозділи, структури та діяльність, наприклад за рахунок бізнес-інформатики» [1, с. 621]. Якщо брати глобальний вимір, то нині вже створені численні програми, які стосуються управління бізнесом. Проте, якщо брати до уваги середній та великий бізнес, то «гарним тоном» є наявність команди програмістів, що цілком забезпечують створення віртуального середовища, що є відображенням реальної діяльності компанії. Отже, програмісти займаються розробкою програмного забезпечення, виправленням численних недоліків, а також системним адмініструванням тощо.

Наприкінці другого десятиліття XXI століття, наявність програмістів є просто необхідною, оскільки автоматизація, оптимізація та комп'ютеризація окремих процесів суттєво покращує ефективність діяльності. Тому не дивно, що в межах бізнес-інформатики вивчаються проблеми, що пов'язані зі збільшенням економічної ефективності підприємницької діяльності за рахунок впровадження нових технологій на підприємстві. Залежно від розміру підприємства його власники повинні вирішувати чимале коло складних проблем, пов'язаних з ефективним управлінням. Таким чином, виникають численні міждисциплінарні проблеми, пов'язані з такими академічними дисциплінами, як економічна теорія, маркетинг, менеджмент, врядування, програмний інжиніринг і тому подібне. На практиці, управління комп'ютеризацією промисловості чи торгівлі проявляється як залучення професіоналів із відповідних галузей, спілкування між якими ускладнюється зі збільшенням кількості залучених до вирішення проблеми осіб. Саме тому під час навчання майбутніх професіоналів варто потурбуватися про відповідність сформованих у випускників умінь та навичок реальним потребам ринку. Однією з найактуальніших проблем є масове впровадження економічної звітності в електронному вигляді. Саме тому варто звернути увагу на підготовку відповідних умінь у працівників різноманітних підприємств.

Бізнес-інформатика носить більше практичний, ніж теоретичний характер. Тому зрозумілою є ситуація, коли основна проблема пов'язана з розробкою та створенням програм, що є корисними для бізнесу. «Дослідження та розробка інформаційних систем для підтримки управління компанією стали цілями бізнес-інформатики» [2, с. 59]. Як уже зазначалось, окремі компанії можуть наймати програмістів для розробки спеціального програмного забезпечення. Проте також існує велика кількість галузевих компаній, що займаються розробкою програмного забезпечення під специфічні проблеми бізнесу. Паралельно до розвитку комп'ютерних технологій відбувається зростання ринку послуг у сфері інформаційних технологій. Програмні продукти можуть за потреби бути придбаними на вільному ринку. Бізнес-інформатика використовує специфічну методологію до дослідження як ринку таких програмних продуктів, так і їх використання на окремих підприємствах. Дослідження економічної ефективності за рахунок введення нових технологій є однією з найактуальніших тем досліджень у сфері бізнес-інформатики. До подібних досліджень залучається, зокрема, статистичний інструментарій, унаслідок чого міждисциплінарна складність досліджень у сфері бізнес-інформатики лише посилюється. Достовірна статистична інформація потрібна як для обрахунку збільшення ефективності підприємства, так і для визначення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

кількості підприємств, що цікавляться нововведеннями. Вважається гарним тоном, коли аналізується не лише ситуація в певному сегменті ринку в межах усієї країни, але й ситуація в окремому регіоні. У зв'язку з цим варто провести дослідження готовності окремих підприємств до масової електронної звітності. Важливим також є питання розробки стандартизованих комп'ютерних програм, які полегшують звітність та, з іншого боку, уможливають збір економічної інформації, важливої для держави.

В українській традиції «бізнес-інформатика» має загальну назву «економічної інформатики». У лінгвістичному розумінні ці два терміни є еквівалентами, однак остання назва закріпилась за відповідною сферою знань в українській традиції. Зважаючи на це важливою проблемою, пов'язаною з розвитком галузі в Україні є синхронізація та гармонізація знань, намагань та практики з відповідними організаціями в розвинутих країнах світу. Ось чому ми пропонуємо визначення змісту бізнес-інформатики, яке є поширеним за кордоном. Один із закордонних науковців надає просте і зрозуміле пояснення бізнес-інформатиці: «Ця дисципліна складається з поєднання економіки / фінансів, ймовірності / статистики, інформатики та інформаційних систем управління» [3, с. 1]. Ці чотири компоненти досить вдало пояснюють сутність бізнес-інформатики. У межах дисципліни досліджується необхідність впровадження комп'ютерного обладнання, проводяться дослідження, пов'язані з користувачами, спеціалістами, пов'язаними з використанням такого обладнання. Також аналізується використання окремих програм, їх ефективність та рівень задоволення окремим програмним забезпеченням. Ці програми потрібні переважно для ведення статистики окремих економічних процесів та явищ, а також для ведення обліку, пов'язаного з економічною діяльністю підприємства. Нарешті, програмне забезпечення значно полегшує розрахунок окремих економічних та фінансових показників, за рахунок наявності формул та спеціальних алгоритмів. Таким чином, більшість процесів, які розраховувались на папері вручну, тепер набагато швидше обробляються за допомогою комп'ютерних технологій, що є особливо важливим у масштабах держави. Економічна інформація з будь-якого куточка країни може бути миттєво передана до державних управлінських структур. Крім того, за наявності спеціального програмного забезпечення державні службовці можуть із легкістю обрахувати базові показники економічної діяльності не лише за регіонами, але й у масштабах держави.

Переваги, що досліджуються в межах бізнес-інформатики, є самоочевидними. Як бачимо, ця академічна дисципліна має складний, міждисциплінарний характер. В її межах досліджуються проблеми, що перебувають на перетині економічної науки, статистики, математики, управління, програмного інжинірингу, комп'ютерних наук. І якщо практичне використання не потребує спеціального теоретичного знання, то в межах вивчення академічних курсів та дисциплін потрібно розуміти специфіку окремих проблем, пов'язаних із різними галузями знань. Дослідження у сфері бізнес-інформатики є дуже перспективними. Оскільки комп'ютеризація та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій буде лише зростати, то адекватне відображення економіки країни буде потребувати свого належного осмислення. Для порівняння, звернемось до побіжного опису ще однієї академічної дисципліни – економічної кібернетики.

Зважаючи на міждисциплінарний характер самої економічної кібернетики, в свою чергу, остання пов'язана з іншими академічними дисциплінами. «... однією зі спеціалізації економічної кібернетики є моделювання економіки, яка представлена такими дисциплінами як економетрика, економіко-математичне моделювання, моделювання макро- та мікроекономіки та ін.» [4, с. 206]. Як бачимо, якщо бізнес-інформатика стосується використання комп'ютерного обладнання та спеціальних економічних програм на мікрорівні, то економічна кібернетика позиціонується як створення моделей для економічних систем різного масштабу. Економічна кібернетика більше пов'язана з можливостями осмислення та управління економікою засобами створення комп'ютерних

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

моделей. Якщо бізнес-інформатика не вимагає від людини глибоких економічних чи математичних знань, то економічна кібернетика великою мірою пов'язана з розумінням економічної теорії, а також самої складності економічних явищ та процесів. Якщо бізнес-інформатика вивчає економічний ефект, який створюється за рахунок використання комп'ютерних технологій, то економічна кібернетика спрямована на вирішення численних економічних проблем шляхом моделювання економічних систем та усунення економічних негараздів. Можна стверджувати, що економічна кібернетика є ширшим полем знань у порівнянні з бізнес-інформатикою.

Розвиваючись в Україні, економічна кібернетика досягла значних успіхів. Зокрема, ще в радянські часи відбувалась потужна взаємодія між промисловістю та науковими установами. Напрацювання, які створювались науковцями, впроваджувались на підприємствах у межах всієї України, а також значно впливали на національну макроекономічну ситуацію. «... за цим новим напрямком економічної науки в Україні за 40 років було підготовлено і захищено велику кількість кандидатських і докторських дисертацій» [5, с. 154]. Сьогодні в Україні існують університети, що випускають фахівців у сфері економічної кібернетики, які отримують не лише фундаментальні знання економічної теорії, але й навички програмування та глибокі знання у сфері комп'ютерних технологій. Усе це дозволяє ефективно виконувати роботу, пов'язану з моделюванням, оптимізацією та вдосконаленням економічних процесів.

Професіонали в цій галузі є одними з найперспективніших фахівців у галузі економіки. «Економісти-кібернетики, є економістами-аналітиками, які здатні вирішувати економічні проблеми на підставі глибоких економічних знань, досконалого володіння інструментарієм економіко-математичного аналізу і сучасними комп'ютерними технологіями» [6, с. 71]. Фактично, такі фахівці є експертами з управління економічними системами на макро- та мікрорівні. Професійні якості, які вибудовуються в них системою вищої освіти, є потрібними в сучасному світі, складність якого з роками лише зростає. Такі спеціалісти є ефективними в моделюванні економічних систем регіонального та національного рівнів, а також управлінні ними. Вміння, навички та компетентності отримані випускниками цієї спеціальності, на наступному етапі з отриманням досвіду перетворюють їх у незамінних аналітиків, експертів, консультантів екстра-класу.

Втім, сьогодні в Україні існують численні дискусії відносно перспектив розвитку цього напрямку. Прихильники та опозиціонери розділилися на два табори. І якщо перші вбачають безсумнівний зв'язок покращень у галузі з розвитком економіки, то останні сумніваються відносно переваг, що можуть бути створені. На нашу думку, економічна кібернетика буде лише розвиватися. Принаймні на рівні держави в подібних спеціалістах існує значна потреба, крім того, чимале наукове обґрунтування теоретичних та практичних переваг цієї дисципліни дає можливість прогнозувати зростання знань, пов'язаних з економічною кібернетикою. Наприклад, одним із результатів спільної роботи українських та німецьких науковців було розроблення комп'ютерної моделі української економіки [7]. «Емуляція» або моделювання складних економічних процесів, оснований на конкретних макроекономічних показниках, є сутністю новітніх комп'ютерних моделей економіки. У цьому випадку потрібно звернути увагу на складність чи простоту моделі. Важливими є деталізація відображення економічних процесів та спрощення всієї другорядної та зайвої інформації. Все ж, можливість створення подібних програм на замовлення, навіть приватних установ, з залученням закордонних фахівців, говорить про нові можливості співробітництва, які з плином часу лише зростають.

Міждисциплінарна перспектива, пов'язана з економічною кібернетикою та бізнес-інформатикою, стосується покращення економічної діяльності за рахунок нових комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій. Причому зважаючи на

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

міждисциплінарну складність проблем, що потребують вирішення, складність моделювання національної економіки лише збільшується із застосуванням нових технологій у різних галузях промисловості. Знання цих дисциплін може створити додатковий економічний ефект у багатьох галузях промисловості. Зокрема, харчова промисловість, легка промисловість, аграрний сектор, добувна промисловість, нафтогазова промисловість, вугільна промисловість, переробна промисловість, лісова промисловість, металургія, хімічна промисловість, машинобудування, енергетика, високотехнологічна промисловість можуть бути значно покращені та оптимізовані за рахунок бізнес-інформатики та економічної кібернетики. А включення зазначених галузей у модель національної економіки є складною теоретичною проблемою.

Повсюдне використання комп'ютерних технологій, а також можливості накопичення інформації та обміну нею створюють нечувані донині можливості в управлінні економічними системами. На порядку денному стоїть питання великомасштабної інтеграції економічного знання для кращого розуміння економічної реальності. Оскільки на рівні з реальною економічною діяльністю також і представлення знання про неї має велику вагу, то можливість моделювання національної економічної системи є першочерговим завданням. Адже ще тридцять років тому ніхто і не мріяв про можливість отримання детальної інформації про діяльність економічних суб'єктів у такому великому обсязі. Якщо сказати простіше, то виконання подібного завдання раніше було просто неможливим.

Моделювання макроекономічних систем, а також їх зв'язок з економікою окремих підприємств є надскладним завданням. Просторове охоплення та часові проміжки пов'язують економічну реальність із конкретним місцем та часом всередині економічної системи. Саме тому важливим також є моделювання економічних систем не в статичності, а в динаміці. Можливість розроблення такої моделі передусім пов'язана з міждисциплінарними полями, які існують на перетині економічної теорії, математики, статистики та комп'ютерної науки. І це вже не кажучи про численні сфери народного господарства, які потрібно врахувати при розробці моделі. Однак це не останнє завдання, що потребує свого вирішення.

Однією з найактуальніших проблем є часткове впровадження систем штучного інтелекту на підприємствах у різних галузях промисловості. Теоретична комп'ютерна наука вже давно займається можливістю покращення окремих операцій за рахунок автоматизації, алгоритмізації, а також застосування комбінаторики та кібернетики. Часткове впровадження штучного інтелекту на промислових виробничих підприємствах дозволить значно спростити управління складними виробничими підприємствами, а також підвищити продуктивність людських ресурсів. Як бачимо, використання комп'ютерних технологій у сфері економічної науки носить складний характер, що потребує свого належного теоретичного опрацювання. А практичне застосування знань із таких дисциплін, як бізнес-інформатика та економічна кібернетика лише посилює міждисциплінарну складність проблем, що розглядаються.

Висновки і пропозиції. У роботі досліджені окремі питання, пов'язані з моделюванням національної економіки засобами бізнес-інформатики та економічної кібернетики. Бізнес-інформатика спрямована на вивчення покращення економічної ефективності підприємства за рахунок застосування комп'ютерних технологій, а також є ефективною в дослідженні впровадження масової електронної звітності. У той час як економічна кібернетика стосується моделювання економічних систем, аналізу економічних процесів, а також здійснення економічної аналітики та управління організаціями засобами, пов'язаними з комп'ютерними технологіями. Основними дисциплінами, що становлять сутність обох академічних дисциплін, є економічна теорія, математика, статистика, управління, програмний інжиніринг та інші економічні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

та комп'ютерні науки. Практичне використання знань із цих дисциплін у різних галузях промисловості створює ще більше складних теоретичних проблем. Особливої уваги потребують дослідження, пов'язані з гармонізацією та синхронізацією намагань українських науковців із практиками, що існують у розвинених країнах.

Список використаних джерел

1. Maryska M., Wagner J. Reference model of business informatics economics management. *Journal of business economics and management*. 2015. № 16 (3). P. 621–637.
2. Kubata K., Tyrychtr J., Ulman M., Vostrovský V. Business Informatics and its Role in Agriculture in the Czech Republic. *Agris on-line papers in economics and informatics*. 2014. Vol. VI, No. 2. P. 59–66.
3. Alghalith M. Economic and financial informatics. *Journal of informatics and data mining*. 2016. Vol. 1, No. 2:8. P. 1.
4. Колдовський В. В. Спеціальність «економічна кібернетика» у сучасному економічному просторі. *Бізнес Інформ*. 2012. № 7. С. 205–207.
5. Міхно М. К., Радзієвський О. І. З історії розвитку та застосування економічної кібернетики в Україні (друга половина ХХ ст.). *Історія нар. госп-ва та екон. думки України*. 2005. № 37-38. С. 147–156.
6. Вовк В., Камінська Н. Економічна кібернетика у вирішенні проблем економіки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2012. № 47. С. 71–76.
7. Дашук В. Модель економіки України. *Мюнхенський університет*. 2018. URL: <https://model.uifuture.org/?fbclid=IwAR0mc8VsNFZFL8OnY6sB-uv9ZentrGvYoGHKqHLjcpHAAxZq7Owp7QKkBQ>.

References

1. Maryska, M., Wagner, J. (2015). Reference model of business informatics economics management. *Journal of business economics and management*, 16 (3), 621–637.
2. Kubata, K., Tyrychtr, J., Ulman, M., Vostrovský, V. (2014). Business Informatics and its Role in Agriculture in the Czech Republic. *Agris on-line papers in economics and informatics*, 6 (2), 59-66.
3. Alghalith, M. (2016). Economic and financial informatics. *Journal of informatics and data mining*, 1 (2:8), 1.
4. Koldovskiy, V. V. (2012). Spetsialnist «ekonomichna kibernetika» u suchasnomu ekonomichnomu prostori [Specialty «economic cybernetics» in the modern economic space]. *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 205–207 [in Ukrainian].
5. Mikhno, M. K., Radziievskiy, O. I. (2005). Z istorii rozvytku ta zastosuvannya ekonomichnoi kibernetiky v ukraïni (druha polovyna XX st.) [From the history of development and application of economic cybernetics in Ukraine (second half of the XX century)]. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukraïny – History of the national economy and economic thought of Ukraine*, 37-38, 147–156 [in Ukrainian].
6. Vovk, V., Kaminska, N. (2012). Ekonomichna kibernetika u vyrishenni problem ekonomiky [Economic cybernetics in solving the problems of the economy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya ekonomichna – Herald of Lviv University. The economic series*, 47, 71-76 [in Ukrainian].
7. Dashuk, V. (2018). *Model ekonomiky Ukrainy [Model of the economy of Ukraine]*. Munich: Munich University. Retrieved from <https://model.uifuture.org/?fbclid=IwAR0mc8VsNFZFL8OnY6sB-uv9ZentrGvYoGHKqHLjcpHAAxZq7Owp7QKkBQ>.

Чорний Олег Віталійович – кандидат філософських наук, докторант кафедри маркетингу та аграрного бізнесу, Вінницький національний аграрний університет (вул. Соляна, 3, м. Вінниця, 21008, Україна).

Черный Олег Витальевич – кандидат философских наук, докторант кафедры маркетинга и аграрного бизнеса, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, г. Винница, 21008, Украина).

Chornyi Oleh – PhD in Philosophy, Post-Doctoral Student of the Marketing and Agrarian Business Department, Vinnytsia National Agrarian University (3 Sonyachna St., 21008 Vinnytsia, Ukraine).

E-mail: phd.chornyi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6302-9084>

Researcher ID: T-5141-2018

UDC 005.35

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-49-54

Nataliia Tkachenko, Liudmila Seliverstova

FORMATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Наталія Ткаченко, Людмила Селіверстова

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Наталія Ткаченко, Людмила Селіверстова

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА

The article deals with an approach to strategy of formation of corporate social responsibility of enterprises. The proposed approach will allow the enterprises with the limited budget to plan and achieve good results for the social environment.

Keywords: corporate social responsibility, strategy development, social activities, economic impact.

Fig.: 2. References: 13.

У статті розглянуто підхід до формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності підприємств. Запропонований підхід дасть змогу підприємствам з обмеженим бюджетом планувати й досягати вагомій для соціального середовища результату.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; стратегія розвитку; соціальні заходи; економічний ефект.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

В статье рассмотрен подход к формированию стратегии корпоративной социальной ответственности предприятий. Предложенный подход позволит предприятиям с ограниченным бюджетом планировать и достигать значимые для социальной среды результаты.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность; стратегия развития; социальные мероприятия; экономический эффект.

Рис.: 2. Библ.: 13.

JEL Classification: M14

Formulation of the problem. The transition of Ukraine to sustainable economic development, its integration into the European and world community requires the introduction of modern practices of interaction between the state and business, as well as business and society, which would allow to strengthen the mutual responsibility of all participants in public life, create conditions for the further stable development of a society based on taking into account the widest range of interests.

Modern requirements for social responsibility necessitate the integration of social policy and corporate strategy. Different approaches to the understanding of social responsibility by top management of the enterprise, inconsistency of actions and the lack of mechanisms for targeted management of socially responsible behavior determine the unstable platform for further development of Ukrainian enterprises.

Analysis of research and publications. The theoretical questions of corporate social responsibility, its economic, institutional and legal aspects are discussed in the works of such foreign and domestic scholars as H. Bowen [7], A. Williams [8], V. Vorobey [1], F. Kotler [3], T. Savaeva [5], N. Shiroy [6], R. Freeman [9], and others. However, under the current conditions of global economic challenges, the need for new approaches to the formation of social responsibility of business, the mechanism for its functioning, and the application of world experience of corporate social responsibility in the activities of national enterprises has become more urgent. In addition, constant updating requires an analysis of the principles on which the social responsibility of the business is based.

The earlier unsolved parts of the general problem. The urgency of developing a strategy of social responsibility is determined by the number of economic problems and the increase in the level of competition between economic entities, as well as the increase in the importance of consumers in the process of relationship seller-buyer. As a rule, social responsibility of the business is confirmed only by the "minimum set" - timely payment of taxes, regular payment of dividends, provision of social package and individual charitable actions and shares. But, as

various studies in the area of social responsibility show, in order to meet the emerging demands of society, it is necessary to base not only on individual social measures but also to formulate a comprehensive policy of business in the field of social responsibility.

Creation of special units and coordination groups for the implementation of the system of social responsibility of business, introduction of the corporate governance structure of enterprises by the vice president of corporate social responsibility, introduction of ethical codes and corporate culture, permeated with the spirit of social activity and responsibility, development of social investment projects, preparation and publication of social (non-financial) reports - far from being a complete list of managerial innovations that are now widespread and used in practice as businesses and other organizations.

The purpose of the research is to study the basic principles of the formation of social responsibility of business, which is oriented to meet the social requirements of the external and internal environment of enterprises.

Main results of the research. For the period of existence of the concept of "social responsibility" many of its definitions were proposed. But in 2010, when the International Standard ISO 26000 "Social Responsibility Guide" came out, most experts stopped saying that "social responsibility is the responsibility of the organization for the impact of its decisions and activities on the environment through transparent and aesthetic behavior [13].

From the scientific point of view, F. Kotler's approach defines the corporate social responsibility as a business commitment to promote economic development, working with wage workers, their families, the local community and society in general in order to improve the quality of life [3]. The corporate social responsibility of the business is also considered in the form of a voluntary initiative by the owner of the company or the founders of the organization for the development and implementation of certain socially-oriented, non-profit activities aimed at qualitatively improving the external and internal environment of the enterprise.

In our opinion, the social responsibility of business is to be considered correctly through a system built on the constant interconnection of enterprises with stakeholders.

The subject of social responsibility is an enterprise that performs various roles: an enterprise acts as a participant in a civil society, producer of products and / or services, an employer, an investment object, an investor, a participant in a competitive struggle, an element of social development. According to such roles, the content of social responsibility includes compliance with the regulatory framework, norms of public life, care for the material situation of workers, protection of investors' interests, stimulation and support of innovations, the refusal of unethical methods of competition, etc.

The object of social responsibility has a complex structure - an enterprise responsible for the nature and outcome of its activities to shareholders, employees, managers, creditors, consumers, the public, business partners, government and management bodies.

According to our beliefs, social responsibility of a business is possible provided that the sustainable development of independent and responsible enterprises, consistent with their long-term interests, contributes to the achievement of social peace, security, well-being of citizens, preservation of the environment, observance of human rights, etc., is possible.

The implementation of social responsibility should take place without the interference of the state and its relevant bodies with the operational activities of enterprises. Excessive regulation of such activities deprives corporate social responsibility of the spirit of voluntariness, socially-oriented enterprise activity. One of the ways of developing and regulating corporate social responsibility activities is the dialogue between the state, public organizations and business representatives. Therefore, a policy of social responsibility can be developed and implemented as a result of social dialogue, and in this process the key role belongs to the employers' organizations.

International practice shows that corporate social responsibility helps businesses to improve their business reputation, establish trust relationships with the state and society. According to the study of Cone/Roper, 78 % of respondents said they were more likely to buy a product that is associated with a social initiative that is indifferent to them, while 66 % were ready to change their brand thinking in support of such an initiative [12].

Consequently, social responsibility of business is a necessity both for owners of enterprises and for workers, consumers of goods and services, business partners, state institutions and society as a whole. The combination of the interests of all these parties reflects the need for corporate social responsibility, which is aimed at achieving social harmony.

They allocate external and internal corporate social responsibility (Fig. 1).

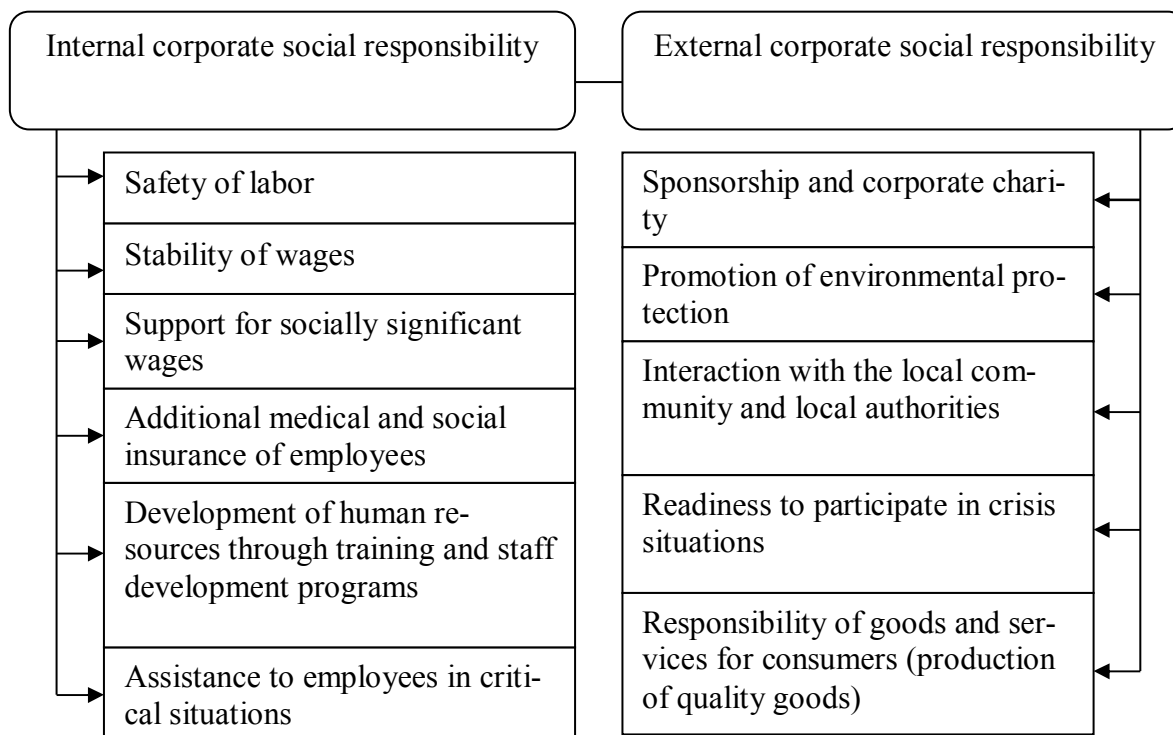

Fig. 1. Types of corporate social responsibility

Source: [4].

Among the main factors that urge corporations to implement socially responsible measures, the front lines are internal beliefs: moral considerations and internal motivation. However factors such as company sales growth, copying of competitors' actions and demand from local authorities are quite significant.

Implementation of the principles of corporate social responsibility involves the development and implementation of a sound strategy for enterprise management, monitoring its activities, compiling corporate social reporting.

Formation of the system of corporate social responsibility is a complex process that takes a long period of time and requires enterprise-focused efforts. The model of corporate social responsibility proposed by D. Wood is shown in Fig. 2.

The corporate social responsibility strategy is a systematic approach to social activity, which a lot enterprises have been pursuing for a long time.

Smartly planned and implemented strategy of corporate social responsibility can bring benefits to enterprises, it affects share value and brings profit.

When formulating a strategy for corporate social responsibility, it is necessary to clearly identify the key indicators of successful implementation of the activities, including the effect on the reputation of the enterprise.

Principles of corporate social responsibility
<ul style="list-style-type: none"> • Institutional principle of legitimacy: <i>Society provides business legitimacy and gives it power. In the long run, this power is lost by those who, in terms of society, do not use it responsibly.</i> • Organizational principle of public-legal responsibility: <i>Organizations in business are responsible for the results that relate to the areas of their primary and secondary interaction with society.</i> • Individual principle of freedom of managerial choice: <i>Managers are moral agents. In each area of corporate social responsibility, they are obliged to use the freedom of choice available to them to achieve socially responsible results.</i>
Processes of Corporate Social Responsiveness
<ul style="list-style-type: none"> • Evaluating the business environment [context] • Stakeholder management [actors] • Managing problems [interests]
The results of corporate behavior
<ul style="list-style-type: none"> • Impact on society • Social programs • Social policy

Fig. 2. The model of corporate social responsibility

Source: [11].

As fairly recognized by experts, socially responsible enterprises can afford to be only when investors are guaranteed an adequate return on their deposits [1]. Today, Ukrainian enterprises have successfully structured their tangible assets and came to find the tools to manage intangible assets – human capital and reputation.

The development of a corporate social responsibility developing strategy should include the implementation of measures taking into account the external and internal environment of the enterprise.

It is expedient to include in the components of the external corporate strategy of social responsibility: credits (grants) for charitable purposes; financial and material assistance; scholarship programs; work in associations on legislative initiatives; retraining courses for workers; partnership projects with authorities, educational institutions; volunteer activities and activities of civic organizations. Components of the internal strategy of corporate social responsibility: social investment; scientific and practical developments; ecological program; ethical and other work standards; career growth of personnel; transparency and concreteness in reporting; stimulation of workers (bonuses, allowances, compensations).

A balanced and well-grounded corporate social responsibility strategy should consist of the following steps:

1. Conducting analytical work (analysis of the internal and external environment of the operation of the enterprise. This stage provides possible directions of investment of funds, analysis of the development of the external and internal environment of the operation of the enterprise, which will justify the position of the enterprise in the «sectoral coordinate system», identify its strengths and weaknesses parties, to develop possible directions for the development of socially responsible behavior.

2. Definition of strategic alternatives for development (formulation of scenarios for the development of corporate social responsibility of the enterprise). Taking into account the results of the strategic analysis, the enterprise's mission, as well as medium and long-term goals, are determined based on which alternative target programs are developed, which consist of interconnected blocks of measures aimed at achieving the goals and thus defining a specific strategy for the development of corporate social responsibility.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Formation of a set of criteria for assessing the quality and effectiveness of the implementation of programs, directions, projects.

4. Assessment and selection of the optimal strategy for the development of corporate social responsibility. Generated probable business development scenarios should be analyzed using criteria that can determine the effectiveness of each block of social programs (scenarios). At the given stage it is expedient:

- identify the persons responsible for the implementation of programs, areas, projects that are an integral part of the implementation of the strategy of corporate social responsibility;
- to conduct training and counseling of those responsible for implementation of programs, directions, projects of persons.

5. Official documentation of the chosen strategy of corporate social responsibility and consolidation of responsible for its implementation and achievement of the planned results and developed indicators of individuals efficiency.

6. Implementation of measures included in the strategy approved by the strategy of corporate social responsibility.

7. Submission of interim summaries of each stage of the strategy implementation and assessment of the results of the implementation of the target programs, with the necessary adjustments taking into account the changes in the external and internal environment of the enterprise.

8. Creation, submission and publication of reports on the implementation of corporate social responsibility.

The strategy of corporate social development must be formulated taking into account the purposeful establishment and development of relations with the main groups of interested persons.

Conclusions. Introducing corporate social responsibility strategies at the enterprises provides them with specific benefits, in particular, improvement of management through risk prevention; improvement of reputation management; increase in sales volumes and market share; motivation of employees; optimization of operational processes and cost reduction; loyalty of investors; improvement of financial performance indicators; establishing relations with the public sector and society, etc.

References

1. Vorobei, V. (2008). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist chy vyhoda? [Corporate Social Responsibility or Benefit?]. *Kyievo-Mohylianska Biznes Studiia – Kyiv Mohyla Business Studio*, 10, 25–36 [in Ukrainian].

2. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I. (2016). Ekolohichna komponenta korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: svitovyi dosvid ta ukraïnski realii [Environmental component of corporate social responsibility: world experience and Ukrainian realities]. *Aktualni problemy ekonomiky: naukovyi zhurnal – Actual problems of the economy: a scientific journal*, 11, 278–290 [in Ukrainian].

3. Kotler, F., Li, N. (2005). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist [Corporate Social Responsibility]. *Yak zrobyty yakomoha bilshhe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva – How to make as good a good thing as possible for your company and society* (Trans. S. Yarynych). Kyiv: Standart [in Ukrainian].

4. KSV – korporatyvna sotsialna vidpovidalnist [CSR – Corporate Social Responsibility]. *Marketing v Ukraini: Bloh Yevhena Tryshyna – pro marketing – Marketing in Ukraine: Yevhen Tchyshyn's blog about marketing*. Retrieved from www.ua-marketing.com.ua/?page_id=667.

5. Syvaeva, T. (2002). *Faktory formirovaniya sotsyalnoi otvetstvennosti byznesa [Factors of formation of social responsibility of business]*. Moscow: Fond «Institut ekonomiki goroda» [in Russian].

6. Shyra, N. O., Ivashchenko, A. I. (2013). Napriamy vprovadzhennia systemy korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v praktyku ukraïnskykh pidpriemstv [Directions of implementation of the system of corporate social responsibility in the practice of Ukrainian enterprises]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11, 23–26 [in Ukrainian].

7. Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper & Row [in English].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. McWilliams, A., Siegel, D. (2001). Corporate Social Responsibility: a Theory of the Firm Perspective. *Academy of Management Review* [in English].
9. Freeman R. Edward, S. Ramakrishna Velamuri, Brian Moriarty (2006). Corporate Stakeholder Responsibility: A New Approach to CSR. *Business Roundtable Institute for Corporate Ethics* [in English].
10. Measuring the Value of Corporate Citizenship (2008). *Council on Foundations, Inc.* Washington, DC, 13-20 [in English].
11. Wood, D. J. (1991). Corporate social performance revisited. *Academy of Management Review*, 16 (4), 693–695 [in English].
12. Corporate social responsibility: understanding and implementation (2005). *Sotsialna vidpovidalnist biznesu: rozuminnia ta vprovadzhenia – Social responsibility of business: understanding and implementation*. Retrieved from http://brc.undp.org.ua/img/publications/ua_wdp_src_csr05.pdf.
13. International standard ISO/FDIS 26000, Guidance on social responsibility (2010). *Kerivnytstvo z sotsialnoi vidpovidalnosti – Social Responsibility Guide*. Retrieved from http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.

References (in language original)

1. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? *Києво-Могиланська Бізнес Студія*. 2008. №10. С. 25–36.
2. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми економіки: науковий журнал*. 2016. № 11. С. 278–290.
3. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. *Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства* / пер. з англ. С. Яринич. Київ: Стандарт, 2005. С. 4.
4. КСВ – корпоративна соціальна відповідальність. *Маркетинг в Україні: Блог Євгена Тришина – про маркетинг*. URL: www.ua-marketing.com.ua/?page_id=667.
5. Сиваева Т. Факторы формирования социальной ответственности бизнеса. Москва: Фонд «Институт экономики города», 2002. 42 с.
6. Шира Н. О., Иващенко А. І. Напрями впровадження системи корпоративної соціальної відповідальності в практику українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. С. 23–26.
7. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row, 1953. 167 p.
8. McWilliams A., Siegel D. Corporate Social Responsibility: a Theory of the Firm Perspective. *Academy of Management Review*, 2001. 91 p.
9. Freeman R. Edward, S. Ramakrishna Velamuri, Brian Moriarty. Corporate Stakeholder Responsibility: A New Approach to CSR. *Business Roundtable Institute for Corporate Ethics*, 2006. 77 p.
10. Measuring the Value of Corporate Citizenship. Council on Foundations, Inc. Washington, DC, 2008. P. 13–20.
11. Wood D. J. Corporate social performance revisited. *Academy of Management Review*. 1991. № 16 (4). P. 693–695.
12. Corporate social responsibility: understanding and implementation. *Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження*. (2005). URL: http://brc.undp.org.ua/img/publications/ua_wdp_src_csr05.pdf.
13. International standard ISO/FDIS 26000, Guidance on social responsibility. *Керівництво з соціальної відповідальності*. 2010. URL: http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.

Ткаченко Наталія – Doctor of Economics, Professor, Institute of Continuing Education Taras Shevchenko national university of Kyiv (36 Vasylykivska Str., 03022 Kyiv, Ukraine).

Ткаченко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 36, м. Київ, 03022, Україна).

Ткаченко Наталія Владимировна – доктор економічних наук, професор, Інститут послєдипломного образования Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (ул. Васильковская, 36, г. Киев, 03022, Украина).

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net

Seliverstova Liudmila – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

Селіверстова Людмила Сергіївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний торгово-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Селиверстова Людмила Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета (ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

E-mail: drls25@ukr.net

УДК 351.824.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-55-62

*Наталія Вдовенко, Марина Павленко***СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ МОРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА КРУЇЗНОГО ТУРИЗМУ***Наталія Вдовенко, Марина Павленко***СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ МОРСКОГО ХОЗЯЙСТВА И КРУИЗНОГО ТУРИЗМА***Nataliia Vdovenko, Marina Pavlenko***STATE AND TRENDS OF REGULATION OF DEVELOPMENT OF SEA MARINE BRANCHES AND CRUISE TOURISM**

У статті висвітлено вітчизняний та світовий досвід у підходах до регулювання та розвитку галузей морського господарства та круїзного туризму як складової реалізації політики модернізації національної економіки. Викладено результати аналізу попередніх досліджень та поглиблене обґрунтування підходів щодо оцінки сучасного стану розвитку галузей морського господарства та круїзного туризму. Доведено, що збалансований розвиток галузей морського господарства сприяє забезпеченню координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів та методів регулювання, концентрації ресурсів держави на пріоритетних завданнях функціонування цієї сфери, заходів формування та розвитку інформаційної системи в круїзному туризмі та поступовій її інтеграції до світової інформаційної туристичної мережі в сучасних умовах.

Ключові слова: морське господарство; галузь; круїзний туризм; флот; регулювання; Морська доктрина України.
Бібл.: 19.

В статті освещены отечественный и мировой опыт в подходах к регулированию и развитию отраслей морского хозяйства и круизного туризма как составной реализации политики модернизации национальной экономики. Изложены результаты анализа предыдущих исследований и углубленное обоснование подходов к оценке современного состояния развития отраслей морского хозяйства и круизного туризма. Доказано, что сбалансированное развитие отраслей морского хозяйства способствует обеспечению координирующей роли государства в реализации национальной туристической политики с применением принципов и методов регулирования, концентрации ресурсов государства на приоритетных задачах развития этой сферы, формирования и развития информационной системы в круизном туризме и постепенной ее интеграции в мировую информационную туристическую сеть в современных условиях.

Ключевые слова: морское хозяйство; отрасль; круизный туризм; флот; регулирование; Морская доктрина Украины.
Библ.: 19.

The article covers domestic and world experience in approaches to the regulation and development of maritime industries and cruise tourism as part of the implementation of the policy of modernization of the national economy. The results of the analysis of previous researches and in-depth substantiation of approaches to assessing the current state of development of maritime industries and cruise tourism are presented. It is proved that balanced development of the branches of the marine industry contributes to ensuring the coordinating role of the state in the implementation of the national tourism policy, applying principles and methods of regulation, concentration of resources of the state on the priority tasks of development of this sphere, measures for the formation and development of the information system in cruise tourism and its gradual integration into the world information tourist network.

Keywords: marine industry; branch; cruise tourism; fleet; regulation; Marine Doctrine of Ukraine.
References: 19.

JEL Classification: A13, B21, D23, D20

Постановка проблеми. Сучасні тенденції щодо забезпечення оптимального і збалансованого функціонування морегосподарського комплексу у структуру якого входять морський і річковий транспорт з їхньою береговою інфраструктурою, а також галузі, діяльність яких пов'язана з використанням мінеральних, енергетичних, біологічних ресурсів морів і океанів, курортно-рекреаційні й туристичні комплекси спонукають учених до вирішення актуальних проблем розвитку, які нині стали на порядку денному. Водночас науковці дійшли висновку, що включно до 2020 року кожен другий турист відчує на собі незабутній досвід круїзного туризму. Ринок круїзів збільшується за рахунок будівництва нових «плавучих готелів». В умовах глобальних трансформаційних процесів досить важливим є відродження та розвиток сучасного морського бізнесу в Україні. Володіючи значним туристичним потенціалом Україна може посісти достойне місце на світовій круїзній карті та безперешкодно розвивати круїзний туризм як одну зі складових морського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування галузей морського господарства як складової реалізації політики модернізації національної економіки України перебувають у полі зору провідних науковців. Ці питання розглянуті в роботах А. Іванова, С. Саламатіна [5], І. Голубкова [2], Н. Зацепіна [4], А. Котлубай [9], Н. Логунова [10], Ю. Макогона, Г. Гаркуші, А. Грузана [12], Н. Пересипкіна [15], С. Ільченко [6], Ю. Клочкова [8], О. Ляховської [11], А. Філіпенко [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження вказаних учених присвячені проблемним питанням можливості та доцільності розвитку вітчизняного круїзного туризму, розвитку морських портів, вибору стратегії на майбутнє. Водночас наявні розвідки не охопили всієї специфіки наслідків від ефективного управління галузей морського господарства та круїзного туризму як складового блоку в нових умовах функціонування національної економіки.

Мета статті. Викласти результати досліджень для розроблення і поглибленого обґрунтування підходів до оцінки тенденцій та сучасного стану розвитку галузей морського господарства та круїзного туризму.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми базувалися на оцінці Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), де зазначено, що внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 %. Загальна кількість робочих місць, що безпосередньо стосуються сфери туризму, становить 11 %. Оскільки зазначена сфера пов'язана з діяльністю більше як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню й розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно довкілля, а також спонукає до гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, морський туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави [16; 17]. Водночас довжина прибережної смуги України як морської держави становить близько 2700 км. Незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна нині не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального й ефективного використання туристичних, природних, лікувальних ресурсів України необхідно здійснити регулювання туристично-рекреаційного простору шляхом забезпечення функціонування зон розвитку туризму і розробити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт [16; 17].

Повністю погоджуюся із думкою вчених, що функціонування різних структурних ланок морегосподарського комплексу має базуватися й удосконалюватися на основі останніх наукових досягнень у таких сферах, як фізична океанографія, гідробіологія, гідрохімія, морська геологія і геофізика, екологія, з урахуванням еколого-економічних підходів та виокремленням конкурентних переваг круїзних турів.

На сьогодні круїзи є одним із найбільш швидкозростаючих секторів туристичного ринку у світі. Зростає круїзний флот, удосконалюються конструкції пасажирських суден, підвищується їхня комфортабельність, розробляються нові маршрути. Більшістю судів володіють великі круїзні компанії. У світі налічується більше 150 морських круїзних компаній. Серед них виділяють переважну більшість грецьких, італійських, іспанських, американських, данських та норвезьких круїзних компаній. До найбільш відомих перевізників у сфері морських круїзів належать Carnival Cruise Lines, Celebrate Cruises, Royal Caribbean International, Princess Cruises, Costa Cruises, Norwegian Cruise Lines. Кількість круїзних суден зросло з початку 1980-х рр. Як висвітлюють дослідження, у 1985 році налічувалося 120 морських круїзних суден, у 1994 році – уже 175 суден, у 2003 році їх кількість становила 327 суден. У 2006 році кількість морських круїзних суден становила 387 одиниць. Наприклад, компанії Carnival Cruise Line належить 11 круїзних суден, Royal Caribbean – 9 океанських лайнерів, Holland America Line – 8 круїзних су-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ден, Windstars Cruises – 3 круїзних судна. Сучасні круїзні лайнери забезпечують комфортне проживання, якісне харчування, організоване дозвілля. Вони обладнані басейнами, спортивними майданчиками, полями для гольфу, ресторанами, кінозалами, музичними салонами, приміщеннями для дискотек, вертолітними майданчиками та іншими приміщеннями, спорудами для різноманітного і комфортного відпочинку. Середня вартість великого круїзного лайнера близько 90 млн дол. США. Найдорожче судно Queen Odyssey коштує 235 млн дол. США.

Корпорація Carnival Corporation пропонує на ринку близько 20 тис. місць на круїзних суднах. Лише незначно відстає корпорація Royal Caribbean, що володіє 19 тис. місцями на круїзних суднах на 550 круїзних маршрутах. Royal Caribbean працює на туристському ринку більше 25 років. Вона має у своєму розпорядженні власний флот із 9 круїзних океанських лайнерів вищого класу, а також у Карибському морі власний острів, який призначений для відпочинку учасників круїзних турів. Останнім часом стали популярні морські круїзи на невеликих парусних яхтах. Існує дві форми прокату яхт: без екіпажа (бербоут-чартер) і з екіпажем (тайм-чартер). Для подорожей на яхтах при заході в будь-який іноземний порт не потрібна віза. Яхту приймають на добу за так званим паспортом судна, оформленому на господаря судна або шкіпера. Переважну частину круїзних туристів постачає Північна Америка, переважно США, який забезпечує 61 % туристів. Частка Європи знизилася до 22 %, а лише 17 % припадає на всі інші регіони. Одним із молодих ринків круїзного туризму є Японія. Провідними країнами круїзного туризму є США, Великобританія, Норвегія, Італія, Франція. Основними споживачами морських круїзів є американці. При цьому найбільший обсяг морських круїзів припадає на Карибський басейн (55 %) і значно менше на Середземноморський (10 %).

Морські круїзні маршрути розрізняються за особливостями їх організації на: кільцеві маршрути в певному басейні, наприклад, Середземного моря, із заходом у 8-12 портів різних приморських країн і популярних морських курортів відкритих маршрутів. Наприклад, навколо Європи, Скандинавії туристів доправляють із початкової точки маршруту до кінцевої без зворотного повернення на судні або короткочасні виходи в море на 2-3 дні. Такі рейси використовуються для спеціальних цілей. Зокрема в Ізраїлі гральний бізнес заборонено, але на суднах, що залишають територіальні води країни, такі азартні розваги припустимі. Також є прибережні морські екскурсії та прогулянкові рейси, тривалі маршрути і кругосвітні подорожі тривалістю до 140-180 днів. Водночас існує прийнята така цінова класифікація морських круїзних маршрутів: економ (75-150 дол. США на одну особу за добу); класичні (100–200 дол. США на одну особу за добу); преміум (150–400 дол. США на одну особу за добу); люкс (700–1000 дол. одну особу за добу); ексклюзивні (більше 1000 дол. США на одну особу за добу).

Круїзні судна сертифікуються за 6 категоріями. До шостої належать судна категорії суперлюкс. Як висвітлюють проведені дослідження, круїзний ринок можна умовно поділити на два сегменти, що паралельно розвиваються: масовий, тобто мегалайнери, довжиною понад 300 м і пасажиромісткістю до 2000 осіб, і більше та нішовий, переважно індивідуальний туризм на суднах невеликого розміру, пасажиромісткістю до 500 осіб. Для обох сегментів ринку характерна висока диференціація продукту, що надається: для масового сегмента на борту судна; для нішового сегмента на березі, під час відвідування круїзних портів [7].

За географією круїзної діяльності виділяються такі найбільш розвинені туристські круїзні регіони світу:

- Карибський басейн (Мексиканська затока, Карибське море і Панамський канал). Головною перевагою Карибського басейну є те, що круїзи можна проводити цілий рік. Тривалість круїзних маршрутів коливається від 3 днів до 2 тижнів, маршрути класифікуються за такими напрямками: Західні Кариби, Східні Кариби, Південні Кариби;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- басейн Середземного моря. Найстаріший круїзний район світу. Круїзні маршрути охоплюють одразу декілька європейських країн – Іспанію, Францію, Італію, Грецію – і країни Північної Африки – Марокко, Туніс, Єгипет;

- круїзи навколо Скандинавії з заходом у глибокі норвезькі фіорди, навколо Європи з відвідуванням столичних міст та круїзи по Балтійському морю;

- тривалі круїзи з Північної Америки навколо мису Доброї Надії в Індійський океан і далі в Південно-Східну Азію й Австралію та круїзи в Океанії й Австралії;

- льодові круїзи – круїзні маршрути до берегів Антарктиди і до Північного полюса.

Круїзи здійснюються цілий рік: влітку маршрути пролягають до Арктики, взимку основний напрям направлення - Антарктида. З великих портових центрів, де розвинена круїзна справа, виділяються Майамі (США), Акапулько (Мексика), Генуя (Італія), Сінгапур, Дубай (ОАЕ), Ванкувер (Канада), Гонолулу (Гавайські острови, США). На Алясці обслуговують до 400 тис. круїзних туристів на рік. Найбільш екзотичними є круїзи в Арктиці та Антарктиці. Популярні круїзи і до льодовика Гренландії та Ісландії. В Антарктиці туристи з круїзних лайнерів на вертольоті або катері відвідують узбережжя Антарктиди. Круїзи на поромах як різновид морських круїзів отримали розвиток здебільшого через короткостроковість і економічність. Сучасні пороми, що використовуються в круїзних цілях, є багатопалубними кораблями. Особливо популярними є подорожі на комфортабельних поромах компаній Viking Line, Silja Line, DFDS Seaways, Fjord Line, Smyril Line, Color Line, Superfast series. Лідерами попиту є комфортабельні поромні круїзи, що здійснюються по Балтійському морю компаніями Silja Line і Viking Line. Круїзи по внутрішніх водних артеріях (ріках, озерах, каналах) прийнято називати річковими круїзами. Подорожі річками й озерами найбільш розвинені в державах, багатих судноплавними річками. Річкові круїзи можуть проводитися в одному напрямку або мати кільцевий маршрут. Річкові круїзні маршрути залежно від умов перевезень, їх тривалості і протяжності, якості послуг, що надаються, поділяються на транспортні, туристські, екскурсійні.

Якщо проаналізувати інформацію, надану Всесвітньою туристичною організацією, то щорічний стабільний приріст туристів, що використовують різні форми морських круїзів, становить 8 %. Нині щороку подорожують морем майже 15 млн осіб. І при цьому треба зауважити, що особливої актуальності набуває питання вивчення стану та тенденцій розвитку морського круїзного туризму в Україні. Чорне море має потужний потенціал для розвитку морського круїзного туризму. Водночас круїзна галузь відчуває потребу в нових маршрутах і портах заходу. Вітчизняні круїзні порти демонструють стабільність у зростанні суднозаходів та пасажиропотоку. Протягом останніх років кількість круїзних заходів у порти збільшилося майже на 13 %. Водночас необхідно звернути увагу на те, що пріоритети, від яких залежить майбутнє та реальність розвитку морського круїзного туризму, крім Морської доктрини України, не визначені в жодному нормативно-правовому документі України. І з цим ще вченим і практикам потрібно працювати, виписувати такі завдання, щоб здійснити нормативно-правове регулювання діяльності господарюючих суб'єктів в цій галузі.

У результаті дослідження здійснено історичний екскурс і встановлено, що за роки існування СРСР найбільш дорогими та такими, що користувалися надзвичайним попитом, але були майже недоступними для потреб пересічних громадян, були тури по Чорному та Середземному морям. Ці тури дозволяли туристам відвідувати за короткотривалу подорож декілька міст-портів, відомих на світовому рівні. Також поширеними серед туристів були тури по річкових артеріях, зокрема, і Дніпру. Після розпаду СРСР Україна повністю залишилася без необхідної кількості круїзних лайнерів [14], а тому й були втрачені можливості розвивати цей вид туристичної діяльності на той час.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На сьогодні інфраструктура вітчизняних портів не пристосована для прийому мегалайнерів. У цьому питанні може йтися лише про Одеський морський порт, який здатний приймати судна завдовжки не менше 240 м з осіданням 8,5 м. Проте для розвитку морського круїзного туризму не достатньо лише покращити інфраструктуру українських портів. Для цього доцільним є розвиток і міської інфраструктури, зокрема аеропортів, укладання якісних доріг, облаштування місць для паркування саме екскурсійного автотранспорту [14]. Дослідження підтверджують думку про те, що Чорне море водночас за своїм географічним положенням не є транзитним. З цією метою, щоб виокремитися в самостійний напрям для морського круїзного туризму, близько п'яти вітчизняних портів повинні мати інфраструктуру, яка здатна обслуговувати судна завдовжки понад 300 м. Нині таку інфраструктуру мають лише два чорноморські порти – Одеса в Україні та Констанца в Румунії. Також доцільно зазначити, що з 16 морських портів Чорноморського регіону, що підходять для прийому круїзних суден (порти Болгарії, Румунії, Росії, Грузії, Туреччини), деякі належать Україні. Серед них виокремлено порт в Одесі. Ці міста володіють унікальними історичними, культурними та туристичними пам'ятками, які могли б бути привабливими для туристів морських круїзних маршрутів [19]. За розрахунками експертів, кожний круїзний турист під час транзитного заходу судна в порт у середньому за 10 годин стоянки витрачає в місті перебування від 50 до 100 євро. Отже, круїзний туризм є прибутковою сферою національної економіки [19].

Про поживлення ринку круїзного туризму свідчить також зростання кількості спеціалізованих туристичних компаній, що пропонують тури українцям. До таких компаній, як «Троянда Вітрів», «Експрес Вояж», «Укрферрі тур», «Антарес» (все – Київ), «Центр круїзів України», «Сильвер Лайнс», «Диліжанс» (Одеса), Expert Cruise (Харків), приєдналися ще не п'ять туристичних операторів зі своїми мережами туристичних фірм [15]. За 15 років існування круїзної лінії від Пасау до української частини дельти Дунаю в порти Ізмаїл та Вилково було здійснено 597 суднозаходів круїзних суден Українського Дунайського пароплавства, іноземних фрахтувальників та судновласників. Участь у берегових та водних екскурсійних програмах взяли 76 933 туристи, включаючи відвідування Дунайського біосферного заповідника з виходом до Чорного моря, піші екскурсії по Вилкову та автобусних – Ізмаїлом. За цей період отримано 1,3 млн євро доходів [18].

Таким чином, доцільно віднайти можливість вплинути на розвиток галузей морського господарства та морського круїзного туризму внаслідок застосування сучасних інструментів регулювання і переорієнтації принципів роботи суб'єкта господарювання у сфері морського туризму, який займається організацією круїзних маршрутів, а також через покращення регуляторної політики шляхом сприяння розвитку основних складових морського господарства та з урахуванням положень з реалізації Морської доктрини України на період до 2035 року.

Також важливим етапом є вибір механізму регулювання галузі у формуванні вибору пріоритетів, оновлення і створення нової інфраструктури, у тому числі і для морського круїзного туризму. При цьому слід поліпшити роботу з перепідготовки кадрів для цієї сфери. Це сприятиме підвищенню прибутковості й інвестиційної привабливості, дасть можливість поступово заміщувати бюджетні надходження з метою фінансування цієї сфери на залучення позабюджетних коштів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, маємо всі підстави зробити висновки, що розширення морських досліджень є основою подальшого визначення проблем розвитку галузей морського господарства, а також передумовою і важливим чинником відновлення статусу України як морської держави. При цьому збалансований розвиток галузей морського господарства сприяє забезпеченню координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів та основних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

положень державно-приватного партнерства, організації і фінансування проведення наукових досліджень, концентрації ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку сфери туризму; формуванні та розвитку інформаційної системи в круїзному туризмі та поступовій її інтеграції до світової інформаційної туристичної мережі. Важливими аспектами є удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин у сфері туризму, сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва, поліпшення бізнес-середовища та розвиток добросовісної конкуренції саме в цій сфері. Безпосередньо на регулювання розвитку у сфері морського господарства впливає запровадження інституту саморегулювних організацій, зокрема створення національної туристичної організації, розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних, популяризація України на світовій арені та просування якісних національних туристичних продуктів у інформаційному просторі. Отже, наявні можливості й потенціал у галузі, сприятливі умови для розвитку сфери туризму мають бути пріоритетними напрямками в регулюванні розвитку морського господарства України.

Список використаних джерел

1. Баришнікова В. В. Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації: аналітична доповідь. *Регіональна філія національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі*. Одеса: Фенікс, 2013. 168 с.
2. Голубкова И. А. Закономерности развития круизного туризма. *Эффективная экономика*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
3. Жихарева В. В. Сучасні тенденції розвитку ринку круїзного судноплавства. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2012. № 39 (2). С. 153–166.
4. Зацепіна Н. О. Історія виникнення та сучасний стан круїзного туризму в світі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXIV. С. 232–234.
5. Іванов А. М., Саламатіна С. Є. Перспективи розвитку морського круїзного туризму в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2015. № 1 (36). С. 145–151.
6. Ільченко С. В. Конкурентоспроможність та сталий розвиток морегосподарського комплексу України. Одеса. ІПРЕЕД НАН України, 2011. 427 с.
7. Китай станет вторым по величине круизным рынком мира, пишет «Жэньминь Жибао». URL: https://24.kgboishoj_tirazh/21317_kitay_stanet_vtoryim_povelichine_kruiznyim_ryinkom_mira_pishet_jenmin_jibao/full.
8. Ключков Ю. П. Прогнозна модель попиту на послуги морського круїзного транспорту. *Залізничний транспорт України*. 2003. Вип. 2. С. 43–44.
9. Котлубай А. М. Развитие торгового судоходства: проблемы и перспективы развития: монография. Одесса, 2008. 380 с.
10. Логунова Н. А. Теоретические аспекты развития круизного туризма. URL: http://www.gusnauka.com/19_AND_2013.
11. Ляховська О. С. Стан та перспективи розвитку круїзного туризму в Україні початку ХХІ ст. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 19 (1). С. 177–182.
12. Макогон Ю. В., Лысый А. Ф., Гаркуша Г. Г., Грузан А. В. Украина – держава морская: монография / под ред. Ю. В. Макогона. Донецк: ДонНУ, 2010. 393 с.
13. Нездойминов С. Г., Андреева Н. М. Морской круизный бизнес как вектор международной интеграции морехозяйственного комплекса Украины. *Економіка природокористування*. 2014. № 7. С. 43–45.
14. Одеський морський порт. URL: <http://www.port.odessa.ua/index.php/ua>.
15. Пересипкіна Н. О. Доцільність нормалізованого розвитку чорноморського круїзного сегменту. *Методи та засоби управління розвитком транспортних систем*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 19. С. 30–40.
16. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 № 1307. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/13072009>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

17. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р.

18. Тищенко О. В., Філіпенко А. О. Круїзне судноплавство як чинник розвитку приморських регіонів України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

19. National Institute for Strategic Studies (2012). Cruise shipping as a factor of the development of Ukrainian coastal regions. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

References

1. Baryshnikova, V. V. (2013). Priorytety rozvytku morskoho hospodarskoho kompleksu Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi: analitychna dopovid [Priorities of the development of the Ukrainian marine economy in the conditions of globalization: an analytical report]. *Rehionalna filia natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen v Odesi – The regional branch of the National Institute for Strategic Studies in Odessa*. Odessa: Feniks [in Ukrainian].

2. Golubkova, I. A. (2012). Zakonomernosti razvitiia kruiznogo turizma [Patterns of development of cruise tourism]. *Effektivna ekonomika – Effective economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua>.

3. Zhykhareva, V. V. (2012). Suchasni tendentsii rozvytku rynku kruiznogo sudnoplavstva [Modern trends in the development of the cruise shipping market]. *Rozvytok metodiv upravlinnya ta hospodaryuvannya na transporti – Development of methods of management and management of transport*, 39 (2), 153–166 [in Ukrainian].

4. Zatsepina, N. O. (2012). Istoriia vynykennia i suchasnyi stan kruiiznogo turyzmu v sviti [History of the emergence and current state of cruise tourism in the world]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhya National University*, XXXIV, 232–234 [in Ukrainian].

5. Ivanov, A. M., Salamatina, S. Ye. (2015). Perspektyvy rozvytku morskoho kruiznogo turyzmu v Ukraini [Prospects for the development of sea cruise tourism in Ukraine]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 1 (36), 145–151 [in Ukrainian].

6. Ilchenko, S. V. (2011). Konkurentospromozhnist ta stalyy rozvytok morskoho hospodarskoho kompleksu Ukrainy [Competitiveness and sustainable development of Ukraine's maritime economy]. Odesa: IPREED NAN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Kitaj stanet vtorym po velichine kruiznym rynkom mira, pishet Zhjenmin Zhibao [China will become the second largest cruise market in the world, writes «Zhenmin Zhibao»] (2015). Retrieved from https://24.kgbolshoj_tirazh/21317_kitay_stanet_vtoryim_povelichine_kruiznyim_ryнком_mira_pishet_jenmin_jibao/full.

8. Klochkov, Yu. P. (2003). Prohnozova model popytu na posluhy morskoho kruiznogo transportu [Forecast model of demand for sea cruise services]. *Zaliznychnyi transport Ukrainy – Railway transport of Ukraine*, 2, 43–44 [in Ukrainian].

9. Kotlubay, A. M. (2008). *Rozvytok torhovoho sudnoplavstva: problemy ta perspektyvy rozvytku [Development of commercial shipping: problems and prospects of development]*. Odessa [in Russian].

10. Lohunova, N. A. (2013). *Teoretychni aspekty rozvytku kruiznogo turyzmu [Theoretical aspects of the development of cruise tourism]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/19_AND_2013.

11. Lakhovska, O. S. (2013). Stan i perspektyvy rozvytku kruiznogo turyzmu v Ukrayini pochatku XXI stolittia [The Future and Prospects for the Development of Cruise Tourism in Ukraine at the Beginning of the 21st Century]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific notes of the Rivne State Humanitarian University*, 19 (1), 177–182 [in Ukrainian].

12. Makohon, Yu. V. (Ed.), Lysyy, A. F., Harkusha, H. H., Hruzan, A. V. (2010). *Ukrayna – derzhava morskaiia [Ukraine is a sea state]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

13. Nezdoiminov, S. H. Andreeva, N. M. (2014). Morskoy kruiznyi biznes kak vektor mezhdunarodnoi integratsii morekhoziaistvennogo kompleksa Ukrainy [Marine cruise business as a vector of international integration of the sea economy complex of Ukraine]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia – Economics of nature management*, 7, 43–45 [in Russian].

14. *Odeskyi morskyy port [Odessa seaport]*. Retrieved from <http://www.port.odessa.ua/index.php/ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

15. Peresipkina, N. O. (2012). Dotsilnist normalizovanoho rozvytku chornomorskoho kruiyznoho sehmentu [The expediency of the normalized development of the Black Sea cruise segment]. *Metody ta zasoby upravlinnya rozvytkom transportnykh system – Methods and tools for managing the development of transport systems*, 19, 30–40 [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennya Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku [On Approval of the Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035]. № 1307 (on October 7, 2009). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/13072009>.

17. Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026]. № 168-r (16.03.2017).

18. Tyshchenko, O. V., Filipenko, A. O. (n.d.). *Kruiyzne sudnoplavstvo yak chynnyk rozvytku prymors'kykh rehioniv Ukrainy. Analitychna zapyska [Cruise shipping as a factor in the development of coastal regions of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua>.

19. National Institute for Strategic Studies (2012). *Cruise shipping as a factor of the development of Ukrainian coastal regions*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua>.

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, заслужений працівник сільського господарства України, завідувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Вдовенко Наталья Михайловна – доктор экономических наук, профессор, заслуженный работник сельского хозяйства Украины, заведующий кафедрой глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15, г. Киев, 03041, Украина).

Vdovenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Agriculture of Ukraine, Head of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony, 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0003-0849-057X

Researcher ID: J-5146-2017

Павленко Марина Миколаївна – асистент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Павленко Марина Николаевна – асистент кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15, г. Киев, 03041, Украина).

Pavlenko Marina – Assistant Professor of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony, 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: marunapavlenko@ukr.net

ORCID: orcid.org/0000-0002-7513-2425

УДК 338.47

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-63-70

*Майя Крамчанинова, Марина Касаткіна, Тетяна Масалова***СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ВАНТАЖНИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ***Майя Крамчанинова, Марина Касаткіна, Татьяна Масалова***СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ГРУЗОВЫХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПЕРЕВОЗОК В УКРАИНЕ***Maiia Kramchaninova, Maryna Kasatkina, Tetiana Masalova***CURRENT STATE, ISSUES AND EVOLUTION HORIZONS OF RAILWAY
CARGO SERVICES IN UKRAINE**

Стаття присвячена аналізу сучасного стану сфери вантажних перевезень залізничного транспорту України. На основі проведеного дослідження виділено системні проблеми, які негативно впливають на ефективність роботи залізничного транспорту з вантажних перевезень. У цій роботі обґрунтовано необхідність оновлення рухомого складу шляхом залучення міжнародних інвестицій, яке допоможе підвищити обсяги вантажних перевезень, сприятиме розвитку галузі залізничного транспорту та економіки України загалом.

Ключові слова: залізничний транспорт; вантажні перевезення; європейська інтеграція; інвестиції.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Статья посвящена анализу современного состояния железнодорожного транспорта Украины. На основе проведенного исследования выделены системные проблемы, которые негативно влияют на эффективность работы железнодорожного транспорта по грузовым перевозкам. В данной работе обоснована необходимость обновления подвижного состава путем привлечения международных инвестиций, которое поможет повысить объемы грузовых перевозок, будет способствовать развитию отрасли железнодорожного транспорта и экономики Украины в целом.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт; грузовые перевозки; европейская интеграция; инвестиции.

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 12.

The article is dedicated to evaluating the current state of railway cargo services in Ukraine. Based on the research conducted the system flaws were uncovered, that affect negatively the performance efficiency of railway cargo services. The article grounds the necessity of rolling stock renovation through foreign investments, contributing to volume increase of the freight transportations and to evolution of cargo services industry and Ukrainian economy in general.

Keywords: railway transport, freight transportations, freight turnover, European integration, investments.

Fig.: 4. Table: 1. References: 12.

JEL Classification: L92

Постановка проблеми. В умовах посилення інтеграційних процесів зростає роль комплексного розвитку транспортної інфраструктури та окремих видів транспорту, а також його взаємозв'язку з іншими галузями економіки й соціальною сферою.

Транспорт країни служить матеріальною основою суспільного поділу праці та здійснює різноманітні зв'язки між виробником і споживачем, промисловістю й сільським господарством, добувною та обробною промисловістю, економічними районами і населенням. Від нього залежить весь процес розширеного відтворення, тривалість виробничого циклу та розвиток територіально-виробничих комплексів.

На сьогодні провідним видом транспорту в Україні є залізничний транспорт. Він займає 80 % ринку вантажних перевезень в Україні серед усіх видів транспорту та 50 % пасажирських перевезень [10, с. 23].

Підвищення якості роботи залізничного транспорту з вантажних перевезень є підставою для збільшення обсягу роботи, від якого залежить не тільки економічне становище самого транспорту, а й ефективний і збалансований розвиток економіки країни загалом.

Крім цього, з огляду на геополітичне положення України та трансформаційні події, які відбуваються на європейському ринку перевезень, розвиток залізничного транспорту дасть змогу збільшити обсяги міжнародного транзиту територією України, що, безперечно, може стати важливим фактором стабілізації та перебудови її економіки. Україна повинна докласти всіх зусиль для підвищення ефективності роботи залізничного транспорту. Тому виявлення основних проблем функціонування галузі та шляхів їх вирішення є дуже актуальним.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо якості, економічної ефективності, удосконалення вантажних перевезень залізничним транспортом розглядалися у працях багатьох учених і спеціалістів: П. В. Бех, М. І. Данько, М. В. Макаренко, Л. О. Позднякова та інші [1–4].

Однак питання, пов'язані з підвищенням ефективності вантажних перевезень залізничним транспортом, залишаються невирішеними.

Виділення не досліджених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим працям, слід зазначити, що стан залізничного транспорту залишається незадовільним, технологічний рівень перевезень низький. Тому можна зазначити те, що проблеми, пов'язані з подальшим успішним функціонуванням галузі, залишаються досі невирішеними. На сьогодні відсутня наукова методика по підвищенню ефективності та конкурентоспроможності залізничного транспорту країни при вантажних перевезеннях. У свою чергу, це створює реальну загрозу економічній безпеці країни.

Метою статті є аналіз сучасного стану залізничного транспорту, виявлення основних проблем сфери вантажних перевезень залізничним транспортом, надання рекомендацій щодо підвищення ефективного використання вантажного рухомого складу.

Виклад основного матеріалу. Залізничний транспорт в Україні є основним видом транспорту, що забезпечує міжрегіональні масові перевезення вантажів. Він представлений основним монополістом ПАТ «Укрзалізниця». Стратегічне значення інфраструктури галузі і її ключова роль не тільки в забезпеченні стійкої роботи всього транспортного комплексу держави, а й економічного розвитку країни загалом визначили необхідність її збереження в державній власності, що і відображено в «Державній цільовій програмі реформування залізничного транспорту України на 2010–2019 роки» [11].

Вантажне перевезення залізничним транспортом відрізняється високим ступенем надійності. При використанні спеціальних контейнерів для перевезення, псування вантажу практично неможливе: він міцно закріплений і захищений від природних або механічних впливів. Розпакування вантажу відбувається тільки в присутності представника компанії-замовника, тому можливість розкрадання дуже низька. Також залізниця дозволяє транспортувати вантажі практично будь-якої форми і розміру.

Наступною безперечною перевагою залізничного транспорту є стабільність роботи. Залізниця працює 365 днів на рік незалежно від погодних умов та стану дороги.

Привабливість залізничних перевезень з економічного погляду та строку служби вагонів (понад 30 років) роблять цей спосіб доставки – як для замовників, так і для перевізників – найбільш вигідним.

Близько 98 % ринку вантажних перевезень (без урахування трубопровідного) становлять залізничні та автомобільні. При цьому частка залізничних перевезень постійно зростає. Розрахунок питомої ваги у вантажообігу за видами транспорту у 2017 році (рис. 1) розрахований згідно з даними Державної служби статистики України [7].

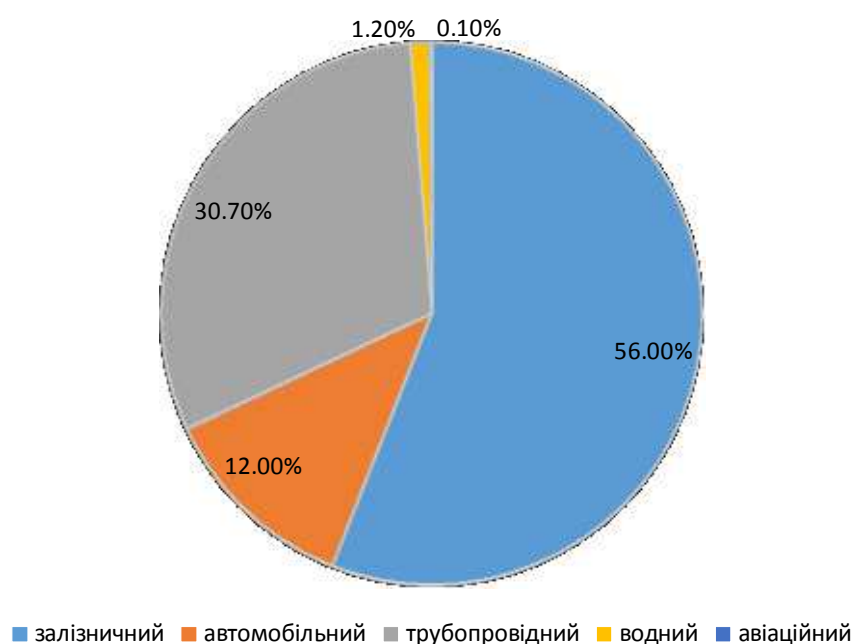

Рис. 1. Питома вага у вантажообігу за видами транспорту у 2017 році

У 2017 році Українською залізницею було перевезено 339,5 млн. т вантажів, що становило 53,4 % загального обсягу вантажних перевезень усіма видами транспорту, при цьому вантажообіг галузі – 191914,1 млн т/км або 56 % (табл.) [7].

Таблиця

Структура вантажних перевезень транспорту України у 2017 році

Види транспорту	перевезено вантажів		вантажобіг	
	млн т	%	млн т/км	%
Усіма видами транспорту, у т. ч.:	1582	100	343 057,1	100
залізничним	339,5	53,4	191 914,1	56
автомобільним	175,6	27,6	41 178,8	12
водним	5,9	0,9	4257,1	1,2
трубопровідним	114,8	18,1	105 434,4	30,7
авіаційним	0,1	0	272,7	0,1

Експлуатаційна довжина залізничної магістралі України на 31.12.2017 року становить 19,8 тис. км, з них електрофікованих – 9,9 тис. км. Головні лінії, на яких виконуються основні об'єми пасажирських та вантажних перевезень (до 90 %), складають стратегічну мережу України, яка включає в себе 45 % від загальної експлуатаційної довжини української залізниці [5].

За оцінками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 2012 році інфраструктура залізничного транспорту України була кращою серед держав СНД, посідаючи 27-е місце за якістю (у порівнянні: РФ – 30-е, Казахстан – 34-е).

Велика частка вантажних перевезень приходить на транспортування руди залізної і марганцевої – 23,4 %, частка кам'яного вугілля та коксу становила 17,6 %, будівельних матеріалів – 14,9 % (рис. 2) [7].

Якщо до 2014 року лідером серед перевезених вантажів були кам'яне вугілля та кокс, то з початком проведення бойових дій на Донбасі, де сконцентрована вугільна промисловість, кам'яне вугілля та кокс відійшли на друге місце.

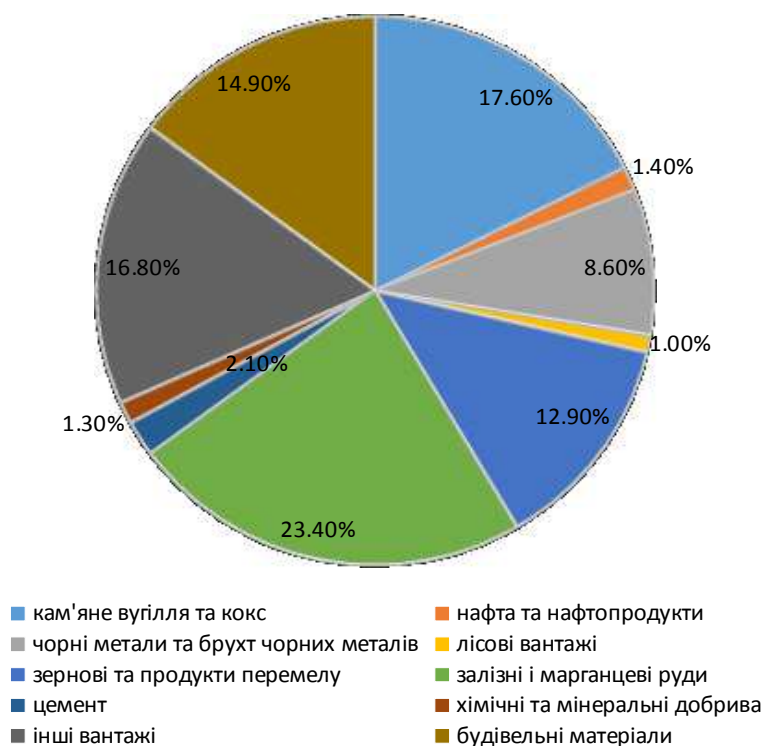

Рис. 2. Вантажні перевезення залізничним транспортом за видами вантажів

Функціонування залізниці для української економіки має неабияке значення, адже вона обслуговує $\frac{2}{3}$ вантажного обороту України й істотно впливає на функціонування економіки. Особливо це наочно видно порівняно з іншими країнами (рис. 3) [12].

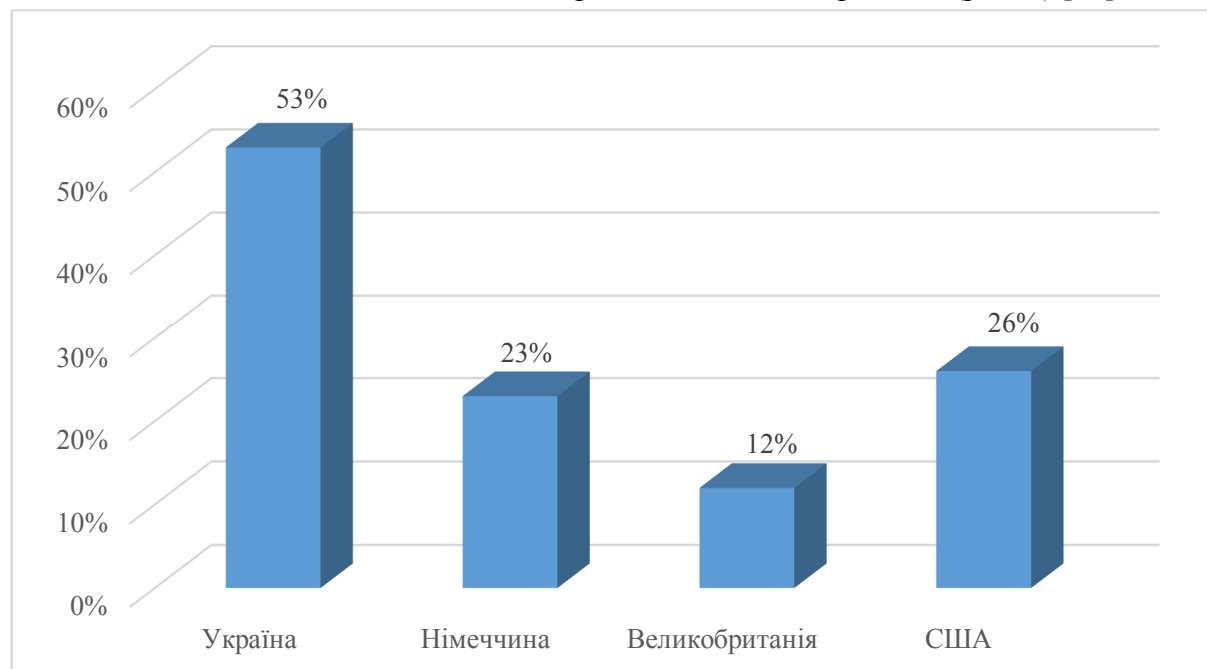

Рис. 3. Частка залізничних перевезень у вантажоперевезеннях різних країн

Особливості структури вантажних перевезень залізничним транспортом визначають залежність їх динаміки від темпів зростання промисловості України. За офіційними даними державної статистики [7], зміна об'ємів продукції промисловості корелюється з динамікою вантажних перевезень залізничним транспортом (рис. 4).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

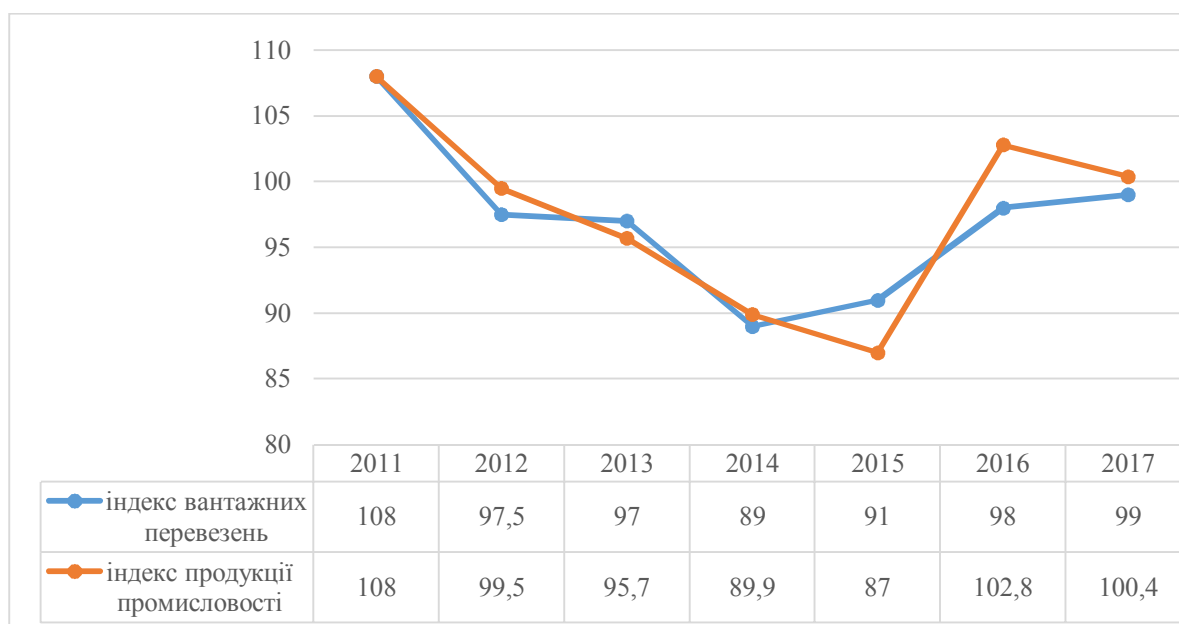

Рис. 4. Динаміка зміни обсягів продукції промисловості та вантажних перевезень залізничним транспортом

Незважаючи на значну кількість переваг, сьогодні галузь залізничного транспорту при вантажному перевезенні постає перед багатьма серйозними проблемами.

Унаслідок недостатнього фінансування галузь практично вичерпала свої потужності з перевезень [6], що стало результатом недостатньої інтенсивності введення нових об'єктів інфраструктури замість морально та фізично застарілих. За останні 5 років капітальні вкладення в залізничну галузь становили менше ніж 3 % від загальної суми капітальних вкладень у країні, тоді як у розвинутих країнах цей показник – 7–15 % [8]. Наслідком цього стало стрімке старіння основних виробничих фондів, знос яких перевищує 85 %.

Ширина колій вітчизняної залізничної дороги не відповідає європейським стандартам, унаслідок чого виникають проблеми при транзитних перевезеннях. На кордоні виникає необхідність міняти колеса або перевантажувати вагони, що робить процес перевезення більш тривалим та складним.

Ще однією проблемою сьогодні є простій рухомого складу під вантажними операціями і на під'їзних коліях промислових підприємств. Нерідко пропускна здатність станцій не дозволяє їм своєчасно обробляти поїзди з адресованою їм продукцією. За даними «Укрзалізниці», це зумовлено різними факторами, наприклад, незадовільним станом під'їзних шляхів, засобів вивантаження, а також тим, що на більшості об'єктів були демонтовані складські приміщення, крани, розвантажувальні естакади й засоби малої механізації.

Інфраструктура залізничного транспорту розвивалася в умовах постійно зростаючих обсягів перевезень, тому основною вимогою до неї було забезпечення передусім пропускної здатності і тільки в другу – швидкості перевезень. Тому швидкість руху вітчизняних вантажних поїздів становить не більше ніж 70 км/год (для порівняння, в Європі цей показник становить 100-120 км /год).

Для вирішення вказаних проблем та розвитку й модернізації досліджуваної галузі критично необхідне залучення значних інвестиційних ресурсів.

Основними обмеженнями, які перешкоджають вирішенню цих проблем, є:

- недостатнє фінансування простого і розширеного відтворення основних фондів (інфраструктури й рухомого складу);

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- відсутність дієвого механізму компенсації витрат на здійснення соціально значущих пасажирських перевезень із державного та місцевих бюджетів;

- збереження практики перекладання витрат, пов'язаних з їх реалізацією, на залізничний транспорт.

Незважаючи на наявні проблеми, українські залізниці мають значну протяжність і багато шляхів сполучення, що свідчить про значний потенціал вантажних перевезень. Для підвищення ефективності функціонування цих підприємств необхідно забезпечити технологічну безпеку залізничного транспорту та створити умови для збільшення обсягів міжнародного транзиту територією України.

За умов відсутності достатньої кількості централізованих інвестицій, держава як власник залізниці має створити такі економічні умови для суб'єкта економічної діяльності, щоб залізниця могла сама заробляти кошти на ремонт, розширення та відтворення основних фондів (рухомого складу, залізничних шляхів і споруд). ПАТ «Укрзалізниця» зможе ефективно оновлювати парк новою технікою тільки після відходу від перехресного субсидування. Фінансове становище транспортного підприємства ускладнюється необхідністю покривати за рахунок зароблених на вантажних перевезеннях засобів величезні збитки в пасажирському секторі, що не дозволяє в належному обсязі спрямовувати кошти на оновлення рухомого складу. Єдиний вихід з цієї ситуації – перегляд тарифного регулювання і введення механізму компенсації збитків від пасажирських і приміських перевезень за рахунок державного і місцевих бюджетів. Це дасть змогу акумулювати кошти, необхідні для закупівлі нового рухомого складу.

На сьогодні ПАТ «Укрзалізниця» робить перші кроки до заміни інвентарного парку рухомого складу частково власними силами, частково за рахунок залучених інвестицій. «Укрзалізниця» прийняла пропозицію американської корпорації «General Electric», яка запропонувала новий рухомий склад і модернізацію наявного. Угода передбачає поставку в лізинг 30 нових дизельних локомотивів з рівнем локалізації 10 % [8].

Прискорити розвиток галузі залізничного транспорту можна шляхом залучення міжнародних інвестицій. Активна співпраця з Європейською залізничною агенцією (ЄС), що надає технічну допомогу державам-членам ЄС та Європейській комісії у сфері залізничної безпеки та функціональної взаємодії залізничних мереж, сприятиме створенню Європейського залізничного простору без кордонів [9]. Основними напрямками європейської інтеграції в галузі залізничного транспорту є запровадження технічних та екологічних стандартів ЄС, вдосконалення законодавчої бази в галузі транспорту відповідно до положень міжнародних конвенцій та угод та розробка спільних інвестиційних проектів.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження було виявлено, що залізничний транспорт із вантажних перевезень має багато проблем, для вирішення яких необхідно залучати значні інвестиційні ресурси. Виділені проблеми негативно впливають та будуть впливати в майбутньому на ефективність функціонування галузі, яке проявляється в зниженні можливостей залізничного транспорту здійснювати перевезення в необхідних обсягах і з необхідною якістю. Зокрема, відзначено важливість оновлення рухомого складу, яке допоможе підвищити обсяги вантажних перевезень та сприятиме розвитку галузі залізничного транспорту. Обґрунтовано необхідність залучення міжнародних інвестицій шляхом узгодження транспортної політики України з відповідною політикою Європейського Союзу. Розвиток галузі залізничного транспорту забезпечить стійку роботу всього транспортного комплексу та сприятиме економічному розвитку країни. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка напрямів удосконалення законодавчої бази щодо залізничних перевезень.

Список використаних джерел

1. Бех П. В., Нестеренко С. І., Музикіна С. І., Лашков О. В., Музикін М. І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту в сучасних умовах. *Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту*. 2015. Вип. 59. С. 25–36.
2. Данько Н. И., Балака Е. И., Семенцова Е. В. Концепция похода к реформированию железнодорожного транспорта. *Залізничний транспорт України: наук.-практ. журнал*. 2011. № 5. С. 45–50.
3. Макаренко М. В., Цветов Ю. М. Проблемы та основні напрямки реформування залізничного транспорту України: навч. посіб. Київ: КУЕТТ, 2007. 222 с.
4. Позднякова Л. О., Гриценко Н. В. Теоретичне обґрунтування доцільності реструктуризації структури управління залізничним транспортом України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2008. № 24. С. 34–36.
5. Сирийчик Т., Фургальські А., Клімкевич Ч., Камола М., Дяченко Т., Пугачов М., Філіпенко О. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу. Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. 102 с.
6. Цветов Ю. М., Макаренко М. В., Цветов М. Ю., Левченко О. В. Трансформація економіки та транспорт України. Київ: ДЕТУТ, 2012. 180 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт «Укрзалізниця». URL: <https://www.uz.gov.ua/passengers>.
9. Міжнародна технічна допомога ЄС у сфері транспорту URL: <http://mtu.gov.ua/content/mizhnarodna-tehnichna-dopomoga-es-u-sferi-transportu.html>.
10. Мозолевиц, Г. Я., Мацапура Ю. В., Юхіна Б. О. Аналіз стану та проблем залізничного транспорту України. *Реалізація державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: матеріали регіональної міжвузівської науково-практичної конференції молодих учених*. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ. 2014. С. 23–28.
11. Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010-2019 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF>.
12. Statistics on Railway Freight in Ukraine. Center for transport strategies. URL: <https://cfts.org.ua>.

References

1. Bekh, P. V., Nesterenko, S. I., Muzykina, S. I., Lashkov, O. V., Muzykin, M. I. (2015). Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti zaliznychnoho transportu v suchasnykh umovakh [Strategies for increasing railway transportation's marketability in the current environment]. *Nauka ta prohres transportu. Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliz.tr-tu – Science and transport progress. Herald of Dnipropetrovsk National University of Railway transport*, 59, 25–36 [in Ukrainian].
2. Danko, N. I., Balaka, E. I., Sementsova, E. V. (2011). Kontseptsiiia pokhoda k reformirovaniuu zheleznodorozhnogo transporta [Conceptual approach to railway transportation's reformation]. *Zaliznychnyi transport Ukrainy: nauk.-prakt. Zhurnal – Ukrainian railway transport: scientific-practical magazine*, 5, 45–50 [in Russian].
3. Makarenko, M. V., Tsvetov, Yu. M. (2007). *Problemy ta osnovni napriamky reformuvannia zaliznychnoho transportu Ukrainy [Issues and major reformation directions for Ukrainian railway transport]*. Kyiv: KUETT [in Ukrainian].
4. Pozdniakova, L. O., Hrytsenko, N. V. (2008). Teoretychne obgruntuvannia dotsilnosti restrukturyzatsii struktury upravlinnia zaliznychnym transportom Ukrainy [Theoretical rationale for restructuring Ukrainian railway transport's management structure]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Economic and industrial herald*, 24, 34–36 [in Ukrainian].
5. Syryichyk, T., Fuhalski, A., Klimkevych, Ch., Kamola, M., Diachenko, T., Puhachov, M., Filipenko, O. (2010). *Transportna polityka Ukrainy ta yii nablyzhennia do norm Yevropeiskoho Soiuzu [Ukrainian policy on transportation and its evolution to European Union standards]*. Kyiv: Analitychno-doradchyi tsentr Blakytnoi strichky [in Ukrainian].
6. Tsvietov, Yu. M., Makarenko, M. V., Tsvietov, M. Iu., Levchenko, O. V. (2012). *Transformatsiia ekonomiky ta transport Ukrainy [Transformation of economy and Ukrainian transport]*. Kyiv: DETUT [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Ukrainian state statistics department]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Ofitsiynyi sait «Ukrzaliznytsi» [Official website of «Ukrzaliznytsi»]. Retrieved from <https://www.uz.gov.ua/passengers>.

9. Mizhnarodna tekhnichna dopomoha YeS u sferi transport [EU international technical support in the field of transportation]. Retrieved from <http://mtu.gov.ua/content/mizhnarodna-tehnichna-dopomoga-es-u-sferi-transportu.html>.

10. Mozolevych, H. Ya., Matsapura Yu. V., Yukhina B. O. (2014). Analiz stanu ta problem zaliznychnoho transportu Ukrainy. *Materialy rehionalnoi mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh «Realizatsiia derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku» [Ukrainian railway transport's state and problems evaluation. Content of the regional inter-university scientific-practical young scientists' conference «Implementation of the national strategy targeting regional development until 2020 period»]* (pp. 23–28). Dnipropetrovsk: DRIDU NADU [in Ukrainian].

11. *Derzhavna tsilova prohrama reformuvannia zaliznychnoho transportu na 2010-2019 roky [National focus programme reformating the railway transport covering 2010-2019 period]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF>.

12. Statistics on Railway Freight in Ukraine. *Center for transport strategies*. Retrieved from <https://cfts.org.ua>.

Крамчанинова Майя Джемаловна – кандидат економічних наук, доцент факультету економіки та менеджменту, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (просп. Центральний, 59-а, м. Северодонецьк, 93400, Україна).

Крамчанинова Майя Джемаловна – кандидат экономических наук, доцент факультета экономики и менеджмента, Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля (просп. Центральный, 59-а, г. Северодонецк, 93400, Украина).

Kramchaninova Maiia – PhD in Economics, Associate Professor of the Faculty of Economics and Management, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (59-a Central Av., 93400 Severodonetsk, Ukraine).

E-mail: mdnarmania@gmail.com

Касаткіна Марина Володимирівна – старший викладач факультету економіки та менеджменту, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (просп. Центральний, 59-а, м. Северодонецьк, 93400, Україна).

Касаткіна Марина Владимировна – старший преподаватель, факультета экономики и менеджмента, Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля (просп. Центральный, 59-а, г. Северодонецк, 93400, Украина).

Kasatkina Maryna – senior Lecturer of the Faculty of Economics and Management, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (59-a Central Av., 93400 Severodonetsk, Ukraine).

E-mail: the.markas80@gmail.com

Масалова Тетяна Вячеславівна – студент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (просп. Центральний, 59-а, м. Северодонецьк, 93400, Україна).

Масалова Татьяна Вячеславовна – студент, Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля (просп. Центральный, 59-а, г. Северодонецк, 93400, Украина).

Masalova Tetiana – student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (59-a Central Av., 93400 Severodonetsk, Ukraine).

E-mail: nitava@i.ua

УДК 330.131.7[339:631.147](477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-71-82

*Христина Штирхун***НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ
ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ НА РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ***Христина Штирхун***НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ КЛАССИФИКАЦИИ РИСКОВ
И УПРАВЛЕНИЕ ИМИ НА РЫНКЕ ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ
В УКРАИНЕ***Khrystyna Shtyrkhun***SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL PRINCIPLES OF CLASSIFICATION
AND MANAGEMENT OF RISKS ON THE ORGANIC PRODUCTS MARKET
IN UKRAINE**

У статті проаналізовано поняття «ризик» та визначено сутність ризику на ринку органічної продукції, який запропоновано розглядати як ймовірність настання непередбачених обставин зовнішнього або внутрішнього характеру, які можуть виникнути на всіх етапах життєвого циклу продукції, а саме виробництво, переробка, зберігання, транспортування, реалізація і пов'язані з можливістю заподіяння шкоди та збитку суб'єктам ринку органічної продукції. Ідентифіковано та класифіковано ризики, з якими можуть зіткнутись суб'єкти ринку органічної продукції. Запропоновано методи управління окресленими ризиками.

Ключові слова: ринок органічної продукції; ризик; виробництво; сільське господарство; страхування; маркетинг.
Табл.: 1. Бібл.: 9.

В статье проанализировано понятие «риск» и определена сущность риска на рынке органической продукции, который предложено рассматривать как вероятность наступления непредвиденных обстоятельств внешнего или внутреннего характера, которые могут возникнуть на всех этапах жизненного цикла продукции, а именно производство, переработка, хранение, транспортировка, реализация и связанные с возможностью нанесения вреда и ущерба субъектам рынка органической продукции. Идентифицированы и классифицированы риски, с которыми могут столкнуться субъекты рынка органической продукции. Предложены методы управления очерченными рисками.

Ключевые слова: рынок органической продукции; риск; производство; сельское хозяйство; страхование; маркетинг.
Табл.: 1. Библ.: 9.

The article analyzes the concept of «risk» and determines the essence of risk in the organic products market, which has been proposed to consider as the probability of occurrence of unforeseen circumstances of external or internal nature that may arise at all stages of the product life cycle, namely production, processing, storage, transportation, sale and related to the possibility of causing damage and loss to the participants of the organic products market. The risks that may be encountered by the organic market participants have been identified and classified. The methods of management of the above-mentioned risks have been offered.

Keywords: organic products market; risk; production; agriculture; insurance; marketing.

Table: 1. References: 9.

JEL Classification: Q13

Постановка проблеми. Сільське господарство в Україні на сьогодні є однією з багатьох сфер, яка стабільно демонструє позитивні темпи нарощування обсягів сільськогосподарської продукції. Проте здебільшого такі товари представлені виключно продукцією з незначним обсягом доданої вартості, що сприяє формуванню сировинної спрямованості всієї окресленої галузі. Органічне виробництво – один із найбільш перспективних напрямків нарощення обсягів продукції, якій притаманний значний експортний потенціал та підвищений рівень доданої вартості. Ефективна діяльність вітчизняних підприємств-виробників органічної продукції, їхня конкурентоспроможність на міжнародних ринках є надзвичайно важливим аспектом подальшого функціонування та розвитку ринку органічної продукції в системі національного господарства. Однак існування ризиків, які супроводжують увесь ланцюг постачання органічної продукції за принципом «від лану до столу», стримують цей процес та наносять шкоди всім учасникам ринку органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних учених (В. М. Боженко, Н. А. Герасименко, І. В. Демченко, С. Навроцький, Р. М. Мамчур, Л. М. Чорненька та ін.) основна увага приділяється загальній характеристиці, класифікації та управлінню ризиками в традиційному сільському господарстві. Достатньої

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

уваги приділено страхуванню аграрних ризиків у роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників: І. Т. Балабанов, В. О. Безугла, В. С. Гайдук, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, І. Жмурко, С. С. Осадець, Я. П. Шумелда та ін. Що стосується ризиків у сфері виробництва органічної продукції, то їх дослідженню приділяється недостатньо уваги, серед них В. О. Москаленко, який наводить основні напрямки та ризики, що супроводжують органічне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні; Ю. С. Амеліна концентрує увагу на класифікації та управлінні ризиками у виробництві органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний внесок наведених вище науковців, ризикам, які стримують розвиток ринку органічної продукції в Україні загалом не було приділено уваги. Тому систематизація ризиків на ринку органічної продукції та шляхи їх мінімізації потребують докладного наукового розгляду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ідентифікація, класифікація та розробка системи управління ризиками на ринку органічної продукції.

Виклад основного матеріалу. Виробництво та реалізація органічної продукції, з одного боку, є прибутковим видом бізнесу, а з іншого – супроводжується підвищеним ризиком на кожному етапі життєвого циклу продукції у зв'язку зі специфікою галузі. Для того щоб зменшити негативний вплив ризиків на діяльність підприємств, що займаються вирощуванням, переробкою, транспортуванням, реалізацією органічної продукції тощо та на ефективність функціонування ринку органічної продукції загалом, необхідно ідентифікувати ці ризики. Однак спочатку пропонуємо проаналізувати сутність поняття «ризик» на ринку органічної продукції. Дослідженням сутності поняття «ризик на ринку органічної продукції» серед вітчизняних науковців не було приділено належної уваги, тому що цей напрям досліджень є новим для української наукової спільноти.

Якщо розглядати поняття «ризик» загалом, то науковці доходять єдиного висновку, що ризик – це ймовірність настання непередбачених подій, які можуть призвести до збитків або шкоди. Ризик суб'єкта господарювання у сфері АПК – це «загроза недоотримання доходу, перевищення видатків чи витрат ресурсів у результаті виконання конкретних видів виробничої, збутової чи фінансової діяльності» [1, с. 42].

На нашу думку, ризик на ринку органічної продукції – це ймовірність настання непередбачених обставин зовнішнього або внутрішнього характеру, які можуть виникнути на всіх етапах життєвого циклу продукції, а саме виробництво, переробка, зберігання, транспортування, реалізація та пов'язані з можливістю нанесення шкоди та збитку суб'єктам ринку органічної продукції.

Ризики на ринку органічної продукції мають невизначеність у часі, більшою мірою пов'язані з погодними умовами, економічною ситуацією в країні, державним регулюванням та доброчесністю суб'єктів, що здійснюють її виробництво, переробку, сертифікацію, транспортування, реалізацію тощо. Тому підготовка та реалізація ефективних управлінських рішень вимагають певної класифікації ризиків для їх уникнення або зменшення збитків (табл.).

Таблиця

Класифікація ризиків на ринку органічної продукції

Ознака	Види ризиків
1	2
1. Походження ризику	Природні
	Антропогенні
	Виробничі
	Економічні
	Політичні
	Екологічні
	Форс-мажорні

Закінчення табл.

1	2
2. Об'єкт прояву ризику	Майнові
	Особисті
	Відповідальності
3. Суб'єкт прояву ризику	Держава
	Суспільство
	Виробники, трейдери, продавці
4. Схожість ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками	Ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві
	Ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства
5. Етап життєвого циклу органічної продукції	Ризики на етапі виробництва
	Ризики на етапі переробки
	Ризики на етапі зберігання
	Ризики на етапі транспортування
	Ризики на етапі просування та збуту
6. Джерело виникнення	Зовнішні
	Внутрішні
7. Можливість передбачення	Прогнозовані
	Непрогнозовані
8. Рівень економічних втрат	Катастрофічні
	Критичні
	Допустимі
	Ризики, що притягують як економічні втрати, так і додаткові доходи
9. Можливість страхування	Страхові
	Нестрахові

Джерело: систематизовано на основі власних досліджень автора [2] та [1; 6-8].

Основними критеріями класифікації ризиків на ринку органічної продукції: походження ризику; об'єкт ризику; суб'єкт ризику; схожість ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства; етап життєвого циклу органічної продукції; джерело виникнення ризику; можливість передбачення ризику; можливий рівень економічних втрат від ризику; можливість страхування ризику.

Розглянемо наведену вище класифікацію ризиків на ринку органічної продукції.

1. За походженням ризику виділимо такі їх види:

а) природні ризики, що не залежать від діяльності людини:

- шторм, злива, ураган, буря, град, удар блискавки, циклон;
- снігопад, льодоутворення, заморозки;
- посуха;
- шкідники, хвороби рослин та тварин тощо;

б) антропогенні ризики – це ризики, які залежать від діяльності людини:

- *персональні ризики* – пов'язані із забезпеченістю організації трудовими ресурсами відповідної якості та ефективністю праці: невідповідність потреб сільськогосподарського підприємства в робочій силі фактичній її наявності; проблеми зі здоров'ям працівників – травми, погане самопочуття; недостатня кваліфікація та недобросовісне ставлення працівників до виробництва продукції; відсутність мотивації та плинність кадрів; міжособистісні відносини, які можуть вплинути на фермерський бізнес;
- *протиправні дії третіх осіб* (пограбування, розбій, умисне знищення або пошкодження приміщень, обладнання, майна, посівної площі, рослин, тварин, готової продукції, включаючи підпал) тощо;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

в) виробничі ризики – виражаються у зміні характеристик засобів виробництва, взаємодії чинників виробництва, отриманій продукції, розглядаються у зв'язку з результатами виробничого процесу (кількість та якість виробленої сільгосппродукції) та включають:

- фізичний знос – природне старіння обладнання тощо;
- втрати робочого часу – імовірність неефективного використання робочого часу, виникнення простоїв, браку, випадків травм і захворювань персоналу, сезонність робіт, особливо в рослинництві, коли нераціональна організація використання робочої сили веде до нерівномірного використання трудового потенціалу протягом року;
- тривалий період виробництва – рішення щодо виробництва приймається за рік, а то й більше до моменту реалізації. Протягом цього часу ситуація на ринку може значно змінитися в несприятливий для підприємства бік, тому що контракти на всю сільськогосподарську продукцію не укладаються до початку її виробництва;
- невідповідність якості органічної продукції певним вимогам у результаті відхилення від технології, стандартів виробництва;
- відхилення фактично отриманої кількості продукції від запланованого рівня;

г) економічні ризики складаються з таких видів ризиків:

- *цінові ризики* – здійснюють вплив, що спричиняє відхилення витрат виробництва та вартості реалізованої продукції:
 - сезонність (цінова невизначеність на сільськогосподарську продукцію);
 - підвищення цін на органічну продукцію;
 - конкуренція із закордонними виробниками органічної продукції;
 - зменшення попиту клієнтів через низьку платоспроможність населення;
 - зниження зовнішньоекономічної активності країни;
 - *маркетингові ризики* включають такі види ризиків:
 - імовірність недоотримання доходу через неспроможність реалізувати продукцію;
 - проблеми упаковки, зберігання та доставки також є чинниками, що зумовлюють маркетингові проблеми сільгоспвиробників;
 - нерозвиненість ринкової інфраструктури, яка не відповідає наявними потребам галузі;
 - відсутність ефективних ринкових інструментів, неможливість планувати свою діяльність;
 - *кредитні ризики* пов'язані з нагромадженням капіталу та фінансуванням підприємств. Кредитний ризик в органічному сільському господарстві високий у зв'язку з тим, що сільськогосподарські підприємства капіталоємні, а виробництво має сезонний характер, тому виникає потреба в залученні сезонних кредитів. До кредитних ризиків належать: зміни ставок кредитування по запозиченому капіталу та розмірів акціонерного капіталу; труднощі з грошовим потоком, якщо у фермера не вистачає коштів для погашення кредитів;
 - *податкові ризики* – ймовірність введення нових видів податків і зборів на здійснення окремих аспектів господарської діяльності; можливість збільшення рівня ставок діючих податків і зборів; зміна термінів і умов здійснення окремих податкових платежів; вірогідність відміни діючих податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства;
 - *інвестиційні ризики* – можливість виникнення фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства. Високий рівень правового ризику і стан економіки України знижують інвестиційну привабливість галузі для закордонних інвесторів. Наприклад, для тваринництва здебільшого потрібні регулярні інвестиції в корм та обладнання, які можуть не приносити дохід протягом декількох місяців або навіть років;
 - *валютні ризики* – полягають у зміні курсу національної валюти та супроводжують зовнішньоекономічну діяльність підприємства при імпорті паливно-мастильних матеріалів, техніки, сировини, засобів захисту рослин і тварин, напівфабрикатів та експорті готової продукції;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

д) політичні ризики пов'язані з законодавством та змінами в державній політиці:

- зміна законодавства;
- неналежна нормативно-правова база та державна підтримка;
- обмеження вільної торгівлі;
- події в інших країнах;
- міждержавні конфлікти;
- зміни економічної політики держави на аграрних ринках;
- тероризм тощо;

е) екологічні ризики несуть загрозу природного або техногенного характеру, що призводить до:

- ерозії ґрунту;
- забруднення агроландшафтів;
- виснаження земель та нестачі в них основних елементів мінерального живлення рослин, підвищення кислотності ґрунтів;

– недоотримання вимог землекористування при розробці родовищ корисних копалин;

ж) форс-мажорні ризики мають непередбачуваний характер (ризики стихійних лих, пожежа та інші), які можуть призвести не тільки до втрати доходу, який передбачається, але й частини активів підприємства.

2. За об'єктом прояву можна виділити такі види ризиків:

а) майнові ризики, об'єктом прояву яких є пошкодження майна. До основних об'єктів майнових ризиків на ринку органічної продукції відносяться:

- рухоме і нерухоме майно (обладнання, будинки, споруди), грошові кошти;
- посівна площа, рослини, тварини, готова продукція;
- очікуваний прибуток;
- заробітна плата, інші винагороди суб'єктів ринку;
- майнові інтереси кредиторів, тобто інтереси банків та інших кредиторів, які видають кредити тощо;

б) особисті ризики, які пов'язані з нанесенням шкоди життю та здоров'ю працівників, співробітників, агрономів, фермерів через індивідуальні особливості працівників або настання нещасних випадків (хвороба і втрата працездатності);

в) ризики виникнення відповідальності виробника органічної продукції перед споживачами, суспільством (у випадку шахрайських дій у частині представлення неорганічної продукції за органічну), відповідальності власника підприємства перед найманим персоналом.

3. За суб'єктом прояву:

а) держава (уповноважені органи державної влади й управління та органи місцевого самоврядування) – зміна законодавства, політика уряду, пасивність у стимулюванні розвитку ринку органічної продукції;

б) суспільство – недовіра до особливих властивостей органічної продукції та маркування продукції як органічної, низький попит на продукцію, низька платоспроможність населення;

в) виробники, трейдери, продавці тощо – недобросовісна поведінка суб'єктів, шахрайство, представлення неорганічної продукції як органічної.

4. Залежно від схожості ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства:

а) ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві – втрата врожаю через несприятливі кліматичні умови, доступу до виробничих ресурсів, кращих страхових полісів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

б) ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства – тимчасове зниження врожайності сільськогосподарських культур у результаті переходу на застосування біологічно безпечних засобів захисту від шкідників та органічні добрива, проблема збуту продукції в період виходу на нові ринки, імовірність шахрайства з боку виробників та реалізаторів продукції.

5. За етапами життєвого циклу органічної продукції ризики можна поділити на:

а) ризики, які супроводжують процес виробництва – виникають у процесі забезпечення виробництва матеріальними ресурсами, його причинами можуть виступати зміни цін, порушення договорів постачань, загальна нестабільність ринку, зміна кількості доступних ресурсів коливання на суміжних ринках (ринки матеріальних ресурсів, енергоносіїв, ринки збуту), зміни конкурентного середовища тощо; обмежені потужності по сортуванню й упаковці; відсутність системи сертифікації підприємств та контролю дотримання світових стандартів якості й норм безпеки продукції;

б) ризики, які супроводжують процес переробки – виникають у процесі недотримання технологій виробництва для забезпечення стандартів якості продукції;

в) ризики, які супроводжують процес зберігання – значна частка витрат на маркетинг у порівнянні з традиційною продукцією, оскільки зовнішній вигляд натурально виробленої продукції дещо поступається звичайній та строки її зберігання зменшуються;

г) ризики, які супроводжують процес транспортування – виникає в момент переходу права власності на матеріальні цінності до контрагента організації, є виразом цінних коливань, доступністю ринків або їхніх сегментів, дотримання договорів продажу, у зв'язку з віддаленістю господарств від ринків збуту виникає проблема транспортування готової продукції, що викликає додаткові витрати і втрати;

д) ризики, які супроводжують процес просування та збуту – низький рівень обізнаності населення щодо переваг органічної продукції та недовіра щодо її високої якості викликають ризик зменшення обсягів продажу цього виду продукції.

6. За джерелами виникнення:

а) зовнішні ризики – не залежать від діяльності підприємства та виникають у разі зміни окремих стадій економічного циклу, зміни кон'юнктури ринку. До цієї групи ризиків належать економічні, природні, політичні тощо;

б) внутрішні ризики – залежать від діяльності окремого підприємства та пов'язані з нераціональним менеджментом, неефективною структурою активів і капіталу, несправністю техніки та обладнання, невідповідністю кадрового складу потребам підприємства та інше.

7. За можливістю передбачення:

а) прогнозовані ризики – шкідники та хвороби, зміна кон'юнктури ринку, інфляція, конкуренція і т. ін.;

б) непрогнозовані ризики – характеризуються непередбачуваністю прояву, виникають раптово та відбуваються на будь-якій частині території, вони охоплюють велику частину виробництва (наприклад, сарана у великій кількості, посуха в рослинництві у зв'язку зі зміною клімату) [7].

8. За рівнем економічних втрат:

а) катастрофічні ризики – обставини, які спричиняють пошкодження або знищення більше ніж 30 % площ рослинницької продукції, завдають збитки у значних розмірах, спричинені негативним впливом стихійних сил природи та діяльності людини в процесі створення матеріальних благ;

б) критичні ризики – це ризики, які є менш економічно відчутними в порівнянні з катастрофічними, але імовірність їх виникнення є вищою, тому що вони завдають великих збитків, які значно перевищують середній рівень збитків та можуть призвести до:

- тілесних ушкоджень людини;
- втрати частини сировини, продукції;
- пошкодження обладнання, будівель, споруд тощо;

в) допустимі ризики – ризики, що можуть призвести до незначних збитків;

з) ризики, що притягують як економічні втрати, так і додаткові доходи, наприклад, високий урожай за певних обставин призводить до зменшення прибутків або навіть до збитків сільськогосподарських товаровиробників; низький урожай може, у свою чергу, призвести до підвищення цін і зростання доходів. Особливо це може стосуватися тих підприємств, які експортують органічну продукцію за кордон, попит на яку є високим.

9. За можливістю страхування:

– *страхові ризики* – ризики, які можна оцінити з погляду ймовірності настання страхового випадку та розмірів його можливого збитку. Для того щоб ризик можна було застрахувати, він обов'язково повинен мати кількісну оцінку та випадковий характер, тобто настання страхових подій не може бути викликане цілеспрямованим впливом зацікавленої особи;

– *нестрахові ризики* – ризики, не включені в договір страхування, а також ті ризики, рівень допустимих збитків яких важко визначити (наприклад, збитки, що сталися внаслідок навмисних дій страхувальника, від природних властивостей товару, війна, арешт тощо).

Забезпечення захисту на ринку органічної продукції з кожним роком стає все більше необхідним, оскільки існує безліч ризиків, кожен з яких має свою особисту природу та свою специфіку. Вони можуть негативно впливати на функціонування ринку органічної продукції та призвести до значних збитків. Тому на основі закордонного досвіду та вітчизняних систем управління ризиками необхідно розробити систему управління вищенаведеними ризиками на основі наведеної класифікації.

Під управлінням ризиком розуміють процес ідентифікації ризику, його оцінювання та розроблення стратегії ефективного впливу на нього, перешкодження його виникненню або мінімізації у випадку настання при одночасному досягненні прийняттого рівня фінансової діяльності.

Управління ризиком дозволяє керівникам підприємств більш ефективно вести бізнес, що супроводжується різними видами ризику, та забезпечує кращі можливості для:

- ідентифікації, оцінки ризиків та встановлення прийняттого рівня ризику без значної шкоди для підприємства відповідно до поставлених цілей;
- обрання найбільш прийняттого для конкретного підприємства методу реагування на ризик;
- передбачення обставин, які можуть призвести до втрати коштів;
- розуміння того, що ризики можуть мати як негативні наслідки, так і ті, які створюють додаткові можливості для підприємства [9].

Залежно від виду ризиків у теорії управління ризиками виділяють загальні стратегії їх управління або попередження, серед яких: страхування, самострахування, уникнення ризику, передача ризику третім сторонам, зменшення ризику, прийняття ризику, диверсифікація та сегментація виробництва, хеджування, використання ф'ючерсів тощо.

Наведемо методи управління ризиками для кожного з визначених видів ризиків на ринку органічної продукції.

1. За походженням ризику.

а) природні ризики переважно відносяться до форс-мажорних, тому мінімізувати їхній вплив можна за допомогою страхування; крім того, можна запроваджувати науково обгрунтовані технології зерновиробництва, проводити диференціацію виробництва [4, с. 52].

б) антропогенні ризики:

– *персональні ризики* можна попередити шляхом проведення та взяття участі в додаткових освітніх заходах для персоналу, обміну досвідом з українськими та іноземними організаціями, забезпечення працівників добрими умовами праці, запровадження си-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

стеми стимулювання працівників; добір кадрів відповідно до необхідної кваліфікації та потреб підприємства; створення на підприємстві Положення про моральне і матеріальне заохочення працівників;

– *протиправні дії третіх осіб* – суб'єктивний фактор, який може бути результатом конкуренції та конфліктів між учасниками ринку органічної продукції, тому вони підлягають страхуванню;

в) виробничі ризики – деякі виробничі ризики можна попередити, використовуючи сівозмінні та шляхом диверсифікації культур, що вирощуються, для захисту рослин від можливих низьких врожаїв для менш стійких до холоду рослин, а також у разі, якщо ціни на один вид сільськогосподарських культур зменшаться. Крім цього, необхідно чітко дотримуватись технологій вирощування органічних тварин, наприклад, вигул тварин на достатній для них території, застосування біологічних добавок (наприклад, пробіотиків) для запобігання хворобам. До того ж треба проводити контроль якості продукції на кожному етапі виробництва, застосовувати енергозберігаючі технології;

г) економічні ризики складаються з таких видів ризиків:

– *цінові ризики* – мінімізуються шляхом диверсифікації виробництва та клієнтської бази, виробництва власного органічного насіння, прогнозування зміни цін постачальниками, моніторинг цін конкурентів та своєчасне корегування цін, проведення маркетингових досліджень контактних аудиторій, надання знижок постійним покупцям. Важливо складати прогнози змін кон'юнктури ринку та фінансових результатів підприємства: дохід від реалізації продукції, очікувані витрати, зростання обсягів виробництва, враховуючи можливості підприємства, зовнішні фактори (наприклад, щорічну інфляцію) та ризик настання непередбачуваних подій, створюючи страхові фонди на підприємстві [9];

– *маркетинговим ризикам* можна запобігти або мінімізувати завдяки таким заходам:

– у сфері планування: розробка прогнозів; формування цінової політики та політики просування; вибір місця розташування торговельної точки; створення товарного асортименту продукції; попереднє укладання договорів на поставку органічної продукції;

– у сфері транспортування продукції: дотримання правил щодо перевезення органічної продукції (дотримання необхідної температури, не перевозити разом із виготовленою традиційно); зменшення довжини каналів постачання товарів для забезпечення доступних цін;

– у сфері просування та реалізації продукції: проведення активної маркетингової комунікативної політики з наявними клієнтами та потенційними споживачами органічної продукції [3, с. 82] (благодійних акцій, фестивалів для популяризації органічної продукції); забезпечення нових приємних вражень для споживачів у місцях продажу, консультування щодо продукції в точках її продажу, надання супутніх послуг у місцях продажу (наприклад, безкоштовна доставка продукції до дому клієнта); розвиток персональних інтерактивних контактів зі споживачами (поширення інформації в соціальних мережах, наявність власного сайту, продаж продукції через Інтернет та за допомогою мобільних додатків);

– *кредитними ризиками* можна управляти шляхом їх поділу, об'єднуючись в асоціації. Органічне виробництво визначено пріоритетним напрямом у сільському господарстві України, тому державна фінансова підтримка, яка вже поступово реалізується в Україні, дає можливість виробникам органічної продукції отримати кредитно-фінансове забезпечення та знизити фінансовий ризик.

– *податкові ризики* – при введенні нових податкових та інших платежів підприємства повинні пристосуватись до цих змін, бо вони мають зовнішній характер виникнення;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– *інвестиційні ризики* – найпоширенішим методом управління інвестиційним ризиком є диверсифікація, тобто вкладення капіталу в декілька напрямів, замість концентрації всіх капіталовкладень лише в одному з них. Крім того, необхідно проводити постійний контролінг за витрачанням коштів та резервувати кошти на покриття непередбачених витрат;

– до методів управління *валютними ризиками* належать: прогнозування динаміки валютного курсу; аналіз та прогнозування міжнародних валютних ризиків; розподіл валютного ризику через укладання форвардів, свопів, опціонів;

д) управляти *політичними ризиками* досить складно, адже вони мають зовнішній характер. Зазвичай до них треба пристосовуватись, тому підприємство має бути гнучким. Нині є актуальним питання щодо вдосконалення та імплементації законодавства у сфері регулювання ринку органічної продукції, тому участь учасників ринку органічної продукції в цьому процесі є надзвичайно важливою;

е) *екологічним ризикам* можна запобігти за допомогою чіткого дотримання технологій виробництва органічної продукції;

ж) для запобігання *форс-мажорних ризиків* застосовують страхування та самострахування.

2. За об'єктом прояву можна виділити такі види ризиків:

а) *майнові ризики* попереджаються шляхом постійного моніторингу ситуації на ринку органічної продукції та в країні загалом, страхування та створення резервних фондів;

б) *особисті ризики* мінімізуються за допомогою дотримання техніки безпеки на виробництві;

в) *ризики виникнення відповідальності* можна запобігти, застосовуючи внутрішній та зовнішній контроль процесу виробництва органічної продукції на кожному етапі.

3. Управління ризиками залежно від того, який суб'єкт може провокувати виникнення ризиків:

а) *держава* – здійснюється на основі пристосування до змін законодавства та шляхом співпраці з органами влади;

б) *суспільство* – паблік рилейшнз (завоювання довіри до торгової марки, популяризація органічної продукції, проведення маркетингового дослідження щодо потреб населення щодо товарного асортименту та цінової політики);

в) *виробники, трейдери, продавці* тощо – дотримання принципів, що відповідають соціально відповідальному бізнесу, тобто дотримання вимог до виробництва, реалізації продукції, прозорість у партнерських відносинах.

4. Залежно від схожості ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства:

а) *ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві* – прийняття ризику, страхування та створення резервних фондів на підприємствах;

б) *ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства* – підтримка держави в перехідний період, просуванні продукції, участь у тренінгах для ефективного ведення органічного господарства, участь вітчизняних виробників у міжнародних форумах, виставках для укладання договорів із новими клієнтами, розробка нових інструментів управління ризиками.

5. За етапами життєвого циклу органічної продукції ризиками управляють шляхом:

а) *ризики, які супроводжують процес виробництва* – застосування багаторічних схем чергування культур у сівозміні; використання лише сертифікованого органічного насіння та посадкового матеріалу; розроблення плану заходів щодо покращення ґрунту; постійний аналіз сучасного стану підприємства, обсягів урожайності, виробництва та реалізації продукції, її якості та розробка планів господарської діяльності в майбутньому;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дотримання правил виробництва органічної продукції відповідно до законодавства (доступ до відкритих пасовищ для тварин, відмова від утримання тварин на прив'язі; утримання органічних тварин окремо від тих, які вирощуються відповідно до традиційного методу виробництва; репродукція тварин – переважно природним методом; добір персоналу, який володіє необхідними знаннями щодо належного утримання тварин та спроможний мінімізувати стрес тварин [5];

б) ризики, які супроводжують процес переробки – контроль на кожній стадії виробництва, підвищення кваліфікації персоналу щодо покращення якості продукції на стадії переробки органічної продукції, налагодження контактів із лідерами органічного руху, у тому числі й закордонними;

в) ризики, які супроводжують процес зберігання – дотримання вимог законодавства у сфері виробництва та обігу органічної продукції, а саме у процесі зберігання продукції повинні забезпечуватися ідентифікація такої продукції, її партій та запобігання будь-якому змішуванню або обміну з неорганічною продукцією [5];

г) ризики, які супроводжують процес транспортування – чітке дотримання вимог щодо транспортування органічної продукції відповідно до законодавства (транспортувати органічну продукцію у відповідній упаковці, контейнері або транспортних засобах, окремо від неорганічної, дотримуючись необхідного температурного режиму; час транспортування тварин повинен зводитися до мінімуму);

д) управління ризиками, які супроводжують процес просування та збуту, відбувається на основі розроблення чіткої схеми просування та реалізації готової органічної продукції для того, щоб зменшити строки її реалізації і вчасно забезпечити споживачів свіжою та якісною продукцією; обов'язкове проходження сертифікації продукції та нанесення відповідного маркування, заборона використання напису «органічний продукт» у випадку, якщо він таким не є.

6. За джерелами виникнення:

а) зовнішні ризики – виробники органічної продукції мають швидко реагувати на ці ризики та пристосовуватись до них;

б) внутрішні ризики – для уникнення або мінімізації внутрішніх ризиків розробляються спеціальні системи управління ризиками, які включають у себе тактику та стратегію управління ризиком.

7. За можливістю передбачення:

а) прогнозовані ризики – можна подолати, використовуючи прості методи захисту (наприклад, зі шкідниками та хворобами можна боротися за допомогою засобів захисту рослин) та пристосуватися до них (зміна кон'юнктури ринку, інфляція, конкуренція і т. ін.);

б) непрогнозовані ризики – створення страхових фондів на підприємстві.

8. Залежно від рівня економічних втрат можна запропонувати різні підходи до попередження ризику, основним з яких є страхування.

9. За можливістю страхування:

– **страхові ризики** – якщо ризик мав випадковий характер та був включений у договір страхування, то він підлягає відшкодуванню та отриманню потерпілою стороною страхових виплат;

– **нестрахові ризики** – підлягають відшкодуванню за рахунок власних фондів підприємства (створення внутрішніх страхових фондів).

Зазначимо, що сільськогосподарське страхування досить дороге, адже ймовірність настання страхового випадку достатньо висока. Виходячи з цього, експерти стверджують, що витратити на нього кошти необхідно при вирощуванні стратегічних культур.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Страховання органічної продукції в Україні ще не знайшло значного поширення в Україні. Багато страхових компаній не здійснюють страхування органічних сільськогосподарських культур та тварин.

Існують деякі аспекти в підходах до страхування, які відрізняють процес страхування в Україні та в розвинутих країнах:

1. Рівень розвитку страхування:

– в Україні страхові компанії пропонують фіксовані програми та продукти із суто формальними ризиками, які неповною мірою відповідають потребам сільгоспвиробників;
– у добре розвинутих країнах системи сільськогосподарського страхування досягли певного балансу та регулюються державою.

2. Процес страхування та отримання виплат у разі настання страхового випадку:

– в Україні відносно легко застрахуватися через існування багатьох страхових компаній, які конкурують між собою та зацікавлені в нових та уже наявних клієнтах, пропонуючи їм дисконти. З іншого боку, отримати страхове відшкодування дуже важко, тому що оцінювання пошкодженого застрахованого майна та інші процеси, що передують виплаті страхових відшкодувань клієнту, займають багато часу, а іноді – неможливо, тому що страхові компанії не зацікавлені в страхових виплатах;

– за кордоном важко застрахуватися (тому що необхідно зібрати значний обсяг чіткої інформації для того, щоб її проаналізувати та домовитись про певний тариф), але досить легко отримати страхове відшкодування. Крім цього, представники страхових компаній надають допомогу лише зі страхуванням, а й поради щодо ведення бізнесу [7].

Взагалі, дуже важливою умовою для управління ризиками є постійне володіння інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, в якому функціонує підприємство. Тому необхідно вступати в діалог із заінтересованими сторонами відносно управління ризиками, яке гарантує отримання максимального обсягу інформації, врахування інтересів усіх сторін та розуміння ними приймати відповідні дії щодо управління ризиками.

Висновки і пропозиції. Процеси виробництва та реалізації органічної продукції супроводжуються певними ризиками, кожен з яких має свою особисту природу та свою специфіку. Вони можуть негативно впливати на функціонування ринку органічної продукції загалом та призвести до великих збитків, тому було класифіковано ризики на ринку органічної продукції та запропоновано шляхи їх запобігання та мінімізації. Надалі на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду потрібно розробити методики визначення кількісних ознак ризикових подій та верхню межу ймовірності їх настання для підвищення ефективності управління ризиками на ринку органічної продукції.

Список використаних джерел

1. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 1. С. 42–49.
2. Ільчук В. П., Штирхун Х. І. Фінансово-економічні аспекти розвитку ринку органічної продукції в Україні: монографія. Чернігів: Видавець Брагинець О. В., 2018. 256 с.
3. Лабурцева О. І. Управління маркетинговими ризиками торговельних підприємств. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 79–91.
4. Нікішина О. В. Оцінка та управління природними ризиками як інструмент цінової стабільності на зерновому ринку України. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 1. С. 50–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_12.
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 № 425–VII (із змінами, внесеними згідно із Законом № 191–VIII від 12.02.2015). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21. Ст. 133.
6. Резніченко Д. В. Ризики у сільськогосподарському виробництві та методи управління ними. URL: <http://www.rusnauka.com>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Сосенко О. Рятувати й захищати: як управляти агроризиками. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>.

8. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238–246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

9. Як фермеру управляти ризиками? URL: <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-fermeru-upravljati-rizikami-137>.

References

1. Zhmurko, I. (2017). Ryzky v aharnomu sektori ta neobkhdnist yikh strakhuvannia [Risks in the Agricultural Sector and the Need for Their Insurance]. *Ekonomichnyi dyskurs – The Economic Discourse, 1*, 42–49 [in Ukrainian].

2. Pchuk, V. P. & Shtyrkhun, Kh. I. (2018). *Finansovo-ekonomichni aspekty rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini : monohrafiia {Financial and Economic Aspects of the Development of the Organic Products Market in Ukraine: Monograph}*. Chernihiv: Publisher Brahynets O. V. [in Ukrainian].

3. Laburtseva, O. I. (2016) Upravlinnia marketynhovymy ryzykamy torhovelnykh pidpryiemstv [Marketing Risk Management of Trade Enterprises]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 4*, 79–91 [in Ukrainian].

4. Nikishyna, O. V. (2011). Otsinka ta upravlinnia pryrodnymy ryzykamy yak instrument tsinovoi stabilnosti na zernovomu rynku Ukrainy [Assessment and Management of Natural Risks as a Tool of Price Stability on the Grain Market of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Food Industry Economics, 1*, 50–56. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_12.

5. Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny [On Production and Circulation of Organic Agricultural Products and Raw Materials]. № 425-VII (September 3, 2013) [in Ukrainian].

6. Reznichenko, D. V. Ryzky u silskohospodarskomu vyrobnytstvi ta metody upravlinnia nymy [Risks in Agricultural Production and Methods of their Management]. Retrieved from: <http://www.rusnauka.com> [in Ukrainian].

7. Sosenko, O. Riaturvaty y zakhyshchaty: yak upravliaty ahroryzykamy [Rescue and Protect: how to Manage Agrorisks]. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>.

8. Shyshkina, O. V. (2014) Identyfikatsiia ta ekspres-otsinka finansovykh ryzkyv promyslovykh pidpryiemstv [Identification and Express Assessment of Financial Risks of Industrial Enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences, 4*, 238–246. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

9. Yak fermeru upravliaty ryzykamy? [How can a Farmer Manage Risks?]. Retrieved from <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-fermeru-upravljati-rizikami-137>.

Штирхун Христина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Штирхун Кристина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансов, банківського дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shtyrkhun Khrystyna – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: khrystyna.shtyrkhun@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7614-2572>

Researcher ID: F-4333-2016

УДК 316.66:323.326

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-83-89

*Катерина Власова***СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК
У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД***Екатерина Власова***СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК
В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД***Kateryna Vlasova***STRATEGIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE ASSOCIATION
OF APC IN THE MODERN PERIOD**

У статті через синтез таких понять, як корпоративна соціальна відповідальність, стратегічний розвиток підприємств АПК, соціальні заходи визначено сутність поняття «соціально-економічний проект», який запропоновано розглядати як науково обґрунтовану модель вирішення соціальної проблеми, з отриманням доданої вартості. Також з'ясовано, що синхронність зрушень соціального розвитку може бути досягнута на основі науково обґрунтованих і виважених соціально-економічних програм з підтримки розвитку корпоративної культури, соціальних проектів, адаптованих до реалій євроінтеграційних процесів української економіки, а також опрацювання відповідної системи збалансованих показників стратегічного розвитку підприємств АПК.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; соціально-економічний проект; система збалансованих показників; соціальні заходи; програмно-цільовий підхід.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

В статті через синтез таких понять, як корпоративна соціальна відповідальність, стратегічне розвиття підприємств АПК, соціальні заходи визначено сутність поняття «соціально-економічний проект», який запропоновано розглядати як науково обґрунтовану модель рішення соціальної проблеми, з отриманням доданої вартості. Також встановлено, що синхронність зрушень соціального розвитку може бути досягнута на основі науково обґрунтованих і виважених соціально-економічних програм з підтримки розвитку корпоративної культури, соціальних проектів, адаптованих до реалій євроінтеграційних процесів української економіки, а також опрацювання відповідної системи збалансованих показників стратегічного розвитку підприємств АПК.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социально-экономический проект, система сбалансированных показателей, социальные мероприятия, программно-целевой подход.

Рис.: 1. Библ.: 10.

In the article, through the synthesis of concepts such as corporate social responsibility, strategic development of agribusiness enterprises, social measures, the essence of the concept of socio-economic project, which is proposed to be regarded as a scientifically grounded model of solving a social problem, with the obtaining of added value, is defined. It was also found that the synchronicity of social development shifts can be achieved on the basis of scientifically grounded and well-considered social and economic programs to support the development of corporate culture, social projects adapted to the realities of European integration processes of the Ukrainian economy, as well as the development of an appropriate system of balanced indicators of strategic development of enterprises Agroindustrial complex

Keywords: corporate social responsibility; socio-economic project; system of balanced indicators; social measures; program-target approach.

Fig.: 1. References: 10.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України безпосередньо залежить від соціально-економічного розвитку підприємств АПК. В умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів сьогодення соціальний потенціал держави слід вважати однією із головних складових у пошуку нових шляхів її функціонування та розвитку. Саме він є основою ресурсного потенціалу, необхідного для забезпечення соціально-економічного розвитку держави. Разом з тим одним із слабких місць у сучасних стратегіях економічного і соціального розвитку є те, що недостатньо уваги приділяється формуванню та ефективному використанню ресурсного потенціалу та управлінню ним з урахуванням потреб аграрної сфери.

Пріоритетні напрями розвитку України, які в умовах євроінтеграції дедалі більше визначають місце країни на міжнародному ринку і виступають важливим чинником трансформації економіки, значною мірою пов'язані з аграрною сферою. Розвиток соціальних послуг забезпечує зростання ВВП, зайнятність населення і нарощування бюджету країни, водночас визначає освітній рівень, формуючи людський ресурс держави.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З огляду на вищезазначене тема наукових досліджень з пошуку стратегічних напрямів розвитку підприємств АПК України є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні питання соціально-економічного розвитку підприємств аграрної сфери ґрунтовно розглядаються в працях багатьох відомих закордонних науковців, серед яких: В. Баумоль, Г. Беккер, Л. Ерхард, Дж. М. Кейнс, В. Ойкен, В. Парето, Т. Стюарт, Ф. Хайек та інші. Значний доробок у дослідженні проблем розвитку економіки та управління підприємствами АПК належить вітчизняним науковцям, серед яких: О. Амоша, О. Бородіна, В. Бондаренко, Б. Буркинський, М. Бутко, О. Величко, П. Гайдуцький, В. Геєць, Л. Дайнеко, О. Захарчук, Т. Зинчук, В. Ільчук, С. Кваша, П. Саблук, В. Удовиченко та ін. Віддаючи належне вагомості наукового доробку вітчизняних і закордонних учених, варто зауважити про недостатнє розкриття питань щодо інноваційних напрямів розвитку підприємств АПК з урахуванням соціальної складової в сучасних умовах.

Постановка завдання полягає у виявленні стратегічних напрямів розвитку підприємств агропромислової галузі на основі корпоративної соціальної відповідальності і створенні методологічних засад щодо формування системи збалансованих показників соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ефективної стратегії соціально-економічного розвитку підприємств АПК, повністю зорієнтованої на досягнення соціально значущої мети, може бути здійснене лише на основі залучення в економічну практику програмно-цільового підходу, що уможливило впровадження нових важелів впливу на напрями, форми соціально-економічного проекту в контексті завдань забезпечення сталого економічного зростання та якомога повної соціалізації всіх напрямів АПК України [1, с. 24; 2, с. 113].

Перспективним напрямом у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку в умовах обмеженості фінансових, матеріальних та інших ресурсів підприємств АПК повинно стати впровадження корпоративної соціальної відповідальності на основі програмно-цільового підходу. Базовою методологією корпоративної соціальної відповідальності є першочергове вирішення завдань сталого розвитку підприємств шляхом планомірної концентрації всіх видів ресурсів та їх раціонального використання і, відповідно, узгодженого обґрунтування планових рішень, які приймаються на довгострокову перспективу. При цьому необхідно зазначити, що реалізація програмно-цільового підходу в аграрній сфері буде максимально результативною при впровадженні міжнародного стандарту «Корпоративна соціальна відповідальність». Нормативно-правовою основою реалізації програмно-цільового підходу є законодавча база України.

Реалізація програмно-цільового підходу дозволяє змістовно відпрацювати різні ступені до розробки і можливостей впровадження соціально-економічних проектів в умовах трансформаційних процесів корпоративної соціальної відповідальності [3, с. 176; 4, с. 37]. Для цього необхідно:

- по-перше, визначити сутність та загальні принципи програмно-цільового управління як інструмента соціальної політики підприємств АПК;
- по-друге, проаналізувати та узагальнити особливості розвитку та головні напрями системних позицій програмно-цільового підходу на основі корпоративної соціальної відповідальності;
- по-третє, визначити шляхи удосконалення соціально-економічних заходів при впровадженні цільових програм;
- по-четверте, затвердити цільове планування соціальних заходів у стратегії розвитку підприємств агропромислової сфери.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Необхідною є стратегія, яка б зосереджувала зусилля всіх зацікавлених сторін у досягненні бажаних результатів на основі комплексного підходу, що включає:

- нарощування рівня розвитку корпоративної культури співробітництва шляхом проведення соціальних заходів, здатних забезпечити високий рівень якості заходів із високим рівнем якості на основі інноваційних технологій в умовах євроінтеграційних процесів України [5, с. 9; 6, с. 51];

- створення умов рівного доступу до соціально-економічних заходів, усіх громадян, що не мають можливості самостійно вирішувати соціальні проблеми та об'єктивно потребують підтримки;

- розширення мережі соціальних заходів на локальному, регіональному та державному рівнях;

- створення додаткових зручностей для споживачів, що забезпечує формування інформаційної мережі щодо соціальних проектів підприємств.

Такий комплексний підхід до формування стратегії соціально економічного розвитку підприємств АПК передбачає врахування тактичних завдань короткострокового періоду, серед яких: нарощування соціального потенціалу підприємства, підвищення рівня корпоративної культури, створення додаткових робочих місць, стимулювання випереджаючого розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, насамперед покращання якісних та оптимізація кількісних параметрів соціальних заходів. Тактичні завдання й цілі мають бути підпорядковані стратегічним і конкретизувати їх, що зумовить єдність і цілісність тактики і стратегії соціально-економічного розвитку підприємств АПК. Залежно від стратегічних завдань можна використовувати різні методологічні підходи до наукового обґрунтування і вибору необхідних пріоритетів стратегії. Проте пріоритетним завданням стратегічного управління підприємствами АПК залишається соціалізація економічного розвитку [7, с. 49; 8, с. 228]. Синхронність зрушень тактичного та стратегічного плану може бути досягнута на основі розробки науково обґрунтованих і виважених економічних програм з підтримки розвитку корпоративної культури, соціальних проектів, адаптованих до реалій євроінтеграційних процесів української економіки, а також опрацювання відповідних механізмів їх реалізації. Йдеться про радикальні зміни, які можуть бути здійснені лише в контексті завдань структурної модернізації соціально-економічних аспектів розвитку підприємництва, зміни територіально-галузевих пропорцій соціально – економічного комплексу завдань підприємств, що потребує акумуляції відповідних матеріально-технічних, трудових, фінансових ресурсів та опрацювання відповідних соціально-економічних регулятивних механізмів [9, с. 311].

На основі комплексного підходу необхідно чітко визначити головні пріоритети соціально-економічного розвитку підприємств АПК:

- розроблення й реалізації соціальних проектів з вирішення проблем населення;
- розвиток мережі соціальних заходів в селах та селищах міського типу;
- створення умов функціонування культурних закладів для молоді.

У загальноекономічному розумінні будь-яка стратегія – це проект або план із чітко визначеною довготерміною метою, а також сукупністю напрямів, завдань та механізмів, необхідних для досягнення стратегічної мети, з певним ступенем деталізації складових, відносно яких ведеться розробка соціальних напрямів розвитку підприємств АПК.

Завдання стратегічного управління соціально-економічного розвитку підприємств АПК полягає в опрацюванні цілей, завдань, механізмів забезпечення прогресивного соціального розвитку з урахуванням наявного ресурсного потенціалу підприємства, з урахуванням рівня розвитку корпоративної соціальної відповідальності, мотивації до праці, що можуть використовуватися з метою вироблення та проведення соціальних заходів матеріального, технічного та інноваційного напрямку для створення матеріального й духовного добробуту та сприяння самореалізації кожної людини.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Необхідно окремо підкреслити концептуальну важливість визначення системи загроз та обмежень, оскільки саме ці аспекти набувають першорядного значення в умовах, коли соціально-економічною системою ще не досягнуто рівня сталого розвитку.

Основним базовим елементом будь-якої стратегії є система її цілей і завдань, яка визначається на основі комплексного аналізу передумов. Проведені нами аналітичні дослідження дають підстави зробити висновок про те, що загалом сформувалися необхідні соціально-економічні передумови для розробки й успішної реалізації стратегії корпоративної соціальної відповідальності як випереджаючого фактора соціально-економічного розвитку підприємств АПК.

Проте на сьогодні пошук стратегічно важливих і соціально ефективних напрямів розвитку підприємництва ведеться емпіричним шляхом з використанням переважно інноваційних методів впливу на економічну систему. Внаслідок цього соціально-економічні відносини залишаються недемократичними, з диктатом роботодавця, з нерозвинутою системою соціального партнерства. На наш погляд, невирішеність соціальних проблем, насамперед пов'язаних з надмірною поляризацією суспільства, є вагомою перешкодою на шляху розвитку соціально відповідального бізнесу.

Посилення поляризації населення України за рівнем доходів набуло стійкого характеру, що зумовило фрагментацію реалізації соціально-економічних проектів на досить ізольовані верстви і групи.

У розробці стратегії управління соціально-економічним розвитком підприємств АПК необхідно виходити з того, що соціальні інтереси – це основа формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. Перехід до реалізації в економічній політиці соціально-економічних пріоритетів вимагають наукового обґрунтування цілісної стратегії перспективного розвитку підприємств в аграрній сфері з урахуванням досягнень світового та вітчизняного досвіду. Для координації управлінських рішень і систематизації необхідної інформації, пропонується система, яка враховує основні фактори діяльності підприємства, дозволяє проводити оперативне планування, використовувати карту бальних оцінок і здійснювати постійне удосконалення системи управління [10, с. 61]. Це система збалансованих показників. Інтеграція системи збалансованих показників в управлінні соціально-відповідальним підприємством дозволяє отримати синергетичний ефект, що виражається в оптимізації процесу прийняття управлінських рішень, які ґрунтуються на результатах внутрішніх процесів.

Нами пропонується розширення термінологічного апарату і введення нового визначення «соціально-економічний проект».

Загально відомо, що проект – це обмежена в часі, ресурсах та вимогах якості унікальна сукупність процесів, спрямована на досягнення унікальних цілей та завдань для створення нової цінності (продукту або послуги).

Соціальний проект – науково обґрунтована модель конкретного рішення соціальної проблеми, виражена в певній знаковій формі (системі документації).

Ми пропонуємо визначення терміна «соціально-економічний проект» як сукупність процесів або заходів, спрямована на вирішення соціальної проблеми, з отриманням доданої вартості. Додана вартість – це вартість, що створюється всередині проекту внаслідок дії над засобами праці та включає в себе додаткову вартість. Тому, на наш погляд, недоцільно ототожнювати прибуток з доданою вартістю, правильніше розглядати його як частину доданої вартості, оскільки додана вартість є поняттям значно ширшим, ніж додана вартість.

Нами розроблена система оцінки соціально-економічного проекту на платформі корпоративної соціальної відповідальності з урахуванням показників якості, результативності, ефективності та сталості (рисунок).

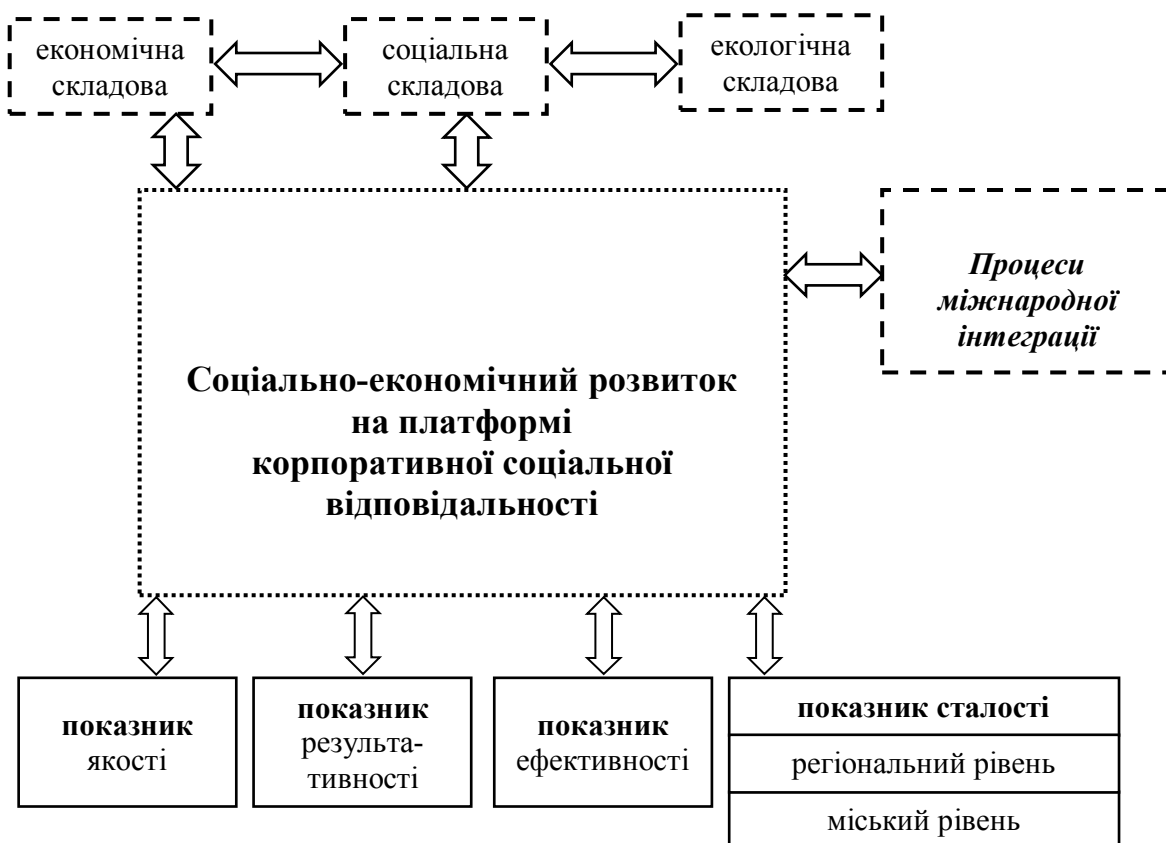

Рис. Система оцінки соціально-економічного розвитку підприємств АПК на платформі корпоративної соціальної відповідальності

Система оцінки соціально-економічного проекту на платформі корпоративної соціальної відповідальності передбачає вплив головних складових сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної з урахуванням процесів міжнародної інтеграції. Ми пропонуємо систему оцінки соціально-економічного проекту сформувані на основі чотирьох показників: якості, результативності, ефективності та сталості.

Усі показники повинні бути взаємопов'язані і, по суті, формують систему збалансованих показників виконання соціально-економічних проектів. Використання системи збалансованих показників дозволяє проводити об'єктивне оцінювання діяльності соціально відповідального підприємства й забезпечити високу якість управлінської діяльності.

Потенційними перевагами впровадження системи збалансованих показників соціально-економічного проекту є можливість стабільного задоволення потреб цільової групи населення в межах нормативно-правових вимог і направлення зусиль на зменшення ризиків, що виникають під час виконання соціальних заходів.

Цільова група споживачів у соціально-економічному проекті – це ідентифікація групи осіб, які зацікавлені в отриманні результату соціально-економічного проекту. Така група створюється шляхом збалансування запитів соціальних проблем, які підтримують і здійснюють взаємодію в системі соціально-економічного проекту. Цільова група нами розглядається у трьох вимірах: як процес управління, споживачі соціальних заходів і система координат для економічного аналізу.

Система збалансованих показників пов'язує операційну діяльність підприємства і забезпечує рівновагу між фінансовими і нефінансовими показниками, факторами внутрішньої і зовнішньої діяльності соціально відповідального підприємства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Впровадження системи збалансованих показників створює позитивний ефект на якість управління підприємствами АПК, тому що ця система дозволяє адаптувати її при виконанні головних функцій управління та сприяє реалізації принципу соціальної результативності, що дозволяє оцінити взаємозв'язок соціальних процесів із загальною інноваційною стратегією розвитку підприємства. Великі труднощі, що завжди виникають у процесі впровадженні системи збалансованих показників, повністю врівноважуються більш сучасними й ефективними управлінськими рішеннями в системі управління соціально-відповідальним підприємством.

Це також забезпечує економію ресурсного потенціалу, створення позитивного іміджу роботи підприємства з боку суспільства, і забезпечує високу ефективність якості управління підприємством.

Висновки та пропозиції. Система збалансованих показників є дієвим інструментом, який дозволяє раціонально використовувати ресурсний потенціал, фінансові кошти і здійснювати оперативне планування необхідних заходів, які розроблені на платформі корпоративної соціальної відповідальності.

При формуванні й реалізації системи збалансованих показників у агропромисловій сфері необхідно визначати пріоритетність соціально-економічного розвитку підприємств, удосконалювати систему управління в площині взаємозв'язку економічної і соціальної складових в умовах інноваційного розвитку підприємства.

Використання системи збалансованих показників на підприємствах АПК забезпечує високу якість управління соціально-економічними проектами. Для досягнення цієї мети було проведено аналіз проблемних питань при впровадженні системи збалансованих показників і розкрито їхнє значення в системі соціально-економічного розвитку. Для більш змістовного дослідження було систематизовано інформацію і розроблені основні етапи впровадження системи збалансованих показників для ефективного реалізації соціально-економічних проектів розвитку корпоративної соціальної відповідальності підприємств.

Для успішної реалізації проектного менеджменту підприємств АПК на основі корпоративної соціальної відповідальності необхідно визначити ефективність соціальних заходів, формалізувати головні складові соціально-економічного проекту й виявити відповідні зв'язки між факторами внутрішнього і зовнішнього середовища. Система збалансованих показників дозволяє зв'язати між собою різні блоки та виявити причино-наслідкові зв'язки між ними.

За допомогою системи збалансованих показників забезпечуються передумови управління підприємством на основі корпоративної соціальної відповідальності.

Використання сучасних інформаційних технологій суттєво збільшує ефективність системи збалансованих показників соціально-економічних проектів і забезпечує якість соціальних заходів, які формуються на основі принципів функціональної спеціалізації агропромислового сектору.

Список використаних джерел

1. Швиданенко Г. О. Імперативи розвитку підприємств. *Стратегія економічного розвитку України: зб. наукових праць*. 2014. № 35. С. 23–28.
2. Герасимчук В. Г. Роль держави в забезпеченні конкурентоспроможності промислового виробництва в умовах трансформації світової економіки. *Ринково-орієнтоване управління інноваційним розвитком*. Харків: ТОВ «Діса плюс», 2015. С. 110–120.
3. Квач Я. П., Шапошников К. С., Адамкович М. М. Корпоративне управління організаційним розвитком: креативні засади. Ізмаїл: СМІЛ, 2008. 272 с.
4. Дідик, А. М. Полівекторний розвиток підприємств: соціально-економічні та регулятивні аспекти. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2016. 342 с.
5. Благоев Ю. Генезис концепции корпоративной социальной ответственности. *Вестник Санкт-Петербургского университета*, сер. 8. 2006. № 2. С. 3–24.
6. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи. Суми: Університетська книга, 2003. 278 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Вільгуцька Р. Б. Фактори, які впливають на організаційні структури в системі інвестиційного менеджменту підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 20. С. 47-52.
8. Федуллова І. В. Сутність концепції інноваційного менеджменту з позиції управління знаннями. *Наукові праці Одеського національного університету харчових технологій*. 2008. № 33. С. 224-230.
9. Остафійчук П. Г., Боркович І. П. Аналіз сучасних методологічних підходів статистичного оцінювання взаємозв'язків в економіці. *Науково-інформаційний вісник. Економіка*. 2015. № 11. С. 309-314.
10. Шевченко В. Ю. Глобальна інформаційна економіка та конкурентоздатність національного виробництва. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2005. Вип. 6. С. 58-63.

References

1. Shvidanenko, H. O. (2014). Imperatyvy rozvytku pidpriemstv [Imperatives of enterprise development]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Strategy of economic development of Ukraine*, 35, 23-28 [in Ukrainian].
2. Gerasimchuk, V. H. (2015). Rol derzhavy v zabezpechenni konkurentospromozhnosti promysloвого vyrobnytstva v umovakh transformatsii svitovoi ekonomiky [The role of the state in ensuring the competitiveness of industrial production in the context of the transformation of the world economy]. *Rynkovo-orientovane upravlinnia innovatsiinym rozvytkom – Market-oriented management of innovation development* (pp. 110-120). Kharkiv: LLC «Dis Plus» [in Ukrainian].
3. Kvach, Ya. P., Shaposhnikov, K. S., Adamkovich, M. M. (2008). *Korporativne upravlinnia orhanizatsiinym rozvytkom: kreatyvi zasady [Corporate management of organizational development: creative principles]*. Izmail: SMIL [in Ukrainian].
4. Didik, A. M. (2016). *Polivektorny rozvytok pidpriemstv: sotsialno-ekonomichni ta rehuliatyvi aspekty [Polector Development of Enterprises: Socio-Economic and Regulatory Aspects]*. Lviv: Galician Publishing Union [in Russian].
5. Blagov, Yu. (2006). Genezys kontseptsii korporativnoi sotsialnoi otvetstvennosti [Genesis of the concept of corporate social responsibility]. *Vestnyk Sankt-Peterburhskoho Unyversyteta – Bulletin of St. Petersburg University*, ser. 8, 2, 3–24 [in Ukrainian].
6. Illyashenko, S.M. (2003). *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody [Management of innovative development: problems, concepts, methods]*. Sumy: VTD "University Book" [in Ukrainian].
7. Vilyugka, R.B. (2013). Faktory, yaki vplyvaiut na orhanizatsiini struktury v systemi investytsiinoho menedzhmentu pidpriemstva [Factors that affect organizational structures in the system of investment management of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 20, 47–52 [in Ukrainian].
8. Fedulova, I. V. (2008). Sutnist kontseptsii innovatsiinoho menedzhmentu z pozytsii upravlinnia znanniamy [The essence of the concept of innovation management from the standpoint of knowledge management]. *Naukovi pratsi Odeskoho natsionalnoho unyversytetu kharchovykh tekhnolohii – Scientific works of Odessa National University of Food Technologies*, 33, 224–230 [in Ukrainian].
9. Ostafiychuk, P.G. and Borkovich, I.P. (2015). Analiz suchasnykh metodolohichnykh pidkhodiv statystychnoho otsiniuvannya vzaiemozviazkiv v ekonomitsi [Analysis of modern methodological approaches to statistical estimation of interconnections in the economy]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk. Ekonomika – Scientific and Information Bulletin. Economics*, 11, 309–314 [in Ukrainian].
10. Shevchenko, V.Y. (2005). Hlobalna informatsiina ekonomika ta konkurentozdatnist natsionalnoho vyrobnytstva [Global informational economy and competitiveness of national production]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and Applied Economics Issues*, 6, 58–63 [in Ukrainian].

Власова Катерина Володимирівна – аспірант кафедри менеджменту, Міжнародний університет «Україна» (вул. Львівська, 23, м. Київ, 03115, Україна).

Власова Екатерина Владимировна – аспірант кафедри менеджменту Международного университета «Україна» (ул. Львовская, 23, 03115, г. Киев, Украина).

Vlasova Kateryna – PhD student of the department of management International University «Ukraine» (23 Lviv Str., 03115 Kyiv, Ukraine).

E-mail: pishenina@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7273-9021

УДК 334.012:338

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-90-102

*Олександр Салюк – Кравченко***ЕФЕКТИВНІСТЬ КОРПОРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ***Александр Салюк – Кравченко***ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОРПОРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЙ
ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ***Oleksandr Saliuk – Kravchenko***EFFICIENCY OF CORPORATE MANAGEMENT OF FOOD INDUSTRY
ENTERPRISES**

У статті узагальнено підходи до ефективності корпоративного менеджменту підприємств харчової промисловості. У процесі дослідження особливостей корпоративного управління підприємств харчової промисловості визначено, що розвиток корпоративних відносин в Україні значною мірою гальмується також на мікрорівні як наслідок надмірної концентрації мажоритарного капіталу, відсутньої або неефективної дивідендної політики, нехтування принципами корпоративного управління. Проблемними питаннями, що потребують поглибленого дослідження та вирішення, є: формування ефективних систем стратегічного і поточного регулювання корпоративних відносин, подолання внутрішніх управлінських конфліктів, створення ефективних механізмів прийняття рішень та розвиток корпоративної культури.

Ключові слова: корпоративне управління; підприємства харчової промисловості; економічна ефективність; корпоративні відносини.

Рис.: 6. Табл.: 4. Бібл.: 7.

В статье обобщены подходы к эффективности корпоративного менеджмента предприятий пищевой промышленности. В процессе исследования особенностей корпоративного управления предприятий пищевой промышленности определено, что развитие корпоративных отношений в Украине в значительной степени тормозится также на микроуровне как следствие чрезмерной концентрации мажоритарного капитала, отсутствующей или неэффективной дивидендной политики, пренебрежение принципами корпоративного управления. Проблемными вопросами, требующими углубленного исследования и решения являются: формирование эффективных систем стратегического и текущего регулирования корпоративных отношений, преодоление внутренних управленческих конфликтов, создание эффективных механизмов принятия решений и развитие корпоративной культуры.

Ключевые слова: корпоративное управление; предприятия пищевой промышленности; экономическая эффективность; корпоративные отношения.

Рис.: 6. Табл.: 4. Библ.: 7.

The article summarizes approaches to the efficiency of corporate management of food industry enterprises. The study of the features of corporate governance of food industry enterprises determined that the development of corporate relations in Ukraine is also significantly inhibited at the micro level as a result of excessive concentration of majority capital, lacking or ineffective dividend policy and neglect of corporate governance principles. The formation of effective systems of strategic and ongoing regulation of corporate relations, overcoming of internal administrative conflicts, formation of effective decision-making mechanisms and development of corporate culture are the issues requiring in-depth research and decision.

Keywords: corporate management; food industry enterprises; economic efficiency; corporate relations.

Fig.: 6. Table: 4. References: 7.

JEL Classification: D23; I66; M11

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки, посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках, підвищення вимог щодо якості продукції та забезпечення високих стандартів бізнесу зростає необхідність щодо удосконалення не тільки технологічних процесів та модернізації виробництва, а також пошуку найбільш оптимальних організаційних форм управління господарською діяльністю та побудови відповідних їм ефективних систем менеджменту. Зазначене є перевагами, які базуються на досягненні спільних цілей менеджменту за рахунок поглиблення економічних зв'язків, інтеграції капіталів, ресурсів та управлінського потенціалу, що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми регулювання корпоративних відносин суб'єктів господарювання виступають об'єктом дослідження багатьох учених. Серед них В. В. Боковець, Н. Г. Дулиба, І. О. Іртишева, П. М. Купчак, Т. В. Стройко, М. І. Стегней, І. В. Страшинський та інші. Однак вивчення теоретико-методичного та прикладного забез-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

печення процесів регулювання корпоративних відносин суб'єктів господарювання доводить потребу подальшої систематизації й удосконалення, що у ширшому значенні потрібно розуміти як узагальнення підходів до ефективності корпоративного менеджменту підприємств харчової промисловості.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є узагальнення підходів до ефективності корпоративного менеджменту підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної нестабільності та перманентних змін підприємство корпоративного типу власності має свої переваги, до яких Н. Г. Дулиба [3] відносить:

1) мінімізацію фінансових ризиків акціонерів унаслідок обмеження за чинним законодавством їхньої майнової та іншої відповідальності перед кредиторами за наслідками діяльності корпорації, за межами капіталу, інвестованого в акції;

2) додаткові можливості щодо отримання інвестицій;

3) можливість здійснювати підприємницьку діяльність незалежно від складу акціонерів;

4) можливості додаткової мотивації працівників за рахунок участі в прибутках.

Однією із системоутворюючих галузей вітчизняної економіки, що має визначальний вплив на забезпечення економічної, продовольчої та соціальної безпеки, є харчова промисловість. Згідно з дослідженнями П. М. Купчак «харчова промисловість за надходженнями до державного бюджету входить у першу п'ятірку промислових галузей, посідає друге місце (після металургії та оброблення металу) за обсягами випуску продукції у структурі промислового виробництва України і спроможна забезпечити внутрішні потреби в продовольчих товарах, на які припадає понад 60 % особистого споживання матеріальних благ населення» [5, с. 18].

Як і будь-який вид економічної діяльності, харчова промисловість має свої особливості. Як зазначає В. І. Страшинський, «продукція, що виробляється харчовими підприємствами, відноситься до товарів першої необхідності, а тому користується постійним попитом (на харчові продукти витрачається лівова частка бюджетів вітчизняних домогосподарств); галузь має тісні інтеграційні зв'язки із сільським господарством, а отже, підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, неможливе без вирішення проблем, які наявні сьогодні у тваринництві та рослинництві; ринок продовольства характеризується значною ємністю, що робить харчову промисловість достатньо привабливою для інвестицій» [7, с. 67].

З огляду на вагоме соціальне та економічне значення харчової промисловості в національній економіці, сконцентруємо наше дослідження на аналізі особливостей корпоративного управління та ефективності корпоративних підприємств саме в цій галузі.

Зважаючи на істотні переваги щодо залучення додаткового капіталу та гнучкості в пристосуванні до змін у зовнішньому середовищі, переважна кількість великих та середніх підприємств харчової промисловості України функціонує у формі корпоративного бізнесу. Основною організаційною формою функціонування підприємств у харчовій галузі є товариства з обмеженою відповідальністю. Згідно з зареєстрованими в державному депозитарії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [6] кількості підприємств, у 2017 році частка акціонерних товариств харчової промисловості становила близько 8 % та зменшилася порівняно з попередніми періодами на 0,2 %.

У структурі підприємств із виробництва харчової продукції та напоїв значна питома вага належить малим підприємствам із чисельністю працівників до 50 чоловік (80 %). У 2017 році загальна кількість підприємств, основним видом діяльності яких є виробництво харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів, становила 5073 підприємства, з яких: великі – 50 одиниць (частка в загальному випуску 47 %), середні – 928 одиниць (47 % загального обсягу продукції харчової промисловості) та малих – 4095 одиниць (6 %).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Більша частина досліджуваних підприємств (56 % великих, 89 % середніх і 76 % малих) спеціалізувалися на виробництві харчових продуктів. Найбільша кількість підприємств із виробництва напоїв належать до середніх підприємств. За період 2011–2017 років чисельність підприємств, що діють у галузі, суттєво скоротилася. Найшвидшими темпами зменшується кількість великих (-31) та середніх (-344) підприємств. Частково причиною скорочення є виведення зі статистичного обліку підприємств, що розміщені на окупованих територіях. Додатковими поштовхами є реорганізація шляхом фіктивного подрібнення товаровиробників для переходу на спрощену систему оподаткування, скорочення попиту на продукцію та втрата ринку, підвищення конкуренції. Структурно-динамічні зміни щодо основних показників діяльності підприємств харчової промисловості України наведено в табл. 1.

Таблиця 1

*Показники діяльності підприємств харчової промисловості України
з розподілом їх на великі, середні та малі*

Показник	2011	2014	2015	2016	2017	Приріст 2017 до 2011		Приріст 2017 до 2016	
						абсолютний	відносний, %	абсолютний	відносний, %
Кількість суб'єктів підприємницької діяльності, од.									
Великі	81	70	58	51	50	-31,0	-38	-1,0	-2,0
питома вага у структурі, %	1,2	1,3	1,1	1	1	-0,2		0,0	
Середні	1272	981	958	939	928	-344,0	-27	-11,0	-1,2
питома вага у структурі, %	19,4	17,7	17,4	18,4	18,3	-1,1		-0,1	
Малі	5206	4477	4486	4114	4095	-1111,0	-21	-19,0	-0,5
питома вага у структурі, %	79,4	81	81,5	80,6	80,7	1,3		0,1	
Кількість зайнятих працівників, тис. чол.									
Великі	81,6	77	57,3	47,7	42,3	-39,3	-48	-5,4	-11,3
питома вага у структурі, %	22,3	24,7	20,2	17,2	16,2	-6,1		-1,0	
Середні	244,3	201	193,4	195,4	186,2	-58,1	-23	-9,2	-4,7
питома вага у структурі, %	66,6	64,5	68,3	70,3	71,2	4,6		0,9	
Малі	40,9	33,7	32,7	34,6	33,2	-7,7	-18	-1,4	-4
питома вага у структурі, %	11,1	10,8	11,5	12,5	12,7	1,6		0,2	
Обсяги виробництва продукції, тис. грн									
Великі	92 673,4	134 609	151 312	196 617	204 482	111 808	121	7865	4,0
питома вага у структурі, %	49,3	50,4	45,4	46,6	47	-2,1		0,6	
Середні	85 363,8	118 251	159 880	198 172	202 136	116 772	137	3964	2,0
питома вага у структурі, %	45,5	44,2	48	47	47	1,2		-0,3	
Малі	9777,2	14474,1	22106,8	27049,1	26508	16730	171	-541	-2,0
питома вага у структурі, %	5,2	5,4	6,6	6,4	6	0,9		-0,3	

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У 2017 році порівняно з 2011 чисельність працівників, зайнятих у галузі скоротилася на 104,5 тис. осіб (-27 %), у тому числі за рахунок скорочення великих підприємств на 39,3 тис., середніх – на 58,1 тис. осіб та малих – на 7,7 тис. осіб. Порівнюючи чисельність працівників, задіяних у виробництві харчової продукції з аналогічними показниками у 2016 році, слід зазначити, що протягом 2017 року, як і у попередні періоди, спостерігається їх постійне скорочення.

Разом з цим позитивною тенденцією господарської діяльності аналізованих підприємств є поступове зростання обсягів виробництва та реалізації продукції. Так, за період 2017-2018 років обсяги виробництва продукції підприємствами харчової промисловості збільшилися у середньому на 88 %. Найбільшими темпами зростають обсяги виробництва на середніх підприємствах за рахунок їх більшої мобільності та адаптаційної здатності до зміни ринкових умов.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що незважаючи на очевидні переваги щодо обсягів виробництва, рентабельності, підвищення ефективності використання основних засобів та можливостей щодо залучення додаткового капіталу в харчовій галузі спостерігаються тенденції щодо декорпоратизації бізнесу.

Динаміка обсягів виробництва продукції підприємствами за видом економічної діяльності «виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів» починаючи з 2014 року демонструє порівняно вищі темпи приросту, ніж у загальному по промисловості (рис. 1). Частково це пов'язано зі значним падінням обсягів виробництва в галузі машинобудування і хімічної промисловості внаслідок втрати частини ринків збуту та порівняно стабільним попитом на продукти харчування.

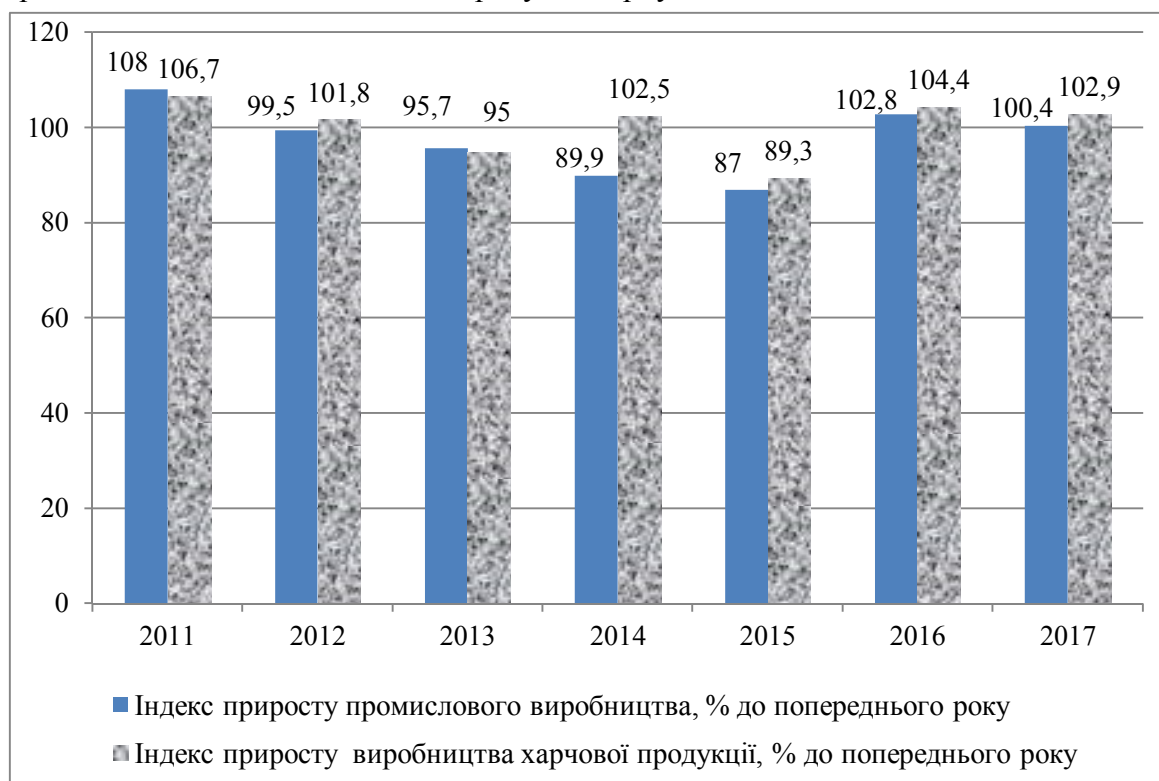

Рис. 1. Порівняльна динаміка приросту обсягів виробництва промислової продукції в Україні

Джерело: Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналізуючи обсяги реалізації продукції у вартісному вираженні, можна констатувати загальне їх зростання за період 2011–2017 років у середньому на 88 % та порівняно з показниками попереднього періоду на 2,9 %. Найбільшими темпами зростали обсяги реалізації олії та тваринних жирів (138,6 %), зокрема за рахунок збільшення їх експортного потенціалу, а також виробництво м'яса та м'ясних продуктів (78,4 %). У 2017 році спостерігається незначне скорочення реалізації продукції м'ясного виробництва (-4 %), перероблення та консервування фруктів і овочів (-7 %) на тлі зростання обсягів реалізації хліба, хлібо-булочних та борошняних виробів (7 %) та молочної продукції (1,3 %). Частково такі тенденції пов'язані зі змінами у структурі споживання продовольчих товарів населенням. У табл. 2 наведено обсяги реалізації продукції підприємств харчової промисловості в розрізі основних видів промислової діяльності.

Таблиця 2

*Обсяги реалізації підприємств харчової промисловості
в розрізі основних видів економічної діяльності*

Види економічної діяльності	2011	2014	2015	2016	2017	2017/ 2011, %	2017/ 2016, %
Обсяги реалізації продукції, млн грн	177 123	234 834	310 260	32 3911	333 305	88,2	2,9
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	27 398	38 350,6	51 936,7	52 559,9	48 880,7	78,4	-7
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	1987	2036,6	2800,1	2744,1	2634,3	32,5	-4
Перероблення та консервування фруктів і овочів	9309,1	11 544,4	11 936,9	11 578,8	10 768,3	15,7	-7
Виробництво олії та тваринних жирів	40 516	69 352,9	91 267,2	96 378,2	96 667,3	138,6	0,3
Виробництво молочних продуктів	24 325	30 117,4	34 766,9	35 253,6	35 711,9	46,8	1,3
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	6797,6	7780,6	13 078,4	12 816,8	13 201,3	94,2	3
Виробництво хліба, хлібо-булочних і борошняних виробів	16979	17 404,1	22 148,6	21 262,7	22 774,3	16,5	7
Виробництво інших харчових продуктів	40 933	46 650,8	65 446,8	64 137,9	65 420,6	59,8	2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Промисловість України у 2011-2015 роках: статистичний збірник / Державна служба статистики України, 2016.

Порівняльний аналіз динаміки цін на продукцію харчової промисловості та обсягів виробництва у вартісному вираженні (рис. 2.) показав, що протягом досліджуваного періоду основним джерелом зростання обсягів реалізації продукції є збільшення цін на готову продукцію внаслідок інфляційних процесів, девальвації національної валюти, збільшення цін на енергоносії та підвищення ставок акцизного збору на алкоголь та тютюнові вироби.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

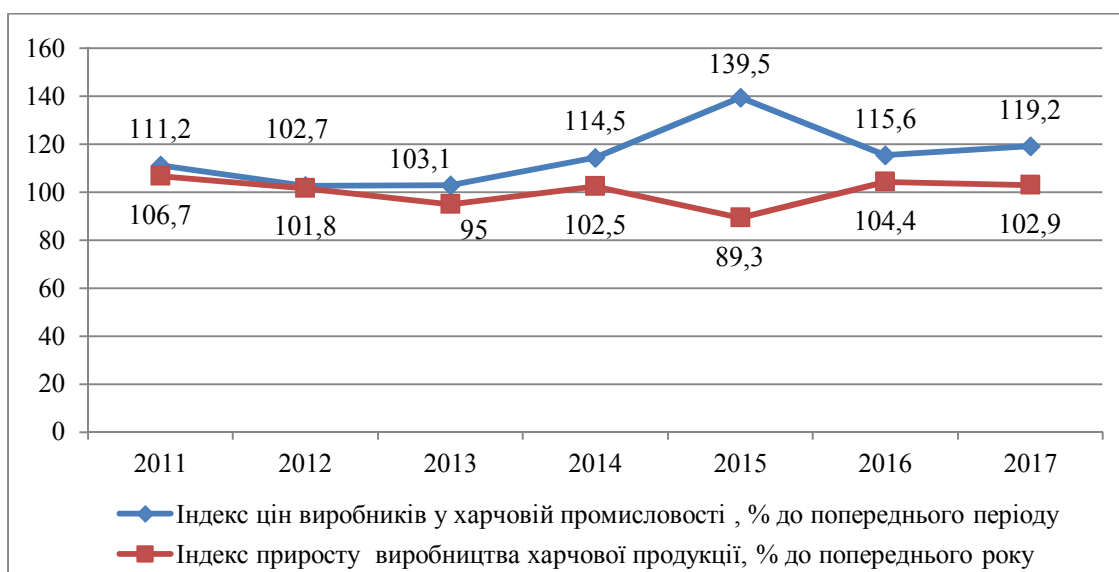

Рис. 2. Динаміка індексів цін та обсягів реалізації продукції підприємств харчової промисловості України

Джерело: Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Основним джерелом розвитку корпоративних підприємств реального сектору економіки є інвестиції. За період 2011-2017 років в економіку підприємств харчової промисловості вкладено 107,5 млрд грн. Питома вага капітальних вкладень в економіку харчової галузі в загальних капітальних вкладеннях промисловості становить у середньому 15,5%. У динаміці обсяги капітальних інвестицій підприємств харчової промисловості збільшуються. Так, у 2017 році загальний обсяги капітальних інвестицій становив 18 927,6 млн грн, що на 56,9% вище порівняно з 2011 роком, проте на 11% нижче, ніж у попередньому 2016 році. Загальну динаміку обсягів капітальних інвестицій у підприємства харчової промисловості України за період 2011-2017 рр. представлено на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка капітальних інвестицій в економіку підприємств харчової промисловості України

Джерело: Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Найбільші обсяги капітальних інвестицій 21 291 млн грн вкладено у 2016 році, що становило 18,1 % усіх інвестицій у промисловість. Основним напрямком інвестиційних вкладень у 2017 році були інвестиції в машини, обладнання та інвентар (36,6 %) та транспортні засоби (12,8 %), що позитивно вплинуло на зниження ступеня зносу основних засобів з 47,5 до 46,1 %. Основними джерелами (96 %) капітальних інвестицій виступали власні кошти підприємств.

Важливим джерелом залучення капіталу та інноваційних технологій у розвиток харчової промисловості, особливо в умовах поступового переходу до Європейських стандартів якості харчової продукції згідно з умовами асоціації з Європейським Союзом є прямі іноземні інвестиції. Доцільно зазначити, що у структурі надходжень іноземних інвестицій, підприємства харчової промисловості України посідають помітне місце. За період 2011–2017 років, у розвиток галузі залучено прямих іноземних інвестицій на суму 18 095,6 млн дол. США. Частка іноземних інвестицій, що спрямовуються у галузь, зростає й у 2017 році становила 26,2 % прямих інвестицій у промисловість України. Динаміка прямих іноземних інвестицій у підприємства харчової промисловості проілюстрована на рис. 4.

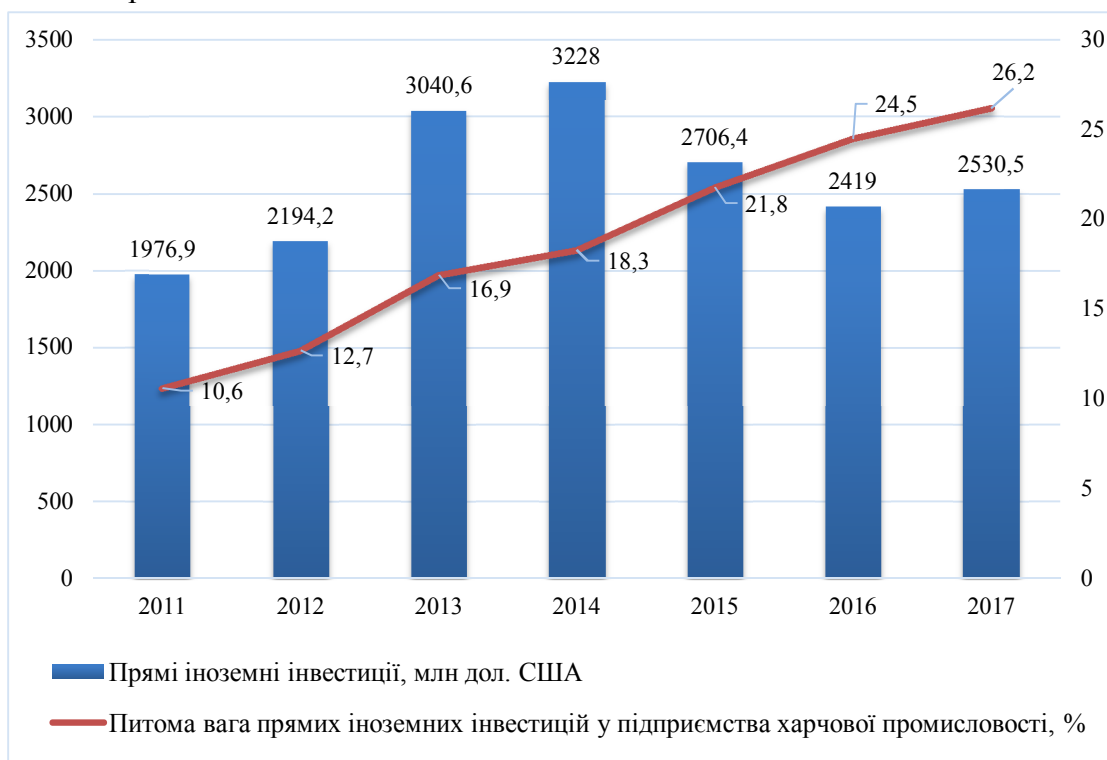

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку підприємств харчової промисловості

Джерело: Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Незважаючи на певне скорочення обсягів прямих інвестицій у 2016 році, у 2017 році спостерігається їх зростання на 111 тис. грн. На нашу думку, суттєвим стимулом для залучення іноземних інвестицій у галузь може стати активізація процесів корпоративізації бізнесу, підвищення ефективності менеджменту підприємств та розміщення акцій на вітчизняному та міжнародному фондовому ринку.

Важливими економічними характеристиками ефективності корпоративного бізнесу є його прибутковість і рентабельність. За даними Державної служби статистики України, за період 2011-2016 років загалом на підприємствах харчової промисловості незалежно від розміру спостерігається негативний фінансовий результат. Розміри загальних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

збитків по галузі у 2016 році становили 5964,4 млн грн, у тому числі збитки великих підприємств (-4223,3 млн грн), середніх підприємств (-1294,5 млн грн) та малих підприємств (-447,4 млн грн). У табл. 3 наведено фінансові результати підприємств харчової промисловості України з їх розподілом на великі, середні та малі.

Таблиця 3

*Фінансові результати підприємств за видом економічної діяльності
«Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів»*

Період	Фінансовий результат (сальдо), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн
Великі підприємства					
2010	4226,3	78,9	5705,6	21,1	1479,3
2011	7418	75	8855,8	25	1437,8
2012	11 537,5	81,3	12 213	18,7	675,5
2013	10 291,1	83,1	11 207,2	16,9	916,1
2014	-3944,1	59,4	10 083,3	40,6	14 027,4
2015	-7080,7	57,9	12 271,3	42,1	19 352
2016	-4223,3	60,8	9209,6	39,2	13 432,9
Середні підприємства					
2010	1074,4	64,7	4478,7	35,3	3404,3
2011	-2159,9	59,5	3023,2	40,5	5183,1
2012	-782,0	62,9	3100,4	37,1	3882,4
2013	133,6	64,1	3222,2	35,9	3088,6
2014	-9314,6	57,9	3309,6	42,1	12 624,2
2015	-6715,7	70,8	6440,9	29,2	13 156,6
2016	-1294,5	74,2	8048,9	25,8	9343,4
Малі підприємства					
2010	-401,5	58,9	340,9	41,1	742,4
2011	-485,7	59,2	356,3	40,8	842
2012	-334,3	60,9	395,5	39,1	729,8
2013	-976,8	62,3	387,1	37,7	1363,9
2014	-1464,9	63,5	494,9	36,5	1959,8
2015	-804,1	72,8	955,1	27,2	1759,2
2016	-447,4	70,5	892,8	29,5	1340,2

Джерело: сформовано автором за [2].

Найвищий фінансовий результат (сальдо 11 537,5 млн грн) підприємствами великого бізнесу в харчовій промисловості отримано у 2012 році. За період з 2009 до 2014 року великі корпорації в галузі працювали прибутково. Починаючи з 2014 року обсяги прибутку, як і частка прибуткових підприємств, поступово знижувалася. На кінець 2016 року частка великих підприємств, що є прибутковими, становила всього 60 % проти 83 у 2013 році (рис. 5).

Що стосується середніх підприємств, динаміка валового фінансового результату є нерівномірною – від 1074,4 млн грн прибутку у 2010 році до 9314,6 млн грн збитку у 2014 році. Водночас частка прибуткових середніх підприємств поступово зростала з 59,9 % у 2011 році до 74,2 % у 2016. Малі підприємства галузі протягом 2010–2016 років показували переважно негативний фінансовий результат, проте частка прибуткових підприємств поступово зростала. Проведений аналіз показав, що найбільше, фінансово-економічна криза, що розпочалася із 2014 року, позначилася на діяльності великого бізнесу. Основними каталізаторами цих процесів стали: втрата ринків збуту, філій, постачальників на окупованих територіях і ринку Російської Федерації та зниження обсягів внутрішнього попиту. Великі підприємства є менш гнучкими та мобільними в пристосуванні до змін.

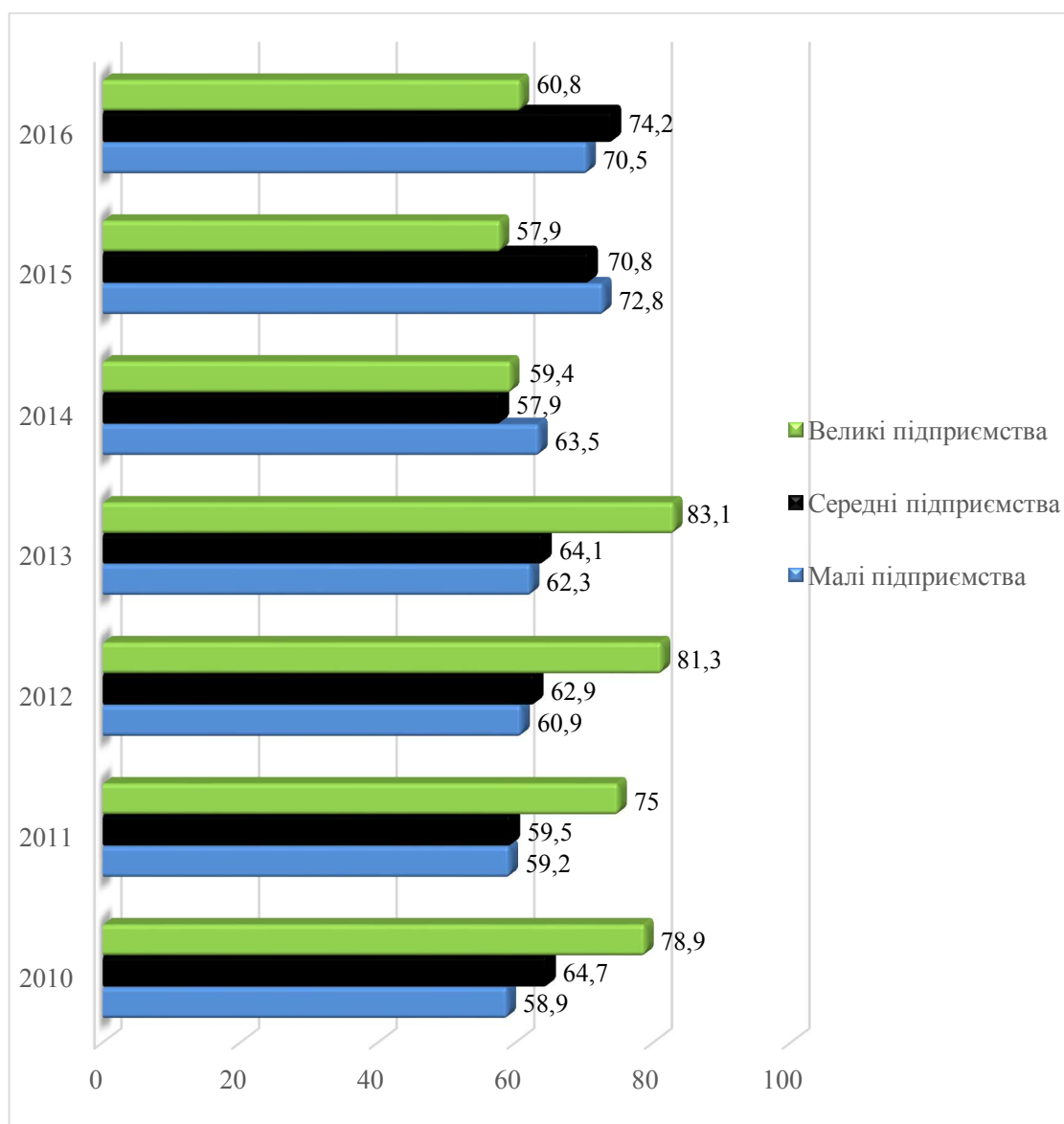

Рис. 5. Динаміка прибутковості підприємств харчової промисловості, %
Джерело: сформовано автором за [2].

Згідно зі статистичними даними діяльність з виробництва харчової продукції загалом є рентабельною. Середня рентабельність операційної діяльності підприємств галузі у 2016 році становила 2,8 %, що на 0,2 % нижче попереднього періоду та на 1,7 % показника 2010 року. Рентабельність загальної діяльності є нижчою (у середньому 2,5 %), однак починаючи з 2014 року загалом по галузі є від'ємною. Динаміка рентабельності підприємств із виробництва харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів представлена на рис. 6.

Значне падіння загальної рентабельності підприємств починаючи з 2014 року зумовлене насамперед збільшенням загальних витрат підприємств, зниженням ділової активності та зростанням цін на енергоресурси. Проте, як показали результати дослідження, значний вплив на розвиток на фінансові результати корпоративних структур в економіці здійснюють макроекономічні чинники. У зв'язку з цим оцінювання ефективності розвитку корпоративних відносин потребує належної оцінки та аналізу впливу макроекономічного регулювання.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

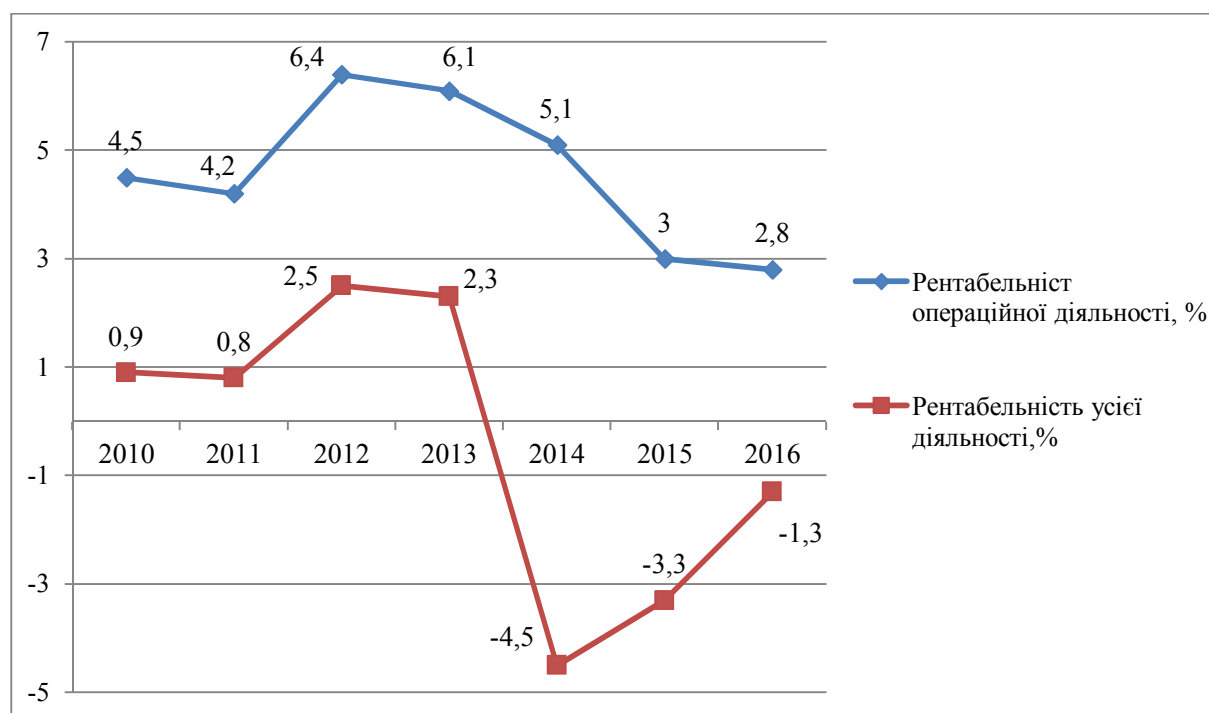

Рис. 6. Рентабельність підприємств харчової промисловості України

Джерело: сформовано автором за [2].

Важливим аспектом ефективності розвитку корпоративних відносин на макrorівні є організація управління корпорацією, що умовно поділяється на 3 групи: оптимальність організаційних структур, що дозволяють повною мірою забезпечити баланс інтересів акціонерів, менеджменту та зовнішніх зацікавлених груп, ефективність поточного та стратегічного менеджменту та рівень корпоративних ризиків. Як зазначає В. В. Боковець, «цілями корпоративного управління є підвищення ефективності функціонування корпорації і створення балансу інтересів зацікавлених сторін. Досягнення цих двох цілей стимулює добробут і розвиток суспільства, створює і підтримує ділове середовище, максимізує прибуток і прибутковість інвестицій, забезпечує довгостроковий ріст продуктивності» [1, с. 329].

Загальновизнаними економічними індикаторами, що визначають ефективність корпоративного менеджменту та суттєво впливають на ринкові капіталізацію акціонерного товариства є динаміка його прибутковості, фінансової стійкості та ліквідності. Оцінювання економічної ефективності діяльності корпоративних підприємств на макrorівні здійснювалося на базі фінансової звітності публічних акціонерних товариств, основним видом діяльності яких згідно з КВЕД 2010 є виробництво харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів.

Усі досліджувані підприємства за організаційною формою є публічними акціонерними товариствами. Підприємства розміщені в Причорноморському регіоні та мають додаткові конкурентні переваги, а саме: доступ до сировини, що переробляється на готову продукцію (постачальниками виступають передусім місцеві селянські господарства та сільськогосподарські підприємства регіону), відомі торговельні марки, відносно тривале функціонування в галузі з виробництва харчової продукції. Особливістю проведення процесів корпоратизації на досліджуваних підприємствах, як і більшості акціонерних товариств, була реорганізація державної форми власності у 1996–2001 роках, внаслідок якої з державних та комунальних підприємств створено акціонерні товариства відкритого та закритого типу. Спільними рисами підприємств є значна концентрація мажоритарної власності від 68 % (ПАТ «Веселинівський завод сухого знежиреного молока») до 98 %

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

(ПАТ «Баштанський сирзавод»). Нині підприємства зареєстровані на Українській фондовій біржі та в державному депозитарію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Проте жодне з досліджених підприємств на сьогодні не пройшло процедуру лістингу та не здійснювало емісії акцій впродовж останніх трьох років. У структурі власників відсутні держава, банківські установи та зовнішні інвестори. Усі перелічені підприємства відносяться до середніх (до 50 осіб) та великих (понад 250 осіб).

Узагальнюючими показниками економічної ефективності господарської діяльності корпоративних підприємств є прибуток та рентабельність. Досліджуючи динаміку фінансових результатів підприємств досліджуваної сукупності можна зазначити, що загалом на підприємствах репрезентуються загальні тенденції, характерні для підприємств харчової промисловості. Так, у 2015 році внаслідок різкого загострення економічної кризи, значної девальвації національної валюти та втрати частини ринків збуту, 3 з 5 досліджуваних підприємств отримали збиток. Починаючи з 2016 року за рахунок певних адаптаційних заходів (серед яких реструктуризація, скорочення виробничих потужностей, чисельності працюючих та переорієнтації на внутрішній ринок) підприємства вийшли на беззбитковий рівень. Загальні показники господарської діяльності досліджених підприємств наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Показники економічної ефективності функціонування корпоративних підприємств досліджуваної сукупності

Період	ПАТ «Енні Фудс»	ПАТ Іванівський маслозавод	ПАТ «Веселівський завод сухого знежиреного молока»	ПАТ «Баштанський сирзавод»	ПАТ «Первомайський молочноконсервний комбінат»
Виручка від реалізації продукції, тис. грн					
2015	18873	32899	126002	581527	349319
2016	16513	27776	135207	664735	345568
2017	14688	27848	211888	846917	545585
Приріст 2017 / 2015, %	-22,17	-15,35	68,16	45,64	56,19
Чистий прибуток, тис. грн					
2015	5503	-128	-2860	-28788	8989
2016	1844	58	1213	43926	496
2017	1421	254	8281	46607	903
Приріст 2017 до 2015, %	-74,18	150,39	134,54	161,77	-89,95
Рентабельність операційної діяльності, %					
2015	9,01	0,39	2,43	4,95	2,57
2016	-22,17	2,64	0,90	6,61	0,14
2017	-2,76	0,91	3,91	5,50	0,17
Приріст 2017 до 2015, %	-11,77	0,52	1,48	0,55	-2,41
Рентабельність активів, %					
2015	2,84	0,36	-4,42	2,13	0,69
2016	1,02	3,04	1,51	3,32	0,04
2017	0,82	0,90	6,53	3,15	0,06
Приріст 2017 до 2015, %	-2,02	0,54	10,95	1,02	-0,63

Джерело: розраховано автором на підставі фінансової звітності підприємств.

Незважаючи на певний приріст прибутковості, рівень рентабельності операційної діяльності та активів досліджуваних підприємств залишається на достатньо низькому рівні. Досліджено, що серед основних причин є зростання цін на сировину та матеріали, витрат на збут (у тому числі логістичних) та адміністративних витрат.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Характерною для майже всіх досліджених підприємств (крім ПАТ «Баштанський сирзавод») фінансовою стратегією є орієнтація на самофінансування за рахунок власних коштів та залучення короткострокових кредитів банків. Збільшення власного капіталу ПАТ «Баштанський сирзавод» відбулося за рахунок додаткового капіталу, що виник унаслідок переоцінки вартості акцій. Водночас жодне з досліджених підприємств майже не користувалося ринковими інструментами залучення додаткового капіталу на фондовому ринку, зокрема через додаткову емісію акцій, облігацій чи інвестиційних сертифікатів. Це свідчить про те, що ринок цінних паперів нині все ще не викликає достатньої довіри корпоративних структур та інвесторів, незважаючи на нагальні потреби щодо збільшення інвестиційних ресурсів розвитку.

Висновки і пропозиції. Основними перешкодами розвитку корпоративних відносин в Україні та фондового ринку зокрема є насамперед недосконалість та недостатня адаптація чинного законодавства щодо регулювання корпоративних відносин до вітчизняних реалій розвитку економіки; слабкість інституційного забезпечення корпоративних прав та мотиваційного механізму формування і легалізації спільного капіталу; відсутність дієвого економічного (передусім податкового та кредитного) стимулювання розвитку підприємницьких структур; значні адміністративні перепони та корупція в усіх сферах державного регулювання; відсутність довіри до судової системи.

Проведений ретроспективний аналіз процесів формування та економічного розвитку корпоративного бізнесу в реальному секторі економіки на прикладі підприємств із виробництва харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів показав, що в галузі нині спостерігаються тенденції щодо декорпоратизації бізнесу шляхом реорганізації великих підприємств, скорочення кількості великих товаровиробників, подрібнення бізнес-структур. Незважаючи на достатньо значний приріст обсягів виробництва (+80%), за період 2011-2017 років спостерігається поступове зниження операційної рентабельності, збільшується частка збиткових підприємств галузі (зокрема великого та середнього бізнесу). Значною мірою вказані процеси корелюють з погіршенням макроекономічної ситуації.

Список використаних джерел

1. Боковець В. В. Ефективність корпоративного управління на підприємствах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 328–331.
2. Діяльність великих, середніх, малих та мікропідприємств промисловості: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.
3. Дулиба Н. Г. Особливості розвитку корпоративного управління в Україні за умов фінансової нестабільності. URL: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/613.
4. Іртищева І. О., Стройко Т. В., Стегней М. І. Державне регулювання розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 80–88.
5. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / за ред. доктора економічних наук, професора Л. В. Дейнеко. Київ: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://old.nssmc.gov.ua>.
7. Страшинський В. І. Інвестиційне забезпечення підприємств харчової промисловості. *Економіка*. 2015. Вип. 28. С. 65–72.

References

1. Bokovets, V. V. (2015). Efektivnist korporativnoho upravlinnia na pidpriemstvakh [Efficiency of corporate governance in enterprises]. *Globalni ta natsionalni problemy ekonomiki – Global and national problems of the economy*, 8, 328–331 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Diialnist velikykh, serednikh, malykh ta mikropidpriemstv promislovosti: statystychnyi zbirnik [Activities of large, medium, small and micro enterprises: statistical collection]* (2018). Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.

3. Dulyba, N. G. (n.d.). *Osoblivosti rozvitku korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini za umov finansovoi nestabilnosti [Features of development of corporate governance in Ukraine in conditions of financial instability]*. Retrieved from http://www.economy-confer.com.ua/full_article/613.

4. Irtysheva, I. O., Stroiko, T. V., Stegnei M. I. (2013). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku intehratsiinykh system v ahroprodovolchii sferi Ukraini v umovakh hlobalizatsii [State regulation of the development of integration systems in the agro-food sector of Ukraine in the conditions of globalization]*. *Aktualni problemy ekonomiki – Actual problems of the economy*, 4, 80–88 [in Ukrainian].

5. Kupchak, P. M., Deineko L. V. (Ed.). *Kharchova promislovisť Ukraini v umovakh aktyvizatsii intehratsiinykh ta hlobalizatsiinykh protsesiv [Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes]* (2009). Kyiv: Rada po vyvch. prod. syl Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

6. *Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]*. Retrieved from <http://old.nssmc.gov.ua>.

7. Strashynskiy, V. I. (2015). *Investytsiine zabezpechennia pidpriemstv kharchovoi promyslovosti [Investment support for food industry enterprises]*. *Ekonomika – Economy*, 28, 65–72 [in Ukrainian].

Салюк – Кравченко Олександр Олексійович – асистент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки, Одеська національна академія харчових технологій (вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна).

Салюк – Кравченко Александр Алексеевич – ассистент кафедры экономической теории и финансово-экономической безопасности, Одесская национальная академия пищевых технологий (ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина).

Saliuk – Kravchenko Oleksandr – Assistant Professor at the Department of Economic Theory and Financial and Economic Security, Odessa National Academy of Food Technologies (112 Kanatna Str., 65039 Odessa, Ukraine).

E-mail: bankir888@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8404-1138>

Researcher ID: L-8810-2018

УДК 330.142:364[332.135:338.43]

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-103-111

Михайло Щурик

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (ОСТГ)

Михаил Щурик

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛА В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЪЕДИНЁННЫХ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД (ОСТГ)

Mykhailo Schuryk

THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL IN THE FORMATION OF UNITED RURAL COMMUNITIES (URC)

В Україні розпочалася адміністративна реформа через децентралізацію та формування об'єднання сільських територіальних громад (ОСТГ). Децентралізація та формування ОСТГ, по суті, стало першим кроком державотворчого процесу, який будуватиметься за активної участі громади, громадськості. Для України це стало революційним, досі не звіданим інструментом, який забезпечує перехід від командно-адміністративної до ринкової моделі господарювання. При цьому особливо важлива роль відведена соціальному капіталу як головній продуктивній силі, участь якої в реформуванні набрала неформальні й реальні риси дієвості. У статті проаналізовано залученість соціального капіталу у формуванні та забезпеченні ефективної діяльності об'єднаних сільських територіальних громад. Саме громадяни нині є головними дієвими особами в процесах децентралізації на селі.

Важлива роль відведена в дослідженні вирішенню завдань фінансової достатності ОСТГ. Запропоновано нетипові підходи до вирішення цієї проблеми. Обґрунтовано потребу пошуку власних джерел грошових надходжень за рахунок ресурсів, які є та можуть стати власністю громадян. При цьому ключове місце має бути надане людському ресурсу – соціальному капіталу. Саме громадяни на місцях найкраще знають, який ресурс та які заходи дають змогу зробити громаду фінансово достатньою. Чільне місце відведено дослідженню процесу формування ОСТГ у Львівській області. При цьому ключова роль відведена ученим, науковцям, які розробляють програми реформування сільських населених пунктів. Наукові установи, їхній кадровий потенціал нині є тим соціальним капіталом, який здатний сформувати ОСТГ відповідно до вимог сучасності та запитів громадян.

Значне місце в дослідженні відведено вирішенню завдань кадрового забезпечення, процесів децентралізації та створення ОСТГ. Саме кадри, їхні знання та уміння організувати трансформаційні, децентралізаційні процеси забезпечують успіх у формуванні й розвитку територіальних громад.

У складі ресурсів ОСТГ особлива роль відведена природно-ресурсному потенціалу, який є тим фундаментом, з якого слід розпочати об'єднуючі процеси. Звертається увага на недопущення корумпованості при формуванні процесу управління громадою особами, які мають забезпечувати організацію успішного менеджменту територіальних громад.

Процеси створення ОСТГ мають постійно контролюватися громадянами, бути публічними й прозорими. Саме тоді вдасться значно пізнати роль соціального капіталу в процесі формування й діяльності ОСТГ на селі.

Ключові слова: капітал; громада; кадри; реформування; децентралізація; фінансування; держава.

Бібл.: 7.

В Украине началась административная реформа через децентрализацию и формирование объединённых сельских территориальных громад. Децентрализация и формирование ОСТГ, по существу, стало первым шагом процесса формирования государства, которое строится при активном участии граждан, общественности. Для Украины это стало революционным, неизведанным инструментом, который обеспечивает переход от командно-административной к рыночной модели хозяйствования. При этом особенно важная роль отведена социальному капиталу как главной производительной силе, участие которой в реформировании приобрела неформальные и реальные свойства деятельности. В статье анализируется вовлечённость социального капитала в формировании и обеспечении эффективной деятельности объединённых сельских территориальных громад. Только граждане сейчас являются главными действующими лицами в процессах децентрализации на селе.

Важная роль отведена в исследовании решению задач финансовой достатчности ОСТГ. Предложены нетрадиционные подходы к решению этой проблемы. Обоснована потребность поиска собственных источников денежных поступлений за счёт ресурсов, которые есть и могут стать собственностью граждан. При этом ключевое место должно принадлежать человеческому ресурсу – социальному капиталу. Именно граждане на местах наилучшим образом знают, какой ресурс и какие мероприятия дают возможность сделать громаду финансово достаточной. Ведущее место отведено исследованию процесса формирования ОСТГ во Львовской области. При этом ключевая роль отведена учёным, научным работникам, которыми разрабатываются программы реформирования сельских населённых пунктов. Научные учреждения, их кадровый потенциал сейчас является тем социальным капиталом, который способен сформировать ОСТГ в соответствии с требованиями современности и запросам граждан.

Значительное место в исследовании отведено решению задач кадрового обеспечения процессов децентрализации и формированию ОСТГ. Только кадры, их знания и умения организовать трансформационные, децентрализационные процессы обеспечивают успех у формировании и развитии территориальных громад.

В составе ресурсов ОСТГ особенная роль отведена природно-ресурсному потенциалу, который является тем фундаментом с которого следует начать процессы объединения. Обращается внимание на недопущение коррумпированности при организации процесса управления громадой лицами, которыми обеспечивается менеджмент территориальных громад.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Процессы создания ОСТГ должны постоянно контролироваться гражданами, быть публичными и прозрачными. Только за таких условий удастся значительно поднять роль социального капитала в процессе формирования и деятельности ОТГ на селе.

Ключевые слова: капитал; громада; кадры; реформирование; децентрализация; финансирование; государство.
Библ.: 7.

Administrative reform has started in Ukraine through decentralization and the formation of united rural communities. The decentralization and formation of the URC, basically, can be considered as the first step in state-building process, which is being built with the active participation of the community and general public. For Ukraine, this was actually a revolutionary and still unknown instrument that provides a transition from command-administrative management to market-based one. Therefore, especially important role is devoted to social capital as the main productive force, whose participation in the reforming processes has gained informal and real features of effectiveness. The article analyzes the involvement of social capital in shaping and ensuring of the URC effective functioning. Citizens nowadays are the main actors in the processes of decentralization in the countryside.

An important role is assigned to the study of how to solve problems of financial sufficiency of URC. The author proposes non-typical approaches to solution of this problem. Also, the author substantiates the necessity of searching for own sources of income from the resources that are and can become the property of citizens. At the same time, the key part should be given to the human resource - social capital. Specifically, local people are those ones who know best which exactly resource and what measures will be able ensure that community is financially sufficient. The author focuses mainly on the study of URC formation processes in Lviv region. In this context, the key role is assigned to scientists, who are developing programs for rural settlements reforming. Scientific institutions, their personnel potential, basically, represent the social capital that is capable to form URC in accordance with the requirements of the present tense and citizen demands.

A significant place in the study is devoted to the problem solving of personnel provision, decentralization processes and URC's creation. Specifically, the personnel and their awareness of how to foster transformational and decentralization processes can ensure the success of territorial communities' formation and development.

As a part of the URC resources, a special role is devoted to the natural resource potential, which is being the foundation, which could give a push to integration processes. Author draws attention to prevention of corruption while community management is being formed by people who must ensure the organization of territorial communities' successful management.

The processes of URC formation must be public, transparent and constantly monitored by citizens. Thus, it will be possible to significantly increase the role of social capital in the process of URC's formation and its functioning in the countryside.

Keywords: capital; community; personnel; reforming; decentralization; financing; state.

References: 7.

JEL Classification: Q19

Постановка проблеми. Успішне функціонування й перспектива розвитку ОСТГ значною мірою залежить від соціальної активності громадян, належного кадрового забезпечення. Нині, на жаль, дослідженню цих проблем не приділяється достатньої уваги з боку держави та адекватних наукових інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний капітал був, є і буде предметом уваги багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних учених. При цьому напрямки дослідження вирізняються надзвичайно багатого різновекторністю. Серед вітчизняних науковців людський капітал достатньо повно досліджується В. Гейцем, В. Онищенком, А. Гальчинським, О. Бородіною, В. Тарасевичем, Л. Молдован, М. Зверяковим та багатьма іншими. Серед зарубіжних науковців проблеми капіталу висвітлюють у своїх працях Г. Колодко, Ф. Фукуяма, Р. Патнем, Р. Леонард, Л. Мізес та інші. Посилена увага дослідників до людського чинника в умовах функціонування ринкової моделі господарювання пояснюється високою значущістю соціального капіталу у складі продуктивних сил, які слугують своєрідним локомотивом економічного, соціального розвитку. Сьогодні розвиток у тріаді «суспільство-державо-економіка» залежить від соціального капіталу, від того, чи буде він здатен вивести на шлях зростання і країну, і її економіку [1, с. 4]. Отже, успіху в соціально-економічному розвитку можна досягнути завдяки активним діям людини, громадськості. Активізація соціального капіталу є одним із ключових досліджень, які забезпечать подолання соціально-економічної кризи в Україні. Ігнорування цієї синтенцією спричинило та продовжує спричиняти економічні, соціальні, національні негаразди практично в усіх сферах національної економіки. Імперативна для успішного майбутнього країни національна злагода може бути досягнута не тільки, і не скільки в сесійних залах і високих кабінетах, скільки в процесі повсякденної економічної, соціальної та політичної діяльності мільйонів громадян [2, с. 20].

Особливої значущості набуває соціальний капітал у системі адміністративного управління у зв'язку з впровадженням реформ децентралізації та створенням об'єднаних сільських територіальних громад (ОСТГ). Йдеться про те, що нині при формуванні засад управління мають враховуватися зовнішні та внутрішні екстерналиї при прийнятті рішень щодо форм і прав власності на природні об'єкти, їх обмежень, отримання платежів за володіння природними об'єктами та їх використання, видачі дозволів та ліцензій, вилучення та забруднення природних об'єктів тощо [3, с. 76]. Якщо в дореформенний період ці завдання вирішувались адміністративними методами у високих чиновницьких кабінетах, то нині зазначені функції покладаються на місцеве населення. Йдеться про залученість громад, соціального капіталу в проведенні реформ децентралізації та створенні об'єднаних сільських територіальних громад. Р. Патнем зазначає, що соціальний капітал – це здатність соціальних груп до колективних дій заради досягнення спільної мети [4, с. 34]. Таким чином формується якісно нове ядро державотворення, при якому управлінські функції переходять до рук народу, ОСТГ. По суті, формується нова парадигма соціально-економічного розвитку, в якій реально бере участь кожен сільський мешканець.

Зазначимо, що вченими, проурядовими інститутами, громадськістю досліджуються різноманітні напрямки генези залученості соціального капіталу. Однак механізм участі соціального капіталу в процесах формування об'єднаних сільських територіальних громад, поки що не одержав достатнього публічного висвітлення.

Постановка завдання. Дослідити участь, роль соціального капіталу в процесах формування та функціонування ОСТГ.

Результати дослідження. Участь громадян (сільських жителів) у процесах формування й функціонування ОСТГ, по суті, нині залишається малодослідженою проблемою. Зазначене пояснюється тим, що проголошення незалежності нашої країни, запровадження ринкової моделі господарювання, прагнення України інтегруватись до європейської моделі господарювання здійснювалося в основному шляхом використання методів і принципів командно-адміністративної прорадянської системи. При цьому пересічні громадяни практично не беруть участі в управлінні соціально-економічним розвитком не лише держави загалом, а й територією, на якій вони проживають, працюють тощо. Практично управління соціальним процесом забезпечувались державними чиновниками адекватного рівня й підпорядкування. Саме цим пояснюється індиферентність абсолютної більшості громадян нашої країни до участі в управлінні державою, регіоном, населеним пунктом. Сьогодні, як і в радянський період, декларативно суспільний управлінський процес обмежується виборами до Рад на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Проведення адміністративно-територіальних реформ завдяки децентралізації, по суті, є тим ключем, новою моделлю управління, яка радикальним чином має підвищити роль і участь соціального капіталу в процесах проведення територіальних реформ. При цьому кожен громадянин, сільський мешканець особисто отримає свободу соціальних, управлінських дій. Соціальні дії повинні відповідати потенціалу розвитку громади, як певної території, а їх реалізація має бути ефективною як в економічному, соціально-культурному, так і в природоохоронному значенні, оскільки раціональне використання навколишнього природного середовища має очевидний територіальний вимір [5, с. 77]. Дослідження засвідчують, що в доцентралізований період діючі тоді засади управління зазнали значної шкоди не лише економічному, соціально-культурному розвитку, а і призвели до знищення, забруднення, розкрадання природно-ресурсного потенціалу. Останній, на наше переконання, має стати головним, визначальним ресурсом фінансової достатності новостворених ОСТГ. Грошові кошти нині є тим головним чинником, який слід враховувати в процесі формування громад, оскільки фінансова достатність

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

громади слугує критерієм успішної діяльності. Однак сподіватися на те, що грошові надходження забезпечуватися виключно центральними органами влади за рахунок бюджету не слід. Ретроспективні дослідження засвідчують, що державні чиновники часто порушують фінансову дисципліну та не виконують делеговані їм функції. Тому потрібно орієнтуватись на власні джерела фінансування, завдяки використанню наявного на території природно-ресурсного потенціалу.

Виправданним з цього приводу є рішення уряду України про передачу земель Держгеокадастру в комунальну власність ОСТГ. Звісно, що земельні угіддя, водні й лісові ресурси, інші складові природних територій без докладання зусиль громадськості не принесуть одразу очікувані фінансові надходження. Потрібні дії спрямовані на проведення інвентаризації природних ресурсів, встановлення кінцевих бенефіціарів (власників, орендарів) угідь. Важливим є також проведення досліджень ресурсів, які потрібні для розрахунку їхньої якості, стану екології, забрудненості й засміченості тощо.

У цьому випадку йдеться про потребу дослідження ресурсів, які на перспективу стануть потенційним власним джерелом фінансових надходжень.

Однак, на нашу думку, ключова роль у процесі формування ОСТГ належить соціальній складовій. Без конкретної людини, її ентузіазму, знань, створення нових адміністративних утворень не буде можливо. Насамперед це стосується управлінських кадрів, яких нині вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО) не готують. Саме тому трансформаційні перетворення будуть суперечливими, що призведе до загострення соціальних проблем на селі. Значна частина нинішніх управлінських кадрів на місцях очікує скорочення. Тому цілком зрозумілою є поведінка окремих чиновників, які братимуть участь у створенні ОСТГ. Вказане засвідчує про потребу створення компенсаційного фонду для тих осіб, перед якими постає загроза звільнення з роботи.

Процесу проведенню заходів створення об'єднаних сільських територіальних громад має передувати вирішення двох завдань:

- перше – створити фонд соціальному захисту працівників селищних і сільських рад, які на момент формування ОСТГ можуть залишитися без робочого місця;
- друге – сформувати новий, раніше не сформований, механізм підготовки управлінського кадрового потенціалу громади, завдання якого полягатиме в організації належного функціонування місцевої управлінської структури.

Дослідження засвідчують, вирішити зазначені соціальні завдання за допомогою використання єдиних засад, критеріїв не принесе очікуваних позитивних результатів, спираючись при цьому лише на інтуїцію, чинні законодавчі норми тощо. На наш погляд, кожному конкретному випадку необхідно використовувати нетривіальні підходи.

На увагу заслуговує досвід формування ОТГ, який використовується у Львівській області. Тут до створення ОСТГ залучили науковців Інституту регіональних досліджень НАН України. Процесу практичного формування ОТГ передують створення програм, грантів. Йдеться про проведення наукових досліджень формування громад, які в багатьох випадках допомагають не лише досить вдало вибрати засади створення нових адміністративних утворень, а й дають можливість налагодити успішне вирішення соціально-економічних завдань, активізувати участь громадян у громадському житті.

Нині, на жаль, у абсолютної більшості регіонів України науковці не задіяні в розробленні проектів створення ОСТГ. Організаційні функції здебільшого виконують проурядові представницькі органи, що діють при обласних державних адміністраціях. Саме ними зазвичай нав'язується формат, де і з ким об'єднуватися, на яких засадах, за яких умов тощо. Саме ці адміністративні структури нині володіють правом розпоряджатися на власний розсуд коштами, що виділяються для потреб проведення децентралізації з державного й регіонального бюджетів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Ключовим чинником, який визначає характер формування об'єднаних сільських територіальних громад, нині слугують грошові ресурси. При цьому соціальний капітал, людина, її знання, креативність, чесність, порядність, вміння організувати громаду до активної діяльності з метою забезпечення розвитку недооцінюються.

Недосконалим нині залишається механізм формування управлінських кадрів ОТГ. Він полягає передусім у тому, що часто до влади «під тиском зверху» приходять недобросовісні керівники. Про це переконливо засвідчує процвітання хабарництва, кумівства, пріоритетності особистих інтересів над громадськими. Ці та інші недосконалості засвідчують про потребу розробки громадою на засадах прозорості, надійності основних оціночних критеріїв у ролі управлінських кадрів.

Виправданим кроком на цьому шляху стане розробка бізнес-планів, які б охоплювали не лише його бізнесову частину, а й поєднували б у собі збереження та охорону природно-ресурсного потенціалу, екологію, соціальний захист громадян, розвиток сільської інфраструктури, охорону здоров'я, світу, культуру тощо. Бізнес-план (план відновлення й розвитку сільських населених пунктів), на відміну від класичного взірця, повинен бути значно ширшим, комплексним, доступним і зрозумілим для всієї громади. Його розробка, зміст і запровадження мають обов'язково обговорюватись із громадою. Він не повинен бути колуарним, а публічним для всіх членів новоствореної громади. Це означає, що кожен член громади, незалежно від статусу, має мати особисте право на внесення й обговорення своїх пропозицій, поправок, незалежно від соціального статусу індивіда.

Ключова роль при розробці проектів формування ОТГ, як ними зазначалось вище, має бути відведена людському чиннику. Саме громадянин, його позиція та участь у громадському житті є каталізатором спроможності об'єднаних територіальних громад. Окреслене стосується чисельності населення, кількості дітей, наявності економічного потенціалу, обсягу фінансових ресурсів, мережі соціально-культурної сфери [6, с. 149].

Зважаючи на значущість соціального капіталу, важливим у науковому плані є вирішення завдання чисельності громадян, які хочуть об'єднатися в громади. Найбільш часто науковцями пропонується 5-7 тис. осіб. Формування спроможних ОТГ має відбуватися з урахуванням таких критеріїв: чисельність громади не повинна бути меншою ніж 5-7 тис. осіб; питома вага базової дотації – не більше 30 % від суми власних доходів; витрати на утримання управлінського апарату не більше 20 % від обсягу власних ресурсів громади [7]. Оптимальна чисельність громадян дає можливість забезпечити успішність управлінських дій, спрямованих безпосередньо на підвищення віддачі наявного соціального капіталу. Однак у кожному конкретному випадку вирішувати питання чисельності громади потрібно в індивідуальному порядку та рішуче відмовитися від штампів, усереднюючих показників, аналогій тощо. Зазвичай кожна територія, кожен сільський населений пункт, громада мають свої особливості, менталітет, інфраструктуру, ретроспективу розвитку. Слід врахувати також природно-ресурсний потенціал територій, присутність тут промислових і будівельних підприємств, будівництва, переробних виробництв, інших несільськогосподарських суб'єктів діяльності, які причетні до ресурсів, населених пунктів ОТГ. Раніше, як засвідчує аналіз, абсолютна більшість суб'єктів, які здійснювали свою діяльність, використовуючи природно-ресурсний потенціал сільських населених пунктів, не забезпечували адекватну плату за їх використання. Йдеться про ресурси земель сільськогосподарського призначення, водні й лісові угіддя, будівельні матеріали, запаси нафти і газу, інші корисні копалини. Місцеві бюджети, в абсолютній своїй більшості, нині не мають доходів від їхньої діяльності.

Ретроспективний аналіз засвідчує, що експлуатації зазнавали не лише природні місцеві ресурси, а й населення, яке використовується як робоча сила на підприємствах і виробництвах, які функціонували на території сільських населених пунктів. Звісно, цих

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

людей треба включити до складу соціального капіталу, використання котрого слід підпорядковувати інтересам розвитку місцевих територій та потребам новоствореної громади. З цією метою доцільними є проведення досліджень робочої сили на предмет залученості та корисності в процесах, пов'язаних із потребами ОТГ.

Дослідження засвідчують, що частина місцевих кадрів може краще використовувати набуті ними знання для потреб створення й розвитку громади. Більше того, на наше переконання, часто наявних кадрів недостатньо для розв'язання завдань, які ставить перед собою громада. Саме тому об'єктивною виникне необхідність залучати у процеси розвитку громад соціального капіталу зі сторони. Виправданим слід вважати також забезпечення участі в процесі організації ОТГ науковців, які володіють адекватними знаннями менеджменту та є найменш зацікавленими особами, що любіють інтереси тих чи інших осіб. Не секрет, що частина нинішніх управлінських кадрів бере участь у процесах формування лобіювання власних корисливих інтересів та адекватних нині провладних чиновників.

Аналіз участі соціального капіталу в процесах децентралізації, формування ОСТГ засвідчує про наявність тут корупційної складової, зловживань, родинних зв'язків, кумівства тощо.

Особливої шкоди конструктивності процесу формування об'єднань громадян сільських населених пунктів завдають діючі нині провладні структури. Йдеться про районні, обласні ради, адміністрації, котрі на хвилі створення ОСТГ значно розширив свої штати. На нашу думку, зазначені кадрові деструктиви гальмують передачу влади на місцях. Створення ОСТГ має супроводжуватись скороченням чиновницького апарату, який у черговий раз прагне пристосуватися до ініційованих в Україні адміністративно-територіальних змін. Таким чином, створення об'єднаних громад має здійснюватися одночасно зі скороченням чиновницького апарату державних установ, організацій, які представляють діючу владу. Це аксіома, без усвідомлення якої реформа децентралізації буде носити характер імітації, як це має місце до цього часу.

Аналіз засвідчує, що однією з причин владної кадрової вакханалії залишається відсутність прозорості, гласності, інформованості абсолютної більшості соціуму щодо результативності трансформаційних заходів у зв'язку з формуванням ОСТГ. Провладні чиновники хочуть у черговий раз пристосуватися до процесу децентралізації управлінської вертикалі, створюючи при цьому атмосферу своєї незамінності, важливості та значущості. Для усунення цього недоліку потрібне залучення до формування ОСТГ засобів мас-медіа, радіо, телебачення, громадськості тощо.

Ключова роль у проведенні трансформаційних заходів децентралізації має бути відведена керівному апарату управління. Складність полягає в тому, що донині в регіонах не організовано підготовку кадрів – менеджерів, які би знали та володіли необхідними знаннями й особливостями керування громадами.

Найбільш колоритним у складі кадрового управлінського персоналу є керівник – староста ОСТГ, якого обирають громадяни тих населених пунктів, які вирішили увійти до складу об'єднаної громади. На нашу думку, ще до проведення виборів важливим є проведення підготовчих організаційних заходів, які покликані вирішити 2 завдання: перше, полягає в залученні до цього процесу соціального капіталу на прозорих, зрозумілих, мотиваційних засадах. Складність тут може виникнути при визначенні, з ким об'єднуватись і хто представлятиме інтереси села в управлінні громадою. Аналіз засвідчує, що ці завдання часто прагнуть вирішити особи, які любіють власні корисливі інтереси, вдаючись при цьому до популізму, поширенню недостовірної інформації. Користуються вони також старими провладними зв'язками, підкупом тощо. Подолати чинні деструктиви можна завдяки залученню в цей процес громадян, які мають альтер-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

нативні, власні думки щодо цілей і мети організації ОСТГ. Вирішення другого завдання є тим інструментом, який слугуватиме базисом для першого. Йдеться про створення механізму розрахунку потенціалу села: соціального, ресурсного в розрізі земельних угідь, водних і лісових ресурсів, корисних копалин, стану екології, розміщення в межах територій населеного пункту підприємств промисловості, будівництва, переробних виробництв, культосвітних і дошкільних закладів, шкіл, відпочинкових закладів і санітарно-лікувальних установ тощо. Наведений перелік ресурсного потенціалу далеко не є вичерпним. Завдання же полягає у проведенні конкретних підрахунків, які стосуються встановлення кількісного та якісного складу ресурсного потенціалу, що можна буде використати для потреб фінансового забезпечення громади.

Вирішення завдань обліку ресурсного потенціалу в абсолютній своїй більшості потребує залучення в цей процес кадрів науковців, учених, які володіють адекватними знаннями. Завдяки цьому об'єктивно буде визначено наявний потенціал громади.

Розрахунок потенціалу тієї чи іншої території слід здійснювати на конкурсній основі, залучивши до цього процесу декілька груп осіб, які б доступно й професійно визначили його та одночасно запропонували напрямки використання. Аксіомою другого завдання має бути небажання вирішити проблеми розвитку за рахунок громадян інших населених пунктів, а відшукати власні джерела ресурсів.

Підвищення ролі соціального капіталу в процесах організації ОСТГ, забезпечення поступального їхнього розвитку потребує проведення досліджень на предмет уніфікації управлінських кадрів, об'єднання декількох професій. По суті, йдеться про те, що громади мають самостійно вирішувати завдання по залученню інвестицій, імплементацію новацій, організацію сфери будівництва, житлово-комунального господарства, розвиток нових господарств, виробництво, охорону, збереження та контроль за відтворенням природних ресурсів тощо. Звісно, що перелік завдань, які слід самостійно вирішити ОСТГ, є далеко неповним. Нині нагальною є потреба не на словах, а насправді підвищити роль соціального капіталу в процесах децентралізації та створення об'єднаних громад.

Висновки і пропозиції. Децентралізація та формування нових об'єднаних сільських територіальних громад є однією з найважливіших ключових реформ, які покликані в Україні підвищити роль і місце соціального капіталу. Дослідження засвідчують, що діюча нині модель залученості громадян у відтворювальних соціально-економічних процесах не є достатньо дієвою, оскільки управлінські рішення в абсолютній більшості приймаються централізовано, без достатнього врахування думок громадян. Участь соціального капіталу в процесах прийняття рішень продовжує носити механістичний, низькомотиваційний характер.

Нові засади адміністративної реформи, що реалізуються крізь децентралізацію управління та створення об'єднаних територіальних громад спрямовуються на залучення в соціально-економічні процеси практично усіх громадян. Йдеться про безпосередню, не віртуальну участь соціального капіталу в організації діяльності громади. Особливо це стосується сільських населених пунктів, у яких громадяни не є достатньо залучені в процеси розвитку села і сільських територій. Продовжують мати місце пасивність та індеферентність селян. Створення ОСТГ повинно подолати водорозділ, відчуженість інтересів сільських мешканців та громади.

Дослідження засвідчують, що найбільш складним завданням при формуванні ОСТГ є їх фінансове забезпечення. Як відомо, певну частину фінансових надходжень надає державний і регіональний бюджети. Однак цього недостатньо. Абсолютна більшість діючих нині на селі ОСТГ має фінансуватись за рахунок власних джерел, потенціал яких не є в достатній мірі досліджено. Передусім це стосується соціального капіталу, який мало залучений у процесах вирішення завдань розвитку громади.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У групу соціального капіталу включають також осіб, які проживають і працюють у селі та громадян, що трудяться на підприємствах, установах, виробництвах несільськогосподарського профілю. Йдеться про працівників, які працюють поза межами сільських населених пунктів з метою залучення їх до діяльності новоствореної, територіальної громади. У зв'язку з цим доцільним є проведення досліджень, які стосуються встановлення їх фаховості, кваліфікації, соціальної активності, матеріального забезпечення, соціального захисту, активності тощо. Це буде процес організації формування кадрового забезпечення ОСТГ. При цьому особливо важливим є добір кадрів (включаючи управлінські), який має бути прозорим, зрозумілим, неупередженим, безкорисливим, альтернативним тощо. Участь у ньому повинна брати громадськість, а також науковці. Саме соціальний капітал, на наше глибоке переконання, може забезпечити успішне формування й розвиток новостворених територіальних громад, включаючи фінансове забезпечення.

Успішність функціонування ОСТГ значною мірою залежить від залученості в цьому процесі природно-ресурсного потенціалу. Саме громада покликана провести дослідження стану природних ресурсів, які мають бути у власності, підпорядкуванні ОСТГ. Не чиновницькі структури, які зазвичай не мають ніякого відношення до землі, водних, лісових ресурсів, корисних копалин, інших складових природно-ресурсного потенціалу повинні розпоряджатися природними благами, а громадяни, що тут проживають.

Взагалі соціальний капітал, як найважливіший (головний) ресурс успішності формування й розвитку об'єднаних сільських територіальних громад, є динамічною, мінливою категорією, що потребує постійної уваги й підтримки з боку громади та управлінських кадрів ОСТГ.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Суспільний капітал – одержавленість чи державотворчість? *Економіка України*. 2016. № 8. С. 3–6.
2. Тарасевич В. М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ. *Економіка України*. 2017. № 8. С. 3–13.
3. Буркинський Б., Мартієнко А., Хумарова Н. Інституційні аспекти адміністрування сфери природокористування в Україні. *Економіка України*. 2016. № 1. С. 72–83.
4. Патнем Р. Д., Леонард Р., Нанетті Р. Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії. Київ: Основи 2001. 301 с.
5. De janvry A. Sadoulat, E. Toward a territorial approach to development. *ejADE*. 2007. Vol. 4 (1). P. 66–98.
6. Осадчук Н. В. Дієвість фінансово-спроможних об'єднаних територіальних сільських громад. *Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реальність*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2017 р., Рівне-Луцьк). Рівне: Волинь. Обереги, 2017. 264 с.
7. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ. URL: <http://decentralization.gov.ua/picj/upload/126-d4337f74537ec0ecf8a900089fe7c305.pdf>.

References

1. Heiets, V. M. Suspilnyi kapital – oderzhavlenist chy derzhavotvorchist? [Public capital – state-owned or state-owned?] (2016). *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 8, 3–6 [in Ukrainian].
2. Tarasevych, V. M. (2017). Chvert stolittia nezalezhnosti Ukrainy: aktualni konteksty ta imperatyvy sotsialno-ekonomichnykh reform [The quarter of the century of Ukraine's independence: the actual contexts and imperatives of socio-economic reforms]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 8, 3–13 [in Ukrainian].
3. Burkynskiy, B., Martiienko, A., Khumarova, N. (2016). Instytutsiini aspekty administruvannia sfery pryrodokorystuvannia v Ukraini [Institutional aspects of administration of the sphere of natural resources in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 1, 72–83 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

4. Patnem, R. D., Leonard, R., Nanetti, R. (2001). *Tvorennia demokratii: tradytsii hromadianskoi aktyvnosti v suchasniit Italii [Creation of democracy: the traditions of civic activity in modern Italy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

5. De Janvry A. Sadoulat, E. (2007). Toward a territorial approach to development. *ejADE*, 4 (1), 66–98.

6. Osadchuk, N. V. (2017). Diievist finansovo-spromozhnykh obiednanykh terytorialnykh silskykh hromad [Effectiveness of financially-capable united territorial rural communities]. Proceeding from *Finansova spromozhnist obiednanykh terytorialnykh hromad: ochikuvannia ta realii: Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia – Financial capacity of the united territorial communities: expectations and realities: International Scientific and Practical Conference* (November 29-30, 2017, Rivne-Lutsk). Rivne: Volyn. Oberehy [in Ukrainian].

7. *Otsinka finansovoi spromozhnosti 366 OTH [Estimation of financial capacity 366 OTG]*. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/picj/upload/126-d4337f74537ec0ecf8a900089fe7c305.pdf>.

Щурик Михайло Васильович – доктор економічних наук, професор, Університет Короля Данила (вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна).

Щурик Михаил Васильевич – доктор экономических наук, профессор, Университет Короля Даниила (ул. Е. Коновальца, 35, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина).

Schuryk Mykhailo – Doctor of Economics, Professor, King Danylo University (35 Konovaltsia Str., 76000 Ivano-Frankivsk, Ukraine).

E-mail: MVS1949@ukr.net

УДК 332.146:330.341.1:330.322

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-112-129

Ольга Попело

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДОМІНАНТА В РЕГІОНАЛЬНОМУ
РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ**

Ольга Попело

**ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДОМИНАНТА В РЕГИОНАЛЬНОМ
РАЗВИТИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ**

Olha Popelo

**INNOVATION-INVESTMENT DOMINANT IN REGIONAL DEVELOPMENT
OF PRODUCTION FORCES**

Стаття присвячена дослідженню інноваційно-інвестиційної діяльності України та її регіонів. Досліджено сучасний стан основних складових інноваційного індексу Європейського інноваційного табло. Проаналізовано основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств; динаміка впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції. Також розглянуто обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами та напрямками інноваційної діяльності. Розкрито сучасні тенденції динаміки капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій. Проведено просторово-часове рейтингування регіонів України за інноваційно-інвестиційною складовою розвитку продуктивних сил.

Ключові слова: інновації; капітальні інвестиції; прямі інвестиції; регіональний розвиток; продуктивні сили; євроінтеграція; децентралізація.

Рис.: 10. Табл. 9.; Бібл.: 17.

Статья посвящена исследованию инновационно-инвестиционной деятельности Украины и ее регионов. Исследовано современное состояние основных составляющих инновационного индекса Европейского инновационного табло. Проанализированы основные показатели инновационной деятельности промышленных предприятий; динамика внедренных новых технологических процессов и инновационных видов продукции. Также рассмотрены объем финансирования инновационной деятельности по источникам и направлениям инновационной деятельности. Раскрыты современные тенденции динамики капитальных инвестиций и прямых иностранных инвестиций. Проведено пространственно-временное рейтинговое оценивание регионов Украины по инновационно-инвестиционной составляющей развития производительных сил.

Ключевые слова: инновации; капитальные инвестиции; прямые инвестиции; региональное развитие; производительные силы; евроинтеграция; децентрализация.

Рис.: 10. Табл. 9.; Библ.: 17.

The article is devoted to research of innovation and investment activity of Ukraine and its regions. The modern state of the main components of the innovative index of the European Innovation Scoreboard is investigated. The basic indicators of innovation activity of industrial enterprises; dynamics of embedded new technological processes and innovative types of products are analyzed. The volume of financing of innovation activity on sources and directions of innovation activity is considered. The modern tendencies of investment and direct investments' dynamics are revealed. The space-time rating of regions of Ukraine in the innovation and investment component of development of productive forces has been conducted.

Keywords: innovations; capital investments; direct investments; regional development; productive forces; euro integration; decentralization.

Fig.: 10. Table: 9. References: 17.

JEL Classification: O310; R110

Постановка проблеми. Модернізаційні пріоритети розвитку економіки, загострення конкурентної боротьби, насичення ринків, обмеженість ресурсів вимагають від підприємств широкого новаторського підходу та максимального залучення інноваційного-інвестиційного потенціалу продуктивних сил регіонів. Формування регіональної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку є однією із найскладніших проблем, що потребує вирішення в нинішніх трансформаційних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам інноваційно-інвестиційного розвитку регіональної економіки присвятили чимало наукових праць такі вітчизняні та закордонні вчені, як О. М. Алімов, О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, М. П. Бутко, З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, З. В. Герасимчук, Б. В. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, В. І. Захарченко, С. В. Мочерний, Т. В. Пепа,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Л. Г. Чернюк, М. Г. Чумаченко, А. А. Чухно, С. М. Шкарлет, Й. Шумпетер та інші. Проте в сучасних умовах переформатування владних повноважень питання інноваційно-інвестиційного розвитку потребує подальшого аналізу та дослідження.

Метою статті є дослідження та узагальнення інноваційно-інвестиційної домінанти в регіональному розвитку продуктивних сил.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економіки країни інновації є стимулом для конкурентоспроможного розвитку підприємств, формують провідні позиції та можливість виходу на світові ринки. Основні індикатори оцінки ефективності функціонування національної інноваційної системи країн ЄС відображає Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard – IUS) (рис. 1) [8].

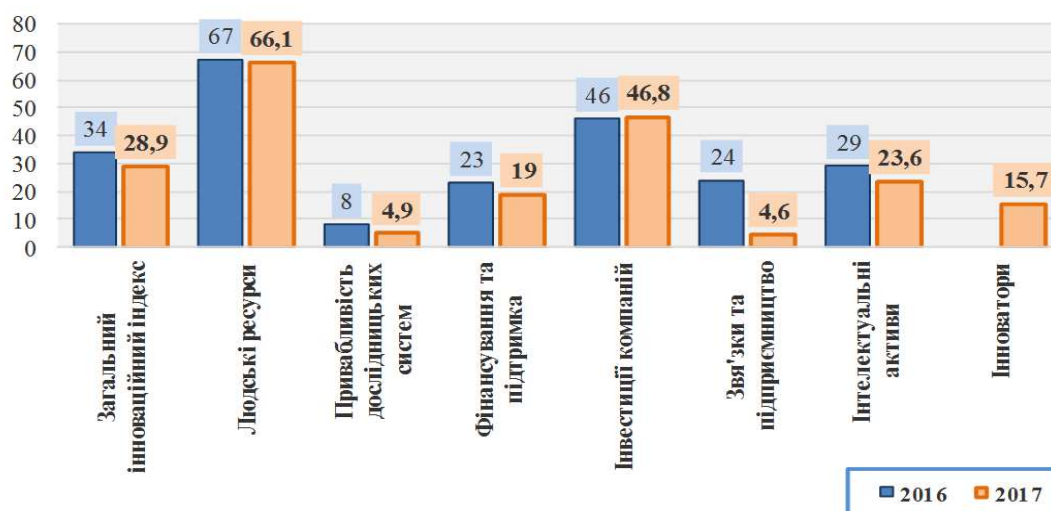

Рис. 1. Значення складових інноваційного індексу за Європейським інноваційним табло

Джерело: [17].

Усі країни, що входять до табло, залежно від значень узагальнюючого індексу згруповані в чотири групи: «інноваційні лідери», «сильні новатори», «помірні новатори» та «повільні новатори».

Значення показника для України у 2016 р. становило 28,9 %, що свідчить про падіння на 4,2 % порівняно з 2010 р. Україна належить до групи «повільні новатори».

Україна відстає за всіма показниками, крім показників охоплення вищою освітою. Відносно сильні сторони інноваційної системи України – людські ресурси та інвестиції компаній. Слабкі сторони – зв'язки та підприємництво, привабливість дослідницьких систем, новатори.

Інновації для підприємств є основою творчого процесу, вони змушують шукати нові форми і методи управління для забезпечення тривалої стабільності ефективного виробництва, стають тим фундаментом, який забезпечує конкурентні переваги та провідні позиції на внутрішньому і світовому ринках.

У 2016 р. інновації впроваджували 88,1 % підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, або 16,6 % обстежених промислових підприємств (рис. 2).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

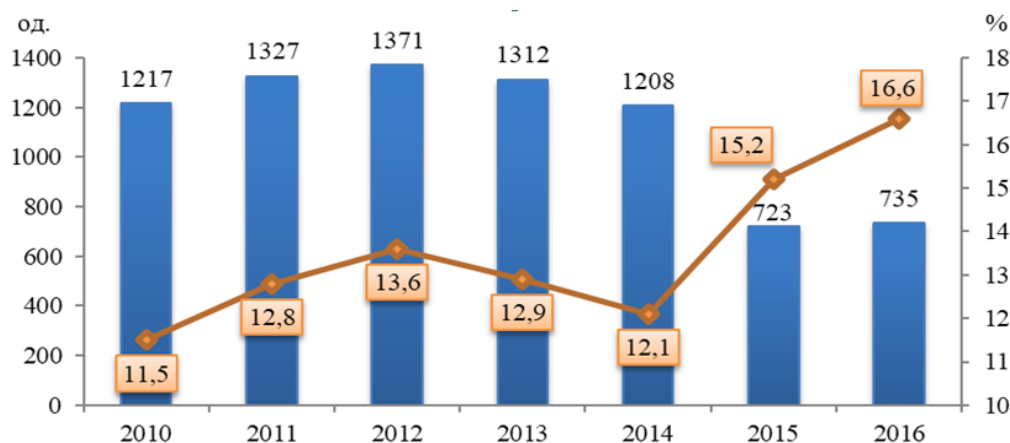

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств, що впроваджували інновації (од.), та її питома вага в загальній кількості промислових підприємств (%)

Джерело: [16].

За кількістю промислових підприємств, що впроваджували інновації, у 2016 році провідні позиції посідали Харківська (93 підприємства, 1-е місце), м. Київ (87 підприємств, 2-е місце), Дніпропетровська (61 підприємство, 3-є місце), Львівська (58 підприємств, 4-е місце), Запорізька (45 підприємств, 5-е місце) області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, 2010-2016 рр.

Регіон	Кількість підприємств, од.							Ранг 2010	Ранг 2015	Ранг 2016	Зміни в рейтингу	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016				2016/2010	2016/2015
Україна	1217	1327	1371	1312	1208	723	735					
АРК	23	36	32	27	–	–	–				–	–
Вінницька	37	34	38	43	38	22	22	14	12	12	+2	0
Волинська	23	25	27	22	25	11	11	24	22	22	+2	0
Дніпропетровська	51	51	56	55	65	43	61	7	5	3	+4	+2
Донецька	76	76	84	83	28	17	22	4	18	13	-9	+5
Житомирська	34	46	51	56	33	27	24	16	8	8	+8	0
Закарпатська	23	20	14	12	12	11	10	25	23	24	+1	-1
Запорізька	19	77	69	72	75	45	45	26	4	5	+21	-1
Івано-Франківська	64	77	74	69	69	23	19	5	11	15	-10	-4
Київська	35	35	39	49	50	43	44	15	6	6	+9	0
Кіровоградська	29	33	34	33	33	22	14	18	13	21	-3	-8
Луганська	49	63	56	54	10	7	6	9	25	25	-16	0
Львівська	88	74	81	84	99	61	58	3	3	4	-1	-1
Миколаївська	39	39	53	38	34	22	18	11	14	16	-5	-2
Одеська	51	49	52	44	39	32	36	8	7	7	+1	0
Полтавська	38	28	26	28	28	27	23	12	9	9	+3	0
Рівненська	25	27	35	35	44	12	16	19	21	18	+1	+3
Сумська	38	37	37	30	32	22	21	13	15	14	-1	+1
Тернопільська	33	38	39	25	23	16	23	17	19	10	+7	+9
Харківська	147	139	158	168	179	97	93	1	1	1	0	0
Херсонська	25	26	25	27	24	19	16	20	16	19	+1	-3
Хмельницька	57	74	77	57	34	18	17	6	17	17	-11	0
Черкаська	48	53	48	46	35	25	23	10	10	11	-1	-1
Чернівецька	24	24	19	15	20	9	11	21	24	23	-2	+1
Чернігівська	24	25	29	26	19	14	15	22	20	20	+2	0
м. Київ	109	112	108	109	160	78	87	2	2	2	0	0
м. Севастополь	8	9	10	5	–	–	–	27	–	–	–	–

Джерело: [9-15].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Останні три позиції в загальному рейтингу за цим показником належали Луганській (лише 6 підприємств), Закарпатській (10 підприємств) та Чернівецькій (11 підприємств) областям.

У порівнянні з 2015 роком у 2016 році лише 6 регіонів поліпшили свої позиції. Найсуттєвіших змін зазнали: Тернопільська (+9 позицій – з 19-го на 10-е) та Донецька (+5 позицій – з 18-го на 13-е) області. Незначне збільшення кількості інноваційно активних підприємств було характерне: Рівненській (12 підприємств у 2015 р. і 16 – у 2016 р., або +3 позиції в загальному рейтингу) та Дніпропетровській (43 підприємства у 2015 р. і 61 – у 2016 р., або +2 позиції в загальному рейтингу) областям. На одну позицію піднялись Сумська та Чернівецька області.

У 2010 році у порівнянні з 2016 роком позитивними змінами характеризувались: Запорізька область – +21 позиція (з 26-го місця на 5-е), Київська (+9 позицій), Житомирська (+8 позицій) та Тернопільська (+7 позицій) області.

Винницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Херсонська та Чернігівська області мали незначне збільшення кількості підприємств, які впроваджували інновації, і коливання показника становило 1-3 позиції.

Найбільш негативна тенденція за показником кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, спостерігалась в Івано-Франківській (-10 позицій), Донецькій (-9 позицій) та Миколаївській (-5 позицій) областях. Незначним зменшенням зазначеного показника характеризувались такі області, як Кіровоградська, Львівська, Сумська, Черкаська, Чернівецька (1-3 позицій).

Зауважимо, що протягом 2010-2016 рр. перші дві позиції незмінно посідали Харківська область та м. Київ.

За видами економічної діяльності найбільша частка підприємств, що впроваджували інновації, припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів – 21,0 % (рис. 3).

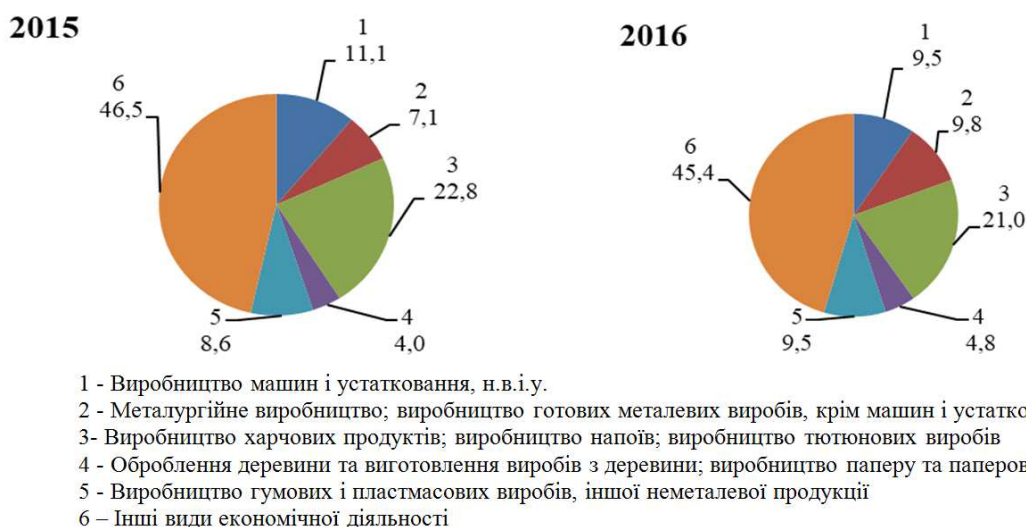

Рис. 3. Структура інноваційно активних промислових підприємств, що впроваджували інновації, у розрізі видів економічної діяльності (%)

Джерело: [16].

У 2016 р. із 735 підприємств, що впроваджували інновації, 526 – впроваджували нові технологічні процеси й 529 – інноваційну продукцію.

Впровадження нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції. Найбільш активними з впровадження нових технологічних процесів були підприємства добувної промисловості – 1541 одиниця (44,2 % від загальної кількості впроваджених

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

нових технологічних процесів), підприємства металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування – 389 одиниць (11,1 % від загальної кількості впроваджених нових технологічних процесів), підприємства з виробництва машин і устаткування – 353 одиниці (10,1 % від загальної кількості впроваджених нових технологічних процесів), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 275 одиниць (7,9 % від загальної кількості впроваджених нових технологічних процесів).

У 2016 р. впроваджено 3489 нових технологічних процесів, що у 2,8 раза більше, ніж у 2015 р. (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка впроваджених нових технологічних процесів за 2010–2016 рр., од.
Джерело: [16].

Кількість маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних технологічних процесів зростає на 63,3 %, що свідчить про підвищення ролі раціонального використання ресурсів і скорочення відходів.

Кількість впроваджених у 2016 р. інноваційних видів продукції збільшилася на 32,0 % порівняно з 2015 р. Разом з тим збільшилася кількість впроваджених нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів на 35,1 %. Кількість інноваційних видів продукції, які є новими для ринку, збільшилась на 78,5 % (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка впровадження інноваційних видів продукції за 2010–2016 рр., од.
Джерело: [16].

За показником обсягу реалізованої інноваційної продукції у розрахунку на 1 особу населення у 2015 році мали Запорізька (1797,8 грн), Сумська (1569,5 грн), Полтавська (1349,9 грн), Донецька (1075,8 грн), Харківська (1012,2 грн) області, які посідали перші п'ять позицій у загальному рейтингу (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягу реалізованої інноваційної продукції, 2010-2015 рр.

Регіон	Обсяг реалізованої інноваційної продукції												
	у розрахунку на 1 особу, грн							у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Ранг 2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	736,1	928,6	793,6	789,2	599,3	540,1		3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
АРК	83,0	163,5	264,1	366,6	–	–	–	1,1	1,7	2,3	3,3	–	–
Вінницька	188,4	237,9	187,1	307,8	413,2	120,3	20	2,0	2,2	1,6	2,3	2,3	0,6
Волинська	284,9	499,6	158,0	275,6	304,6	368,8	9	4,2	5,6	1,7	3,0	2,5	2,2
Дніпропетровська	256,0	332,6	511,5	1157,6	476,4	351,1	12	0,6	0,5	0,8	1,9	0,7	0,4
Донецька	823,8	1146,0	1136,4	1410,4	236,3	1075,8	4	1,9	2,1	2,2	3,0	1,7	2,6
Житомирська	129,3	385,3	591,8	656,4	202,6	297,2	13	1,5	3,8	5,1	5,5	1,4	1,8
Закарпатська	704,3	734,5	839,0	1085,1	667,2	464,1	8	14,4	11,9	13,4	15,5	8,4	4,6
Запорізька	1098,6	1389,4	936,0	940,4	864,4	1797,8	1	3,1	3,2	2,2	2,3	1,7	2,7
Івано-Франківська	221,6	844,0	1236,5	637,7	640,2	175,4	17	2,3	5,2	7,5	4,3	3,8	1,3
Київська	353,8	474,2	369,1	481,9	521,3	358,8	11	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2	0,8
Кіровоградська	353,3	455,3	295,4	813,5	515,9	365,5	10	5,2	5,3	2,8	6,4	2,9	2,3
Луганська	2945,8	1103,3	1234,3	632,3	17,1	169,0	18	9,5	2,7	3,4	2,1	0,2	1,8
Львівська	150,7	176,0	259,0	334,6	290,5	474,2	7	1,6	1,5	2,1	3,0	2,1	1,9
Миколаївська	1279,9	568,3	172,8	546,8	312,1	61,3	24	8,5	3,3	0,9	3,0	1,5	0,3
Одеська	98,7	223,9	370,8	382,6	292,9	228,5	16	0,8	2,2	3,6	3,6	2,4	1,2
Полтавська	3775,7	10493,9	5602,9	2741,3	4509,5	1349,9	3	10,4	24,3	14,4	6,5	8,9	1,9
Рівненська	68,2	110,0	72,6	96,5	116,1	58,0	25	0,7	0,9	0,6	0,8	0,8	0,4
Сумська	1040,7	1975,0	1932,4	2053,8	2318,6	1569,5	2	8,8	12,4	10,6	10,4	10,4	7,1
Тернопільська	255,9	434,4	456,0	144,8	124,8	234,2	14	5,6	7,6	7,4	2,6	1,7	2,8
Харківська	534,8	484,4	1049,1	1085,7	960,0	1012,2	5	3,1	2,4	4,8	4,8	3,8	3,4
Херсонська	437,4	407,1	523,5	378,6	615,4	164,9	19	6,2	4,9	5,6	4,0	5,4	1,4
Хмельницька	24,3	221,7	274,2	201,2	125,1	98,2	22	0,3	2,1	2,3	1,6	0,9	0,7
Черкаська	1366,8	832,5	272,9	449,7	444,2	232,9	15	7,7	3,8	1,2	2,0	1,6	0,7
Чернівецька	170,2	196,7	145,8	110,0	90,2	110,2	21	5,0	4,9	3,5	2,0	2,0	2,4
Чернігівська	987,7	203,1	176,3	111,4	144,1	92,1	23	9,4	1,7	1,4	0,9	1,0	0,5
м. Київ	1099,0	822,3	824,5	1108,8	616,4	589,4	6	7,7	4,9	4,4	4,4	2,0	0,4
м. Севастополь	28,9	748,6	63,9	18,5	–	–	–	0,4	9,3	0,6	0,2	–	–

Джерело: [9-15].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Водночас найменший обсяг реалізації на душу населення спостерігався в таких регіонах, як Хмельницька (98,2 грн), Чернігівська (92,1 грн), Миколаївська (61,3 грн), Рівненська (58,0 грн) області.

Порогові значення обсягу реалізованої інноваційної продукції на 1 особу між регіонами-лідерами й аутсайдерами у 2010 році відрізнялись у 155,3 раза, у 2011 р. – 95,4 раза, у 2012 р. – 77,2 раза, у 2013 р. – 28,4 раза, у 2014 р. – 263,7 раза, у 2015 р. – 30,9 раза. А кількість регіонів, які мають нижчі показники в порівнянні із середньодержавним, перевищила 75 %.

Серед регіонів, які у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. не змінили свої позиції в рейтингу, слід відзначити Сумську (2-е місце), Одеську (16-е місце), Кіровоградську (10-е місце) області.

До областей, для яких характерні суттєві *негативні* зміни позицій у рейтингу, відносяться: Херсонська та Івано-Франківська (по -11 позицій), Миколаївська (-10 позицій), Вінницька (-7 позицій).

До областей, для яких характерні суттєві *позитивні* зміни позицій у рейтингу, було віднесено Донецьку (+14 позицій), Львівську (+10 позицій), Тернопільську (+8 позицій), Луганську (+7 позицій), Волинську (+6 позицій) і Житомирську (+5 позицій) області. Іншим були характерні зміни $\pm 1-3$ позицій.

Порівнюючи показники 2010 року з 2016 роком, треба відзначити різку втрату позицій таких областей: Миколаївська (-20 позицій – з 4-го на 24-е місце), Луганська (-16 позицій – з 2-го на 18-е), Чернігівська (-15 позицій – з 8-го на 23-е), Черкаська (-12 позицій – з 3-го на 15-е), Херсонська (-7 позицій – з 12-го на 19-е). Негативну тенденцію також мали ще 4 регіони: Полтавська (-2 позиції (у 2010 р. посідала 1-е місце)), Вінницька, Чернівецька області та м. Київ (по -1 позиції).

Разом з тим суттєве поліпшення ситуації у 2015 році у порівнянні з 2010 роком спостерігалось у Львівській (+14 позицій), Житомирській (+9 позицій), Одеській (+7 позицій), Харківській (+6 позицій), Донецькій, Запорізькій, Сумській областях (по +5 позицій), а також у Дніпропетровській та Кіровоградській (по +4 позиції), Закарпатській і Київській (по +2 позиції), Івано-Франківській (+1 позиція). Хмельницька, Рівненська, Волинська області не змінили свої позиції в рейтингу.

У 2016 році найбільшу питому вагу в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції становили Сумська (7,1 %), Закарпатська (4,6 %), Харківська (3,4 %), Тернопільська (2,8 %), Запорізька (2,7 %) області. Найменшу частку інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції мали Дніпропетровська, Рівненська області, м. Київ (по 0,4 %), а також Миколаївська область (0,3 %).

Розглянемо динаміку показника розподілу загального обсягу фінансування інноваційної діяльності у розрахунку на 1 особу (табл. 3).

Лідерами за обсягом фінансування інноваційної діяльності були Дніпропетровська область (4403,6 грн), з великим відривом – м. Київ (840,2 грн), Миколаївська (547,8 грн), Вінницька (455,0 грн), Харківська (425,5 грн) області.

Регіонами, яким був характерний найменший обсяг фінансування визначено: Рівненську (34,8 грн), Чернівецьку (21,0 грн) та Луганська (19,8 грн) області.

Аналіз розподілу загального обсягу фінансування інноваційної діяльності засвідчив наявність як позитивних, так і негативних тенденцій. До позитивних тенденцій слід віднести нарощення у 2016 році відносно 2015-го обсягів фінансування у таких регіонах: Тернопільська (+7 позицій), Київська (+6 позицій), Житомирська та Одеська (по +5 позицій), Волинська, Закарпатська, Рівненська (по +2 позиції), Миколаївська, Сумська (по +1 позиції) області.

Таблиця 3

*Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності
у розрахунку на 1 особу населення, 2010-2016 рр.*

Регіон	Обсяг фінансування інноваційної діяльності у розрахунку на 1 особу населення, грн							Ранг 2010	Ранг 2015	Ранг 2016	Зміни в рейтингу	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016				2016/ 2010	2016/ 2015
Україна	175,7	314,0	252,0	210,4	179,7	323,7	546,5	–	–	–	–	–
АРК	74,7	2288,5	920,5	267,4	–	–	–	14	–	–	–	–
Вінницька	54,9	27,2	257,5	429,2	495,5	359,7	455,0	18	3	4	+14	-1
Волинська	85,6	94,6	100,6	188,6	185,2	62,8	141,9	11	15	13	-2	+2
Дніпропетровська	113,8	286,2	338,5	321,2	251,5	2320,0	4403,6	8	1	1	+7	0
Донецька	177,3	542,8	330,7	214,1	119,8	193,9	144,0	7	6	12	-5	-6
Житомирська	22,2	595,6	57,1	57,9	48,1	26,0	115,6	23	19	14	+9	+5
Закарпатська	58,2	25,1	26,1	19,9	13,2	17,9	47,5	17	22	20	-3	+2
Запорізька	71,4	446,6	136,1	168,1	192,0	182,5	278,3	15	7	8	+7	-1
Івано-Франківська	1515,1	110,7	147,6	353,4	69,4	66,8	58,4	1	13	19	-18	-6
Київська	75,8	88,9	106,0	60,5	70,9	83,9	346,7	13	12	6	+7	+6
Кіровоградська	106,4	138,4	340,4	116,1	95,1	131,6	272,4	9	9	9	0	0
Луганська	106,1	73,5	145,4	166,2	15,8	11,0	19,8	10	24	25	-15	-1
Львівська	54,8	64,0	110,4	101,2	87,2	110,3	170,6	19	10	10	+9	0
Миколаївська	438,7	341,9	308,6	612,9	520,6	251,2	547,8	3	4	3	0	+1
Одеська	65,7	72,2	625,5	38,0	135,8	20,8	106,7	16	20	15	+1	+5
Полтавська	83,6	126,2	86,0	145,4	241,0	89,5	149,7	12	11	11	+1	0
Рівненська	32,9	46,1	41,4	18,2	9,8	5,9	34,8	22	25	23	-1	+2
Сумська	188,2	360,6	218,5	248,6	521,9	145,4	307,2	6	8	7	-1	+1
Тернопільська	7,5	64,4	78,8	22,6	53,7	13,7	81,1	27	23	16	+11	+7
Харківська	190,9	293,8	269,1	234,6	261,6	246,2	425,5	5	5	5	0	0
Херсонська	45,5	73,9	143,3	150,4	84,6	65,9	70,9	20	14	17	+3	-3
Хмельницька	564,9	680,3	171,3	86,5	102,3	51,5	37,3	2	16	21	-19	-5
Черкаська	11,2	27,7	73,1	22,7	24,2	43,0	36,4	25	17	22	+3	-5
Чернівецька	42,4	57,2	57,0	56,5	75,9	20,7	21,0	21	21	24	-3	-3
Чернігівська	20,1	45,5	36,6	125,6	101,1	33,6	63,4	24	18	18	+6	0
м. Київ	409,0	269,5	426,2	670,3	460,6	759,5	840,2	4	2	2	+2	0
м. Севастополь	10,6	33,8	43,0	61,8	–	–	–	26	–	–	–	–

Джерело: [9-15].

Водночас до негативних – зменшення досліджуваного показника в Донецькій та Івано-Франківській (по -6 позицій), Хмельницькій, Черкаській (по +5 позицій), Херсонській, Чернівецькій (по -3 позицій), Вінницькій, Запорізькій, Луганській (по -1 позицій) областях.

Зауважимо, що Дніпропетровська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ не змінили своїх позицій у рейтингу.

Відносно 2010 року у 2016 році найбільш інтенсивно обсяг фінансування інноваційної діяльності зріс у Вінницькій (18-е місце у 2010 р., 4-е – у 2016 р.), Тернопільській (27-е – у 2010 р., 16-е – у 2016 р.), Житомирській (23-е – у 2010 р., 14-е – у 2016 р.), Львівській (19-е – у 2010 р., 10-е – у 2016 р.), Запорізькій (15-е – у 2010 р., 8-е – у 2016 р.), Київській (13-е – у 2010 р., 6-е – у 2016 р.), Дніпропетровській (8-е – у 2010 р., 1-е – у 2016 р.), Чернігівській (24-е – у 2010 р., 18-е – у 2016 р.). Відчутне зменшення фінансування було у Хмельницькій (-19 позицій – з 2-го місця на 21-е), Івано-Франківській (-18 позицій – з 1-го на 19-е), Луганській (-15 позицій – з 10-го на 25-е) області. Серед регіонів, в яких не відбулося змін у ситуації, були Кіровоградська, Миколаївська та Харківська області.

Порівняно з 2015 р. загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств зріс і у 2016 р. був найбільшим за останні п'ять років (рис. 6).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

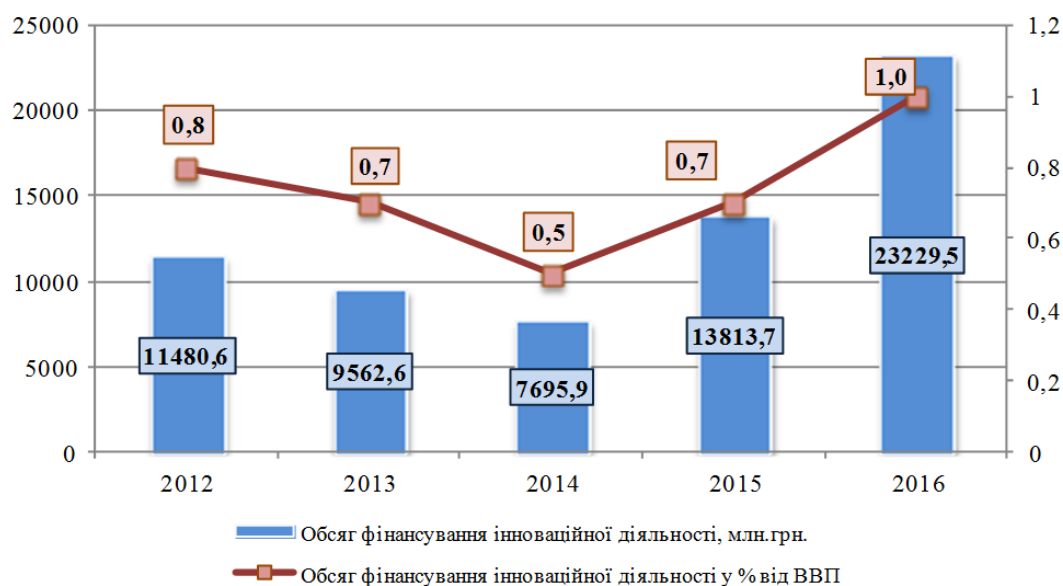

Рис. 6. Динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2012–2016 рр.
Джерело: [16].

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 22 035,9 млн грн. Обсяг коштів вітчизняних та іноземних інвесторів становив 157,7 млн грн, кредитів – 626,0 млн грн, кошти державного бюджету – 178,9 млн грн, місцевих бюджетів – 99,2 млн грн (рис. 7).

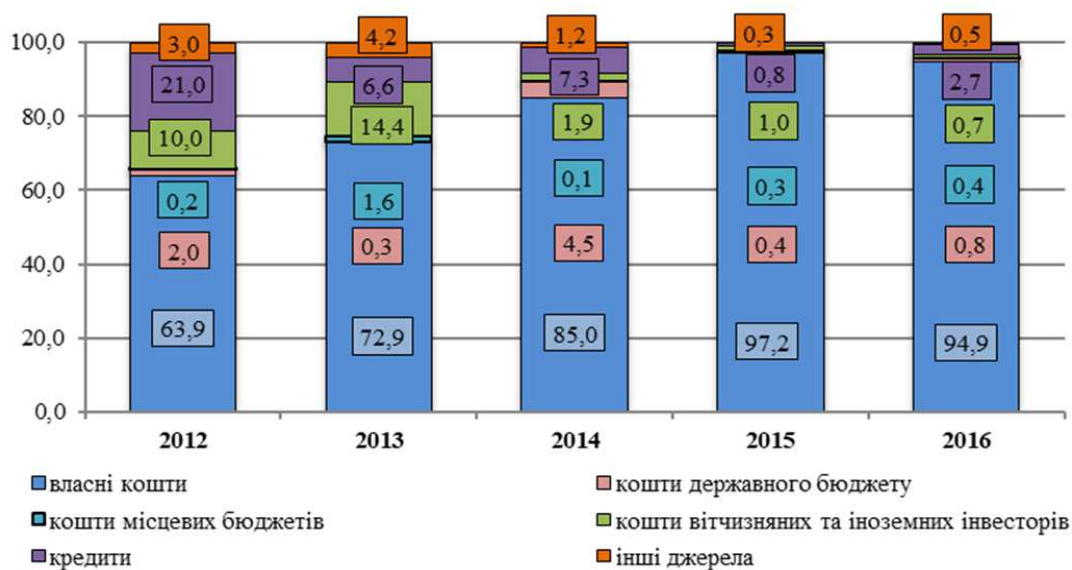

Рис. 7. Динаміка загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами у 2012–2016 рр. (%)

Джерело: [16].

У 2016 р. на інновації підприємства витратили 23 229,5 млн грн, що на 68,2 % більше, ніж у 2015 р. Частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2015 р. зросла з 80,6 до 85,3 %. Разом з тим витрати на науково-дослідні розробки (НДР) зменшилися з 14,8 % у 2015 р. до 10,6 % у 2016 р., витрати на придбання інших зовнішніх знань зменшилися з 0,6 до 0,3 % (рис. 8).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

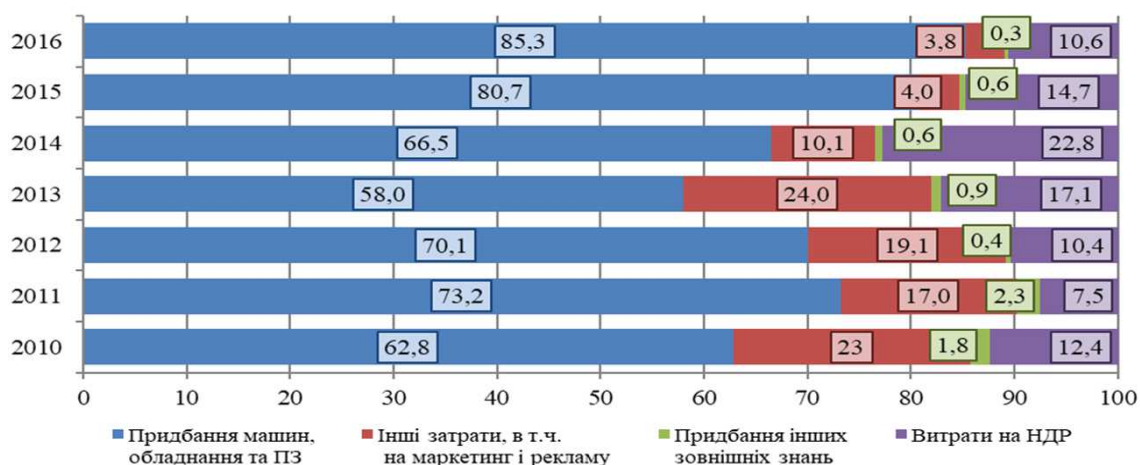

Рис. 8. Динаміка загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності за 2010-2016 рр. (%)

Джерело: [16].

Найбільша частка витрат на інноваційну діяльність припадає на металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів – 62,3 %, що становить 14 478,7 млн грн (у 2015 р. – 7901,3 млн грн). Також зросли обсяги витрат на інновації у підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – з 1540,3 млн грн у 2015 р. до 2186,5 млн грн у 2016 р. (рис. 9).

Рис. 9. Витрати на інновації за видами економічної діяльності у 2016 р., %
Джерело: [16].

Витрати на виробництво електричного устаткування зросли з 185,7 млн грн у 2015 р. до 244,4 млн грн у 2016 р., але поряд з цим витрати на виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції зменшилися з 183,8 млн грн у 2015 р. до 157,5 млн грн у 2016 р. Інноваційні витрати на виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів у 2016 р. скоротилися більш ніж 2 рази – з 1589,4 млн грн у 2015 р. до 653,4 млн грн у 2016 р.

У табл. 4 наведено дані стосовно кількості придбаних нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами за період 2010-2015 рр.

У 2015 році найбільшу кількість технологій, придбаних в Україні, мали м. Київ (243 од., або 21,5 % від загального обсягу придбаних технологій), Тернопільська (155 од., або 13,7 % від загального обсягу придбаних технологій), Харківська (144 од., або 12,7 % від загального обсягу придбаних технологій), Донецька (94 од., або 8,3 % від загального обсягу придбаних технологій), Сумська (92 од., або 8,1 % від загального обсягу придбаних технологій) області.

Таблиця 4

*Кількість придбаних нових технологій (технічних досягнень)
в Україні та за її межами за регіонами*

Регіон	Кількість придбаних нових технологій, од.											
	в Україні						за межами України					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	565	672	571	512	426	1131	142	200	168	139	117	66
АРК	3	17	1	9	–	–	2	11	8	5	–	–
Вінницька	19	5	6	11	13	35	-	5	4	4	8	-
Волинська	17	1	5	7	4	17	-	1	3	1	3	8
Дніпропетровська	11	15	33	14	15	44	2	3	8	5	12	3
Донецька	29	28	32	36	2	94	11	20	15	9	3	5
Житомирська	13	30	23	22	19	14	7	9	6	11	10	1
Закарпатська	9	4	9	6	2	4	4	5	9	-	-	2
Запорізька	11	3	9	7	15	74	-	1	1	12	12	–
Івано-Франківська	34	29	32	28	7	17	36	34	3	4	22	9
Київська	3	3	2	4	6	12	3	3	-	2	6	-
Кіровоградська	1	1	4	2	4	2	3	-	16	2	-	-
Луганська	17	18	25	10	-	19	1	3	4	11	-	-
Львівська	22	11	5	5	10	81	7	-	9	16	4	8
Миколаївська	1	3	4	16	88	13	1	1	-	1	-	-
Одеська	2	2	58	-	7	12	1	3	3	-	-	-
Полтавська	17	7	7	16	12	31	3	2	3	7	3	-
Рівненська	25	10	18	23	6	7	8	8	13	7	-	4
Сумська	16	210	104	119	105	92	31	21	6	16	8	7
Тернопільська	83	103	2	12	7	155	1	7	-	3	-	-
Харківська	93	82	104	82	50	144	9	24	16	4	5	4
Херсонська	-	-	29	18	13	10	-	-	-	4	4	2
Хмельницька	-	1	-	-	-	3	-	1	1	-	-	-
Черкаська	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	11	11	7	6	10	5	1	-	26	-	-	-
Чернігівська	-	-	1	6	2	2	1	2	1	2	1	-
м. Київ	125	77	50	53	34	243	10	36	13	13	16	13
м. Севастополь	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: [9-15].

Регіонами, які характеризувались найменшою кількістю придбаних нових технологій, були Закарпатська (4 од.), Хмельницька (3 од.), Чернігівська (2 од.) та Черкаська (1 од.) області. Відсоткове значення їхніх показників становило 0,4–0,1 % від загального обсягу придбаних технологій або технічних досягнень.

У 2014 році на перших місцях за кількістю придбаних інновацій були Сумська (105 од., або 24,6 % від загального обсягу придбаних технологій), Миколаївська (88 од., або 20,7 % від загального обсягу придбаних технологій), Харківська (50 од., або 11,7 % від загального обсягу придбаних технологій) області, м. Київ (34 од., або 8,0 % від загального обсягу придбаних технологій). Найгірші показники в цей період спостерігалися в Донецькій, Закарпатській та Чернігівській областях.

У 2010 році лідерами у рейтингу за досліджуванним показником були м. Київ, Харківська та Тернопільська області – 125, 93 та 83 од. відповідно. Найменші обсяги придбаних технологій мали Одеська – 2 од., Кіровоградська та Миколаївська області – по 1 од.

За межами України у 2015 році всього було придбано 66 технологій (майже у 32 рази менше порівняно з 2014 роком), з них: м. Київ – 13, Івано-Франківська область – 9, Волинська, Львівська області – по 8, Сумська – 7, Донецька – 5, Рівненська та Харківська – по 4, Дніпропетровська – 3, Закарпатська, Херсонська – по 2, Житомирська – 1.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У 2014 році загальний обсяг придбаних інноваційних досягнень становив 117 од. Найбільшу питому вагу мали Івано-Франківська (18,8 %), Дніпропетровська (10,3 %), Запорізька (10,3 %) області та м. Київ (13,7 %). Питома вага інших регіонів, які купували нові технології, коливалась від 8,5 до 0,9 %.

У 2010 році найбільшу кількість інновацій придбали Івано-Франківська та Сумська області – відповідно 25,3 % (36 од.) та 21,8 % (31 од.) від загального обсягу.

У 2015 році кількість переданих технологій (технологічних досягнень) в Україні становила 98 одиниць, серед яких: 19 од. – Дніпропетровська область, по 1 одиниці – Луганська й Рівненська області, 57 одиниць – Тернопільська область, 12 одиниць – Харківська область та 8 одиниць – м. Київ (табл. 5).

За межі України було передано 20 одиниць нових технологій (технологічних досягнень), з яких 18 одиниць – Дніпропетровська область та 2 одиниці Харківська область.

Таблиця 5

Кількість переданих нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами

Регіон	Кількість переданих нових технологій, од.											
	в Україні						за межами України					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	3	40	22	25	28	98	2	3	7	8	8	20
АРК	–	7	2	–	–	–	–	2	–	–	–	–
Вінницька	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	–	4	–	–	–	19	–	–	3	–	–	18
Донецька	–	–	1	–	–	–	–	–	–	2	–	–
Житомирська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Закарпатська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Запорізька	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Івано-Франківська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Київська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Кіровоградська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Луганська	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Львівська	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	3	–
Миколаївська	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Одеська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Полтавська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Сумська	–	–	1	–	1	–	1	–	–	–	–	–
Тернопільська	–	–	–	–	–	57	–	1	–	–	–	–
Харківська	–	21	17	23	27	12	–	–	–	6	5	2
Херсонська	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хмельницька	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Черкаська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м. Київ	2	6	1	2	–	8	1	–	3	–	–	–
м. Севастополь	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Джерело: [9-15].

В умовах євроінтеграційного курсу країни та децентралізації владних повноважень головною задачею регіональної політики державних органів щодо розвитку інвестиційного процесу є створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення вітчизняних і іноземних інвестицій у пріоритетні галузі економіки регіону завдяки удосконаленню інституціональної складової, створення сприятливих умов для найбільш ефективних інвестиційних проектів, розвитку інфраструктури з обслуговуванням суб'єктів інвестиційної діяльності, забезпечення безпеки діяльності підприємницьких структур на території регіону.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Проаналізуємо сучасний стан та тенденції інвестиційного розвитку регіонів України. У табл. 6 наведено динаміку капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу населення.

Таблиця 6

Динаміка капітальних інвестицій за 2010–2016 рр.

Регіон	Капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн							Ранг 2016	Ранг 2015	Ранг 2010	Зміни в рейтингу	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016				2016/ 2015	2016/ 2010
Україна	4164,9	5586,3	6343,4	5815,2	5122,9	6399,9	7673,9	–	–	–	–	–
АРК	3541,7	8652,4	9375,3	7894,7	–	–	–	–	–	9	–	–
Вінницька	2163,0	3116,0	3587,4	3781,6	3530,5	4610,2	4896,6	14	10	17	-4	+3
Волинська	1708,5	2489,5	3139,5	3205,6	3261,2	5929,3	5760,5	12	5	25	-7	+13
Дніпропетровська	4791,6	6651,2	6798,9	6457,8	6204,0	7944,9	9510,2	3	3	3	0	0
Донецька	3379,3	6084,2	7248,4	6421,5	3054,0	1945,6	2540,2	24	24	11	0	-13
Житомирська	1567,5	1973,4	2274,4	2373,0	2305,5	3229,0	4158,2	19	20	27	+1	+8
Закарпатська	1773,9	2449,0	2189,2	2111,9	2101,9	3007,0	2962,7	22	22	22	0	0
Запорізька	4410,3	3718,1	4030,0	3842,7	3974,1	4431,1	5838,8	10	11	4	+1	-6
Івано-Франківська	3178,7	3090,5	3749,0	3478,3	4956,1	6964,6	4761,7	16	4	12	-12	-4
Київська	6611,5	10318,1	11875,7	12046,9	11415,8	14121,6	17977,4	2	2	2	0	0
Кіровоградська	2107,2	3994,0	4611,3	3273,1	3193,6	4180,6	6386,9	8	13	18	+5	+10
Луганська	2458,2	3064,8	3638,3	5067,9	2347,0	932,9	1325,5	25	25	14	0	-11
Львівська	3491,9	4798,6	4429,5	3893,7	3792,1	5317,1	6746,0	7	7	10	0	+3
Миколаївська	3729,6	3642,2	3996,3	4280,2	3235,5	5161,2	7927,2	4	9	8	+5	+4
Одеська	4087,7	3931,7	6145,7	4978,3	3924,4	4190,7	6304,5	9	12	7	+3	-2
Полтавська	4233,0	5329,8	6975,8	6553,2	6106,2	5805,8	7717,8	5	6	5	+1	0
Рівненська	1683,0	2226,7	2400,1	2452,7	2420,0	3735,0	3519,8	21	15	26	-6	+5
Сумська	1878,3	2617,0	2506,3	2395,7	2485,0	3281,8	4688,3	17	19	21	+2	+4
Тернопільська	1974,2	2339,4	3137,6	2776,1	2424,2	3595,3	4247,6	18	17	19	-1	+1
Харківська	2935,9	4769,5	5410,8	3409,9	2954,6	4151,1	5827,2	11	14	13	+3	+2
Херсонська	1735,5	2478,8	2256,6	1978,4	2065,9	2921,4	4100,2	20	23	23	+3	+3
Хмельницька	2220,7	2686,2	2655,7	2782,5	3134,7	5259,5	6815,9	6	8	15	+2	+9
Черкаська	2200,5	2524,3	2978,4	2707,3	2604,9	3606,6	4966,4	13	16	16	+3	+3
Чернівецька	1902,4	1989,9	2468,5	2494,9	1861,6	3075,6	2698,9	23	21	20	-2	-3
Чернігівська	1726,2	2209,6	2547,3	2671,8	2490,0	3407,8	4830,8	15	18	24	+3	+9
м. Київ	19530,3	25725,9	28552,9	24975,3	23910,0	30861,2	33674,5	1	1	1	0	0
м. Севастополь	4115,8	4577,1	5532,0	6275,3	–	–	–	–	–	6	–	–
Максимальне	19530,3	25725,9	28552,9	24975,3	23910,0	30861,2	33674,5	–	–	–	–	–
Мінімальне	1567,5	1973,4	2189,2	1978,4	1861,6	932,9	4896,6	–	–	–	–	–

Джерело: [1-7].

У період 2010-2016 рр. незмінними регіонами-лідерами за досліджуваним показником були м. Київ (33 674,5 грн), Київська (17 977,4 грн) та Дніпропетровська (9 510,2 грн) області – відповідно 1-е, 2-е, 3-є місця. Наступними у рейтингу 2016 року зафіксовано Миколаївську (7927,2 грн) та Полтавську (7717,8 грн) області.

У 2015–2016 рр. найнижчі показники капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу населення мали Донецька (2540,2 грн) та Луганська (1325,5 грн) області (24-е та 25-е місця відповідно).

У 2016 році максимальне значення показника капітальних інвестицій (на 1 особу) перевищувало мінімальне значення у 3,7 раза, а якщо враховувати столицю, то майже у 7 разів. А кількість регіонів, які мали нижчі показники в порівнянні із середньодержавним, перевищувала 83 %.

Негативну динаміку у 2016 р. відносно 2010 р. мали Донецька (-13 позицій), Запорізька (-6 позицій), Івано-Франківська (-4 позиції), Луганська (-11 позицій), Одеська (-2 позиції) та Чернівецька (-3 позиції) області. Інші області або мали позитивну тенденцію, або характеризувались стабільною ситуацією. Значно покращили свої показники: Волинська (+13 позицій), Кіровоградська (+10 позицій), Хмельницька та Чернігівська (по +9 позицій) області.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Значні коливання досліджуваного показника у 2015-2016 рр. мали:

- позитивні – Кіровоградська, Миколаївська (по +5 позицій) області;
- негативні – Івано-Франківська (-12 позицій), Волинська (-7 позицій), Рівненська (-6 позицій) області.

Графік територіальної зосередженості капітальних інвестицій за 2016 рік зображено на рис. 10.

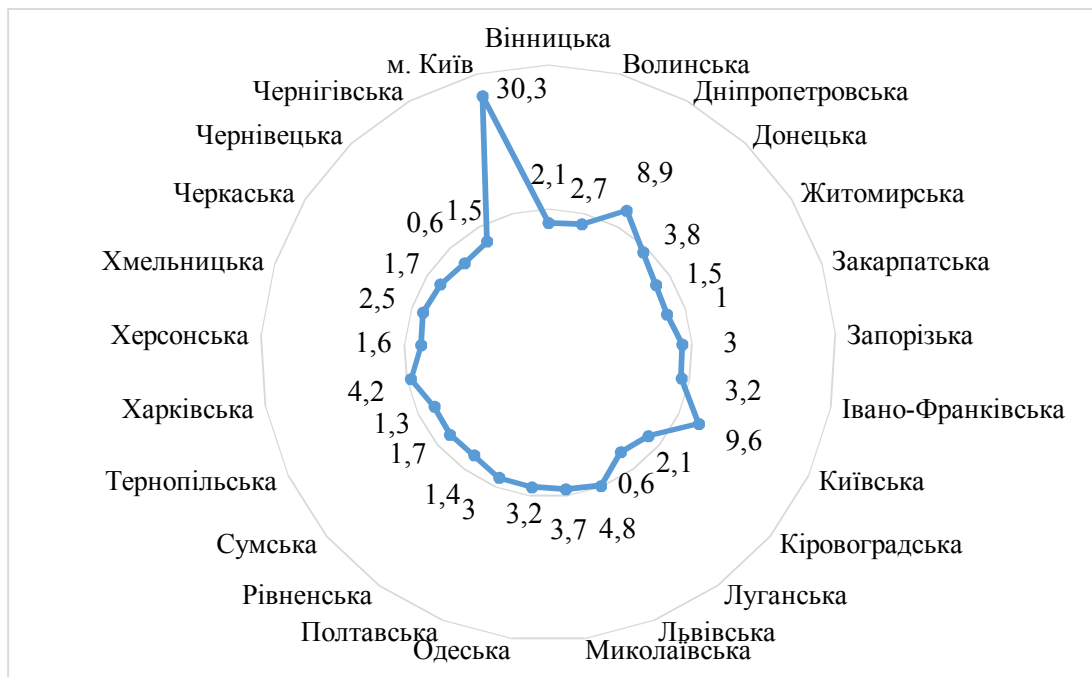

Рис. 10. Територіальна зосередженість капітальних інвестицій, 2016 р.

Джерело: [1-7].

У 2016 році позитивну динаміку індексу капітальних інвестицій (у % до попереднього року) мали Вінницька (102,5), Дніпропетровська (115,5), Донецька (145,1), Житомирська (127,5), Івано-Франківська (131,3), Київська (124,8), Кіровоградська (147,0), Луганська (146,4), Львівська (130,7), Миколаївська (147,6), Одеська (163,4), Полтавська (132,2), Сумська (135,4), Тернопільська (117,2), Харківська (135,9), Херсонська (135,8), Хмельницька (123,4), Черкаська (135,0), Чернігівська (132,5) області та м. Київ (10,5). Усі інші області характеризувались негативною тенденцією (табл. 7).

Таблиця 7

Індекси капітальних інвестицій

Регіон	% до попереднього року						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	99,4	114,2	108,3	92,1	75,9	98,3	118,0
АР Крим	117,2	256,0	109,1	69,0	–	–	–
Вінницька	137,9	127,6	101,2	113,0	77,7	102,5	102,5
Волинська	70,0	124,5	121,7	94,0	89,5	137,7	97,5
Дніпропетровська	96,8	122,1	94,0	93,8	80,2	98,2	115,5
Донецька	87,1	153,3	112,6	79,6	44,0	41,1	145,1
Житомирська	133,5	88,7	110,3	105,3	79,6	110,5	127,5
Закарпатська	109,8	133,7	81,8	87,1	94,6	114,1	93,5
Запорізька	162,2	70,4	101,9	95,9	89,8	84,9	131,3
Івано-Франківська	116,8	87,6	114,3	87,6	126,9	110,2	65,3
Київська	109,4	130,8	118,3	96,0	80,0	99,0	124,8
Кіровоградська	90,8	144,2	122,1	68,2	78,9	101,6	147,0
Луганська	109,5	114,3	124,3	142,6	39,2	26,1	146,4

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл. 7

1	2	3	4	5	6	7	8
Львівська	119,0	120,3	86,8	81,4	88,5	106,5	130,7
Миколаївська	95,0	87,8	102,7	105,2	67,4	126,1	147,6
Одеська	81,9	81,8	153,8	80,6	67,3	79,6	163,4
Полтавська	96,4	102,3	143,2	80,0	86,1	70,0	132,2
Рівненська	85,1	117,2	106,0	93,6	80,7	126,9	91,2
Сумська	101,1	113,3	102,1	90,1	89,1	103,2	135,4
Тернопільська	144,4	112,2	122,1	85,4	71,7	115,2	117,2
Харківська	86,1	144,3	111,3	59,6	76,9	109,6	135,9
Херсонська	79,1	129,3	88,0	81,9	86,1	119,4	135,8
Хмельницька	81,7	105,6	92,8	93,6	102,6	136,5	123,4
Черкаська	93,6	97,4	118,2	88,0	80,3	111,1	135,0
Чернівецька	67,2	95,5	111,9	96,4	63,9	132,4	85,9
Чернігівська	110,0	117,8	108,2	101,0	78,5	112,0	132,5
м. Київ	93,7	108,1	103,0	95,2	83,3	108,8	107,5
м. Севастополь	107,0	90,3	112,0	108,3	–	–	–
Максимальне	162,2	256,0	153,8	142,6	126,9	137,7	163,4
Мінімальне	67,2	70,4	81,8	59,6	39,2	26,1	65,3

Джерело: [1-7].

Динаміку прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наведено в табл. 8.

Таблиця 8

*Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)
на одну особу населення за регіонами України*

Регіон	Обсяги прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1 особу населення, дол. США							Ранг 2010	Ранг 2015	Ранг 2016	Зміни в рейтингу	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016				2016/2010	2016/2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	1013,2	1087,2	1171,0	1249,8	950,8	847,2	886,0	–	–	–	–	–
АР Крим	403,1	588,1	675,1	–	–	–	–	9	–	–	–	–
Вінницька	125,3	138,9	152,9	191,5	138,8	117,4	113,1	23	21	22	+1	-1
Волинська	211,4	281,5	367,0	328,8	260,9	237,6	225,9	18	13	14	+4	-1
Дніпропетровська	3177,2	3062,5	2984,3	2703,5	1760,3	1229,1	1074,7	2	2	2	0	0
Донецька	975,7	808,1	815,0	871,7	539,0	409,5	385,0	4	9	9	-5	0
Житомирська	176,6	239,8	264,9	286,5	206,2	177,8	178,8	19	18	17	+2	+1
Закарпатська	293,1	279,6	325,1	349,2	266,2	248,1	252,9	14	12	12	+2	0
Запорізька	500,0	522,1	574,8	604,2	476,5	388,1	372,3	6	10	10	-4	0
Івано-Франківська	357,7	453,1	466,4	590,0	671,1	606,4	593,6	11	5	6	+5	-1
Київська	918,5	1001,2	1048,5	1135,9	1016,7	923,8	869,7	5	3	3	+2	0
Кіровоградська	51,7	59,5	91,6	149,4	72,2	54,1	61,3	27	24	24	+3	0
Луганська	274,1	313,2	347,6	368,4	259,9	201,0	172,6	15	14	18	-3	-4
Львівська	469,3	515,1	521,6	547,2	475,3	437,3	434,5	7	8	8	-1	0
Миколаївська	139,5	129,1	208,2	241,7	196,4	183,4	197,5	21	16	15	+6	+1
Одеська	465,5	513,4	684,3	701,0	599,7	558,3	560,0	8	7	7	+1	0
Полтавська	370,4	475,5	643,3	731,6	718,9	696,4	704,4	10	4	4	+6	0
Рівненська	240,5	255,3	240,7	252,9	209,3	172,0	157,0	16	19	20	-4	-1
Сумська	308,8	313,3	337,4	372,1	233,8	178,3	171,8	13	17	19	-6	-2
Тернопільська	55,2	57,4	59,4	64,3	52,2	46,2	45,8	26	25	25	+1	0
Харківська	989,2	1029,7	797,1	782,3	635,9	573,8	606,1	3	6	5	-2	+1
Херсонська	170,3	173,9	233,0	256,2	194,8	198,3	191,6	20	15	16	+4	-1
Хмельницька	137,9	141,4	156,1	171,7	145,3	127,9	124,5	22	20	21	+1	-1
Черкаська	224,9	223,6	695,2	704,3	409,6	279,8	271,5	17	11	11	+6	0
Чернівецька	68,7	68,7	71,1	88,6	75,8	65,2	63,4	25	23	23	+2	0
Чернігівська	86,7	93,0	97,7	120,7	94,8	88,4	233,7	24	22	13	+11	+9
м. Київ	6731,1	7788,0	8606,9	9172,3	7086,9	6756,3	7468,8	1	1	1	0	0

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл. 8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
м. Севастополь	356,9	388,7	401,8	–	–	–	–	12	–	–	–	–
Максимальне	6731,1	7788,0	8606,9	9172,3	7086,9	6756,3	7468,8	–	–	–	–	–
Мінімальне	51,7	57,4	59,4	64,3	52,2	46,2	45,8	–	–	–	–	–

Джерело: [1-7].

Регіонами-лідерами за цим показником у 2016 році були: м. Київ (7468,8 дол. США), Дніпропетровська (1074,7 дол. США), Київська (869,7 дол. США), Полтавська (704,4 дол. США), Харківська (606,1 дол. США) області.

Регіонами, які посідали останні позиції в рейтингу за показником обсягу прямих іноземних інвестицій, були Кіровоградська (61,3 дол. США), Чернівецька (63,4 дол. США) та Тернопільська (45,8 дол. США) області.

У 2016 році в порівнянні з 2010 роком покращили свої показники Миколаївська, Полтавська, Черкаська (по +6 позицій), Івано-Франківська (+5 позицій), а погіршилась ситуація в Сумській (-6 позицій) та Донецькій (-5 позицій) областях. В інших областях спостерігались незначні коливання, що становили 1-4 позицій.

Загалом по Україні прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) зменшились з 1013,2 дол. США на 1 особу (2010 р.) до 886,0 дол. на 1 особу (2016 р.), що становить більше 12,5 %.

Темпи зростання (зменшення) обсягів прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) представлено в табл. 9.

Таблиця 9

Темпи зростання (зменшення) обсягів прямих іноземних інвестицій
(акціонерного капіталу), 2010-2016 рр.

Регіон	% до попереднього року						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	116,2	106,9	107,4	103,9	75,8	88,8	104,2
АРК	114,1	145,8	114,8	–	–	–	–
Вінницька	111,2	110,3	109,6	124,7	72,1	84,2	95,8
Волинська	65,8	133,3	130,6	89,7	79,5	91,1	95,0
Дніпропетровська	123,3	95,9	97,0	90,2	64,8	69,4	86,8
Донецька	116,4	82,2	100,2	106,2	61,3	75,3	93,4
Житомирська	109,7	135,1	110,0	107,7	71,6	85,7	99,9
Закарпатська	100,2	95,6	116,6	107,7	76,4	93,3	101,9
Запорізька	104,2	103,8	109,6	104,6	78,4	80,9	95,2
Івано-Франківська	80,1	126,6	103,0	126,6	113,8	90,4	97,8
Київська	105,8	108,9	104,9	108,5	89,7	91,0	94,3
Кіровоградська	74,7	114,2	152,7	161,9	48,0	74,3	112,6
Луганська	108,7	113,3	110,1	105,2	70,0	76,8	85,4
Львівська	104,9	109,6	101,2	104,8	86,8	91,9	99,3
Миколаївська	101,7	92,1	160,6	115,6	80,9	93,0	107,0
Одеська	106,3	110,2	133,5	102,6	85,6	93,0	100,1
Полтавська	122,3	127,4	134,4	113,0	97,6	96,2	100,4
Рівненська	100,6	93,8	107,1	105,3	82,9	82,3	91,3
Сумська	147,7	100,6	106,8	109,4	62,3	75,6	95,5
Тернопільська	89,9	103,6	103,3	107,9	81,0	88,1	98,6
Харківська	130,4	103,6	77,3	98,0	81,1	89,9	105,0
Херсонська	103,3	101,6	133,4	109,4	75,7	101,3	96,0
Хмельницька	83,3	102,1	109,8	109,4	84,2	87,5	96,8
Черкаська	130,1	98,7	308,9	100,6	57,8	67,8	96,2
Чернівецька	100,2	99,99	103,8	124,8	85,6	86,1	97,2
Чернігівська	106,9	106,3	104,1	122,3	77,7	92,3	261,5
м. Київ	117,7	116,3	111,4	107,6	77,9	96,0	111,3
м. Севастополь	96,3	109,0	103,7	–	–	–	–

Джерело: [1-7].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

За показником обсягу прямих іноземних інвестицій у 2016 році вдалось утримати позиції 2015 року або дещо їх покращити таким областям (% до попереднього року): Закарпатській (101,9), Кіровоградській (112,6), Миколаївській (107,0), Одеській (100,1), Полтавській (100,4), Харківській (105,0) областям та м. Києву (11,3) і безперечним лідером була Чернігівська область зі значними темпами зростання у 261,5 %.

Висновки і пропозиції. Регіональна інноваційно-інвестиційна політика як невід'ємний елемент загальної економічної політики потребує активізації й адаптації до нинішніх умов державотворення. Сучасна система регіонального управління характеризується відсутністю чіткого механізму забезпечення реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах. В інвестиційній сфері негативну роль відіграє розпливчастість, концептуальна слабкість державних засобів залучення інвестицій.

В умовах падіння економічних показників гостра конкурентна боротьба диктує необхідність активізації інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств як домінуючої складової модернізації продуктивних сил регіонів, найбільш ефективного способу підвищення їхньої конкурентоспроможності та подальшого розвитку на інтенсивній основі.

Список використаних джерел

1. Капітальні інвестиції в Україні за 2010 рік: статистичний бюлетень. Київ: Державний комітет статистики України, 2010. 44 с.
2. Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік: статистичний бюлетень. Київ: Державний комітет статистики України, 2011. 44 с.
3. Капітальні інвестиції в Україні за 2012 рік: статистичний бюлетень. Київ: Державний комітет статистики України, 2012. 38 с.
4. Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік: статистичний бюлетень. Київ: Державний комітет статистики України, 2013. 43 с.
5. Капітальні інвестиції в Україні за 2014 рік: статистичний бюлетень / відп. за вип. І. С. Петренко. Київ: Державний комітет статистики України, 2014. 43 с.
6. Капітальні інвестиції в Україні за 2015 рік: статистичний бюлетень / відп. за вип. І. С. Петренко. Київ: Державний комітет статистики України, 2015. 41 с.
7. Капітальні інвестиції в Україні за 2016 рік: статистичний бюлетень / відп. за вип. І. С. Петренко. Київ: Державний комітет статистики України, 2016. 42 с.
8. Карпінський Б. А., Васильків І. М., Шевців А. Б. Знанне економіка та сталий розвиток: моделювання та порівняння. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.4. С. 223–234.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Калачова. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. 282 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Калачова. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. 305 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. І. В. Калачова. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2013. 287 с.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2014. 314 с.
13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2015. 255 с.
14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2016. 257 с.
15. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2017. 141 с.
16. Офіційний сайт Державного агентства з питань електронного урядування України. URL: www.dkni.gov.ua.
17. European Innovation Scoreboard 2017. URL: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829>.

References

1. *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2010 rik: statystychnyi biuletyn [Capital investment in Ukraine for 2010: statistical bulletin]* (2010). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].

2. *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2011 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2011: statistical bulletin]* (2011). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
3. *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2012 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2012: statistical bulletin]* (2012). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
4. *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2013 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2013: statistical bulletin]* (2013). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
5. Petrenko, I. S. (Ed.) (2014). *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2014 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2014: statistical bulletin]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
6. Petrenko, I. S. (Ed.) (2015). *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2015 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2015: statistical bulletin]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
7. Petrenko, I. S. (Ed.) (2016). *Kapitalni investytsii v Ukraini za 2016 rik: statystychnyi biuleten [Capital investment in Ukraine for 2016: statistical bulletin]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
8. Karpinskyi, B. A., Vasylykiv I. M., Shevtsiv A. B. (2015). *Znannieva ekonomika ta stalyy rozvytok: modeliuvannya ta porivniannya [Knowledge Economy and Sustainable Development: Modeling and Comparison]*. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Bulletin of NLTU of Ukraine*, 25.4, 223–234 [in Ukrainian].
9. Kalachova, I. V. (2011). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
10. Kalachova, I. V. (2012). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
11. Kalachova, I. V. (2013). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
12. Karmazina, O. O. (2014). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
13. Karmazina, O. O. (2015). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
14. Karmazina, O. O. (2016). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
15. Karmazina, O. O. (2017). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovation activity in Ukraine: statistical collection]*. Kyiv: DP «Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy» [in Ukrainian].
16. *Ofitsiyniy sait Derzhavnoho ahentstva z pytan elektronnoho uriaduvannya Ukrainy [Official website of the State Agency for Electronic Government of Ukraine]*. Retrieved from www.dkni.gov.ua.
17. *European Innovation Scoreboard 2017*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829>.

Попело Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Попело Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Popelo Olha – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4581-5129

Researcher ID: I-8572-2016

УДК 008:338.49/332.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-130-136

Альона Ревко

**КУЛЬТУРНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК БАЗИС РОЗВИТКУ
СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Алена Ревко

**КУЛЬТУРНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАК БАЗИС РАЗВИТИЯ
СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ПРОСТРАНСТВА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ
В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Alona Revko

**CULTURAL INFRASTRUCTURE AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT
OF SOCIO-HUMANITARIAN SPACE IN REGIONS OF UKRAINE
IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION ECONOMY**

Стаття присвячена дослідженню культури як детермінанти формування якісного рівня життя населення регіону. Визначено основні складові культурної інфраструктури, які впливають на формування соціогуманітарного простору та розвиток соціальної інфраструктури регіону. Проведено порівняльний аналіз динаміки чисельності закладів культури України та Польщі. Встановлено, що клубні заклади культури є осередками культурно-освітнього призначення та здійснюють значний вплив на становлення громадянського суспільства. Доведено, що ступінь участі в культурній інфраструктурі залежить від фінансової спроможності домогосподарств та доступу до послуг культури. Визначено пріоритетні напрямками модернізації культурної інфраструктури України.

Ключові слова: культура; культурна інфраструктура; соціальна інфраструктура; соціогуманітарний простір; клубні заклади.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Статья посвящена исследованию культуры как детерминанты формирования качественного уровня жизни населения региона. Определены основные составляющие культурной инфраструктуры, влияющих на формирование социокультурного пространства и развитие социальной инфраструктуры региона. Проведен сравнительный анализ динамики численности учреждений культуры Украины и Польши. Установлено, что клубные учреждения культуры являются культурно-образовательными центрами и осуществляют значительное влияние на становление гражданского общества. Доказано, что степень участия в культурной инфраструктуре зависит от финансовых возможностей домохозяйств и доступа к услугам культуры. Определены приоритетные направления модернизации культурной инфраструктуры Украины.

Ключевые слова: культура; культурная инфраструктура; социальная инфраструктура; социокультурное пространство; клубные учреждения.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 8.

The article is devoted to study the culture as determinants of the formation of a quality standard of living in the region. The main components of the cultural infrastructure that influence the formation of the socio-humanitarian space and the development of the social infrastructure of the region are determined. A comparative analysis of the dynamics of the number of cultural institutions in Ukraine and Poland has been conducted. It has been established that cultural institutions are centres of cultural and educational purposes and have a significant influence on the formation of civil society. It is proved that the degree of participation in the cultural infrastructure depends on the financial capacity of households and access to cultural services. The priority directions of modernization of cultural infrastructure in Ukraine are determined.

Keywords: culture; cultural infrastructure; social infrastructure; socio-humanitarian space; club institutions.

Fig.: 3. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: R1; O15; Z1

Постановка проблеми. Культура, спрямована на потреби громадян, відіграє важливу роль у формуванні людського потенціалу та якості життя населення. Грамотно запрограмована діяльність культурної інфраструктури підвищує міжособистісні відносини, протидіє соціальному виключенню, стимулює інтеграцію та співпрацю різних груп та середовищ. Крім того, культура формує компетенції, необхідні в сучасному світі, пов'язані з підприємництвом, розвитком креативності та інновацій, які є основою сучасної економіки.

В умовах трансформаційної економіки дуже важливими виступають такі проблеми функціонування культури регіону, як підсистеми соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору: низький рівень привабливості та доступності (рівень сформованості з погляду здатності надання якісних культурних послуг та формування привабливого для споживачів культурного продукту), інноваційно-інвестиційна привабливість (культурний потенціал території, наявність культурних цінностей та можливості їх використання) та недостатня соціально-культурна активність населення [1, с. 248].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування та модернізації культурної інфраструктури соціогуманітарного простору присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: М. Бутка [2], Д. Вишковської [4], А. Голебовської [4], Л. Ковальської [3], Л. Купця [4], В. Новікової [1], Т. Пепи [5], І. Прокопа [6] та інших. Незважаючи на достатню кількість наукових публікацій з цієї теми, усе ще залишається багато не вирішених питань у сфері культурної інфраструктури, зокрема, щодо питань раціонального розміщення в просторі закладів культури, яке забезпечує необхідний та максимально можливий рівень їх доступності для населення.

Мета статті. Головною метою цієї публікації є дослідження структурно-динамічних характеристик культурної інфраструктури як базису розвитку соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіонів України та Польщі в умовах трансформаційної економіки та їх вплив на соціально-економічний розвиток просторових координат.

Виклад основного матеріалу. Детермінантою функціонування соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору є всебічний розвиток людини шляхом формування комплексу життєвих благ, необхідних для її розширеного відтворення. Наука, освіта і виховання, культура і мистецтво, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та рекреація є складовими соціальної інфраструктури. Її заклади й інституції характеризуються відмінними диференційованими властивостями [2, с. 30].

Одним із головних компонентів соціальної інфраструктури, що впливає на формування та розвиток людського потенціалу, є культурна інфраструктура, яка характеризується станом розвитку культури в країні, менталітетом та поглядами населення, культурною інтеграцією різних груп населення. Культурні потреби є невід'ємною частиною життя кожної людської спільноти. Вони формуються й розвиваються під впливом свідомої діяльності.

До основних складових культурної інфраструктури, які впливають на формування соціогуманітарного простору та розвиток соціальної інфраструктури загалом, слід віднести: бібліотеки, клубні заклади, театри, концертні організації, музеї, мистецькі та спортивні школи, демонстратори фільмів (рис. 1). Взаємодія окремих компонентів культурної інфраструктури залежить переважно від їхнього характеру, простору обслуговування та рівня доступності.

Рис. 1. Складові культурної інфраструктури соціогуманітарного простору
Джерело: розроблено автором.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

На ступінь задоволення культурних потреб впливає багато факторів: ступінь економічного розвитку регіону, кількість та забезпеченість культурних закладів, а також наявний попит на культурні товари та послуги.

Динаміка чисельності закладів культурної інфраструктури України представлена в табл. 1. Зміна чисельності закладів культури України впродовж 2000-2017 рр. мала негативну тенденцію. Спостерігається значне (майже на 20 %) зменшення кількості бібліотек з 20,7 тис. од. у 2000 році до 16,8 тис. од. у 2017 році. Дещо краща ситуація склалася з музеями, підтвердженням цього є те, що кількість музеїв в Україні збільшилась із 378 од. у 2000 р. до 574 од. у 2017 р.

Таблиця 1

Динаміка закладів культурної інфраструктури України протягом 2000–2017 рр.

Показник	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Кількість бібліотек, тис. од.	20,7	19,8	18,6	17,3	17,0	16,8
Кількість клубних закладів, тис. од.	20,4	19,1	17,9	17,2	17,1	17,1
Кількість театрів, од.	131	135	128	113	112	113
Кількість концертних організацій, од.	61	78	76	73	76	76
Кількість музеїв, од.	378	437	511	564	576	574
Кількість мистецьких шкіл, од.	1482	1472	1399	1295	1296	1302
Кількість спортивних шкіл, од.	-	-	1648	1397	1327	1315
Кількість демонстраторів фільмів, од.	6900	3300	2196	1118	-	-

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розроблено автором на підставі даних Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>.

У 2017 році відносно 2000 року спостерігається негативна тенденція зменшення клубних закладів в Україні на 17 %, або на 3,3 тис. од.

Динаміка чисельності закладів культурної інфраструктури Польщі представлена в табл. 2. Зміна чисельності закладів культури Польщі впродовж 2000-2017 рр. мала позитивну тенденцію, на відміну від України. Спостерігається збільшення кількості майже всіх закладів культурної інфраструктури. Зокрема, кількість спортивних шкіл збільшилась майже на 50 %. Дещо гірша ситуація склалася з мистецькими школами, підтвердженням цього є зменшення кількості мистецьких шкіл з 521 од. у 2000 році до 497 од. у 2017 році (що становило менше ніж 5 %).

Таблиця 2

Динаміка закладів культурної інфраструктури Польщі протягом 2000–2017 рр.

Показник	2005	2010	2015	2016	2017
Кількість бібліотек, тис. од.	8,6	8,3	9,7	9,6	9,5
Кількість клубних закладів, тис. од.	3,9	-	4,1	4,2	4,2
Кількість театрів, од.	-	183	177	182	187
Кількість концертних організацій, од.	-	41	41	41	43
Кількість музеїв, од.	690	782	926	945	949
Кількість мистецьких шкіл, од.	521	456	490	490	497
Кількість спортивних шкіл, од.	9888	13 278	-	14 009	14 858
Кількість демонстраторів фільмів, од.	536	438	444	484	491

Джерело: розроблено автором на підставі [8].

Кількість закладів культури клубного типу України в регіональному розрізі представлена на рис. 2. Найменша кількість клубних закладів у розрахунку на 100 тис. населення в 2017 році спостерігалась у таких областях: Дніпропетровська – 18 од., Запорізька – 25 од., Харківська – 25 од. та Одеська – 31 од.

У міжнародних порівняннях, культура зазвичай характеризується показниками, що вказують на участь у ній. У 2017 році в регіонах України спостерігається наявність незначної кількості місць у клубних закладах у розрахунку на 100 мешканців. Так, тільки

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

5 мешканців із 100 можуть відвідувати клубні заклади в Дніпропетровській області, у Харківській – 7 мешканців. Найвище значення цього показника мають Хмельницька область – 23 місця, Вінницька – 21 та Житомирська – 20. Проте тільки кожен п'ятий мешканець Житомирської області мав змогу відвідувати клубні заклади в 2017 році.

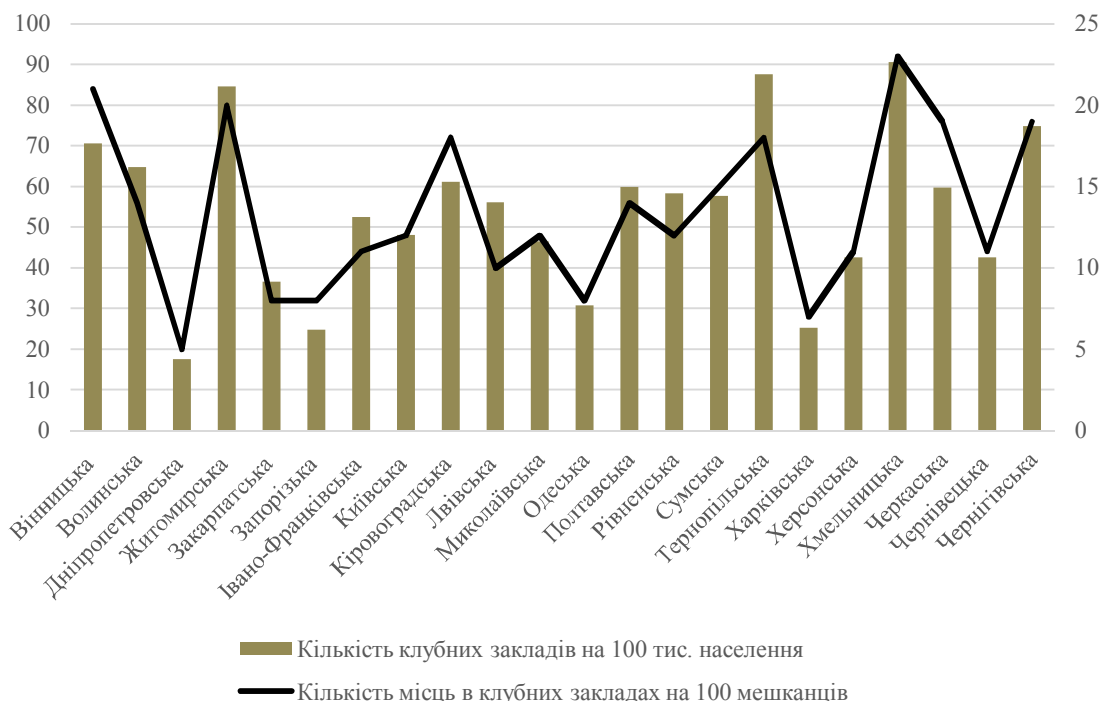

Рис. 2. Співвідношення кількості клубних закладів та місць у них у регіонах України у 2017 році

Джерело: розроблено автором на підставі [7, с. 33].

Кількість клубних закладів культури Польщі в регіональному розрізі представлена на рис. 3. У 2017 році найбільша кількість клубних закладів у розрахунку на 100 тис. населення спостерігалась у таких воєводствах Польщі, як Нижньосілезьке – 87 од., Підкарпатське – 85 од. та Люблінське – 84 од.

У порівнянні з Польщею, в Україні спостерігається значний розрив між мінімальною і максимальною кількістю клубних закладів у регіонах. Співвідношення найбільшої кількості закладів культури клубного типу у Хмельницькій області (91 од.) та найменшої в Дніпропетровській області (18 од.) становить 5:1. У Польщі це співвідношення становить 1,5:1 (у Нижньосілезькому воєводстві – 87 од. та Західнопоморському – 56 од.).

Більш того, стан багатьох клубних закладів України, особливо на локальних рівнях, залишається дуже незадовільним. Це є негативним явищем, оскільки саме клубні заклади культури є осередками культурно-освітнього призначення та здійснюють значний вплив на становлення громадянського суспільства. Вони задовольняють культурні та дозвілєві потреби населення, сприяють відродженню та популяризації культурних традицій та звичаїв. Треба зауважити, що клубні заклади культури є чи не єдиним осередком, що задовольняє культурно-дозвілєві потреби населення сільської місцевості. Тому нині є дуже важливим поєднання та узгодження дій усіх рівнів влади та громадянського суспільства на принципах синергійності для відродження та розвитку мережі клубних закладів регіонів України.

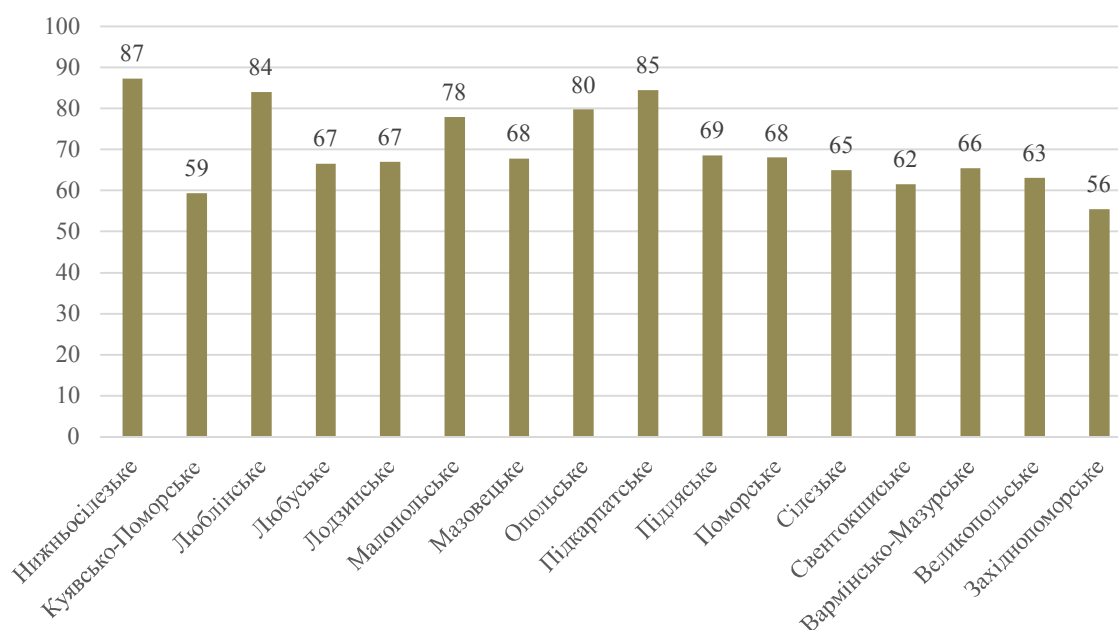

Рис. 3. Кількість клубних закладів у регіонах Польщі у 2017 році, од. на 100 тис. населення

Джерело: розроблено автором на підставі даних Головного статистичного управління Польщі. URL: <http://stat.gov.pl>.

Таким чином, до головних проблем культурної інфраструктури на сучасному етапі слід віднести такі: зменшення кількості культурних об'єктів, незадовільний стан існуючих закладів культури, а також фінансування переважно через систему місцевих бюджетів та, відповідно, їх обмеженість. Видатки на утримання установ соціально-культурної сфери становлять 45–80 % від загального обсягу видатків на потреби міст. Останнім часом відбувається систематичне недофінансування основних галузей соціально-культурного призначення.

Діяльність закладів культури має бути спрямована на максимальне задоволення потреб населення регіону. Тому дуже важливим питанням є раціональне розміщення в просторі закладів культури, яке забезпечує необхідний та максимально можливий рівень їх доступності для населення [4, с. 106].

З огляду на ступінь задоволення потреб у сфері культури, незмінно важливе значення мають рівень і якість реалізованих культурних послуг. Проте ступінь участі в культурній інфраструктурі залежить, безперечно, від фінансової спроможності домогосподарств та доступу до послуг культурної інфраструктури.

У структурі сукупних грошових витрат домогосподарств у середньому за місяць домінують витрати на продукти харчування та безалкогольні напої (у 2016 році – 24 % у Польщі та понад 50 % в Україні). Витрати на відпочинок та культуру в Польщі в 2016 році становили 7 % місячних витрат на одну особу в домогосподарствах. Слід зазначити, що у 2016 році в Україні ці витрати становили лише 2 % місячних витрат на 1 особу в домогосподарствах.

На жаль, більшість українців вважають, що визначальним чинником розвитку людського потенціалу є не стільки задоволення культурних потреб, скільки фізіологічних. Однак інвестиції в людський потенціал необхідно розглядати як витрати на підтримку та поліпшення здоров'я, високу якість освіти та підвищення рівня культури. Саме культурний аспект регіонального розвитку є частиною ширшої стратегії державної політики, спрямованої на модернізацію людського потенціалу.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження доводять, що метою модернізації культурної інфраструктури соціогуманітарного простору є створення повноцінних умов для формування та розвитку людського потенціалу завдяки рівному доступу до якісних послуг у сфері культури, розвитку мистецтва, фізичної культури, спорту, поліпшенню добробуту населення, забезпеченню можливостей для духовного розвитку населення регіону.

Крім чіткого розмежування завдань, обов'язків та відповідальності між органами центральної влади та місцевого самоврядування щодо організації культурної інфраструктури, пріоритетними напрямками модернізації культури в умовах трансформаційної економіки мають бути:

- створення нових і поліпшення доступності та якості існуючих закладів культури;
- розвиток системи забезпечення населення культурними послугами з урахуванням потреб різних груп споживачів та розвитку локалізованої системи обслуговування;
- підтримка підприємництва у сфері культурних та креативних індустрій, підвищення економічної значимості культури;
- залучення інвестицій надлокального та міжнародного значення у сфері культури;
- підтримка розвитку компетенцій та підвищення кваліфікації працівників, зайнятих у сфері культури;
- удосконалення системи фінансування культурної інфраструктури (ефективне використання коштів державного і місцевого бюджетів, коштів міжнародних фондів) та соціальної участі локальних громад.

Список використаних джерел

1. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку: колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. В. М. Новікова, д.е.н., проф. З. С. Сіройча. Вінниця; ПЛІ. Балюк І. П., 2015. 384 с.
2. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальна інфраструктура як каталізатор модернізації соціогуманітарного простору регіонів України. *Регіональна економіка*. 2017. № 4 (86). С. 28–37.
3. Ковальська, Л. Л., Салівончик О. М. Соціальна інфраструктура регіону: механізми формування та розвитку: монографія. Луцьк: Галяк Жанна Володимирівна: Волиньполіграф, 2012. 227 с.
4. Kupiec L., Gołębiowska A., Wyszowska D. *Gospodarka przestrzenna*. Tom IV. Infrastruktura społeczna. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. 246 s.
5. Пепа Т. В., Чернюк Л. Г. Інфраструктурне забезпечення соціального розвитку регіонів України (методолого-організаційний аспект): монографія. Вінниця, 2015. 280 с.
6. Прокопа І. В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку. Київ: [б.в.], 1996. 172 с.
7. Заклади культури, фізичної культури і спорту України у 2017 році: статистичний збірник / [відп. за вип. О. О. Кармазіна]. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 95 с.
8. *Kultura w 2017 r. Informacje statystyczne*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2018. 159 s.

References

1. Novikov, V. M., Siroich, Z. S. (Eds.) (2015). *Transformatsiia sotsialnoi infrastruktury v konteksti zabezpechennia humanitarnoho rozvytku [Transformation of social infrastructure in the context of ensuring humanitarian development]*. Vinnytsia, PLI. Baliuk I. P. [in Ukrainian].
2. Butko, M. P., Revko, A. M. (2017). *Sotsialna infrastruktura yak katalizator modernizatsii sotsiohumanitarnoho prostoru rehioniv Ukrainy [Social infrastructure as a catalyst for the modernization of the socio-humanitarian space of Ukraine's regions]*. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4 (86), 28–37 [in Ukrainian].
3. Kovalska, L. L., Salivonchik O. M. (2012). *Sotsialna infrastruktura rehionu: mekhanizmy formuvannia ta rozvytku [Social infrastructure of the region: mechanisms of formation and development]*. Lutsk: Hadiak Zhanna Volodymyrivna, Volynpolihraf [in Ukrainian].

4. Kupiec, L., Gołębiowska, A., Wyszowska, D. (2004). *Gospodarka przestrzenna [Spatial economy]*. Tom IV. Infrastruktura społeczna, Białystok, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku [in Poland].

5. Pepa, T. V., Cherniuk, L. H. (2015). *Infrastrukturne zabezpechennia sotsialnoho rozvytku rehioniv Ukrainy (metodoloho-orhanizatsiyni aspekt) [Infrastructure provision of social development of the regions of Ukraine (methodological and organizational aspect)]*. Vinnytsia [in Ukrainian].

6. Prokopa, I. V. (1996). *Sotsialna infrastruktura sela: formuvannia novoho mekhanizmu rozvytku [Social infrastructure of the village: the formation of a new mechanism of development]*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Karmazina, O. O. (Ed.) (2018). *Zaklady kultury, fizychnoi kultury i sportu Ukrainy u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [The institutions of culture, physical culture and sports of Ukraine in 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky [in Ukrainian].

8. *Kultura w 2017 r. [Culture in 2017]*. Informacje statystyczne (2018). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [in Poland].

Ревко Альона Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ревко Алена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Alona Revko – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: J-1377-2016

УДК 336.027:347.73

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-137-144

*Сергій Леонов, Антон Бойко, Вікторія Боженко, Ірина Лучко***РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ***Сергей Леонов, Антон Бойко, Виктория Боженко, Ирина Лучко***РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЮ) ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ, В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ***Serhii Lyeonov, Anton Boyko, Victoria Bozhenko, Iryna Luchko***THE ROLE AND VALUE OF THE NATIONAL SYSTEM OF ANTI-MONEY LAUNDERING IN THE MODERN CONDITIONS OF THE FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE**

Обґрунтовано роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. Виокремлено основні проблеми боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та встановлено актуальність цього питання в Україні. Досліджено перелік найбільш впливових організацій у сфері фінансового моніторингу та цілі їхньої діяльності. Визначено законодавчу базу в питанні протидії легалізації незаконних доходів. Розглянуто «Стратегію розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року», метою якої є законодавче, організаційне та інституційне удосконалення та забезпечення стабільного функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: легалізація доходів; фінансовий ринок; фінансові потоки; фінансова безпека; відмивання коштів.

Бібл.: 16.

Рассмотрены роль и значение национальной системы противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, в современных условиях развития финансового рынка Украины. Выделены основные проблемы легализации доходов, полученных преступным путем и установлено актуальность этой проблемы в Украине. Исследована перечень наиболее влиятельных организаций в сфере финансового мониторинга и цели их деятельности. Определена законодательная база в вопросе противодействия легализации незаконных доходов. Рассмотрена «Стратегия развития системы предотвращения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансирования терроризма и финансирования распространения оружия массового уничтожения на период до 2020 года», целью которой является законодательное, организационное и институциональное совершенствование и обеспечение стабильного функционирования национальной системы предотвращения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: легализация доходов; финансовый рынок; финансовые потоки; финансовая безопасность; отмывания средств.

Библ.: 16.

The role and significance of the national system of anti-money laundering in the current conditions of financial market development in Ukraine are considered. The main problems of anti-money laundering and the relevance of this problem in Ukraine are identified. The list of the most influential organizations in the field of financial monitoring and the purpose of their activity is explored. Legislative base on counteraction to legalization of illegal proceeds is determined. The Strategy for the Development of the System for the Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of money obtained from criminal activity, Terrorism and Proliferation of Weapons of Mass Destruction financing for the Period up to 2020, is learnt. The strategy is aimed at legislative, organizational and institutional improvement and ensuring of the stable functioning of the national system of prevention and counteraction to legalization (laundering) of money obtained from criminal activities.

Keywords: legalization of incomes; financial market; financial flows; financial security; money laundering.

References: 16.

JEL Classification: K42; G38

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку фінансового ринку України актуальними залишаються проблеми, пов'язані з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом. З розвитком глобалізаційних процесів, зростанням асиметрії інформації, збільшенням кіберзлочинності ускладнюється структура злочинів та підвищуються ризики легалізації коштів. Фінансова злочинність є найбільш поширеною у слабозвинених країнах та країнах, що розвиваються, де правова захищеність населення та фінансова безпека залишаються на досить низькому рівні. У таких умовах роль та значення національної сис-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

теми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, набуває особливого значення. Належний рівень ефективності її функціонування дасть змогу мінімізувати ризики, пов'язані з фінансуванням тероризму та відмиванням коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання фінансової безпеки країни, у тому числі й системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, привертає увагу багатьох учених. У своїх працях Ю. Коваленко вивчала питання інституціональної довіри до фінансового ринку [1]. О. Користін [2] та А. Мамишев [3] досліджували використання різних механізмів у боротьбі з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом. Т. Паєнко наголошував на необхідності підвищення уваги до заходів інституціоналізації регулювання фінансових потоків, у тому числі через фінансовий ринок [4]. В аспекті фінансової безпеки деякі вчені акцентували увагу на функції контролю. Так, В. Гаращук [5] вивчала контроль як особливу функцію державного управління й засіб забезпечення законності. В. Авер'янов [6] зосередив свою увагу на обґрунтуванні функції контролю, яку держава виконує з метою перевірки дотримання й виконання поставлених завдань, прийнятих рішень та їх правомірності.

Роль міжнародних фінансових організацій, що здійснюють боротьбу з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом стали предметом дослідження в працях багатьох зарубіжних економістів, зокрема, таких як М. Арнон та П. Падоан [7], Б. Унгер та Т. Ровлінгс [8]. У свою чергу, С. Барнета [9], Г. Гірокса [10] вивчали ризики фінансового шахрайства та легалізації коштів окремих сегментів фінансового ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Підвищена увага вчених сигналізує про актуальність обраної проблеми, яку в Україні варто досліджувати з урахуванням характерних особливостей її інституціонального середовища.

Проте незважаючи на велику кількість літератури, присвяченій цьому питанню, кожен із науковців по-своєму висвітлював аспект фінансової безпеки та фінансового моніторингу. Тому подальшого та більш ґрунтовного дослідження потребує питання ролі за значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України.

Мета статті. Визначення ролі та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Негативним наслідком легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, є втрата потенційних інвестицій унаслідок тінізації руху фінансових потоків. Крім того, погіршується імідж, ділова репутація країни, що означає виключення її зі списку інтересів закордонних інвесторів. У таких випадках має місце явище етичного навантаження. Рівень фінансової безпеки в країні вказує на можливості легалізації незаконних коштів зацікавленими особами та впровадження превентивних заходів відповідними регулюючими органами для мінімізації випадків здійснення шахрайських операцій.

Питання боротьби з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом, є особливо актуальним в Україні. Відчутний дефіцит інвестиційних коштів, що спостерігається в країні, можливо знизити шляхом легалізації фінансових потоків, які сприятимуть нарощуванню інвестиційного потенціалу національної економіки. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки України в першому кварталі 2018 року становив 33 % від офіційного ВВП, що майже на 10 % ніж аналогічний показник в 2014 році [11]. Та незважаючи на зниження, варто зауважити, що рівень тіньової економіки залишається достатньо високим. Основою тіньової економіки є нелегальні фінансові потоки, легалізація яких у межах правового поля дозволила б задовольнити інвестиційні потреби української економіки.

Проголошений Україною вектор на євроінтеграцію має стимулювати країну відповідати стандартам загальноєвропейської політики боротьби з відмиванням коштів. Підтримка такої політики повинна покращити інвестиційний імідж України та її позиції у

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

світових рейтингах економічної свободи, верховенства права, захисту прав власності, боротьби з корупцією тощо. Це сприятиме покращенню інвестиційного клімату в країні та, відповідно, залученню закордонних інвесторів до фінансування довгострокових проектів. Проте протягом усього періоду незалежності України більша частина іноземних інвестицій інвестиціями була лише формально, по суті, відбувалося повернення в Україну капіталу, який був виведений раніше.

Ризики легалізації коштів і фінансування тероризму значно зросли в 2014 році внаслідок загострення військового конфлікту на Сході, складної соціально-політичної ситуації в країні. Відсутність контролю за фінансовими потоками в зоні АТО та прилеглих сірих зонах, активізація кримінального світу у зв'язку зі сприятливими умовами, скоєння економічних злочинів – усі ці фактори потребують посиленої уваги до проблеми легалізації коштів і боротьби з фінансуванням тероризму.

У різних країнах світу пріоритети боротьби з легалізацією коштів можуть відрізнятися, проте в глобальному масштабі вони є спільними і передбачають посилення контролю за валютними операціями – удосконалення механізмів взаємодії банків, правоохоронних органів і спеціалізованих міжнародних організацій; розвиток системи спеціалізації і координації діяльності органів влади з вироблення та реалізації стратегії боротьби з транснаціональною організованою злочинністю; розробку нових механізмів моніторингу й ідентифікації осіб, помічених у зв'язках з організованими злочинними співтовариствами; розвиток нормативно-правової бази як основи для взаємодії правоохоронних органів із закордонними та спеціалізованими міжнародними організаціями [12].

Регулятори фінансових ринків провідних країн світу до кризи 2008 року зосереджували свою увагу на удосконаленні рутинних процедур управління фінансовими ринками. Та з 2010 року відбулася переорієнтація їхньої діяльності в бік попередження системних ризиків і ризиків шахрайства на фінансових ринках. На сучасному етапі розвитку фінансового сектору важливо віднайти баланс у застосуванні регуляторних інструментів, щоб не допустити надмірної зарегульованості фінансового ринку і водночас забезпечити запобігання ризикам легалізації коштів, зароблених злочинним шляхом, та шахрайства на фінансовому ринку. У працях вітчизняних та зарубіжних науковців висвітлено такі напрямки регулювання фінансового ринку в контексті запобігання легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, як: виведення з ринку недобросовісних гравців, розкриття повної інформації про власників фінансових посередників, забезпечення прозорості інформації про діяльність учасників фінансового ринку, захист прав власності інвесторів і забезпечення гарантій фінансової надійності на випадок економічної кризи [7; 13]. Як бачимо, досить значну увагу дослідники зосереджують на проблемі розкриття інформації та гарантії прав інвесторів. Ці два аспекти досить тісно взаємопов'язані. На початковому етапі прийняття рішення щодо виходу на фінансовий ринок питання гарантії прав власності є особливо важливим. Ступінь гарантованості впливає не тільки на сам факт виходу на фінансовий ринок, але й на прийняття рішення щодо сфери та строку інвестування. Якщо фінансовий ринок турбулентний, інформація на ньому непрозора, то ризики будуть високими. Високі ризики часто пов'язані з високими ставками дохідності, тому навіть за таких умов інвестори будуть виходити на фінансовий ринок, однак сфера їхніх інтересів буде переважно спекулятивна, а ймовірність того, що вдасться залучити довгострокові фінансові ресурси, є низькою. Тому фактор асиметрії інформації не можна вважати другорядним. Низька якість розкриття інформації про фінансовий ринок, її неповнота і несвоєчасність створює передумови до збільшення обсягу тіньових фінансових потоків, у тому числі тих, які обслуговують «чорну економіку» [9]. Таким чином, інвестори намагаються підвищити рівень захисту своїх інтересів та отримати додаткові прибутки з мінімізацією ризиків.

Зважаючи на наявність проблем із фінансовою безпекою в Україні взаємодія з міжнародними регуляторами, які здатні протидіяти процесам легалізації коштів, зароблених незаконним шляхом, на сьогодні набуває особливої актуальності. Варто зазначити, що

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

діяльність таких впливових світових організацій, як ООН, МВФ, Світовий банк, Інтерпол, що функціонують з метою вирішення багатьох глобальних економічних, соціальних, політичних питань, усе частіше зосереджують свою увагу на аспекті економічної безпеки та фінансового моніторингу. Для боротьби з нелегальним обігом фінансових потоків створюються спеціальні міжнародні організації. Їхня діяльність спрямована на моніторинг нелегальних фінансових потоків та оцінку ризиків легалізації коштів у тій чи іншій країні. За результати перевірок формуються відповідні списки, наприклад, з аналізом стану фінансової безпеки, рівнями ризиків. У випадку потрапляння до чорного списку значно знижується рейтинг країни, а відповідно, й довіра контрагентів-нерезидентів, що здійснюють будь-яку фінансову діяльність на території такої країни. Найбільш впливовими організаціями в цій сфері та відповідно цілями їхньої діяльності є:

- FATF – створена для оцінки поточних результатів співпраці із запобігання використанню банківської системи та фінансових установ для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, та розгляду можливості прийняття додаткових превентивних заходів у цій сфері;

- Moneyval – спеціальний комітет експертів ради Європи із взаємної оцінки заходів щодо протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, який створений для здійснення незалежного та загального аналізу боротьби з легалізацією кримінальних коштів;

- Базельський комітет – основними принципами комітету є ефективний банківський нагляд, який охоплює широке коло питань, включаючи протидію відмиванню доходів, передбачає перевірку органами банківського нагляду наявності в банку адекватних регламентів, положень та інструкцій;

- Вольфсберзька група – розробка та дотримання 14 принципів боротьби з незаконними банківськими установами в приватному банківському секторі щодо відмивання доходів у банках-кореспондентах, які регламентують встановлення й підтримку банківських кореспондентських відносин у світовому масштабі;

- Європейська рада із системних ризиків – відповідальна за макропруденційний нагляд за фінансовою системою ЄС з метою запобігання або зменшення системних ризиків для фінансової стабільності в ЄС, що виникають у процесі розвитку фінансової системи, і, беручи до уваги макроекономічні тенденції, уникати періодів поширення фінансових дисбалансів;

- Європейська система фінансового нагляду – здійснює узагальнення правил нагляду, розроблення технічних стандартів, інструкцій і роз'яснень, які можуть бути використані національними регуляторами й урядами в процесі прийняття регуляторних рішень.

В Україні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму є Державна служба фінансового моніторингу. Діяльність служби здійснюється відповідно до Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Цей Закон спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями [14].

З метою лібералізації фінансових ринків, стимулювання справедливої конкуренції, подолання наслідків економічної кризи та впорядкування ринків розроблено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року для досягнення стійкого розвитку фінансового ринку. До переліку програм входить і «Стратегія розвитку

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року». Згідно зі стратегією однією з найважливіших проблем у боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, є використання ефективних методів запобігання та протидії корупції в Україні. На сьогодні в Україні існує тісний взаємозв'язок з проявами корупції та випадками відмивання злочинних доходів. Уповноваженими органами державної влади разом із компетентними органами іноземних держав проводиться активна робота із розслідування фактів відмивання коштів, одержаних унаслідок вчинення корупційних діянь, розкрадання та привласнення державних коштів і майна, з метою встановлення та подальшого блокування банківських рахунків та інших активів за кордоном. Основними результатами здійснення кримінальних проваджень є конфіскація активів, одержаних злочинним шляхом, та їх зарахування до державного бюджету.

Нині уповноважені органи державної влади проводять роботу із забезпечення розвитку національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, вимоги до якої значно посилені згідно з оновленими Рекомендаціями FATF, затвердженими Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

Кабінетом Міністрів України разом із Національним банком України щороку схвалюється план заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, яким визначаються заходи, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування національної системи протидії відмиванню (легалізації) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також впровадження в національне законодавство Рекомендацій FATF.

Зазначений план передбачає також заходи, спрямовані на запобігання виникненню умов для легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, мінімізацію ризиків використання фінансової системи з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших уповноважених органів державної влади і розвиток міжнародного співробітництва [15].

Метою цієї Стратегії є законодавче, організаційне та інституційне вдосконалення та забезпечення стабільного функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Відповідно до Стратегії очікуваними результатами від ефективної її реалізації мають бути [15]:

- гармонізація національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнародними стандартами;
- зниження рівня корупційних проявів;
- запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків;
- дієва співпраця та постійний інформаційний обмін з органами виконавчої влади, а також компетентними органами іноземних держав;
- підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади з питань фінансового моніторингу та працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу;
- прозоре та ефективне використання коштів державного бюджету;
- стимулювання притоку іноземних інвестицій у національну економіку;
- наповнення дохідної частини державного бюджету;
- сприяння лібералізації ЄС візового режиму для громадян України.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Реалізація Стратегії зможе забезпечити розвиток України як демократичної, правової держави, з високим рівнем захисту національних інтересів та покращити соціально-економічні відносини та сформувати високоморальні засади громадянського суспільства.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначимо, що проблеми політичного, соціально-економічного характеру, які мають місце в Україні починаючи з 2014 року, значно послабили фінансову систему. Уряд країни проводить масштабне реформування фінансового сектору. Та незважаючи на це, велика кількість проблем залишається невирішеною, у тому числі й аспект економічної безпеки та фінансового моніторингу. Тому роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом є досить важливими в умовах сучасного розвитку фінансового сектору. Від ефективності функціонування системи залежать подальший розвиток країни, зацікавленість інвесторів, покращення загального економічного стану. Необхідно визначати стратегічні орієнтири економічного й соціального розвитку та постійно удосконалювати та застосовувати заходи попередження шахрайства на фінансових ринках. Важливе значення в покращенні ефективності системи має інформаційна підтримка та прозорість: відомості про злочини кримінального характеру, про незаконне переміщення фінансових потоків мають бути загальнодоступними. Повинна відбуватися постійна координація регуляторів фінансового ринку з метою попередження випадків уникнення покарання за шахрайські дії на фінансовому ринку або участь у схемах легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом.

З метою подальшого розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна запропонувати такі пропозиції:

— підвищити ефективність взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України з інститутами первинного моніторингу, насамперед банківськими і з правоохоронними органами;

— розробити та імплементувати системи оцінювання ефективності фінансового моніторингу як на макрорівні, так і за окремими сегментами фінансового ринку.

— здійснювати постійний контроль за світовими стандартами у сфері фінансового моніторингу та намагатись адаптувати їх під українське законодавство.

Вважаємо, що від об'єднання зусиль усіх установ та організацій, що діють у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, залежить результативність вирішення цієї проблеми.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми «Удосконалення національної системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом в контексті підвищення фінансово-економічної безпеки держави» (0117U002251).

Список використаних джерел

1. Коваленко Ю. Інституційна довіра у національному фінансовому секторі та система гарантування банківських депозитів. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2015. № 1–2. С. 106–113.
2. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: монографія. Київ: ДП«Друкарня МВС України», 2009. 336 с.
3. Мамишев А. В. Ризикоорієнтований підхід до виявлення аудитором фінансових шахрайств і злочинів із відмивання грошей. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 80–88.
4. Паєнтко Т. В. Оптимізація видатків бюджету: інституціональна спроможність держави та зрілість суспільства. *Модернізація публічного сектору в Україні: можливості, виклики та обмеження фіскальної децентралізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару (Київ, 11-14 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 68–71.
5. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: монографія. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.
6. Авер'янова В. Б. Виконавча влада і адміністративне право: монографія. Київ: Ін-Юре, 2002. 668 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Arnone M., Padoan P. *Anti-Money Laundering by International Institutions: A Very Preliminary Assessment. Paper presented at the Conference 'Corralling the economy of crime and money laundering: A challenge for banks and international institutions into the 21st century' (September 28–30, 2010).*

8. Unger B., Rawlings G. *Competing for Criminal Money*, Tjalling C. Koopmans Institute Discussion Series, 2008. nr: 05-26

9. Barnett H. C. *And Some with a Fountain Pen: Mortgage Fraud, Securitization, and the Subprime Bubble. How They Got Away with It: White Collar Criminals and the Financial Meltdown* / S. Will, S. Handelman, D. Brotherton (Eds.). New York: Columbia University Press, 2013. P. 104–129.

10. Giroux G. *Accounting Fraud: Maneuvering and Manipulation, Past and Present*. New York: Business Expert Press, 2014.

11. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.

12. Шахрайство на фінансовому ринку: практичний посібник з протидії / за ред. В. Фещенка. Київ: Укр. агентство з фін. розвитку, 2011. 424 с.

13. Тріше Ж.-К. Реформа регулювання та нагляду у контексті фінансової кризи. *Фінансовий ринок України*. 2009. № 10 (72). С. 27–28.

14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

15. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80/conv>.

16. Роечко В. В. Банки як структурні елементи в поширенні тіншових процесів в економіці. *Вісник Сумського державного університету. Економіка*. 2017. № 2. С. 68-72.

References

1. Kovalenko, Yu. (2015). *Instytutsiina dovira u natsionalnomu finansovomu sektori ta systema harantuvannia bankivskykh depozytiv [Institutional Trust in the National Financial Sector and Bank Deposit Guarantee]. Maliy i serednii biznes (pravo, derzhava, ekonomika) – Small and Medium Business (Law, State, Economics), 1-2, 106–113 [in Ukrainian].*

2. Korystin, O. Ye. (2009). *Vidmyvannia koshtiv: teoretyko-pravovi zasady protydii ta zapobihannia v Ukraini [Money Laundering: Theoretical and Legal Principles of Counteraction and Prevention in Ukraine]. Kyiv: DP«Drukarnia MVS Ukrainy» [in Ukrainian].*

3. Mamyshev, A. V. (2013). *Ryzykooorientovanyi pidkhid do vyjavlennia audytoramy finansovykh shakhraistv i zlochyniv iz vidmyvannia hroshei [Risk-oriented approach to the disclosure by auditors of financial fraud and money laundering crimes]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 4, 80–88 [in Ukrainian].*

4. Paientko, T. V. (2016). *Optyimizatsiia vydatkiv biudzhetu: instytutsionalna spromozhnist derzhavy ta zrilist suspilstva [Optimization of budget expenditures: the institutional capacity of the state and the maturity of society]. Modernizatsiia publichnoho sektoru v Ukraini: mozhyvosti, vyklyky ta obmezhenia fiskal-noi detsentralizatsii: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. seminaru – Modernization of the Public Sector in Ukraine: Opportunities, Challenges and Limits to Fiscal Decentralization: a collection of materials of the International Scientific and Practical Seminar (Kyiv, 11 April 14, 2016). Kyiv [in Ukrainian].*

5. Harashchuk, V. M. (2002). *Kontrol ta nahliad u derzhavnomu upravlinni [Control and supervision in public administration]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].*

6. Averianova, V. B. (2002). *Vykonavcha vlada i administratyvne pravo [Executive power and administrative law]. Kyiv: In-Yure [in Ukrainian].*

7. Arnone, M., & Padoan, P. (2010). *Proceedings from Conference 'Corralling the economy of crime and money laundering: A challenge for banks and international institutions into the 21st century': Anti-Money Laundering by International Institutions: A Very Preliminary Assessment.*

8. Unger, B., & Rawlings, G. (2008). *Competing for Criminal Money. Tjalling C. Koopmans Institute Discussion Series, 05-26.*

9. Barnett, H. C. (2013). *And Some with a Fountain Pen: Mortgage Fraud, Securitization, and the Subprime Bubble. Columbia University Press, 104-129.*

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Giroux, G. (2014). *Accounting Fraud: Maneuvering and Manipulation, Past and Present*. New York: Business Expert Press.
11. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli [Ministry of Economic Development and Trade]* Retrieved from <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
12. Feshchenka, V. (Red) (2011). *Shakhraistvo na finansovomu rynku: praktychnyi po-sibnyk z protydii [Fraud in the financial market: a practical countermeasure guide]*. Kyiv: Ukr. ahentstvo z fin. Rozvytku [in Ukrainian].
13. Trishe, Zh.-K. (2009). Reforma rehuliuвання ta nahliadu u konteksti finansovoi kryzy [Regulatory and supervisory reform in the context of the financial crisis]. *Finansovyi rynek Ukrainy – Financial Market of Ukraine*, 10 (72), 27–28 [in Ukrainian].
14. Pro zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia [On Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction]. № 1702-VII (dated 14.10.2014). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
15. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia na period do 2020 roku [On Approval of the Strategy for the Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction for the period up to 2020]. (dated December 30, 2015). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80/conv>.
16. Roienko, V. V. (2017). Banky yak strukturni elementy v poshyrenni tinovykh protsesiv v ekonomitsi [Banks as structural elements in the spread of shadow processes in the economy]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Sumy State University. Economy*, 2, 68–72 [in Ukrainian].

Леонов Сергій Вячеславович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Леонов Сергей Вячеславович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической кибернетики, Сумский государственный университет (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Lyeonov Serhii – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: s.lieonov@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5639-3008>

ResearcherID: A-9659-2017

Бойко Антон Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Бойко Антон Александрович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики, Сумский государственный университет (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Boйко Anton – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: antonboyko11@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1784-9364>

ResearcherID: P-4826-2014

Боженко Вікторія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Боженко Виктория Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики, Сумский государственный университет (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Bozhenko Victoria – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: v.roienko@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9435-0065>

ResearcherID: P-4975-2014

Лучко Ірина Володимирівна – студентка, Сумський державного університету (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Лучко Ирина Владимировна – студентка, Сумский государственный университет (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Luchko Iryna – student, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: iraluchkovl96@gmail.com

УДК 007:368.03(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-145-154

*Максим Дубина, Дмитро Пілевич, Аліна Баранець***ІНФОРМАЦІЙНА ПРОЗОРИСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ***Максим Дубина, Дмитрій Пілевич, Аліна Баранець***ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОЗРАЧНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В УКРАИНЕ***Maksym Dubyna, Dmytro Pilevych, Alina Baranets***INFORMATION TRANSPARENCY OF INSURANCE
COMPANIES FUNCTIONING IN UKRAINE**

У статті проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти підвищення рівня інформаційної прозорості функціонування страхових компаній в Україні. Проведено аналіз концептуальних підходів до трактування сутності категорії «транспарентність», обґрунтовано особливості забезпечення прозорості діяльності страхових компаній. Проведено оцінювання сучасного стану рівня інформаційної прозорості страховиків України, що реалізовано через аналіз даних, які представлені на їхніх офіційних сайтах. Це дало змогу об'єднати всіх страховиків у три групи: з високим, середнім та низьким рівнем інформаційної прозорості. Також реалізовано аналогічний аналіз і для іноземних компаній. У статті розроблено заходи підвищення рівня відкритості та доступності даних про роботу страхових компаній в Україні.

Ключові слова: ринок страхових послуг; страхові компанії; інформаційна прозорість; страхова довіра; страхувальник, страховик.

Табл.: 6. Бібл.: 7.

В статье проанализированы теоретические и прикладные аспекты повышения уровня информационной прозрачности функционирования страховых компаний в Украине. Проведен анализ концептуальных подходов к трактовке сущности категории «транспарентность», обоснованы особенности обеспечения прозрачности деятельности страховых компаний. Проведена оценка современного состояния уровня информационной прозрачности страховщиков Украины, что реализовано через анализ данных, представленных на их официальных сайтах. Это позволило объединить всех страховщиков в три группы: с высоким, средним и низким уровнем информационной прозрачности. Также реализован аналогичный анализ и для иностранных компаний. В статье разработаны мероприятия по повышению уровня открытости и доступности данных о работе страховых компаний в Украине.

Ключевые слова: рынок страховых услуг; страховые компании; информационная прозрачность; страховое доверие; страхователь; страховщик.

Табл.: 6. Библ.: 7.

Theoretical and applied aspects of raising the level of information transparency of the operation of insurance companies in Ukraine are analyzed within the article. The analysis of conceptual approaches to the interpretation of the essence of the category "transparency" is carried out, the peculiarities of ensuring the transparency of the activity of insurance companies are substantiated. An estimation of the current state of the level of information transparency of insurers of Ukraine is conducted, which is implemented through the analysis of the data presented on their official sites. This allowed to combine all insurers into three groups: with high, medium and low level of information transparency. A similar analysis has also been implemented for foreign companies. Measures to increase the level of openness and availability of data on the work of insurance companies in Ukraine are developed within the article.

Keywords: insurance services market; insurance companies; information transparency; insurance trust; insurer; policy holder.

Table: 6. References: 7.

JEL Classification: G22

Постановка проблеми. Ринок страхових послуг є важливою складовою розвитку національного господарства, оскільки являє собою частину фінансової системи держави і на ньому відбуваються процеси перетворення коштів різних суб'єктів господарювання в інвестиційні та кредитні ресурси. Безпосередньо розбудова окресленого ринку пов'язана з формування міцних та довірчих відносин між його основними учасниками, тобто споживачами та виробниками страхових послуг. Проте в Україні на сьогодні такі відносини відсутні.

Недостатній розвиток страхових компаній в Україні зумовлений великою кількістю чинників, які внаслідок свого впливу призвели до формування стійкого та критичного рівня довіри до функціонування окреслених установ. Катастрофічно низькою також є страхова культура в суспільстві. Громадяни не усвідомлюють потреби в купівлі страхо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вих продуктів, а більшим попитом користуються лише обов'язкові види страхових послуг. Усе вищезазначене зумовлює необхідність підвищення ефективності роботи страховиків, оскільки це єдиний спосіб забезпечення тривалого відновлення репутації всіх виробників страхових послуг. Якість їхньої роботи в контексті зростання зацікавленості потенційних клієнтів у послугах таких установ обов'язково може бути забезпечена лише через підвищення інформаційної прозорості їх функціонування. Таким чином, питання підвищення транспарентності роботи страхових компаній є актуальними та потребують досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення якості функціонування страхових компаній перебувають у центрі уваги значної кількості вітчизняних та закордонних науковців, до числа яких можна віднести таких: В. Базилевич, М. Білуха, О. Величко, Т. Вишванас, С. Голова, Д. Даймонд, С. Зубілевич, Д. Кауфман, В. Мамутов, В. Пархоменко, Р. Пікус, В. Швеця та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні дослідження розвитку ринку страхових послуг та підвищення ефективності роботи страховиків, питання макросистемного вивчення поточної ситуації у сфері інформаційної прозорості таких установ вивчені недостатньо. Зокрема, відсутні прикладні дослідження аналізу інформаційної відкритості окремих страхових компаній та порівняння таких результатів у межах ринку.

Метою статті є дослідження інформаційної прозорості функціонування страхових компаній в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації повноцінного дослідження спочатку увагу приділимо визначенню сутності категорії «інформаційна прозорість». У наукових роботах можна знайти різні синоніми до зазначеної дефініції: «інформаційна відкритість», «транспарентність діяльності» тощо. У цій статті всі окреслені поняття розглядаються як синоніми. Розглянемо їхню природу.

Е. Афонін та О. Суший у контексті дослідження політичної влади зауважують, що «транспарентність» – це засадна властивість політичної влади, яка забезпечує розвиток демократії, громадянського суспільства шляхом відкритості дій різних гілок влади, процедури прийняття політичних рішень та активізації суспільного контролю над діяльністю органів державної влади та управління. А такі поняття, як «прозорість», «відкритість», «гласність» є певними атрибутивними ознаками (характеристиками) транспарентності. М. Пашковська стверджує, що транспарентність – це сукупність компонентів, які формують належний рівень розуміння та обізнаності громадян щодо різних аспектів діяльності органів влади, а також забезпечують права та можливості доступу до інформації, участі в роботі органів влади, впливу на прийняття рішень та контролю за діяльністю посадових осіб [1].

В. М. Ігумнов у контексті пізнання сутності транспарентності у функціонуванні економічних суб'єктів пропонує таке визначення: транспарентність – комплексний (інтегральний) показник відкритості суб'єкта економіки, який відображає адекватність вимогам користувачів, рівень повноти розкриття та доступності звітної інформації про його поточний стан і перспективи діяльності [2]. Подібної концепції також дотримується Р. В. Кузіна: транспарентність – повне розкриття та надання корисної інформації для справедливої оцінки, необхідної для прийняття економічних рішень широким колом користувачів [3]. О. В. Харламова в процесі пізнання особливостей розкриття інформації про фінансовий стан підприємства зауважує, що транспарентність – якісна характеристика фінансової звітності, яка забезпечується прозорістю, відкритістю та доступністю і конкретизується через підвищення репрезентативності, релевантності поданої й розкритої інформації та інклюзивності доступу, що в сукупності забезпечує функціональність фінансової звітності [4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Враховуючи наведені трактування сутності категорії транспарентність, погоджуємося з позицією Т. Вишванаса і Д. Кауфмана, які пропонують розглядати інформаційну прозорість як інституціональну відкритість, яка у випадку страхових компаній дає змогу його клієнтам мати всю необхідну інформацію щодо зберігання та вкладання їхніх внесків, а також безпосередньо про діяльність та власників обраної компанії [5].

Сучасні інформаційні технології значно спрощують сам процес підвищення рівня інформаційної прозорості будь-яких установ, включаючи і страхові компанії. На сьогодні на корпоративних сайтах зазначені установи можуть надавати дані фактично про всі аспекти реалізації страхових послуг, власний фінансовий стан та систему управління. Безперечно, цілком логічно припустити, що однієї інформаційної прозорості для підвищення рівня страхової довіри у суспільстві недостатньо, проте впровадження механізмів забезпечення відкритості даних страховиків, їх намагання стати більш прозорими установами поступово створює передумови для відновлення позитивного ставлення клієнтів до їхньої діяльності.

У сфері функціонування страхових компаній, їх інформаційна прозорість функціонування, враховуючи специфіку діяльності, полягає в оприлюдненні даних, які є:

- 1) актуальними (річні звіти за останні роки, актуальні пропозиції страхових продуктів);
- 2) достовірними (відображає реальну ситуацію, є правильною та може використовуватися у процесі прийняття рішень);

3) доступними (використання способів висвітлення даних про різні аспекти функціонування страхової компанії, які максимально дозволяють її поширювати серед інших економічних суб'єктів);

4) зрозумілими (інформація повинна бути чітко сформульованою та мати такий спосіб подачі, який би дозволяв її сприймати людиною без вищої фінансової освіти);

5) повними (висвітлення максимально можливого обсягу даних про різні аспекти функціонування страхової компанії, які можуть цікавити клієнтів, державні органи влади, фінансові консультаційні установи та ін.).

Публічна інформація, що підлягає оприлюдненню, повинна хоча б містити опис фінансового стану, результатів фінансової діяльності, ризиків та способів управління ними, основи методів і припущень, які використовувалися для підготовки інформації, включаючи політику бухгалтерського обліку (та коментарі стосовно економічних наслідків будь-яких змін до них), загальної бізнесової інформації та інформації про менеджмент і корпоративне управління [6].

Отже, інформаційна прозорість страховиків є необхідною умовою подальшого розвитку ринку страхових послуг і є складовою підвищення рівня страхової довіри в українському суспільстві. Окреслене зумовлює також питання щодо визначення поточної ситуації у сфері висвітлення страховими компаніями інформації про власну діяльність. Проведення такого дослідження сприяло б кращому розумінню особливостей надання цими установами даних для своїх клієнтів. З цією метою за допомогою використання контент-аналізу було з'ясовано рівень транспарентності вітчизняних страховиків. Для ідентифікації рівня інформаційної прозорості зазначених установ у статті були визначені показники, що представлені у табл. 1, та критерії їх оцінки.

Таблиця 1

Показники визначення інформаційної прозорості страхових компаній в Україні

Назва показника	Критерії оцінки
1	2
Наявність інформації про страхові продукти	+ за наявності повної інформації (види, оплата, можливі суми виплат, можливі знижки та інше); - у разі відсутності інформації (недостатньо даних);
Наявність інформації для преси і ЗМІ (прес-релізи)	+ за наявності інформації для преси; - у разі відсутності;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Наявність даних про керівництво	+ за наявності даних; - у разі відсутності;
Наявність річних звітів про діяльність	+ за наявності річних звітів; - у разі відсутності;
Наявність онлайн-калькулятора для розрахунків	+ за наявності онлайн-калькулятора; - у разі відсутності;
Доступ до звітності	+ наявний доступ до звітності; - відсутній доступ до звітності.

Джерело: складено авторами.

Отже, аналіз рівня інформаційної прозорості будемо проводити, використовуючи показники табл. 1 та дані, що представлені страховими компаніями на їхніх офіційних сайтах. Результати проведеного дослідження представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Результати оцінки показників інформаційної прозорості страхових компаній, станом на 2018 рік

Назва страхової компанії	Наявність повної інформації про страхові продукти	Наявність інформації для преси і ЗМІ (прес-релізи)	Наявність даних про правління	Наявність річних звітів	Наявність онлайн-калькулятора	Доступ до звітності
1. Альфа-страхування	-	+	+	-	+	-
2. Арсенал-страхування	+	+	+	+	+	+
3. АСКА	-	+	+	-	+	+
4. Оранга	+	+	+	+	+	+
5. Оранга-Січ	-	-	+	-	-	+
6. Перша	-	+	+	-	+	+
7. ПЗУ Україна (PZU)	-	+	+	+	+	+
8. Провідна	-	+	+	+	-	+
9. Просто-страхування	+	-	+	-	+	+
10. УНІКА (UNIQA)	+	-	+	-	+	+
11. Омега	-	-	+	-	-	+
12. Промислово страховий альянс	+	-	-	-	-	+
13. Юнівес	-	-	+	-	+	+
14. Кремень	-	+	-	-	-	+
15. Гарант-система	+	-	+	+	-	+
16. Країна	-	+	+	-	+	+
17. Українська страхова група	+	+	+	-	-	+
18. ІНГО Україна	-	-	+	+	-	+
19. Універсальна	-	+	+	+	-	+
20. UBI Страхування	+	+	-	+	-	+

Джерело: складено авторами.

Враховуючи дані табл. 2, можна виділити такі основні особливості розкриття страховими компаніями інформації:

1) у переважній більшості страхових компаній доступною є звітність про їхню діяльність, крім СК «Альфа-страхування», на сайті якої не було доступу до такої інформації;

2) значна кількість страхових компаній не висвітлюють інформації про власні страхові продукти, особливості їх надання, обсяги виплачених відшкодувань, що вже ускладнює для споживачів вибір конкретної послуги;

3) фактично всі страховики надають інформацію про правління, яка загалом є відкритою відповідно до законодавства і повинна висвітлюватися на сайтах СК;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4) не в усіх страхових компаній для широкого доступу відкриті річні звіти щодо діяльності; як показують дані дослідження, значна кількість таких фінансових установ не мають таких документів;

5) не досить активна участь деяких страховиків у частині популяризації власної діяльності, прояву активності у ЗМІ (корпоративні сайти не містили свіжих новин про роботу).

Також результати дослідження дають підстави стверджувати, що серед усіх страхових компаній, офіційні сайти яких вивчалися, лише невелика їх кількість продемонстрували повну відкритість та висвітлення інформації про власну діяльність. Однак загальний рівень розкриття інформації не є на задовільному стані, особливо враховуючи, що дослідження здійснювалося лише за шістьма показниками. До причин незацікавленості страховиків у розкритті даних варто віднести такі:

– низький рівень використання такої інформації клієнтами, що приводить до незацікавленості страховиків у підготовці даних та їх відкритому розміщенні;

– бажання приховати справжній фінансовий стан страхової компанії, що здійснюється шляхом надання інформації лише про фінансову діяльність, не надаючи доступу до іншої корисної інформації про операційну роботу СК;

– небажання висвітлювати реалізовані фінансові операції щодо вкладення коштів у різні активи, які можуть свідчити про неефективність менеджменту страхової компанії;

– відсутність бажання показувати реальну вартість страхових продуктів та умови їх надання, що дозволяє уникати підвищеного рівня конкуренції серед інших страховиків, які можуть орієнтуватися на ціни конкретної СК та ін.

Для більш ґрунтовного вивчення особливостей забезпечення інформаційної прозорості страхових компаній в Україні з урахуванням результатів дослідження проведемо групування таких установ. Це виконаємо, обчислюючи кумулятивну оцінку інформаційної прозорості по кожній окремій установі. Максимальне значення 6 балів означає, що за всіма показниками, що використовувалися, страхова компанія отримала позитивний результат. Відповідно, враховуючи специфіку такого підходу, всі окреслені установи були поділені на три групи відповідно до таких критеріїв, що представлені в табл. 3.

Таблиця 3

*Критерії розподілу страхових компаній
за рівнем інформаційної прозорості їхньої діяльності*

Рівень інформаційної прозорості	Діапазон балів	Характерні риси
I. Високий рівень інформаційної прозорості страхової компанії	<i>від 5 до 6 балів</i>	Страхова компанія надає у відкритому доступі повну інформацію про власну діяльність, у наявності є доступ до річних звітів її функціонування та дані про актуальні страхові продукти, що продаються страховиком
II. Середній рівень інформаційної прозорості страхової компанії	<i>від 4 до 5 балів</i>	Страхова компанія надає інформацію про власну діяльність споживачам та всім зацікавленим особам, проте, у певних аспектах така інформація є неповною, або окремі її елементи відсутні на офіційному сайті страховика
III. Низький рівень інформаційної прозорості страхової компанії	<i>менше 3 балів</i>	Страхова компанія надає дуже фрагментарну інформацію про власну діяльність, не показує даних про умови отримання страхових послуг, річні підсумки функціонування, що не дозволяє визначити її місце на ринку страхових послуг

Джерело: складено авторами.

Використовуючи дані табл. 2 та 3, можна поділити всі страхові компанії відповідно до результатів аналізу їхньої інформаційної прозорості. Отримані дані наведені в табл. 4. Зауважимо, що у межах цього дослідження використовувалася незначна кількість показників, що дають підстави стверджувати про існування або відсутність інформаційної прозорості страхової компанії. За необхідності перелік таких критеріїв може бути розширеним, однак сутність використовуваної методики не зміниться.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Наприклад, у межах проекту «Відкрите страхування», який проводиться з 2006 року, пропонується надавати інформацію в розширеному вигляді, враховуючи дані про власників компанії та їхні частки в капіталі, структуру управління організації, біографічні довідки про членів спостережних і виконавчих органів, інформацію про фактори ризиків і наявність в компанії надійної системи управління ризиками, внутрішнього контролю й аудиту [7].

Таблиця 4

*Групування страхових компаній України
за рівнем їх показника інформаційної прозорості*

Рівень інформаційної прозорості	Кількість балів	Перелік страхових компаній
I. Високий рівень інформаційної прозорості страхової компанії	6	1. Арсенал-страхування
	6	2. Оранта
	5	3. ПЗУ Україна (PZU)
II. Середній рівень інформаційної прозорості страхової компанії	4	1. Провідна
	4	2. Перша
	4	3. УБІ Страхування
	4	4. АСКА
	4	5. Просто-страхування
	4	6. УНІКА (UNIQA)
	4	7. Універсальна
	4	8. Гарант-система
	4	9. Країна
	4	10. Українська страхова група
	3	11. Юнівес
	3	12. Альфа-страхування
	3	13. ІНГО Україна
III. Низький рівень інформаційної прозорості страхової компанії	2	1. Оранта-Січ
	2	2. Омега
	2	3. Промислово страховий альянс
	2	4. Кремень

Джерело: складено авторами.

Результати, що представлені в табл. 4, дають можливість зробити такі висновки. Серед усіх страхових компаній, офіційні сайти яких аналізувалися, в Україні переважну їх більшість необхідно віднести до установ із середнім рівнем інформаційної прозорості. До першої групи таких установ із найвищими показниками відкритості даних потрапили всього три компанії: Арсенал-страхування, Оранта та ПЗУ Україна (PZU), а із них найбільшу кількість балів отримали лише дві. Якщо б аналіз проводився за більшою кількістю показників, то, на наш погляд, результати були б ще гіршими, оскільки в межах цього дослідження використовуються стандартні критерії оцінки інформаційної прозорості суб'єктів господарювання. Загалом отримані результати свідчать, що існує необхідність впровадження страховими компаніями додаткових заходів щодо розкриття інформації про їхню діяльність, що сприятиме підвищенню довіри клієнтів до діяльності таких компаній.

Також у статті для компаративного аналізу поточної ситуації у сфері інформаційної прозорості вітчизняних страхових компаній було проведено дослідження аналогічного показника для іноземних установ. Для цього було сформовано сукупність таких страховиків і проведено аналіз даних, що представлені на їхніх офіційних сайтах. Іноземні страхові компанії обиралися серед провідних страховиків світу. Найбільшими світовими центрами розвитку страховиків на сьогодні є Франція (Париж), Німеччина (Мюнхен), США (Нью-Йорк), Велика Британія (Лондон), Канада (Торонто), Швейцарія (Цюрих), Китай (Пекін) і Японія (Токіо). Саме страховики цих країн і попали до вибірки. Рейтингування іноземних страховиків стосовно рівня розкриття ними інформації відображено в табл. 5.

Таблиця 5

*Результати рейтингу інформаційної прозорості іноземних страховиків,
станом на 2018 рік*

Назва страхової компанії	Наявність повної інформації про страхові продукти	Наявність інформації для преси і ЗМІ (прес-релізи)	Наявність даних про правління	Наявність річних звітів	Наявність онлайн-калькулятора	Доступ до звітності
1. Zurich Insurance Group (Швейцарія)	-	+	+	+	-	+
2. Kooperativa pojistovna, as, Vienna Insurance Group (Чехія)	+	+	+	+	-	+
3. HUK 24 AG (Німеччина)	+	+	+	+	+	+
4. Aegon NV (Нідерланди)	-	+	+	+	-	+
5. UNIQA Insurance Plc (Болгарія)	-	+	+	+	-	+
6. Grazer Wechselseitige (GRAWE) (Австрія)	-	+	+	-	-	-
7. Niederösterreichische Versicherung AG (Австрія)	+	+	+	+	+	+
8. Allianz (Німеччина)	-	+	+	+	+	+
9. MetLife (США)	+	+	+	+	-	+
10. Aviva (Велика Британія)	-	+	+	+	+	+
11. Tokio Marine (Японія)	+	+	+	+	-	+
12. Assicurazioni Generali (Італія)	-	+	+	+	-	+
13. CNP Assurances (Франція)	-	+	+	+	-	+
14. The Hartford (США)	+	+	+	+	-	+
15. Sun Life Financial (Канада)	-	+	+	+	-	+
16. China Life Insurance (Китай)	-	+	+	-	-	-
17. American International Group (США)	+	+	+	+	-	+
18. AIA Group (Китай)	-	+	+	+	-	+
19. United Health Group (США)	-	+	+	+	-	+
20. People's Insurance Company of China (Китай)	+	+	+	-	-	-

Джерело: складено авторами.

У результаті проведеного рейтингування більшість іноземних страхових компаній мають високий рівень інформаційної прозорості щодо здійснення розкриття річної звітності своєї діяльності. Лише по 3 страховикам не вдалося знайти звітів, а була вказана загальна інформація по фінансових показниках. У сфері надання повних даних щодо умов продажу страхових продуктів на наявності онлайн-калькулятора для визначення обсягу необхідних платежів, то відображення інформації на сайтах іноземних компаній відбувається фрагментарно.

Використовуючи дані табл. 5, проведемо ранжування всіх страхових компаній, що були обрані для аналізу рівня їх інформаційної прозорості, за методикою, яку використовували раніше для українських страховиків. Таким чином, результати такого дослідження представлені в табл. 6.

Таблиця 6

Групування іноземних страхових компаній

Рівень інформаційної прозорості	Кількість балів	Перелік страхових компаній
I. Високій рівень інформаційної прозорості страхової компанії	6	1. HUK 24 AG (Німеччина)
	6	2. Niederösterreichische Versicherung AG (Австрія)
	5	3. Kooperativa pojistovna, as, Vienna Insurance Group (Чехія)
	5	4. Allianz (Німеччина)
	5	5. MetLife (США)
	5	6. Aviva (Велика Британія)
	5	7. Tokio Marine (Японія)
	5	8. The Hartford (США)
	5	9. American International Group (США)
II. Середній рівень інформаційної прозорості страхової компанії	4	1. Zurich Insurance Group (Швейцарія)
	4	2. Aegon NV (Нідерланди)
	4	3. UNIQA Insurance Plc (Болгарія)
	4	4. Assicurazioni Generali (Італія)
	4	5. CNP Assurances (Франція)
	4	6. Sun Life Financial (Канада)
	4	7. AIA Group (Китай)
	4	8. United Health Group (США)
	3	9. People's Insurance Company of China (Китай)
III. Низький рівень інформаційної прозорості страхової компанії	2	1. Grazer Wechselseitige (GRAWE) (Австрія)
	2	2. China Life Insurance (Китай)

Джерело: складено авторами.

Отже, дані дослідження засвідчують, що в іноземних компаніях існують проблеми з оприлюдненням інформації про різні аспекти їх роботи. Проте в переважній більшості страховиків висвітлюються дані, які необхідні споживачам для прийняття рішення щодо придбання певного виду страхового продукту. Також варто зауважити, що іноземні компанії більшу увагу приділяють питанням постійного оновлення сайтів і наповнення їх новинами, звітами про власну роботу. У частині інформування потенційних споживачів про особливості страхових продуктів, що ними продаються, іноземні страховики також не приділяють вагомій уваги оприлюдненню цих даних. Однак групування показало, що з 20 українських та іноземних компаній до першої групи потрапило аж 9 компаній, що здійснюють свою діяльність у інших країнах, проти трьох в Україні. Цей факт ще раз підтверджує, що рівень інформаційної прозорості іноземних страховиків вищий ніж українських страхових компаній. Впевнені, що розширення спектра параметрів, за якими оцінюється рівень інформаційної прозорості, лише б підтвердило наведений висновок.

Зробивши рейтинг вітчизняних страхових компаній за рівнем оприлюднення ними даних про свою діяльність, порівнявши отримані результати з аналогічними показниками в іноземних страхових установах, варто виділити такі заходи, впровадження яких сприятиме підвищенню рівня інформаційної прозорості функціонування страхових компаній:

1) посилити роль саморегулювних організацій у забезпеченні вимог до представлення інформації страховими компаніями, особливо в частині розробки правил для учасників таких об'єднань;

2) розробити у співпраці з Нацкомфінпослуг єдині правила підготовки та розміщення інформації про діяльність страховиків;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) врахувати досвід оприлюднення власників банківських установ, що було реалізовано НБУ і запровадити його в межах страхового ринку, вимагати від страховальників оприлюднювати дані про їхніх основних справжніх власників;

4) створити єдину платформу на базі будь-якої саморегулюючої організації для наповнення її інформацією страхових компаній, у межах якої клієнти могли б порівнювати умови страхових продуктів, аналізувати компаративні дані щодо результатів діяльності страхових компаній, використовувати дані державних регуляторів з можливістю показувати дані щодо виплати відшкодування;

5) підвищити використання потенціалу сучасних інформаційних технологій для збільшення рівня інформаційної відкритості страхових компаній та ін.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у межах статті проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти підвищення рівня інформаційної прозорості функціонування страхових компаній в Україні. Зокрема, проведено аналіз концептуальних підходів до трактування сутності категорії «транспарентність», обґрунтовано особливості забезпечення прозорості діяльності саме страховими компаніями. Також до даних, які надають ці установи клієнтам, визначено вимоги, до числа яких віднесено: актуальність, достовірність, доступність, зрозумілість, повнота.

Для оцінки сучасного стану рівня інформаційної прозорості серед страховиків України, було проведено дослідження наявних даних про їхню діяльність у межах офіційних сайтів таких установ. Аналіз був проведений за такими показниками: наявність інформації про страхові продукти, наявність інформації для преси і ЗМІ (прес-релізи), наявність даних про керівництво, наявність річних звітів про діяльність, наявність онлайн-калькулятора для розрахунків, доступ до звітності. За наведеними параметрами було проведено групування всіх страховиків на три групи. У підсумку більша їх частина була віднесена до страхових компаній із середнім рівнем інформаційної прозорості.

Для порівняння, аналогічний аналіз був проведений і для іноземних компаній. Його результати засвідчили, що рівень інформаційної прозорості таких установ є більшим у порівнянні з функціонуванням вітчизняних страховиків. З урахуванням цього у статті розроблено заходи підвищення рівня відкритості та доступності даних про роботу цих установ.

Список використаних джерел

1. Пашковська М. Поняття транспарентності в сучасній науці «державне управління». *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 135–143.
2. Игумнов В. М. Методика формирования транспарентной финансовой отчетности организации: автореф. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.12 / Москов. гос. машиностроит. ун-т (МАМИ). Москва, 2013. 23 с.
3. Кузина Р. В. Основы формирования корпоративной финансовой отчетности в Украине. Кузина. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3058/1/Основы%20формирования%20корпоративной%20финансовой%20отчетности%20в%20Украине.pdf>.
4. Харламова О. В. Методология формирования та архітектоніка транспарентної фінансової звітності: дис. ... д-ра экон. наук / Харківський державний університет харчування та торгівлі. Харків, 2016. 555 с.
5. Vishwanath T., Kauffman D. Toward transparency: new approaches and their applications to financial markets. *The World Bank Research Observer*. 2001. Vol. 16. P. 41–57.
6. Insurance Core Principles Standards Guidance and Assessment Methodology / International Association of Insurance Supervisors. URL: <http://www.iaisweb.org/Insurance-Core-Principles-material-adopted-in-2011-795>.
7. Інформаційний сайт Ліги страхових організацій України: інформація про проект «Відкрите страхування». URL: <http://www.uainsur.com.ua>.

References

1. Pashkovska, M. (2013). Ponyattia transparentnosti v suchasni nautsi «derzhavne upravlinnia» [Concept of transparency in modern science «governance»]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 4, 135–143 [in Ukrainian].
2. Igumnov, V. M. (2013). *Metodika formirovaniia transparentnoi finansovoi otchetnosti orhanizatsii [Methodology for the formation of transparent financial statements of the company]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Moscow State Engineering University, Moscow [in Russian].
3. Kuzyna, R. V. (2014). *Osnovy formuvannia korporativnoi finansovoi zvitnosti v Ukraini [The foundations of forming a corporate financial reporting in Ukraine]*. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3058/1/Osnovy%20formirovaniia%20korporativnoy%20finansovoy%20otchetnosti%20v%20Ukrayne.pdf>.
4. Kharlamova, O. V. (2016). *Metodolohiia formuvannia ta arkhitektonika transparentnoi finansovoi zvitnosti [Methodology of the development and architectonics of transparent financial reporting]*. (Extended abstract of the Doctor's thesis). Kharkivskiy derzhavnyi universytet kharchuvannia ta torhivli, Kharkiv [in Ukrainian].
5. Vishwanath, T., Kauffman, D. (2001). Toward transparency: new approaches and their applications to financial markets. *The World Bank Research Observer*, 16, 41–57 [in English].
6. *Insurance Core Principles Standards Guidance and Assessment Methodology*. Retrieved from <http://www.iaisweb.org/Insurance-Core-Principles-material-adopted-in-2011-795>.
7. Informatsiyniy sait Lihy strakhovykh orhanizatsii Ukrainy: informatsiia pro proekt «Vidkryte strakhuvannia» [Information site of the League of Insurance Organizations of Ukraine: Information about the project «Open Insurance»]. Retrieved from <http://www.uainsur.com.ua>.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Пилевич Дмитрий Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, Национальный университет ДФС Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Pilevych Dmytro – PhD in Economics, National University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: dmutrostan@ukr.net

Баранець Аліна Анатоліївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Баранець Алина Анатольевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Baranets Alina – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: angel03080309@gmail.com

УДК 336:330.131.7

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-155-163

*Олена Шишкіна, Сергій Журман***СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ
ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ РИЗИКУ***Елена Шишкіна, Сергей Журман***СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ
К ПОНИМАНИЮ ПРИРОДЫ РИСКА***Olena Shyshkina, Serhii Zhurman***SYSTEMIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES
TO DETERMINATION OF THE NATURE OF RISK**

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат ризику, систематизовано основні етапи розвитку поглядів на трактування ризику, визначено основні теоретичні здобутки в межах класичної, неокласичної, кейнсіанської, неокейнсіанської й сучасної економічної теорії, розглянуто наукові підходи до визначення природи ризику, визначено його суб'єктивні та об'єктивні аспекти. Зазначено, що при уточненні природи ризику необхідно зважати на дуалізм ризику, який може проявлятися у вигляді можливої невдачі (небезпеки чи збитку) або ототожнюватись зі сприятливими наслідками. Крім того, у статті проведено аналіз наявних у науковій літературі визначень категорії «ризик» та, з урахуванням отриманих результатів, запропоновано авторське тлумачення цієї категорії.

Ключові слова: ризик; невизначеність; ймовірність; природа ризику; ризик-середовище.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 30.

В статье исследованы понятийно-категориальный аппарат риска, систематизированы основные этапы развития взглядов на трактовку риска, определены основные теоретические достижения в рамках классической, неоклассической, кейнсианской, неокейнсианской и современной экономической теории, рассмотрены научные подходы к определению природы риска, определены его субъективные и объективные аспекты. Отмечено, что при уточнении природы риска необходимо учитывать дуализм риска, который может проявляться в виде возможной неудачи (опасности или ущерба) или отождествляться с благоприятными последствиями. Кроме того, в статье проведен анализ имеющихся в научной литературе определенных категории «риск» и, с учетом полученных результатов, предложено авторское толкование этой категории.

Ключевые слова: риск; неопределенность; вероятность; природа риска; риск-среда.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 30.

In the article the conceptual and categorical apparatus of risk has been investigated; the main stages of the development of views and definition of the risk have been systemized; the main theoretical achievements in the framework of classical, neoclassical, Keynesian, neokeynesian and modern economic theory have been determined; the scientific approaches to determination of the nature of risk have been considered and its subjective and objective aspects have been determined. It has been noted that when clarifying the nature of risk, it is necessary to take into account the duality of the risk, which manifests itself in the form of possible failure (danger or loss) or is identified with favourable consequences. In addition, the article analyzes the definitions of the "risk" in the scientific literature and, taking into account results obtained, the author has proposed the interpretation of this category.

Keywords: risk; uncertainty; probability; nature of risk; risk environment.

Fig.: 1. Table: 1. References: 30.

JEL Classification: G32

Постановка проблеми. Ризик є невіддільним ключовим елементом будь-якої діяльності та бездіяльності всіх без винятку економічних суб'єктів, які функціонують у ринкових умовах господарювання. Складність і суперечливість перетворень, що відбуваються в нестационарній економіці України, вимагає від суб'єктів підприємництва усвідомлення наслідків прийняття управлінських рішень, орієнтованих на ефективне досягнення стратегічних і тактичних цілей і планів розвитку.

Ставлення до ризику є неоднозначним, оскільки в певних суб'єктів ризик ототожнюється із вдачею і, відповідно, із отриманням прибутку, а в інших – із невдачею, а, відповідно, зі збитками. Особливості сприйняття ризику топ-менеджментом формує специфіку ставлення до нього і визначає особливості формування системи ризик-менеджменту. Відповідно створення ефективної системи управління ризиками неможливо без усвідомлення природи ризику й уточнення його змістовних характеристик. Таким чином, актуальність узагальнення й систематизації наукових підходів до розуміння природи ризику не викликає заперечень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження природи ризику закладені в наукових працях таких класиків і неокласиків економічної теорії, як Р. Кантільон [1], Дж. Мілль [2], Ф. Найт [3], А. Сміт [4], А. Маршалл [5], Д. Рікардо, Й. фон Тюнен, Г. фон Мангольдт та ін. Значний внесок у розвиток теорії ризику зробили представники кейнсіанської, некейнсіанської та сучасної економічної теорії: Дж. М. Кейнс [6], І. Фішер, Дж. Фон Нейман, О. Моргенштерн, М. Фрідмен, Л. Севідж, К. Ерроу, Й. Шумпетер та ін. В останні десятиліття даній проблемі були присвячені роботи таких вітчизняних та закордонних науковців, як І. А. Бланк, І. Т. Балабанов, П. Л. Вілінський, П. Г. Грабовий, В. М. Гранатуров, М. В. Грачова, А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Є. Ю. Хрустальов, Г. Б. Клейнер, В. Н. Лівшиць, М. Г. Лапуста, Н. В. Хохлов і ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, присвячених дослідженню природи ризику й уточненню його змісту, складність і багатогранність зазначеної проблеми та її недостатня теоретична вивченість спричиняє відсутність однозначного трактування ризику. Нині, на наш погляд, не є повністю сформованим єдиний загальноприйнятий категоріально-термінологічний апарат у сфері управління ризиками та відсутнє чітке усвідомлення його сутності та змістовних характеристик, що унеможлиблює ефективне управління ризиками на рівні окремих економічних суб'єктів.

Метою статті є систематизація наявних наукових підходів щодо розуміння природи ризику, уточнення й деталізація категоріально-понятійного апарату ризику за об'єктивними і суб'єктивними ознаками з урахуванням дуалізму його сприйняття.

Реалізація поставленої мети потребує формулювання і вирішення низки окремих завдань. До таких завдань, на нашу думку, доцільно віднести:

- дослідження історичних аспектів розуміння ризику як економічної категорії;
- вивчення категоріально-понятійного апарату у сфері ризику;
- систематизацію наукових підходів щодо дослідження природи ризику;
- формулювання авторського визначення економічної категорії «ризик».

Виклад основного матеріалу. Неможливо точно встановити часові межі початку вивчення ризику в наукових працях науковців і філософів давнини, проте відомі численні історичні факти, які дозволяють стверджувати про успішність вирішення проблем мінімізації негативних наслідків розвитку подій у різних сферах діяльності.

Наприклад, ще в давні часи розширення суспільного поділу праці, відокремлення сільського господарства від ремесла, збільшення продуктивності праці і, відповідно, зростання обсягів виробництва збільшувало кількість торгових угод і платежів, а отже, і спричинювало зростання ризиків для учасників угод. Про способи зниження ризиків тих часів можна говорити багато і при цьому пов'язувати різні методи та інструменти управління, що активно використовуються й досі. Зокрема, у III тис. до н. е. у Месопотамії активно використовувались механізми, які заклали основу страхування як інструменту управління ризиком. Прикладом цього є надання позик або створення торговцями «спільних кас», спрямованих на захист їхніх інтересів на випадок втрати вантажу під час перевезення. Існувала й така операція, коли один із позикодавців надавав купцю позику, при цьому забезпеченням цієї позики виступав сам купець, його сім'я та власність, що йому належала. Якщо подорож закінчувалась успішно, то тоді кредитору поверталось 100 % суми позики плюс деякий процент (частка прибутку). Якщо купець був пограбований, то тоді ним поверталось 50 % суми, а решта 50 % відшкодовувалась за рахунок спільної каси [7, с. 469].

Початок наукових досліджень сутності ризику припадає на пізні Середньовіччя (рисунок). Більшість дослідників цієї категорії вважає, що першість розгляду цієї категорії по праву належить Р. Кантільону, який уперше ввів термін «підприємець» в економічну теорію й обґрунтував зв'язок ризику з підприємницькою діяльністю [1, с. 28-33]. По суті, роботи Р. Кантільона передували роботам класиків економічної теорії, які стосувались дослідження природи ризику.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ПОГЛЯДІВ НА ТРАКТУВАННЯ РИЗИКУ					
		<i>етапи (часові межі)</i> 			
	...	XII – XIX ст.	30–40-і роки XX ст.	40–60-і роки XX ст.	2 половина XX ст. - початок XXI ст.
<i>наукові теорії, у яких досліджувались питання ризику</i>		класична економічна теорія	неокласична економічна теорія	кейнсіанська теорія, неокейнсіанська теорія	сучасна економічна теорія
<i>науковці</i>		Р. Кантільон, Й. фон Тюнен, Г. фон Мангольдт, Д. Рікардо, А. Сміт Дж. Мілль, Н. У. Сеніор	А. Маршалл, Л. Пігу, Ф. Найт	Дж. М. Кейнс	Й. Шумпетер, Г. Марковиц, Дж. Данциг, У Шарп, Дж. Неман, О. Моргенштерн
<i>узагальнене трактування ризику, що представлено в наукових теоріях</i>	...	- ризик передусім трактується з позицій доходу й ототожнюється з невизначеністю; - ризик розглядається або як компенсація можливого доходу в результаті прийнятого рішення або як отримання збитку понесеного внаслідок реалізації невдалого рішення	- ризик - це ймовірність відхилення від досягнення поставлених цілей; - ризик трактується як зворотна похідна прибутку; - величина ризику визначається розміром очікуваного прибутку й величиною його можливих коливань; - ризик не ототожнюється з невизначеністю (доведено Ф. Найтом)	- чітко розділяють поняття ризик та невизначеність; ризик розглядається як вимірювальна величина, а невизначеність не підлягає кількісній оцінці	- чітко поділяються поняття ризику і невизначеності; - ризик є ключовим елементом, який необхідно враховувати у дослідженні підприємницького прибутку, капіталу, відсотка і циклу кон'юнктури, інвестиційної поведінки тощо

Рис. Систематизація етапів розвитку поглядів на трактування ризику

Джерело: побудовано автором на основі [1-6, 8, 10].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Один із засновників класичної економічної теорії А. Сміт вважав, що «...підприємець йде на ризик заради отримання прибутку, відповідно, його прибуток є платою за ризик. Для компенсації ризику повною мірою необхідно, щоб загальний дохід не тільки покривав усі випадкові втрати, але і забезпечував додатковий прибуток, що відповідає прибутку страхових товариств» [3, с. 235]. Натомість Дж. Мілль розглядав поняття ризику з погляду окремого підприємця. Він зазначав, що «ставка прибутку повинна значно перевищувати процентну ставку, а різниця власне і є компенсацією за ризик» [2, с. 496]. Представники класичної школи Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. М. Мілль, Н. У. Сеніор, розглядаючи природу ризику, доводили, що плата за ризик, під якою розуміли відшкодування можливого ризику в підприємницькій діяльності, включалась у структуру підприємницького доходу (прибутку, «виграшу»), як і відсоток на вкладений капітал («заробітну плату» підприємця).

Розвинули цю теорію представники німецької класичної школи Й. фон Тюнен і Г. фон Мангольдт. Й. фон Тюнен стверджував, що дохід підприємця є не лише платою за ризик, але й винагородою за підприємницьке мистецтво, новаторство. Він вважав, що чим більше ризик, тим більше повинен бути дохід у порівнянні з можливими втратами, тобто з мінімальним доходом. Г. фон Мангольдт доводив, що несення ризику є найважливішою функцією підприємця. Розглядаючи дві категорії: «виробництво на замовлення» (де ризик мінімізується або навіть дорівнює нулю, оскільки заздалегідь відомий замовник і визначена ціна) і «виробництво на ринок» (у цьому випадку ризик не відомий, оскільки такі фактори як ціна і замовник не визначені, не ясно, чи буде існувати попит на вироблену продукцію). Запроваджуючи фактор часу він зазначав, що чим більше часовий інтервал від початку виробництва товару до його продажу, тим більше невизначеність успіху, вище ризик можливих втрат для підприємця і, відповідно, більше очікувана винагорода.

Подальшого розвитку категорія «ризик» отримала у працях неокласиків А. Маршалла, Л. Пігу і Ф. Найта. А. Маршаллом і Л. Пігу у 30-х роках ХХ ст. були закладені основи неокласичної теорії ризику, основні положення якої ґрунтуються на невизначеності і визначенні прибутку як випадкової величини. Зокрема, А. Маршалл розглядав ризик як зворотну похідну від прибутку, а плату за ризик вважав однією зі складових компонентів прибутку. Вчений вважав, що поведінка підприємця зумовлена концепцією граничної корисності, відповідно до якої він приймає таке рішення, за якого коливання прибутку будуть найменшими в порівнянні з іншими варіантами [5]. Ф. Найт у своєму дослідженні ризику і невизначеності довів нетотожність зазначених понять і визначив ризик як об'єктивну вірогідність того, що те чи інше явище відбудеться [4, с. 12-28].

Доповненням неокласичної теорії стали роботи Дж. М. Кейнса і його послідовників, які згодом лягли в основу кейнсіанської і неокейнсіанської теорії. Дж. М. Кейнс визначав ризик як невизначеність отримання очікуваного доходу від вкладення коштів, уперше склав класифікацію ризиків, виділивши ризики підприємця, кредитора й інфляції. При цьому Дж. М. Кейнс вважав, що всі види підприємницьких ризиків повинні попередньо піддаватися кількісному та якісному оцінюванню [6].

У ХХ столітті над питаннями дослідження природи ризику, їх ідентифікації й оцінки працювали численні науковці і практики. Видатні здобутки в досліджуваній сфері належать Г. Марковіцу та Дж. Данцигу (яких вважають засновниками наукового методу оцінки ризику в контексті аналізу інвестиційного поведінки економічних суб'єктів), Й. Шумпетеру (який вивчав проблеми ризику в контексті дослідження підприємницького прибутку, капіталу, відсотка і циклу кон'юнктури), У. Шарпу (йому належать фундаментальні дослідження основних понять ризику, систематизації видів ризику тощо), Дж. Фон Нейману і О. Моргенштерну (що розглядали проблему врахування ризиків у економічній поведінці суб'єктів).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проведені автором дослідження сучасних наукових доробок вітчизняних і закордонних учених щодо природи ризику і його змістовних характеристик дозволяють стверджувати, що серед науковців досі відсутня єдина позиція щодо розуміння цієї економічної категорії. Нині існує велике різноманіття авторських визначень ризику, що пов'язано з особливостями проведення вченими науково-прикладних досліджень, які переважно зосереджуються на вивченні ризиків у контексті окремих видів і сфер діяльності й акцентують увагу на тих якостях ризику, які, на їхню думку, є визначальними.

Намагання автора узагальнити найбільш суттєві визначення ризику знайшло відображення в таблиці.

Таблиця

*Трактування сутності ризику як економічної категорії
в сучасній науковій і довідковій літературі*

№ з/п	Автор	Визначення ризику	Джерело
1	2	3	4
1	С. В. Мочерний та ін.	Ризик – атрибут прийняття рішення в ситуації невизначеності, який наявний у більшості господарських операцій, економічній політиці	[11, с. 214]
2	С. В. Мочерний та ін.	Ризик – непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому	[12, с. 244]
3	С. В. Мочерний та ін.	Ризик економічний – ризик, пов'язаний з невизначеністю, непередбаченістю, випадковістю поведінки суб'єктів ринкових відносин, що може завдати збитків підприємцю	[13, с. 280]
4	А. В. Коноплицький, Г. І. Філіна	Ризик – можливість настання несприятливого результату	[14, с. 385]
5	Л. І. Абалкин та ін.	Ризик (в економіці і підприємстві) – невизначеність, пов'язана із прийняттям рішень, реалізація котрих відбувається тільки із плином часу. Ризик являється невід'ємною частиною будь-яких підприємницьких рішень	[15, с. 688]
6	А. Г. Загородній, Г. Я. Вознюк	Ризик – усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами	[16, с. 638]
7	З. Б. Живко, М. О. Живко, І. Ю. Живко	Ризик – можливість настання обставин, що можуть завдати матеріальних збитків	[17, с. 297]
8	А. Т. Головка, В. Ф. Кобзар, О. О. Науменко та ін.	Ризик – рівень загрози збитків, який може статися внаслідок якоїсь несприятливої події тощо	[18, с. 210]
9	І. Бернар, Ж.-К. Коллі	Ризик – елемент невизначеності, який може відбитися на діяльності того чи іншого господарюючого суб'єкта чи на проведенні якої-небудь економічної операції	[19, с. 500]
10	М. А. Коваленко, В. Л. Чесноков	Ризик – ставлення інвестора до можливості заробити або втратити гроші. Прибуток – це винагорода інвестора за те, що він приймає ризик економічної невизначеності	[20, с. 294]
11	М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.	Ризик – це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події	[21, с. 419]
12	Г. А Швиданенко та ін.	Ризик – це ставлення інвестора до можливості заробити чи втратити гроші	[22, с. 257]
13	Вебстер	ризик - це небезпека, загроза, випадковість, можливість піддатися руйнуванню, втратам чи пошкодженням	[23, с. 2154]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл.

1	2	3	4
14	В. М. Гранатуров, І. В. Літовченко	Ризик – це об’єктивно-суб’єктивна економічна категорія, що характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності внаслідок можливого впливу (дії) на нього певних об’єктивних і/або суб’єктивних факторів, котрі не враховувались при його плануванні	[24, с. 34]
15	В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко	Ризик – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття заінтересованими суб’єктами економічних відносин об’єктивно існуючих невизначеності та не конфліктності, іманентних процесам цілей покладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями	[25, с. 5]
16	М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршуківа	Категорію «ризик» можна визначити як небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання доходів в порівнянні з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів в даному виді підприємницької діяльності. Іншими словами, ризик – це загроза того, що підприємець понесе втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижчі за ті, на які він розраховував	[26, с. 56]
17	В. В. Шахов	Ризик – це можливість від’ємного відхилення між плановим і фактичним результатом, тобто небезпека несприятливого результату на одне очікуване рішення	[27, с. 16]
18	Г. С. Вечканов, Г. Р. Вечканова, В. Т. Пуляєв	Ризик – економічна категорія, яка характеризує стан невизначеності у виробничих відносинах, який передбачає отримання як позитивного так і негативного результату діяльності підприємства	[28, с. 312]
19	І. А. Бланк	Ризик – це ймовірність виникнення несприятливих наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення фінансово-господарської діяльності	[29]
20	С. Е. Саркісов	Ризик – це ймовірність понести збиток або втратити вигоду	[30, с. 594]

На основі вищенаведеного огляду визначень ризику як економічної категорії можливо виділити ознаки, які є спільними для переважної більшості трактувань ризику, а саме: першопричиною виникнення ризику є невизначеність зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування об’єкта дослідження; ідентифікація й оцінка ризиків пов’язана зі значними складнощами; об’єктивні та суб’єктивні фактори впливу ризиків щільно пов’язані; оцінюючі ризик необхідно враховувати наявність шансу отримання позитивного результату та відсутність можливості точно визначити результат тієї чи іншої дії.

На нашу думку, ризик є складним поняттям, яке відображає загальну ефективність будь-яких рішень, спрямованих на досягнення тактичних і стратегічних цілей суб’єкта підприємництва. Ризик виникає на основі невизначеності й передбачає отримання як позитивного, так і негативного результату внаслідок діяльності або бездіяльності економічного суб’єкта.

Вищенаведені аспекти дослідження ризику дають змогу чітко прослідкувати різні підходи до дослідження природи і змісту ризику. Перший підхід, що вирізняється найбільшою кількістю наукових праць, пов’язаний із дуалізмом ризику, тобто з існуванням двох протилежних точок зору на сутність ризику. Так, з одного боку, ризик розглядається з погляду можливої невдачі, небезпеки та різного роду втрат (зокрема матеріальних), які можуть виникнути унаслідок прийняття невдалого рішення, а з іншого – ризик ототожнюється з можливою вдачею, сприятливими наслідками реалізації певних рішень та дій. Другий підхід щільно пов’язаний із першим і ґрунтується на розгляді ризику як певної події, яка у випадку свого настання може мати як позитивні, так і негативні наслідки. За третім підходом сутність ризику досліджується з погляду діяльності, що здійснюється з надією на отримання певної вигоди (доходу).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Досліджуючи природу ризику необхідно зауважити певні проблеми, які пов'язані з відсутністю єдиного понятійно-категоріального апарату, його суб'єктивним та об'єктивним характером та дуалізмом сприйняття. Зазначене дозволяє визначити свої специфічні особливості й виділити найбільш важливі, на нашу думку, риси ризику, які притаманні тій чи іншій сфері дослідження і виникають у процесі вирішення теоретико-прикладних завдань. Усвідомлення сутності ризику дозволяє адаптувати цю категорію до розв'язання конкретних управлінських завдань в умовах нестаціонарної економіки, що є предметом наших подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Cantillon R. *Essaisur la nature du commerce en general*. Paris, 1952. P. 28-33.
2. Mill John Stuart. *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy/ John Stuart Mill*. New York: D.Appleton and Company, 443&445 Broadway, 1864. 616 p.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Книги I-III. Москва: Наука, 1992. 572 с.
4. Найт Ф. Понятия риска и неопределенности. *Thesis*. 1994. Вып. 5. С. 12-28.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Прогресс, 1993. Т. 1. 415 с., Т. 2. 310 с., Т. 3. 351 с.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.
7. Шишкіна О. В., Дубина М. В. Гроші та кредит: навч. посіб. Чернігів: Видавець Брагинець О. В., 2016. 692 с.
8. Альгин А. П. Грани экономического риска. Москва: Знание, 1994. 64 с.
9. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 187 с.
10. Абчук В. А. Риски в бизнесе, менеджменте и маркетинге. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2006. 480 с.
11. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2002. 952 с.
12. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
13. Економічний словник-довідник / за ред. д. е. н., проф. С. В. Мочерного. Київ: Феміна, 1995. 368 с.
14. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. Київ: КНТ, 2007. 580 с.
15. Экономическая энциклопедия / науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН ; гл. ред. Л. И. Абалкин. Москва: Экономика, 1999. 1055 с.
16. Загородній А. Г., Вознюк Г. Я. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доп. та перероб. Львів: Видавництво «Львівської політехніки», 2011. 844 с.
17. Живко З. Б., Живко М. О., Живко І. Ю. Словник сучасних економічних термінів. Львів: Край, 2007. 384 с.
18. Словник фондового ринку / автори-укладачі: А. Т. Головка, В. Ф. Кобзар, О. О. Науменко та ін. Київ, 1999. 288 с.
19. Бернар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: в 2 т. Т. II. Москва: Междунар. отношения, 1997. 760 с.
20. Коваленко М. А., Чесноков В. Л. Фінансовий словник: навч. посіб. вид. 2-ге, випр. і доп. Херсон: Олді-плюс, 2009. 382 с.
21. Фінансовий словник-довідник / за ред. М. Я. Дем'яненка. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 555 с.
22. Универсальный экономический словарь. Менеджмент, маркетинг, реструктуризация / под общ. ред. Г. А. Швиданенко. Киев: Поисково-издательское агентство «Книга Памяти Украины», 1999. 392 с.
23. Webster's New International Dictionary Second Edition / William Allan Neilson. Editor in Chief. Springfield, Mass., USA: Merriam Company, 1956. 3194 p.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

24. Гранатуров В. М., Литовченко И. В. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики. Одесса: МЧП «Эвен», 2005. 204 с.
25. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 480 с.
26. Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г. Риски в предпринимательской деятельности. Москва: ИНФРА-М, 1998. 224 с.
27. Шахов В. В. Введение в страхование. Москва: Знание, 2000. 287 с.
28. Вечканов Г. С., Вечканова Г. Р., Пуляев В. Т. Краткая экономическая энциклопедия. Санкт-Петербург: Петрополис, 1998. 509 с.
29. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. Киев: Ника-Центр, Ольга. 2003. 496 с.
30. Саркисов С. Э. Менеджмент: словарь-справочник. Москва: Анкил, 2005. 808 с.

References

1. Cantillon, R. (1952). *Essaisur la nature du commerce en general*. Paris [in English].
2. Mill John Stuart (1864). *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy/ John Stuart Mill*. New York: D.Appleton and Company, 443&445 Broadway [in English].
3. Smit, A. (1992). *Issledovanie o prirode i prichinakh bahatstva narodov. Knigi I-III [Research on the nature and causes of the peoples Books I-III]*. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Nait, F. (1994). Poniatia riska i neopredelennosti [The concepts of risk and uncertainty]. *Thesis*, 5, 12-28 [in Russian].
5. Marshall, A. (1993). *Printsipy ekonomicheskoi nauki [Principles of economics]*. (Vols. 3). Moscow: Prohress [in Russian].
6. Keins, Dzh. M. (2007). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg. Izbrannoe [The general theory of employment, interest and money. Favorites]*. Moscow: Eksmo [in Russian].
7. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].
8. Algin, A. P. (1994). *Grani ekonomicheskogo riska [The brink of economic risk]*. Moscow: Znanie [in Russian].
9. Algin, A. P. (1989). *Risk i ego rol v obshchestvennoi zhizni [Risk and its role in public life]*. Moscow: Mysl [in Russian].
10. Abchuk V. A. (2006). *Riski v biznese, menedzhmente i marketinge [Risks in business, management and marketing]*. Sankt-Peterburh: Izd-vo Mykhailova V. A. [in Russian].
11. Mochernyi, S. V. (Ed.) (2002). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]* (Vols. 1-3). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
12. Mochernyi, S. V. (Ed.) (2006). *Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk [Economic Encyclopedia Dictionary]* (Vols. 1-2). Lviv: Svit [in Ukrainian].
13. Mochernyi, S. V. (Ed.) (1995). *Ekonomichni slovnyk-dovidnyk [Economic Dictionary-Directory]*. Kyiv: Femina [in Ukrainian].
14. Konoplytskyi, V. A., Filina, H. I. (2007). *Ekonomichni slovnyk. Tlumachno-terminolohichni [Economic Dictionary. Interpretative-terminological]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
15. Abalkyn, L. I. (Ed.) (1999). *Ekonomicheskaiia entsyklopediia [Economic Encyclopedia]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
16. Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. Ya. (2011). *Finansovo-ekonomichni slovnyk [Financial and Economic Dictionary]* (3rd ed.). Lviv: Vydavnytstvo «Lvivskoi politekhniki» [in Ukrainian].
17. Zhyvko, Z. B., Zhyvko, M. O., Zhyvko, I. Yu. (2007). *Slovnyk suchasnykh ekonomichnykh terminiv [Dictionary of modern economic terms]*. Lviv: Krai [in Ukrainian].
18. Holovko, A. T., Kobzar, V. F., Naumenko, O. O. et al. (1999). *Slovnyk fondovoho rynku [Dictionary of the stock market]*. Kyiv [in Ukrainian].
19. Bernar, I., Kolly, Zh.-K. (1997). *Tolkovi ekonomicheskyi i finansovi slovar: frantsuzskaia, russkaia, angliiskaia, nemetskaia, ispanskaia terminolohiia [Explanatory economic and financial dictionary: French, Russian, English, German, Spanish terminology]* (Vols. 1-2). Moscow: Mezhdunar. Otnosheniia [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

20. Kovalenko, M. A., Chesnokov, V. L. (2009). *Finansovyi slovnyk [Financial dictionary]* (2nd ed.). Kherson: Oldi-plius [in Ukrainian].
21. Demianenko, M. Ya. (Ed.) (2003). *Finansovyi slovnyk-dovidnyk [Financial Dictionary-Directory]*. Kyiv: IAE UAAN [in Ukrainian].
22. Shvydanenko, H. A. (Ed.) (1999). *Universalnyi ekonomicheskyy slovar. Menedzhment, marketynh, restrukturyzatsiia [Universal economic dictionary. Management, marketing, restructuring]*. Kiev: Poiskovo-izdatelskoe agentstvo «Kniga Pamiati Ukrainy» [in Russian].
23. Webster's New International Dictionary Second Edition / William Allan Neilson. Editor in Chief. Springfield, Mass., USA: Merriam Company, 1956.
24. Granaturov, V. M., Litovchenko, I. V. (2005). *Upravlenie predprinimatelskimi ryzykami: voprosy teorii i praktiki [Business Risk Management: Theory and Practice]*. Odessa: MChP «Even» [in Russian].
25. Vitlinskyi, V. V., Velykoivanenko, H. I. (2004). *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi [Risk in economics and entrepreneurship]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
26. Lapusta, M. G., Sharshukova, L. G. (1998). *Riski v predprinimatelskoi deiatelnosti [Risks in business]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
27. Shakhov, V. V. (2000). *Vvedenie v strakhovanie [Introduction to Insurance]*. Moscow: Znanie [in Russian].
28. Vechkanov, G. S., Vechkanova, G. R., Puliaev, V. T. (1998). *Kratkaia ekonomicheskaiia entsyklopediia [Brief economic encyclopedia]*. Sankt-Peterburh: Petropolis [in Russian].
29. Blank, I. A. (2003). *Upravlenie finansovoi stabilizatsiei predpriatiia [Financial Stabilization Management]*. Kiev: Nyka-Tsentr, Olga [in Russian].
30. Sarkysov, S. E. (2005). *Menedzhment: slovar-spravochnik [Management: dictionary reference]*. Moscow: Ankil [in Russian].

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

Журман Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м Чернігів, 14013, Україна), депутат Чернігівської обласної ради.

Журман Сергей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, Национальный университет «Черниговский коллегіум» имени Т. Г. Шевченко (ул. Гетьмана Полуботка, 53, г. Чернигов, 14013, Украина), депутат Черниговского областного совета.

Zhurman Serhii – PhD in Economics, Associate Professor, National University of «Chernihiv Collegium» Taras Shevchenko (53 Hetmana Polubotka Str., 14013 Chernihiv, Ukraine), Deputy of the Chernihiv Regional Council.

УДК 336.63

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-164-170

Максим Чут

**ПОБУДОВА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ТА ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
НА ОСНОВІ ЦЕНТРІВ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Максим Чут

**ПОСТРОЕНИЕ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ И ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ
НА ОСНОВАНИИ ЦЕНТРОВ ФИНАНСОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Maksym Chut

**BUILDING A SYSTEM OF MONITORING AND REPORTING ON THE BASIS
OF FINANCIAL RESPONSIBILITY CENTERS**

У статті досліджено сутність центрів фінансової відповідальності в системі управлінського обліку, визначено основні вимоги, принципи та етапи формування центрів фінансової відповідальності. Також відповідно до критерію рівня повноважень проведено класифікацію центрів фінансової відповідальності. Особлива роль відводиться місцю центрів фінансової відповідальності в бюджетному процесі. Облік за центрами відповідальності здійснюється шляхом нормування витрат, виконання бюджетів та контролю за відхиленнями. У кожному центрі відповідальності акумулюється облікова інформація в частині планування його діяльності, контролю й аналізу фактичних показників.

Ключові слова: центри фінансової відповідальності; управлінський облік; бюджетування; витрати; нормування; звітність.

Рис.: 2. Бібл.: 7.

В статье исследована сущность центров финансовой ответственности в системе управленческого учета, определены основные требования, принципы и этапы формирования центров финансовой ответственности. Также в соответствии с критерием уровня полномочий проведена классификация центров финансовой ответственности. Особая роль отводится месту центров финансовой ответственности в бюджетном процессе. Учет по центрам ответственности осуществляется путем нормирования расходов, исполнения бюджетов и контроля за отклонениями. В каждом центре ответственности аккумулируется учетная информация в части планирования его деятельности, контроля и анализа фактических показателей.

Ключевые слова: центры финансовой ответственности; управленческий учет; бюджетирование; расходы; нормирование; отчетность.

Рис.: 2. Библ.: 7.

In the article the essence of centers of financial responsibility in the system of management accounting is explored, the basic requirements, principles and stages of formation of centers of financial responsibility are defined. Also, according to the criterion of the level of authority, the classification of financial responsibility centers has been carried out. A special role is assigned to the place of financial responsibility centers in the budget process. Accountability centers are responsible for costing, budget execution and control of deviations. Each accountability center accumulates accounting information in terms of planning its activities, monitoring and analyzing actual indicators.

Keywords: centers of financial responsibility; management accounting; budgeting; expenses; valuation; reporting.

Fig.: 2. References: 7.

JEL Classification: G30

Постановка проблеми. Розробка якісної системи управління нині актуальна для багатьох підприємств. Вихідна точка створення системи – персоніфікація відповідальності за прийняття рішень і визначення фінансової структури підприємства, зокрема шляхом виділення центрів відповідальності. Для кожного з останніх визначаються цілі, складаються плани, ведеться облік результатів, оцінюється діяльність керівників і співробітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію центрів відповідальності вперше сформував представник американської облікової думки середини ХХ століття Джон Хіггінс [4, с. 280]. Вона полягає у визначенні ступеня відповідальності певних осіб за результати своєї роботи. Центр відповідальності – це структурний підрозділ організації, що повністю контролює ті чи інші аспекти господарської діяльності організації, а його керівник самостійно приймає управлінські рішення в межах цих аспектів і несе відповідальність за результати діяльності підрозділу.

Д. Хіггінсом так само було сформульоване правило в рамках теорії центрів відповідальності, яке стверджує, що кожен структурну одиницю підприємства обтяжують тільки ті витрати і доходи, за які вона може відповідати і які контролює.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Так звані зони відповідальності визначаються виходячи з функцій, закріплених за окремими менеджерами, таким чином, за основу береться організаційна структура підприємства. Облік може бути організований таким чином, що одні центри відповідальності будуть входити в інші, більш великі. На кожен структурну ланку – підрозділ або посадову особу – покладаються певні обов'язки. Отже, можна говорити про те, що успіх роботи управлінського апарату значною мірою залежить від чіткості розподілу функціональних обов'язків між його ланками.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Існує необхідність у додатковому дослідженні об'єктів бюджетування. Від правильності виділення центрів відповідальності будуть залежати результати управління підприємством. Недостатньо вивченими залишаються також питання розподілу відповідальності між центрами фінансової відповідальності.

Мета статті. Метою статті є дослідження суті поняття «центр відповідальності», етапів та умов виділення центрів фінансової відповідальності,

Виклад основного матеріалу. При визначенні центрів відповідальності необхідно дотримуватися таких основних вимог:

- має бути виключено дублювання відповідальності за окремі види витрат;
- необхідно дотримуватися принципу економічної доцільності, тобто витрати на організацію та ведення обліку не повинні перевищувати вигоду від контролю над витратами;
- необхідно, щоб у кожному центрі відповідальності існувала можливість виділення, по-перше, показника для вимірювання обсягу діяльності, по-друге, бази для розподілу непрямих витрат.

Крім того, при розподілі організації на центри відповідальності необхідно враховувати соціально-психологічні фактори, які можуть вплинути на мотивацію керівників центрів. Велике розмаїття центрів відповідальності вимагає угруповання за класифікаційними ознаками й узгодження їх із загальною системою управлінського обліку [5, с. 48].

Вибір способу виділення центрів фінансової відповідальності визначається специфікою конкретного бізнесу, але при цьому в момент вибору структури повинні враховуватися такі принципи (рис. 1):

1. Центри витрат повинні обиратися з таких позицій, щоб для кожного з них міг бути обраний показник для вимірювання результатів їх функціонування.
2. Для кожного центру відповідальності повинна бути сформована схема документообігу, починаючи з первинного документа, закінчуючи внутрішньою управлінською звітністю.
3. У кожному центрі фінансової відповідальності повинен бути призначений відповідальний за виникнення витрат менеджер. У сферу його відповідальності можуть входити одночасно кілька центрів витрат. Однак неприпустимо, щоб за один підрозділ несли відповідальність кілька менеджерів.
4. Ступінь деталізації обліку витрат повинна бути достатньою для проведення аналізу, але не надмірною, інакше зростає ймовірність ускладнення облікового процесу і збільшення витрати на його здійснення.
5. Для кожного виду витрат у організації повинен існувати такий центр відповідальності, для якого ці витрати будуть прямими. Такі витрати безпосередньо відносяться на вартість і не вимагають розподілу непрямих витрат.

За критеріями рівня повноважень керівників підрозділів у межах існуючої на підприємстві організаційної структури і технологічного процесу всі центри відповідальності можна класифікувати таким чином:

Центр витрат – структурний підрозділ підприємства, керівник якого має найменшими управлінськими повноваженнями і тому несе мінімальну відповідальність за отримані результати. Він відповідає лише за виробничі витрати.

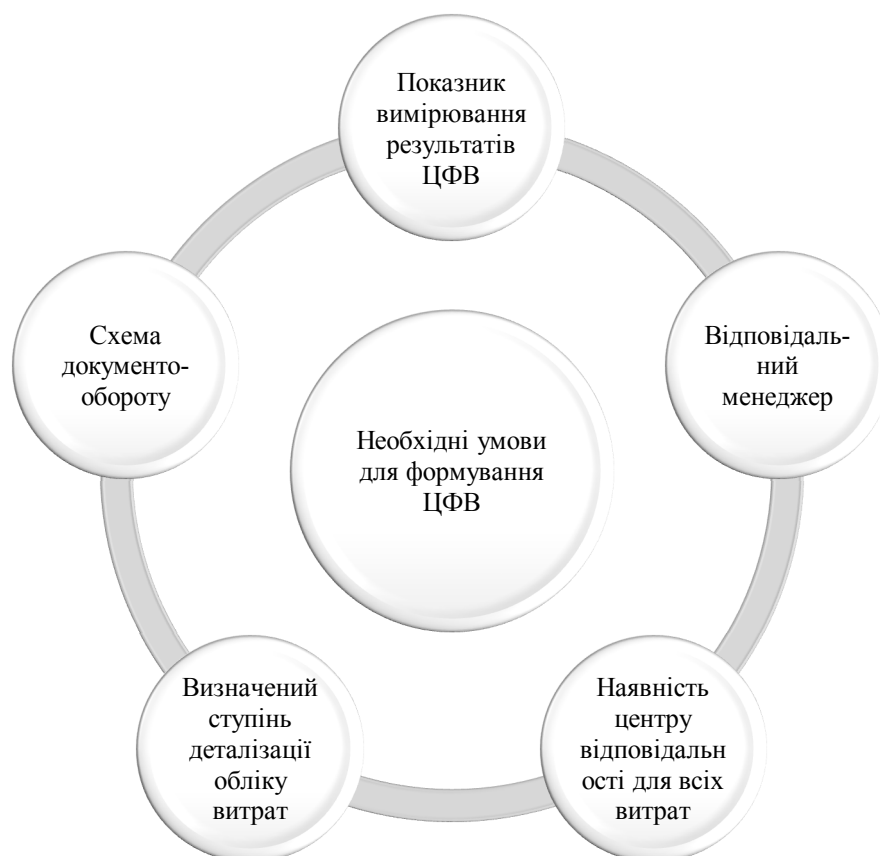

Рис. 1. Необхідні умови для формування центрів фінансової відповідальності

Розрізняють два види центрів витрат:

- центр нормованих витрат;
- центр ненормованих витрат.

Прикладом нормованих витрат є виробничі структурні підрозділи. У центрі нормованих витрат може бути встановлено нормативне співвідношення входу і виходу, тобто для кожної одиниць випуску визначається необхідна кількість матеріалів і робіт. У виробничих підрозділах таке співвідношення задається технологічними нормативами витрат матеріалів і виконання робіт для виробництва однієї одиниці продукції.

Центр доходів – це підрозділ, керівник якого в межах виділеного бюджету відповідальний за максимізацію доходу від продажів. При цьому зазвичай керівники таких підрозділів не мають повноважень по додаткових (понад бюджету) витратах коштів для залучення додаткових ресурсів. Взаємозв'язку між витратами на функціонування такого центру і значенням виручки практично немає, тому основним контрольованим показником є виручка, а також визначають її показники: обсяг продаж в натуральному вираженні, ціни, структура реалізації.

Центр прибутку – підрозділ, керівник якого відповідає як за витрати, так і за фінансові результати своєї діяльності. Менеджер центру прибутку контролює ціни, обсяг виробництва й реалізації. Оскільки керуючі центри прибутку несуть відповідальність і мають повноваження як у частині витрат, так і в частині надходжень, то звіти, використовувані в системі обліку за центрами відповідальності для оцінки центру прибутку, зазвичай мають форму звіту про прибуток.

Центр інвестицій – підрозділ, керівник якого відповідає за капіталовкладення. Мета центру інвестицій – не тільки отримання максимального прибутку, а й досягнення максимальної рентабельності вкладеного капіталу, максимальної прибутковості інвестицій, збільшення акціонерної вартості.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З метою отримання найбільшої результативності за підсумками діяльності можна виділити такі етапи формування центрів фінансової відповідальності в організації (рис. 2):

1. Загальний аналіз організації. У межах цього етапу визначаються види діяльності, тип організаційної структури, вивчається зовнішнє середовище.

2. Угрупування видів діяльності за функціональними ознаками. На цьому етапі проводять виділення структурних підрозділів залежно від видів діяльності та визначають відповідальних менеджерів.

3. Аналіз підконтрольності витрат (визначення регульованих і нерегульованих витрат).

4. Розподіл доходів і витрат між структурними підрозділами (центрами фінансової відповідальності). Для вирішення ситуацій, що не можуть бути покладені в типові системи, на кожному підприємстві, системи обліку проєктуються з урахуванням задоволення запитів топ-менеджменту. Однак при всьому їх різноманітті теорією і практикою вироблені спільні підходи до організації обліку доходів і калькулювання витрат.

5. Визначення взаємозв'язків між структурними підрозділами.

6. Затвердження єдиних принципів формування внутрішніх звітів по центрах фінансової відповідальності. На цьому етапі визначають необхідні для оцінки результатів діяльності центрів фінансової відповідальності показники, формують структуру документообігу.

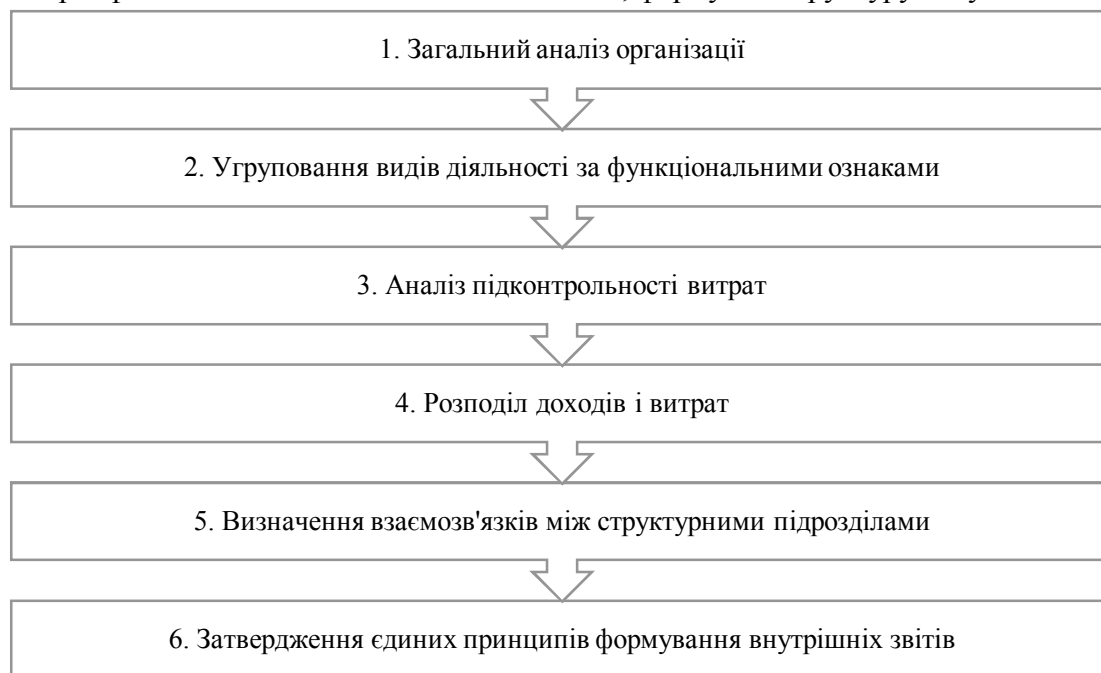

Рис. 2. Етапи формування центрів фінансової відповідальності в організації

Облік за центрами відповідальності здійснюється шляхом нормативного планування і виконання бюджетів, контролю за відхиленнями. У кожному центрі відповідальності акумулюється облікова інформація в частині планування його діяльності, контролю й аналізу фактичних показників. Так, для кожної статті, елемента, комплексу витрат, відповідальність за які несе менеджер, визначається допустима або нормативна величина витрат, збираються і передаються дані про фактичні витрати й відхилення від кошторису або нормативу. Особлива роль відводиться бюджетуванню, оскільки саме з його допомогою досягається внутрішня координація роботи окремих підрозділів підприємства на різних стадіях виробничої та фінансової діяльності. Менеджери центрів відповідальності беруть безпосередню участь у розробленні бюджетів для своїх підрозділів, погоджуючи виробничі плани свого центру з планами пов'язаних із ним інших центрів відповідальності. При цьому в основі побудови бюджетів для окремих центрів відповідальності закладено правило, згідно з яким кожен менеджер несе відповідальність тільки за ті витрати і доходи, на які він може зробити істотний вплив і які може контролювати.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Після закінчення звітного періоду менеджер центру відповідальності складає звіт про виконання бюджету з виділенням та аналізом причин, що викликали відхилення фактичних даних від запланованих. Таким чином, система організації обліку за центрами відповідальності дозволяє втілити в життя принцип управління за відхиленнями. Сутність цього принципу полягає в аналізі виникаючих поточних відхилень від запланованих показників діяльності підрозділів і прийнятті на основі його результатів управлінських рішень коригувального впливу, спрямованих на усунення причин, появи негативних відхилень.

Отже, організація обліку за центрами відповідальності дає можливість оперативно контролювати витрати й результати на різних рівнях управління підприємством та оцінювати роботу окремих менеджерів і підрозділів на основі узгоджених планів діяльності, оперативної взаємопов'язаної звітної інформації та первинного аналізу. Тому доцільно, щоб діяльність господарюючого суб'єкта в усіх напрямках – як основних, так і допоміжних – здійснювалася шляхом виділення центрів відповідальності.

Кожен окремих центр відповідальності є частиною системи управління підприємством і має вхідні ресурси: сировина, матеріали, напівфабрикати, витрати робочої сили і різних типів послуг. Центр відповідальності виконує задану йому роботу з цими ресурсами. На виході центру відповідальності – продукція (продукти і послуги), яка йде в інший центр відповідальності або реалізується назовні. Таким чином, діяльність кожного центру відповідальності може бути оцінена з погляду ефективності.

Хоча ресурси, використовувані для виробництва здебільшого мають натуральну форму, для цілей управлінського контролю вони повинні бути представлені в грошовому вираженні для об'єднання фізично несхожих елементів ресурсів. Грошовий вимір ресурсів, використовуваних у центрі відповідальності, є їх вартістю.

Якщо вихідна продукція центру відповідальності продається зовнішнім покупцям, їхня вартість вимірюється у вигляді доходу. Якщо ж товари або послуги переходять в інші центри відповідальності цієї ж організації, то вимірюватися вони можуть або в грошовій формі, як, наприклад, вартість переведених товарів або послуг, або в негрошовій формі – кількість штук продукції.

Діяльність керівника центру відповідальності може бути виміряна у вигляді результативності та ефективності роботи центру відповідальності. Під результативністю ми розуміємо те, наскільки добре виконує свою роботу центр відповідальності, тобто якою мірою він досягає бажаних або планованих результатів. Ефективність же використовується в інженерному сенсі, тобто кількість одиниць на виході на кожен одиницю входу. Ефективна діяльність виражається або у виробництві заданого обсягу продукції при мінімальному використанні елементів входу, або максимально можливого обсягу продукції при заданому масштабі використання елементів входу.

Результативність завжди притаманна цілям організації; ефективність же - ні. Ефективний центр відповідальності – це такий центр, який випускає продукцію з найменшими витратами ресурсів. Однак якщо цей випуск не збігається з цілями організації, тоді цей центр неефективний [3, с. 29].

При організації управління по центрах відповідальності перед керівництвом постають дві взаємопов'язані проблеми: як розподілити відповідальність і як контролювати результат. Головна відмінна риса децентралізації – свобода прийняття рішень.

Теоретично ступінь децентралізації вибирається з огляду на її ефективність, тобто порівнюються витрати і вигоди. І незважаючи на те, що на практиці рідко вдається підрахувати витрати і вигоди, підхід з погляду ефективності дозволяє зосередитися на питанні організаційної структури.

Можна виділити такі переваги децентралізації:

- 1) Керівник підрозділу більш інформований, він краще володіє ситуацією.
- 2) Керівник підрозділу може прийняти більш своєчасне рішення, він реагує на ситуацію в момент її появи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- 3) Керівник підрозділу зазвичай більш зацікавлений, що сприяє прояву ініціативи.
- 4) Передача більшої відповідальності сприяє розвитку таланту керівника.
- 5) Топ-менеджмент, вивільнюючи час від постійного контролю за діяльністю підрозділів, може сфокусувати свою енергію на стратегічному плануванні діяльності всієї організації.

Недоліками децентралізації можна вважати:

1. Можливість прийняття рішення, вигідного для підрозділу, але не підприємства загалом. Причинами цього можуть бути: неузгодженість цілей підприємства, підрозділу і окремих працівників або відсутність каналів зворотного зв'язку, що забезпечують менеджерів інформацією про наслідки їх рішень для інших підрозділів. Така ситуація особливо небезпечна для підприємств, де підрозділи конкурують, наприклад, за отримання постачальника або клієнта; підрозділи пов'язані єдиним технологічним процесом, коли продукція одного цеху є вхідним матеріалом для іншого [2].

2. Розбіжність цілей організації й особистими цілями. Ідеального збігу цілей не існує, але система як мінімум повинна сприяти тому, щоб працівник не діяв всупереч інтересам організації. Наприклад, якщо система управлінського контролю показує, що головну увагу потрібно приділити лише зниженню витрат і якщо менеджер досягає цього зниження витрат за рахунок зниження якості, то, можна зробити висновок, що керівник був мотивований не в тому напрямку. Тому при оцінці практичних дій особливо важливо розуміти, які дії мотивують працівників слідувати своїм особистим інтересам, та чи збігаються ці дії з інтересами організації.

3. Дублювання діяльності. Наприклад, може дублюватися облік, юридична робота тощо.

Найчастіше керівництво підприємства аналізує переваги та недоліки децентралізації на функціональній основі. Наприклад, функції фінансової служби можуть бути децентралізовані за численними цілями (такими, як оперативне бюджетування, внутрішня звітність), але вимагають централізації, наприклад, для планування податків. Тотальна централізація чи децентралізація – велика рідкість.

Самостійність виробничих відділень зазвичай повністю поширюється на такі види діяльності, як розробка нової продукції, виробництво і технологія, збут, облік і звітність, управління персоналом. Керівництво відділень має право самостійно виробляти стратегію відділення, підкоряючись безпосередньо вищому керівництву фірми, що дає можливість підготувати менеджерів для вищого рівня управління, здатних вирішувати завдання стратегічного характеру. Однак самостійність виробничих відділень обмежена насамперед у сфері фінансування й довгострокового планування. Відділення може проводити капітальні витрати лише в межах свого бюджету. Відносини між виробничими відділеннями однієї фірми будуються на комерційних засадах. Розрахунки між відділеннями відбуваються на основі внутрішніх (трансфертних) цін. Зовнішнє керівництво фірми в цьому випадку звільняється від вирішення поточних питань відділень і займається тільки стратегічним розвитком компанії загалом. Забезпечується адаптивність організації до умов зовнішнього середовища.

Висновки і пропозиції. Отже, організація обліку за центрами відповідальності дає можливість оперативно контролювати витрати і результати на різних рівнях управління підприємством та оцінювати роботу окремих менеджерів і підрозділів на основі узгоджених планів діяльності, оперативної взаємопов'язаної звітної інформації та первинного аналізу. Тому доцільно, щоб діяльність господарюючого суб'єкта в усіх напрямках – як основних, так і допоміжних – здійснювалася шляхом виділення центрів відповідальності. Організація системи управління на основі виділення центрів фінансової відповідальності надає доступ до повної та прозорої інформації про доходи та витрати в розрізі кожного центру відповідальності. Проведення аналізу даних управлінського обліку дозволяє своєчасно виявляти проблемні ділянки, де найбільш часто фіксуються відхилення від встановлених рівнів витрат, визначати види продукції з низьким рівнем рентабельності.

Список використаних джерел

1. Бабіч І. І., Мельник К. П. Оперативний контроль як функція антикризового управління сільськогосподарським підприємством: монографія. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. 304 с.
2. Грицак І. І. Управлінський облік за центрами відповідальності: доцільність та основні вимоги організації. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13135/1/176_Gricak_423-426_69.pdf.
3. Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія. Дніпропетровськ: Нац. гірн. ун-т, 2009. 79 с.
4. Король К. В. Центри відповідальності: поняття та підходи до визначення суб'єктів відповідальності. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1 (444). С. 279–284.
5. Ришар Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика: пер. с фр. Москва: Финансы и статистика, 2000. 158 с.
6. Сидоренко Р. В. Внутрішня звітність центрів відповідальності. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2011. Вип. 35. С. 326–328.
7. Скрипник М. І. Організація обліку витрат у розрізі центрів витрат та центрів відповідальності. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/organizaciya-obliku-vitrat-u-rozrizi-centriv-vitrat-ta-centriv-vidpovidalnosti.html>.

References

1. Babich, I. I., Melnyk, K. P. (2015). *Operatyvnyi kontrol yak funktsiia antykrizovoho upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom [Operational Control as a Function of Anti-Crisis Management of an Agricultural Enterprise]*. Lutsk: RVV Lutskoho NTU [in Ukrainian].
2. Hrytsak, I. I. (n.d.). *Upravlinskyi oblik za tsentramy vidpovidalnosti: dotsilnist ta osnovni vymohy orhanizatsii [Management Accounting for Responsibility Centers: Expediency and Basic Requirements of the Organization]*. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13135/1/176_Gricak_423-426_69.pdf.
3. Yermoshkina, O. V. (2009). *Upravlinnia finansovymy potokamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, praktyka, perspektyvy [Management of Financial Flows of Industrial Enterprises: Theory, Practice, Prospects]*. Dnipropetrovsk: Nats. hirn. un-t [in Ukrainian].
4. Korol, K. V. (2015). Tsenry vidpovidalnosti: poniattia ta pidkhody do vyznachennia subiektiv vidpovidalnosti [Responsibility Centers: Concepts and Approaches to Definition of Subjects of Responsibility]. *Biznes inform – Business Inform*, 1 (444), 279–284 [in Ukrainian].
5. Ryshar, Zh. (2000). *Bukhgalterskii uchet: teoriia i praktika [Accounting: Theory and Practice]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
6. Sydorenko, R. V. (2011). Vnutrishnia zvitnist tsestriv vidpovidalnosti [Internal Reporting of Liability Centers]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii – Visnyk of the Lviv Commercial Academy*, 35, 326–328 [in Ukrainian].
7. Skrypnyk, M. I. (2011). Orhanizatsiia obliku vytrat u rozrizi tsestriv vytrat ta tsestriv vidpovidalnosti [Organization of Cost Accounting in Terms of Cost Centers and Liability Centers]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance of Agro Industrial Complex*, 1. Retrieved from <http://magazine.faaf.org.ua/organizaciya-obliku-vitrat-u-rozrizi-centriv-vitrat-ta-centriv-vidpovidalnosti.html>.

Чут Максим Анатолійович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чут Максим Анатольевич – аспірант кафедри фінансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chut Maksym – PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maxchut@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7316-7579>

Researcher ID: X-9940-2018

УДК 657.37:061.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-171-183

*Валентина Гливенко, Василь Лень***СУТТЄВІСТЬ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ
СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ***Валентина Гливенко, Василий Лень***СУЩЕСТВЕННОСТЬ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ
СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА***Valentyna Glivenko, Vasyl Len***SIGNIFICANCE IN ACCOUNTING SUBJECTS OF THE STATE SECTOR**

У статті обґрунтовано визначення поняття суттєвості в бухгалтерському обліку як сукупності пропущеної, правильно поданої та відсутньої додаткової облікової та необлікової інформації у фінансовій звітності, яка може призвести до зміни управлінських рішень чи оцінки її кваліфікованими користувачами. На основі аналізу нормативної бази та наукових джерел уточнено перелік облікових та необлікових об'єктів суттєвості, розкрито порядок визначення порогів суттєвості за статтями обліку та порядок розкриття суттєвості в обліковій політиці суб'єктів державного сектору. Пропонується внутрішнім нормативним документом ввести в обов'язок укладачів фінансової звітності проведення оцінки облікової та необлікової інформації на предмет суттєвості та відобразити у фінансовій звітності всю суттєву для користувачів інформацію.

Ключові слова: державний сектор; бухгалтерський облік; суттєвість; об'єкти суттєвості; професійне судження; поріг суттєвості; облікова політика.

Рис.: 2. Бібл.: 31.

В статье обосновано определение понятия существенности в бухгалтерском учете как совокупности пропущенной, неверно поданной и отсутствующей дополнительной учетной и неучетной информации в финансовой отчетности, которая может привести к изменению управленческих решений или оценки ее квалифицированными пользователями. На основе анализа нормативной базы и научных источников уточнен перечень учетных и неучетных объектов существенности, раскрыт порядок определения порогов существенности по статьям учета и порядок раскрытия существенности в учетной политике субъектов государственного сектора. Предлагается внутренним нормативным документом ввести в обязанность составителей финансовой отчетности проводить оценку учетной и неучетной информации на предмет существенности и отражать в финансовой отчетности всю существенную для пользователей информацию.

Ключевые слова: государственный сектор; бухгалтерский учет; существенность; объекты существенности; профессиональное суждение; порог существенности; учетная политика.

Рис.: 2. Библ.: 31.

The definition of the concept of materiality in accounting as a set of missed, incorrectly filed and missing additional accounting and non-accounting information in the financial statement, which may lead to changes in managerial decisions or evaluations by qualified users, is substantiated within the article. Based on analysis of normative base and scientific sources, the list of accounting and non-accounting objects of materiality is specified, the procedure for determining the thresholds of materiality according to the articles of accounting and the procedure for disclosure of materiality in the accounting policy of public sector entities is disclosed. It is proposed, by internal normative document to oblige compilers of financial statements to conduct evaluation of accounting and non-accounting information on the materiality and to display in the financial statements all essential information for users.

Keywords: public sector; accounting, materiality; volumes of materiality; professional judgment; threshold of materiality; accounting policy.

Fig.: 2. References: 31.

JEL Classification: M41; M48; L31

Постановка проблеми. Суб'єкти державного сектору економіки ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність за Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БОДС). У НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» [1] вимагається надання у фінансовій звітності всієї інформації, яка є суттєвою для користувачів. Тобто дотримання принципу суттєвості є одним із найважливіших професійних обов'язків головного бухгалтера, що характеризують якість виконання ним своїх функцій. У зв'язку з цим, дослідження суттєвості в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності є актуальним для всіх суб'єктів державного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суттєвості в обліку і звітності суб'єктів державного сектору економіки розглядалися в працях багатьох українських і закордонних учених, зокрема: І. А. Варпаєвої, О. С. Дружиловської, Т. Т. Дуди, Т. І. Єфімен-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ко, А. В. Канцурова, В. Б. Клевець, П. А. Коронівського, М. В. Кужельного, Н. А. Лискова, Л. Г. Ловінської, С. В. Свірко, Н. І. Сушко, М. Щирби та інших. Ними зроблено значний внесок у вивчення проблем суттєвості та її впливу на формування облікової політики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний внесок учених-економістів у дослідження суттєвості в бухгалтерському обліку, нині не досягнуто однозначного визначення цього поняття, неповно визначено склад об'єктів суттєвості та їх класифікація, а також неповною мірою вирішені питання відображення в обліковій політиці показників суттєвості інформації, яка представляється у фінансовій звітності.

Метою статті є дослідження поняття суттєвості в бухгалтерському обліку та об'єктів її застосування з метою вдосконалення розкриття суттєвості в обліковій політиці суб'єктів державного сектору.

Виклад основного матеріалу. Понятійний апарат має важливе значення в будь-якій науці, у тому числі в науках про бухгалтерський облік, адже отримана бухгалтерська інформація не може бути достатньо корисною, якщо не будуть достатньо зрозумілі поняття [3]. Однак різні нормативні документи і дослідники в поняття «суттєвість» у бухгалтерському обліку включають різну суть, тобто не досягнуто єдиного наукового тлумачення цього терміна. Неточна термінологія призводить до невизначеності в мисленні, до змішування понять, а через них – до змішування розуміння, тлумачення явищ дійсності [2]. А якщо не будуть достатньо зрозумілі поняття, то це може призвести до того, що наведена у фінансовій звітності та примітках до неї інформація, може бути неправильно витлумачена користувачем і він не зможе прийняти досить обґрунтовані рішення.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови [4], слово «суттєвість» має такі трактування: важливість; значущість; має велике або особливе значення. Тобто в найбільш загальному плані воно не обмежується областю діяльності. У зв'язку з цим без доповнення галуззю діяльності воно не може застосовуватися як єдине визначення для характеристики фінансової звітності суб'єктів недержавного та державного секторів економіки.

Згідно з Концептуальною основою, «суттєвість – це характерний для кожного суб'єкта господарювання аспект доречності, заснованої на характері або величині (чи обох) статей, яких стосується ця інформація в контексті фінансового звіту окремого суб'єкта господарювання» [5]. У цьому документі суттєвість обмежується характером та/або величиною статей, тобто тільки обліковою інформацією. У п. 6 Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку в державному секторі (МСБОДС) 1 «Подання фінансової звітності» наведено таке визначення поняття суттєвості: «суттєвість – інформація є суттєвою, якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення або оцінки користувачів, прийняті на основі фінансових звітів» [6]. У визначенні, наведеному в МСБОДС 1, конкретно не вказується, якої інформації стосується суттєвість. Тому можна зробити висновок, що це інформація не тільки облікова, а й необлікова (описова). Конкретизовано також причини, за якими інформація може визнаватися суттєвою (пропуск або неправильне відображення), а також наслідки цих причин для користувачів звітності (вплив на економічні рішення або оцінку).

Комітет зі стандартів фінансового обліку США визначає величину (міру) пропущеної чи викривленої інформації, яка в умовах, що склалися, породжує вірогідність того, що рішення кваліфікованого користувача, який покладається на інформацію, було б змінено або під впливом пропущеної або викривленої інформації (переклад з англ. авт.) [7]. У цьому визначенні також не конкретизовано, якої інформації стосується суттєвість (тільки облікової чи й необлікової), але конкретизовані наслідки пропуску та/або викривлення інформації (зміна рішення користувача).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» під суттєвою розуміється інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності, а також відзначено, що суттєвість інформації визначається відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі та керівництвом суб'єктів державного сектору. Від визначення, наведеного в МСБОДС 1, це визначення відрізняється по суті лише тим, що в ньому відсутня причина – неправильне відображення інформації.

Згідно з Листом Міністерства фінансів України «Про суттєвість в бухгалтерському обліку і звітності», «суттєвість – характеристики облікової інформації, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності» [8]. У цьому визначенні не вказано на причини впливу на рішення користувачів (відсутність певної інформації, неправильне відображення). Слід зазначити, що глибоких досліджень поняття суттєвості для цілей бухгалтерського обліку нами не знайдено. Дослідники в своїх працях наводять визначення поняття суттєвості або відповідно до Концептуальної основи [9], або відповідно до НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності», або МСБОДС 1 «Подання фінансової звітності» [10], або Листа Міністерства фінансів [11; 12; 13], або перераховують визначення, наведені в нормативних документах із бухгалтерського обліку України і міжнародних стандартах обліку [14].

Розглянемо, чи є наведені визначення поняттями. За В. Н. Брюшинкіним, поняття – це думка, що узагальнює об'єкти деякої безлічі й виділяє цю безліч за відмінною для неї ознакою [15]. А. Є. Конверський визначає поняття як форму мислення, яка є результатом узагальнення і виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками [16]. Тобто в понятті узагальнюється визначена кількість предметів за певною ознакою. За своєю логічною структурою поняття складається зі змісту та обсягу. Змістом поняття є сукупність ознак, на підставі яких узагальнюються й виділяються в ньому предмети певного класу, а його обсягом є множина предметів, кожен з яких є носієм ознак, що складають його зміст. Будь-яке поняття включає логічний підмет і логічний присудок. Логічним підметом називається вираз, що означає те, що є об'єктом судження в цьому висловлюванні. Логічний присудок – вираз, який позначає те, що стверджується про предмет у висловлюванні.

Одне з правил визначення поняття – це можливість поміняти місцями підмет (лат. *definitio* – дефініція) і присудок (лат. *definiens* – дефінієнс) і при цьому не втратити змісту [16]. Застосуємо правило заміни місцями підмета і присудка до нормативних визначень поняття «суттєвість». Замінімо місцями підмет і присудок у визначенні, наведеному в Концептуальній основі, та отримуємо: характерний для кожного суб'єкта господарювання аспект доречності – є суттєвість. Тобто така заміна просто констатує, що суттєвість є аспектом доречності, про що зазначено також в МСБОДС 1. Не виділена у визначенні поняття і сукупність предметів, які є носіями суттєвості. Крім того, доречність включає в себе не тільки аспект суттєвості, а й інші аспекти. Також не можна заперечувати, що вся інформація, наведена у фінансовій звітності, впливає на економічні рішення. Але рішення можуть бути прийняті правильні чи неправильні залежно від дотримання, наприклад, принципу повноти, або не розкритий порядок оцінки активів і зобов'язань. У зв'язку з цим, на наш погляд, суттєвість є також аспектом достовірності, яка включає правдиве подання та повноту подання, що підтверджується у МСБОДС 1 при визначенні суттєвості, де вказуються пропуск або неправильне відображення інформації.

У МСБОДС 1 і НП(С)БОДС 101 поняття «суттєвість», на наше переконання, не розкривається, а наведено критерій (ознаку) суттєвості, а саме – вплив інформації, наведеної у фінансовій звітності на рішення користувачів. Це підтверджується визначеннями поняття «критерій», наведеними в різних словниках. Зокрема, у Тлумачному словнику з

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

управління [17] під критерієм розуміється «ознака, на підставі якої проводиться порівняння альтернатив, класифікація об'єктів і явищ». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «критерій – підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось» [4]. Критерій – це мета на перспективу, або вимога до проекту, які кількісно не виражені, правило порівняння та вибору альтернатив, а також результатів дій та ефекту рішення, що приймається [18].

Наведене в Листі Міністерства фінансів України визначення суттєвості насамперед не є повним, тому що в ньому є вказівка лише на облікову інформацію, незважаючи на те, що у Примітках до фінансовій звітності передбачено надання й необлікової інформації, яка теж може впливати на рішення її користувачів. До того ж у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» йдеться про суттєву інформацію у фінансовій звітності без вказівки, що ця інформація є виключно обліковою. Крім того, поняття суттєвості досить загальне і його потрібно уточнити як «суттєвість у бухгалтерському обліку». Саме в бухгалтерському обліку, тому що звітність є його завершальним етапом [19].

Перевіримо визначення поняття суттєвості, наведене в Листі Міністерства фінансів України «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності» щодо відповідності правилам визначення поняття. Загалом тут є підмет і присудок, який визначає обсяг поняття. Важливим у визначенні є ознака, за якою виділяється сукупність предметів дослідження. Як ознаку тут виділено характеристики, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності. Ознака не конкретна, адже нами вже зазначалось, що будь-яка інформація, наведена у фінансовій звітності на підставі аналізу, формує рішення її користувачів.

У НП(С)БОДС 1 і Листі Міністерства фінансів основна ознака суттєвої інформації – вплив на рішення її користувача. Однак будь-яка інформація у фінансовій звітності формує певні рішення та/або судження. При інтерпретації фінансової звітності, якщо інше не вказано, користувач керується тим, що якісні характеристики звітності відповідають бухгалтерським стандартам, а тому при вирішенні питань економічних відносин або інших відносин користувача звітності з її складачем, користувач приймає одне з двох рішень: так чи ні. Якщо суб'єкт державного сектору не виконав вимог до якісних характеристик звітності, то й рішення її користувача може бути неправильним. При цьому всі стандартні статті в звітності й у примітках до неї можуть бути правильними, але не наведена, наприклад, інформація про ліквідацію установи в першому кварталі року після року звітності може призвести до втрат у постачальників.

Найбільш повно відповідає вимогам поняття визначення, наведене Комітетом зі стандартів бухгалтерського обліку США [7]. Особливо важливим у цьому визначенні, на наш погляд, є те, що в ньому йдеться не про вплив звітної інформації на рішення користувачів, а про можливу зміну рішення внаслідок її пропуску або спотворення. Однак у визначення варто було б перед словом «інформації» додати слова «облікової і необлікової». З огляду на викладене пропонується таке визначення суттєвості в бухгалтерському обліку: **суттєвість у бухгалтерському обліку – це сукупність пропущеної, неправильно поданої та відсутньої додаткової облікової та необлікової інформації у фінансовій звітності, яка може призвести до зміни управлінських рішень чи оцінки її кваліфікованими користувачами.**

У нашому визначенні з усієї інформації виділяється не тільки не подана або неправильно подана інформація, але й додаткова облікова і необлікова інформація, ознакою якої є ймовірність зміни рішень користувачами. Наведене визначення відповідає також правилам заміни місцями підмета і присудка: сукупність пропущеної, невірної поданої і відсутньої облікової та не облікової інформації у фінансовій звітності, яка може призвести до зміни управлінських рішень чи оцінки її кваліфікованими користувачами – суттєвість у бухгалтерському обліку.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У фінансовій звітності наводиться кількісна облікова і необлікова якісна доповнююча інформація. Кількісні показники наводяться в грошовому вираженні, але їх можна перевести у відносні показники. Зведений перелік якісних характеристик фінансової звітності суб'єктів державного сектору за НП(С)БОДС і МСБОДС 1 наведено на рис. 1.

Рис. 1. Якісні характеристики фінансової звітності

Джерело: складено авторами.

Більшість якісних характеристик звітності носить переважно описовий характер і не може бути виражена кількісно.

Об'єкти застосування суттєвості. У листі Міністерства фінансів України «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності» [8] як об'єкти суттєвості перелічені: діяльність підприємства загалом; окремі господарські операції та об'єкти обліку; статті фінансової звітності. У Методичних рекомендаціях щодо облікової політики підприємства [20] до основних груп об'єктів застосування суттєвості віднесено: господарські операції; події; статті фінансової звітності. У Методичних рекомендаціях щодо облікової політики суб'єкта державного сектору [21] про суттєвість нічого не згадується. Лише у прикладі наказу про затвердження Положення про облікову політику суб'єкта державного сектору пропонується визначити поріг суттєвості для помилок попередніх періодів.

Згідно з НП(С)БОДС принцип суттєвості повинен застосовуватися до різної облікової та не облікової інформації: подій після звітної дати (НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності»); деталізації сегментів (НП(С)БОДС 103 «Фінансова звітність за сегментами»); оцінки (НП(С)БОДС 121 «Основні засоби», 122 «Нематеріальні активи», 123 «Запаси»); складу активів (НП(С)БОДС 122 «Нематеріальні активи»); ризиків (НП(С)БОДС 124 «Доходи»); розміру доходу (НП(С)БОДС 134 «Фінансові інструменти»); термінів та інших умов контракту (НП(С)БОДС 134 «Фінансові інструменти») [22].

МСБОДС 1 «Подання фінансової звітності» зобов'язує застосовувати принцип суттєвості також до: змін у характері операцій підприємства; розкриття додаткової інформації, якщо вимоги МСБОДС недостатні для забезпечення можливості користувачів зрозуміти

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

вплив певних операцій або подій на фінансовий стан і фінансові результати діяльності підприємства; відхилень від стандарту для досягнення достовірного подання; проміжок часу; суттєвих помилок; змін в обліковій політиці. У цьому ж стандарті вказано, що суттєвість стосується також вартості та опису фінансових звітів у Примітках. На залежність суттєвості від вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів, потреб у цій інформації законодавчих органів і громадськості, а також обсягів коштів вказано в Методичних рекомендаціях з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджених рішенням Рахункової палати України від 22.09.2015 № 5-5. У цьому документі також зазначено, що в деяких випадках якісні фактори важливіші, ніж кількісні. Зокрема, якісними факторами є суспільні очікування і суспільний інтерес [23].

Підсумовуючи вищезазначене, об'єкти суттєвості в бухгалтерському обліку суб'єктів державного сектору економіки наведені на рис. 2.

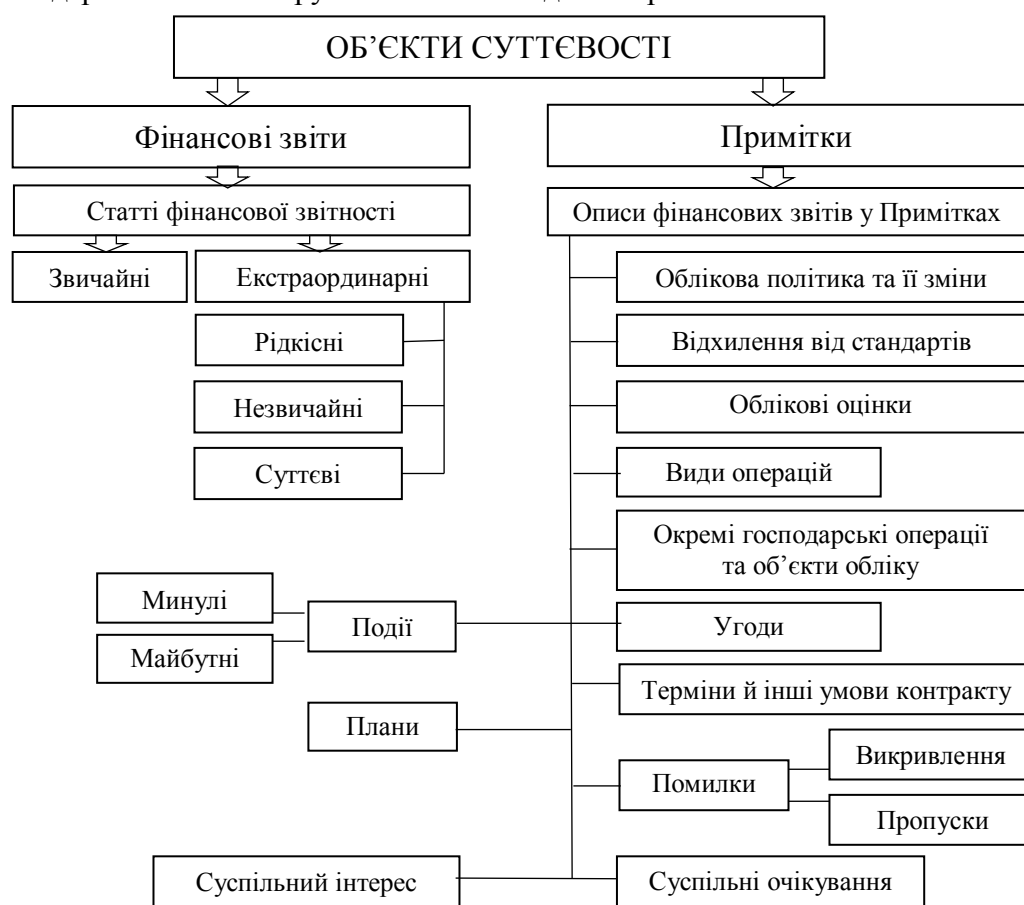

Рис. 2. Структура об'єктів суттєвості у фінансовій звітності

Джерело: складено авторами на основі нормативних і методичних документів із бухгалтерського обліку в державному секторі економіки.

Загалом бухгалтер, застосовуючи професійне судження [24], оцінює кожен статтю фінансової звітності та необхідність наведення в Примітках додаткової необлікованої інформації на предмет їхнього впливу на економічні рішення та/або оцінку користувачів цієї звітності.

Слід також зазначити, що згідно з додатком 2 до МСБОДС 1, якщо остаточна інформація не є суттєвою, вимоги Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору до розкриття інформації можна не виконувати [6].

Вплив факторів на суттєвість. На суттєвість впливають зовнішні та внутрішні фактори. Серед зовнішніх факторів необхідно зауважити вплив стану інституційного середовища, як сукупності «основоположних політичних, соціальних, юридичних і еко-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

номічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу» [25]. Очікувані зміни в інституційному середовищі, зміна рамок умов функціонування й розвитку економічних суб'єктів переважно визначають величину зовнішніх ризиків діяльності суб'єктів державного сектору.

Серед внутрішніх факторів важливий вплив має зміна керівництва, організація діяльності (перебудова організаційна та технологічна, ліквідація установи тощо).

Пороги суттєвості. Міністерство фінансів України так визначає поріг суттєвості: «поріг суттєвості – абсолютна або відносна величина, яка є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації» [8]. У листі наведено рекомендовані пороги суттєвості для окремих об'єктів обліку в межах 1-10 % від бази. Проте вказано, що пороги суттєвості щодо окремих господарських операцій та об'єктів обліку визначаються керівництвом підприємства, якщо інше не передбачено положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. У НП(С)БОДС визначено пороги суттєвості лише для переоцінки основних засобів та нематеріальних активів, а також доходу щодо переданих із зобов'язанням зворотного викупу фінансових активів у розмірі 10 % відхилення від бази. Щодо інших об'єктів обліку та необлікової інформації у Примітках до фінансової звітності, суб'єкт державного сектору економіки самостійно вирішує, що вважати суттєвим, а що ні на основі професійного судження бухгалтера.

Слід зазначити, що Лист Міністерства фінансів України «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності» [8] не є нормативним документом і носить рекомендаційний характер, а також про те, що в жодному МСБОДС пороги суттєвості не наводяться, а в Концептуальній основі зазначено, що «Рада не може вказати єдину якісну граничну величину для суттєвості або наперед встановити, що може бути суттєвим у конкретній ситуації» [5].

Отже, якщо стандартами обліку не встановлено пороги суттєвості, а також не визначено інформацію як суттєву, то пороги суттєвості й належність інформації до суттєвої визначаються суб'єктом господарювання на основі професійного судження бухгалтера.

Н. Л. Шкіря і Н. В. Залізняк [26] (2007) запропонували визначати відсоток суттєвості взагалі для балансу за формулою

$$P = 2 + \left[1 + \sqrt{\frac{T}{B}} \right], \quad (1)$$

де P – відсоток суттєвості;

T – грошовий оборот за звітний період;

B – підсумок балансу на кінець звітного періоду.

Треба зауважити, що автори не наводять обґрунтувань формули, а також прикладів її застосування. Не розкрито, що мається на увазі під грошовим оборотом. Крім того, недоліком формули є те, що розрахунковий відсоток суттєвості по підприємству або в установі не може бути менше 3 %, а також в окремих випадках становити досить значну величину. Уникнути цього недоліку можна, виключивши з формули цифри 2 та/або 1.

Суттєвість у грошовому вимірі загалом по підприємству Н. Л. Шкіря та Н. В. Залізняк пропонують визначати за формулою

$$S = \frac{B \cdot P}{100}, \quad (2)$$

де S – рівень суттєвості в грошовому вимірі (грн);

B – сальдо балансу на кінець звітного періоду, що підлягає аудиторській перевірці (грн);

P – встановлений аудитором відсоток суттєвості (%).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Після визначення загальної суми суттєвості загалом за балансом вона розподіляється за рахунками бухгалтерського обліку пропорційно залишкам на кінець року або розрахунково за формулою

$$S_n = S \frac{t_n^d + t_n^k + c_n}{T + C}, \quad (3)$$

де S_n – величина суттєвості, що припадає на рахунок (субрахунок) n (грн);

t_n^d – дебетовий оборот за звітний період за рахунком (субрахунком) n (грн);

t_n^k – кредитовий оборот за звітний період за рахунком (субрахунком) n (грн);

C_n – сальдо на кінець періоду за рахунком (субрахунком) n (грн);

T – оборот за звітний період за всіма рахунками (грн);

C – сальдо за звітний період за всіма рахунками (грн).

Показники T і C беруться з оборотно-сальдової відомості на кінець звітного періоду. Формулу (1) для визначення порогу суттєвості по підприємству пропонують використувати також Т. Т. Дуда, П. А. Коронівський, І. В. Левицька [10] (2011), К. В. Саханевич і В. М. Чубай [27] (2012). Можливість застосування зазначеної формули вказана також у Методичних рекомендаціях із проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту [23] (2015). Позитивним у використанні формул є те, що визначення порогу суттєвості формалізується і не залежить від суб'єктивних суджень укладачів фінансової звітності.

Як видно з формули (1), величина порога суттєвості по підприємству залежить від оборотності за статтями звітності. У поясненнях до формули жоден з авторів не розкрив, що розуміється під грошовим оборотом, оборот за рахунками грошових коштів чи за всіма рахунками бухгалтерського обліку. З огляду на формулу (3), автори, можливо, мали на увазі у формулі (1) оборот за всіма рахунками бухгалтерського обліку, а тому показник T у формулі (1) слід позначити як «оборот за всіма рахунками бухгалтерського обліку за звітний період». Необхідно також у формулі (3) показник T (оборот за звітний період за всіма рахунками) замінити на суму дебетових (T_n^d) та кредитових оборотів (T_n^k) за всіма рахунками, після чого формула матиме більш зрозумілий вигляд:

$$S_n = S \frac{t_n^d + t_n^k + c_n}{T_n^d + T_n^k + C}. \quad (4)$$

Взагалі базою розподілу загальної суми порога суттєвості можуть слугувати й інші бази розподілу: пропорційно залишкам на кінець періоду за статтями обліку; для активів пропорційно дебетовим, а для пасивів – пропорційно кредитовим оборотам.

З огляду на викладене після розрахунку порога суттєвості за формулами обов'язково треба проаналізувати отриманий результат і за необхідності уточнити поріг суттєвості на основі професійного бухгалтерського судження. Треба також зазначити, що поріг суттєвості у відносних показниках для суб'єкта державного сектору не завжди свідчить про суттєвість певної статті обліку або звітності, адже сума може бути абсолютно незначною як для самого суб'єкта, так і для зовнішніх користувачів.

«Асоціацією Професійних Бухгалтерів Співдружність» Російської федерації [28] (2010) пропонується проводити розрахунок середнього рівня суттєвості на підставі базових показників бухгалтерського балансу і звіту про фінансові результати. Для цього застосовують формулу

$$U_{cc} = (БП1 + БП2 + БП3 + БП4) : N, \quad (5)$$

де U_{cc} – середній рівень суттєвості, тис. руб.,

$БП 1$ – валюта балансу (допустиме викривлення 2 %), тис. руб.;

$БП 2$ – власний капітал (допустиме викривлення 5 %), тис. руб.;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

БП 3 – виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) (допустиме викривлення 2 %), тис. руб.;

БП 4 – собівартість продукції (робіт, послуг) (допустиме викривлення 2 %), тис. руб.;

N – кількість досліджуваних показників.

Отримане значення Y_{cc} використовується для розрахунку планової суттєвості (P_c) за формулою

$$P_c = Y_{cc} \cdot 75 \%, \quad (6)$$

де 75 % – плановий відсоток, використовуваний для розрахунку рівня суттєвості, встановлений спільнотою.

Базові показники та їх допустиме викривлення встановлюються спільнотою самостійно, зважаючи на принципи розумності й сумлінності. Обставини, які характеризуються кількісними ознаками, вважаються істотними, якщо вони перевищують показник планової суттєвості (P_c).

У Листі Міністерства фінансів України «Про суттєвість в бухгалтерському обліку і звітності», а також низкою дослідників прямо [29] або опосередковано [11] поріг суттєвості вважають тільки кількісною мірою. Проте, принцип суттєвості застосовується також і до необлікової інформації, яка наводиться у фінансовій звітності. У цьому випадку поріг суттєвості є величиною якісною й означає вплив додаткової інформації за об'єктами суттєвості на можливу зміну свого рішення чи оцінку користувачем фінансової звітності. Якщо рішення чи оцінка може змінитися, то така інформація є суттєвою і її потрібно наводити у фінансовій звітності. Відбір такої інформації здійснюється на основі професійного судження бухгалтера.

Якщо поріг суттєвості для кількісних показників служить певним порогом або критерієм відсікання інформації, яка не впливає на кінцеве рішення користувачів звітності, то не облікова інформація за об'єктами суттєвості швидше є додаванням до фінансової звітності зовнішньої і внутрішньої інформації, яка може вплинути на остаточне рішення користувача.

Відображення суттєвості в обліковій політиці. Основою внутрішнього регулювання обліку в установі є його політика бухгалтерського обліку, складовою якої є облікова політика [30]. Облікова політика в державному секторі є сукупністю принципів, стандартів, правил, методів і процедур обліку, які застосовуються всіма структурними підрозділами суб'єктів державного сектору при підготовці фінансової звітності [31].

З урахуванням вимог НП(С)БОДС, суб'єкти державного сектору економіки, формуючи власну облікову політику, самостійно визначають ознаки суттєвості та її пороги за статтями обліку та ознаки суттєвості необлікової додаткової інформації, яка може вплинути на економічні рішення та/або оцінку користувачів фінансової звітності.

За змістом НП(С)БОДС, Листа Міністерства фінансів України та Методичних рекомендацій щодо облікової політики суб'єкта державного сектору обов'язкові пороги суттєвості встановлюються для помилок попередніх періодів [8], для відображення зменшення корисності активу (НП(С)БОДС 127 «Зменшення корисності активів»), для переоцінки основних засобів (НП(С)БОДС 121 «Основні засоби»), нематеріальних активів (НП(С)БОДС 122 «Нематеріальні активи») та доходу кредитора від зворотного викупу фінансових активів (НП(С)БОДС 134 «Фінансові інструменти») [22].

Згідно з НП(С)БОДС 1 «Подання фінансової звітності» фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені в минулому [1]. Тобто в цьому стандарті йдеться не тільки про облікову, а й іншу (не облікову) доречну інформацію. Тому у внутрішньому нормативному документі треба перерахувати якісні об'єкти суттєвості (наприклад, перерахо-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

вані на рис. 2) і відобразити це в такий спосіб: головному бухгалтеру установи після завершення звітного періоду на основі професійного судження виділяти екстраординарні статті обліку, окремі господарські операції та об'єкти обліку, види операцій, помилки, угоди, події, терміни та інші умови контрактів, плани, суспільні очікування і суспільний інтерес та оцінювати їх на предмет суттєвості. За наявності в такій інформації ознак суттєвості, відображати її в Примітках до річної фінансової звітності.

Необхідно зауважити, що при визначенні об'єктів суттєвості в обліковій політиці слід орієнтуватися на можливих користувачів звітності, оскільки та ж сама інформація для одних користувачів може бути суттєвою, а для інших – несуттєвою.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки та пропозиції:

– суттєвість у бухгалтерському обліку – це сукупність пропущеної, неправильно поданої та відсутньої додаткової облікової та необлікової інформації у фінансовій звітності, яка може призвести до зміни управлінських рішень чи оцінки її кваліфікованими користувачами;

– принцип суттєвості застосовується не тільки до облікової, а й до необлікової інформації, наведеної у фінансовій звітності;

– пороги суттєвості кожен суб'єкт державного сектору повинен визначати не тільки у відносних, а й в абсолютних показниках і відображати у своїй обліковій політиці;

– при розрахунку порогів суттєвості за формулами, необхідно їх уточнення на основі професійного судження бухгалтера;

– у примітках до фінансової звітності слід розкривати не тільки додаткову облікову інформацію, але і суттєву необлікову: плани; минулі і майбутні події, які можуть змінити економічні рішення та/або оцінку користувачів фінансової звітності;

– незважаючи на закріплення порогів суттєвості в обліковій політиці, при їх застосуванні треба застосовувати професійне судження бухгалтера.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z010310>.

2. Еришев А. А., Лукашевич Н. П., Сластенко Е. Ф. Логика: учеб. пособие / под ред. Н. П. Лукашевича. 5-е изд., стереотип. Київ: МАУП, 2004. 214 с.

3. Лень В. С., Крот Ю. В. Співвідношення понять непродуктивні витрати і втрати та їх класифікація. *Бухгалтерський облік і аудит: науково-практичний журнал*. 2013. № 10. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_10_6.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

5. Концептуальна основа фінансової звітності від 01.09.2010 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009.

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку у державному секторі 1 «Подання фінансових звітів». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

7. Statement of Financial Accounting Concepts No. 2. Qualitative Characteristics of Accounting Information. URL: http://www.fasb.org/jsp/FASB/Document_C/DocumentPage?cid=1218220132570&acceptedDisclaimer=true.

8. Про суттєвість в бухгалтерському обліку і звітності: Лист Міністерства фінансів України від 29.07.2003 № 04230-108. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.61.0>.

9. Бакаев А. С. О требовании существенности в бухгалтерской (финансовой) отчетности. *Аудит*. 2016. № 2. С. 27–29. URL: https://gaap.ru/articles/O_trebovanii_sushchestvennosti_v_bukhgalterskoy_finansovoy_otchetnosti.

10. Дуда Т. Т., Коронівський П. О., Левицька І. В. Суттєвість в обліковій політиці підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 1. С. 68–70.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

11. Воськало Н. М., Воськало В. І. Використання принципу суттєвості для складання фінансової звітності. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 11 травня 2016 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 62–64.
12. Клевець В. Б. Суттєвість інформації як один із основних принципів формування облікової політики підприємства. *Облік і фінанси АПК*. 2007. № 11/12. С. 154–159.
13. Чернышова Н., Товстопят Ю., Крылова Т. Существенность информации. URL: <https://i.factor.ua/journals/nk/2014/december/issue-24/article-4129.html>.
14. Ковач С. І. Концепція суттєвості в обліку і звітності. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 284–288.
15. Брюшинкин В. Н. Логика: учеб. для вузов. 3-е изд., испр., доп. Москва: Издательство Гардарики, 2001. 334 с.
16. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 536 с.
17. Толковий словарь по управлению. Москва: Аланс, 1994. 252 с.
18. Лень В. С. Співвідношення критеріїв та показників оцінки ефективності новацій. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економіка»*. 2000. № 11. С. 38–45. URL: ekona.org.ua/repository/download/107.pdf.
19. Лень В. С., Гливенко В. В. Звітність підприємства: підручник. 4-те вид., виправ. Київ: Каравела, 2016. 676 с.
20. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: затв. наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id=293536.
21. Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору: затв. наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015 № 11. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/publish/article/main?art_id=407392&cat_id=407391.
22. Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/archive/main?cat_id=83023.
23. Методичні рекомендації з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджені рішенням Рахункової палати від 22.09.2015 № 5-5. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746274/Metod_rek_fin_audit.pdf.
24. Лень В. С., Нехай В. А. Профессиональное суждение бухгалтера: определение понятия и содержание. *Облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 22–30.
25. Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л., Попович Т. М. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 460 с.
26. Шкіря Н. Л., Залізник Н. В. Нові підходи до визначення та розподілу суттєвості в аудиті. URL: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/7_96369.doc.htm.
27. Саханевич К. В., Чубай К. В. Визначення рівня суттєвості в процесі аудиту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 722. С. 225–230.
28. Варианты формулировок в учетной политики уровня существенности для исправления ошибки. Москва: НП «Ассоциация Профессиональных Бухгалтеров Содружество», 2010. URL: npabs.ru/upload/docs/.../varianty_formulirovok_v_uchetnoj_politiki_urovnja_.docx.
29. Фролова Т. А. Аудит: конспект лекций. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009. URL: http://www.aup.ru/books/m201/3_2.htm.
30. Лень В. С., Нехай В. А. Політика бухгалтерського обліку в бюджетних установах: зміст та структура. *Вісник ЧНТУ. Серія економічні науки*. 2014. № 4 (76). С. 289–301.
31. Реформування бухгалтерського обліку в державному секторі відповідно до міжнародних стандартів / Л. Г. Ловінська та ін. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 568 с.

References

1. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannia finansovoi zvitnosti» [National Public Accounting Standards (Standard) 101 «Presentation of Financial Statements»]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z010310>.
2. Yerishev, A. A., Lukashevich, N. P., Slastenko, Ye. F. (2004). *Logika [Logic]*. Kyiv: MAUP [in Russian].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

3. Len, V. S., Krot, Yu. V. (2013). Spivvidnoshennia ponyat neproduktyvni vytraty i vtraty ta ikh klasyfikatsiia [The ratio of concepts to non-productive costs and losses and their classification]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and audit*, 10, 33–37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_10_6 [in Ukrainian].
4. Busel, V. T. (Ed.) (2005). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrayinskoï movy [Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language]*. Kyiv: Irpen: VTF «Perun» [in Ukrainian].
5. IASB. *Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti [Conceptual basis of financial reporting]*. (2010). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
6. IASB. *Mizhnarodnyy standart bukhhalterskoho obliku u derzhavnomu sektori 1 «Podannsa finansovykh zvitiv» [International Public Sector Accounting Standard 1 «Presentation of Financial Statements»]* (2010). Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013.
7. FASB (2008). *Statement of Financial Accounting Concepts No. 2. Qualitative Characteristics of Accounting Information*. Retrieved from http://www.fasb.org/jsp/FASB/Document_C/DocumentPage?cid=1218220132570&acceptedDisclaimer=true.
8. *Lyst Ministerstva finansiv Ukrayiny «Pro suttievist v bukhhalterskomu obliku i zvitnosti» [Letter of the Ministry of Finance of Ukraine «On Materiality in Accounting and Reporting»]*. № 04230-108 (from 29.07.2003). Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.61.0> [in Ukrainian].
9. Bakaev, A. S. (2016). O trebovanii sushchestvennosti v bukhhalterskoi (finansovoi) otchetnosti [On the requirement of materiality in accounting (financial) reporting]. *Audit – Audit*, 2, 27–29. Retrieved from https://gaap.ru/articles/O_trebovanii_sushchestvennosti_v_bukhhalterskoy_finansovoy_otchetnosti.
10. Duda, T. T., Koronivskiy, P. O., & Levytska, I. V. (2011) Suttievist v oblikovii politytsi pidpriemstva [Materiality in the accounting policy of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi national university*, 1, 68–70 [in Ukrainian].
11. Voskalo, N. M., & Voskalo, V. I. (2016). Vykorystannya pryntsyphu suttievosti dlya skladannya finansovoi zvitnosti [The use of the principle of materiality for the preparation of financial statements]. Proceeding from *Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informatsiinoi systemy v Ukraini: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Status and prospects of the development of the accounting and information system in Ukraine: materials IV International. science-practice conf., May 11, 2016* (pp. 62-64). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
12. Klevets, V. B. (2007). Suttievist informatsii yak odyin iz osnovnykh pryntsyypiv formuvannia oblikovoi polityky pidpriemstva [Materiality of information as one of the main principles of formation of accounting policy of the enterprise]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agroindustrial complex*, 11/12, 154–159 [in Ukrainian].
13. Chernyshova, N., Tovstopyat, & Y. U., & Krylova, T. (2014). *Sushchestvennost informatsii [Materiality of information]*. Retrieved from <https://i.factor.ua/journals/nk/2014/december/issue-24/article-4129.html>.
14. Kovach, S. I. (2014). Kontsepsiya suttievosti v obliku i zvitnosti [Concept of Materiality in Accounting and Reporting]. *Biznes inform – Business Inform*, 6, 284–288 [in Ukrainian].
15. Bryushinkin, V. N. (2001). *Logika [Logic]*. Moscow: Gardariki [in Russian].
16. Konverskyi, A. Ye. (2008). *Lohika (tradytsiyna ta suchasna) [Logic (Traditional and Modern)]*. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
17. *Tolkovyi slovar po upravleniui [Explanatory dictionary on management]* (1994). Moscow: Alans [in Russian].
18. Len, V. S. (2000). Spivvidnoshennya kryteriyiv ta pokaznykiv otsinky efektyvnosti novatsiy [Value of criteria and indicators for assessing the effectiveness of innovations]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomika – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Economics series*, 11, 38–45. Retrieved from ekona.org.ua/repository/download/107.pdf [in Ukrainian].
19. Len, V. S., & Hlyvenko, V. V. (2016). *Zvitnist pidpriemstva [Reporting of Enterprise]*. Kyiv: Caravela [in Ukrainian].
20. *Metodychni rekomendatsiyi shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva [Methodical recommendations on the accounting policy of the enterprise]*. № 635 (dated June 27, 2013). Retrieved from http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id=293536 [in Ukrainian].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

21. *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky subiekta derzhavnoho sektoru* [Methodical recommendations on the accounting policy of the public sector entity]. № 11 (dated January 23, 2015). Retrieved from http://195.78.68.18/minfin/control/publish/article/main?art_id=407392&cat_id=407391 [in Ukrainian].

22. *Natsionalni polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori* [Public accounting standards (standards) in the public sector]. Retrieved from http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/archive/main?cat_id=83023 [in Ukrainian].

23. *Metodychni rekomendatsiyi z provedennia Rakhunkovoiu palatoiu finansovoho audytu* [Methodical recommendations on carrying out of the financial audit by the Accounting Chamber]. from 22.09.2015, № 5-5. Retrieved from http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746274/Metod_rek_fin_audit.pdf.

24. Len, V. S., & Nekhai, V. A. (2016). Professionalnoe suzhenie bukhhaltera: opredelenie poniatia i sodержanie [Professional judgment of the accountant: definition of the concept and content]. *Oblik i finansi – accounting and finance*, 3 (73), 22–30 [in Ukrainian].

25. Melnyk, A. F., Vasina, A. U., Zhelyuk T. L., & Popovych T. M. (2011). *Natsionalna ekonomika* [National Economy]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

26. Shkiria, N. L., & Zaliznyak N. V. (2011). *Novi pidkhody do vyznachennya ta rozpodilu suttyevosti v audyti* [New approaches to the definition and distribution of materiality in the audit]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/7_96369.doc.htm [in Ukrainian].

27. Sakhanevych, K. V., & Chubay K. V. (2012). Vyznachennia rivnia suttyevosti v protsesi audytu [Determination of the level of materiality in the audit process]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 722, 225–230 [in Ukrainian].

28. Assotsiatsiia Professionalnykh Bukhhalterov Sodruzhestvo. (2010). *Varianty formulirovok v uchetnoy politiki urovnya sushchestvennosti dlia ispravleniia oshibki* [Variants of wording in the accounting policy of the materiality level for correcting the error]. Retrieved from http://npabs.ru/upload/docs/.../varianty_formulirovok_v_uchetnoy_politiki_urovnja_.docx.

29. Frolova, T. A. (2009). *Audit: konspekt lektsiy* [Audit: a summary of lectures]. Taganrog: TTI YUFU. Retrieved from http://www.aup.ru/books/m201/3_2.htm [in Russian].

30. Len, V. S., & Nekhai, V. A. (2014). Polityka bukhhalterskoho obliku v byudzhetnykh ustanovakh: zmist ta struktura [Accounting policy in budgetary institutions: content and structure]. *Visnyk CHNTU. Seriya «Ekonomichni nauky – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Economics series*, 4 (76), 289-301 [in Ukrainian].

31. Lovinska, L. H., Sushko, N. I., Svirko, S. V. et al. (2013). *Reformuvannia bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori vidpovidno do mizhnarodnykh standartiv* [Accounting reform in the public sector in accordance with international standards]. Kyiv: DNNU «Akademija finansovogo upravlinnya» [in Ukrainian].

Гливенко Валентина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гливенко Валентина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Glivenko Valentyna – PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: glivenkovv@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4590-3567>

Researcher ID: G-1643-2016

Лень Василь Степанович – кандидат економічних наук, професор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лень Василий Степанович – кандидат экономических наук, профессор, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Len Vasyi – PhD in Economics, Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vasil_len@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1777-2886>

Researcher ID: G-9655-2016

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ
І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»**

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на ³/₄).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **cn.ppeu@gmail.com**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

**КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ
РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ.
УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блоку.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

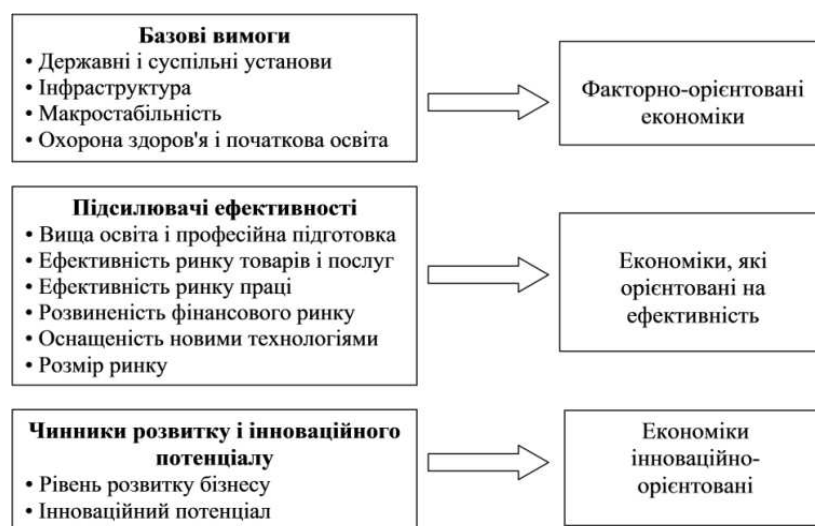

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**
mvdubyna@gmail.com

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету,
де можна переглянути останні номери видання:*

<http://ppeu.stu.cn.ua>

*Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці **Facebook**:*

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Список використаних джерел

1. Малярєнко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnogo spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

автор(и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № 3 (15) за 2018 р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« ____ » _____ 2018 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maxym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел¹

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpryiemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

¹ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Електрон. текст. дані. Київ: УБА, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i> . (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англomовне джерело: <i>Twenty-four hours a day</i> . (2010). Miami, FL: BN Publishing.
Частина книги	Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво. *скорочено	Україномовне джерело: Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.
Багатомні видання	Прізвище автора багатомної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian]. Англomовне джерело: Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.
Багатомні видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	Україномовне джерело: Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i> . (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i> . (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu [Macroeconomic factors of banking marketing]</i> , I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статути, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Illiashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf . Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri . Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com . Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

Додаток Е

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
			(словами)		
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
			(словами)		
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (15)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 25.09.2018. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 23,02.

Тираж 100 пр. Замовлення № 445/18.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.